M. T. CICERONIS OPERA.

M. TULLII CICERONIS
OPERA,

EX EDITIONIBUS

OLIVETI ET ERNESTI,

SEDULA RECENSIONE ACCURATA.

Accesserunt incerti Auctoris Rhetorica,
AD HERENNIUM.

TOMUS VIII.

LONDINI:
SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER;
BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER;
LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN;
CADELL ET DAVIES; EDWARDS ET KNIBB;
ET J. ROBINSON.
EXCUDIT T. DAVISON.

1820.

In hoc volumine continentur

***

Quæ, in nostrâ editione, uncinis [hunc in morem] *inclusa leguntur, ea vel plane adulterina aut insiticia sunt — vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda — vel, licet reipsâ fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.*

M. TULLII CICERONIS

ORATIO XXXVI.

PRO L. CORNELIO BALBO.

ARGUMENTUM.

L. CORNELIUS BALBUS Gaditanus fuit. Is, propter operam in re militari præstitam Romanis, a Pompeio donatus est civitate Romanâ ex lege Gelliâ Corneliâ, quâ Pompeio potestas permissa erat, singillatim homines, de consilii sententiâ, civitate donandi, quos vellet. Eo præmio cum esset aliquamdiu usus, controversia ei mota est de civitate a Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat usus, primo, quod populus Gaditanus non esset "fundus factus" legis Gelliæ Corneliæ, h. e. eam non adscivisset et approbâsset: secundo, quod fœdus esset cum populo Gaditano sacrosanctum; quod autem sacrosanctum esset, ejus nulla pars violari aut auferri posset, neque adeo liceret civem Gaditanis auferre. Defensores nactus est Balbus Crassum, Pompeium ipsum, et Ciceronem, a quo causa est perorata. Oratio ejus in his duobus argumentis dissolvendis imprimis versatur. Nam primo ostendit, fundum fieri posse populum fœderatum aut liberum quemcumque, permittente populo Ro-

mano, legum tantum civilium, non autem earum quæ ad imperium populi Romani, bella, victorias, pertineant, qualis Gellia Cornelia sit. Deinde non modo in rogatione Gelliâ Corneliâ nihil, quod sacrosanctum esset, exceptum esse docet, sed etiam fœdus illud non esse sacrosanctum, quod non a populo aut plebe esset sancitum, neque obtestatione legis aut consecratione capitis sacratum. Itaque et summos imperatores hominibus e fœderatis populis civitatem impertiisse, eamque rem sæpe senatûs auctoritate ac judicum sententiis, populi denique suffragiis, esse comprobatam. Exordium magnificas Pompeii laudes continet; et conclusio invidiam familiaritatis deprecatur, quæ Balbo cum Cæsare intercedebat.

PRO L. CORNELIO BALBO.

I. Si auctoritates patronorum in judiciis valent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est; si usus, a peritissimis; si ingenia, ab eloquentissimis; si studia, ab amicissimis, et cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maximâ familiaritate conjunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, usûs mediocris, ingenii minime voluntati paris. Nam cæteris, a quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego quantum ei debeam, alio loco [ostendam.] Principio orationis, hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint saluti et dignitati meæ, si minus referendâ gratiâ satisfacere potuerim, at prædicandâ et habendâ certe satis esse facturum.

Quæ fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacitâ vestrorum animorum, sed perspicuâ admiratione, declarari videbatur. Nihil enim unquam audivi, quod mihi de jure subtilius dici videretur, nihil de more majorum, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de re publicâ gravius, nihil de ipso modestius, nihil de causâ et crimine ornatius; ut mihi jam verum videatur illud esse, quod nonnulli, literis ac studiis doctrinæ dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendisset, omnia quam facillime tractare. Quæ enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quamdam facultatem, si hanc causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic

studio temporis, quantum ipse, a pueritiâ usque ad hanc ætatem, a continuis bellis et victoriis conquievit? Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quæ non prætervecta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus insederit; ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex meâ, sed cujusquam, oratione capere possitis.

II. Sed mos est gerendus non modo Cornelio, cujus ego voluntati in ejus periculis nullo modo deesse possum, sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui judicii, sui beneficii, voluit me esse (ut apud eosdem vos, judices, nuper in aliâ causâ fuerim) et prædicatorem et auctorem.

Ac mihi quidem hoc dignum [reo] videtur, hoc deberi hujus excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut, quod fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes et licuisse concedant. Nam verius nihil est, quam quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus [suum] ementitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum, dicitur: unum objicitur, natum esse Gadibus; quod negat nemo. Cæterum accusator fatetur, hunc in Hispaniâ, durissimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio, et in classe et in exercitu fuisse; et, ut Pompeius in Hispaniam venerit, Memmiumque habere quæstorem cœperit, nunquam a Memmio discessisse; Carthaginem possessum îsse; acerrimis illis prœliis et maximis, Sucronensi et Turiensi, interfuisse; cum Pompeio ad extremum belli tempus fuisse. Hæc sunt prœlia Cornelii: talis in rempublicam nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum: præmia quidem ipsa non sunt in ejus facto qui adeptus est, sed in ejus qui dedit.

III. Donatus igitur est, ob eas causas, a Cn. Pompeio, civitate. Id accusator non negat: sed reprehendit; ut, in Cornelio, causa ipsius probetur, pœna quæratur; in Pompeio, causa lædatur, pœna sit nulla. Sic famam, sic innocentissimi hominis fortunas, præstantissimi imperatoris factum, condemnari volunt. Ergo in judicium caput Cornelii, factum Pompeii, vocatur. Hunc enim in eâ civitate, in quâ sit natus, honestissimo loco natum esse concedis, et ab ineunte ætate, relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris cum imperatoribus, esse versatum; nullius laboris, nullius obsessionis, nullius prœlii, expertem fuisse; hæc sunt omnia cum plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen est ullum.

Ubi igitur est crimen? Quod eum Pompeius civitate donavit. [Hujuscemodi] crimen? minime; nisi honos ignominia putanda est. Cujus igitur? re verâ nullius; actione accusatoris, ejus unius, qui donavit. Qui si, adductus gratiâ, minus idoneum hominem præmio affecisset; qui etiam si virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod, non contra ac liceret, factum diceretur, sed contra atque oporteret; tamen esset omnis ejusmodi reprehensio a vobis, judices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompeium quod ei facere non licuerit? quod gravius est, quam, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiamsi licet: quidquid vero non licet, certe non oportet.

IV. Hîc ego nunc cuncter sic agere, judices, non esse fas dubitare, quin, quod Cn. Pompeium fecisse constet, id non solum decuisse, sed etiam debuisse, fateamur? Quid enim abest huic homini, quod si adesset, jure hoc tribui et concedi putaremus? ususne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum; cujus plerique æquales minus sæpe castra vi-

derunt, quam hic triumphavit; qui tot habet triumphos, quot oræ sunt partesque terrarum; tot victorias bellicas, quot sunt in rerum naturâ genera bellorum. An ingenium? cum etiam ipsi casus eventusque rerum, non duces, sed comites, ejus consiliorum fuerint; in quo uno ita summa fortuna cum summâ virtute certavit, ut, omnium judicio, plus homini, quam Deæ, tribueretur. An pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia, unquam requisita est? Quem provinciæ nostræ, quem liberi populi, quem reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando unquam, aut optando, cogitaverunt?

Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. Cui senatus populusque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti; hujus de facto, judices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra fœdus enim, id est, contra populi Romani religionem et fidem, fecisse dicitur) non turpe populo Romano? nonne vobis?

V. Audivi hoc de parente meo puer: cum Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis repetundis diceret, (ille, ille vir, cui patriæ salus dulcior quam conspectus fuit; qui de civitate decedere, quam de sententiâ, maluit) hoc igitur causam dicente, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causâ, fuisse judicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, neminem, quin removeret oculos, et se totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas retulisset, dubitâsse quisquam, verumne an falsum esset, videretur. Nos Cn. Pompeii decretum, de consilii sententiâ pronuntiatum, recognoscemus? cum legibus conferemus? cum fœderibus? omnia acerbissimâ diligentiâ perpendemus?

Athenis aiunt, cum quidam apud eos, qui sancte

graviterque vixisset, testimonium publice dixisset, et (ut mos Græcorum est), jurandi causâ, ad aras accederet, unâ voce omnes judices, ne is juraret, reclamâsse. Cum Græci homines, spectati viri noluerint religione videri potius quam veritate fidem esse constrictam; nos, etiam in ipsâ religione et legum et fœderum conservandâ, qualis fuerit Cn. Pompeius, dubitabimus?

Utrum enim inscientem vultis contra fœdera fecisse, an scientem? si scientem; o nomen nostri imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeii sic late longeque diffusa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! O nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testes Cn. Pompeii non solum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace! vos denique, mutæ regiones, imploro, et sola terrarum ultimarum; vos maria, portus, insulæ, litoraquè. Quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non exstent hujus, cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum consilii, impressa vestigia? Hunc quisquam, incredibili quâdam atque inauditâ gravitate, virtute, constantiâ præditum, fœdera scientem neglexisse, violâsse, rupisse, dicere audebit?

VI. Gratificatur mihi gestu accusator: inscientem Cn. Pompeium fecisse significat. Quasi vero levius sit, cum in tantâ re publicâ versere, et maximis negotiis præsis, facere aliquid, quod scias non licere, an omnino nescire, quid liceat. Etenim, cum in Hispaniâ bellum acerrimum et maximum gesserat, quo jure Gaditana civitas esset, nesciebat? an, cujus linguam populi non nôsset, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompeium ignorâsse dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio militari præditi, quod librarioli denique, scire profiteantur?

Equidem contra existimo, judices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum quæ sine

summo otio non facile discuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quamdam laudem ejus, et præstabilem esse scientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus, populorum, regum, exterarum nationum, in universo denique belli jure ac pacis: nisi forte, quæ nos libri docent in umbrâ et otio, ea Cn. Pompeium neque, cum requiesceret, literæ, neque, cum rem gereret, res ipsæ, docere potuerunt.

[Atque, ut ego sentio, judices, causa dicta est temporis magis vitio, quam ullius delicti crimine: de quo plura non dicam. Ego de hujus (inquam) genere judicii plura non dicam.] Est enim hæc sæculi labes quædam et macula, virtuti invidere, velle ipsum florem dignitatis infringere. Etenim, si Cn. Pompeius abhinc annos quingentos fuisset, is vir, a quo senatus adolescentulo atque equite [Romano] sæpe communis salutis auxilium expetîsset; cujus res gestæ omnes gentes, cum clarissimâ victoriâ, terrâ marique peragrâssent; cujus tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri; quem populus Romanus singularibus honoribus decorâsset; si nunc, apud vos, id, quod is fecisset, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? Nemo profecto: mors enim cum exstinxisset invidiam, res ejus gestæ sempiterni nominis gloriâ niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret, hujus præsens, experta atque perspecta, obtrectatorum voce lædetur?

VII. Omittam igitur Pompeium jam oratione meâ reliquâ: sed vos, judices, animis ac memoriâ tenetote. De lege, de fœdere, de exemplis, de perpetuâ consuetudine civitatis nostræ, renovabo ea, quæ dicta sunt. Nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Crassus, qui totam causam, et pro facultate et pro fide suâ, diligentissime vobis explicavit, neque Cn. Pompeius, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi

perpoliendi quemdam operis extremum laborem; peto a vobis, ut me, officii potius quam dicendi studio, hanc suscepisse operam ac munus, putetis.

Ac prius, quam aggrediar ad jus causamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium nostrûm, deprecandæ malevolentiæ causâ, breviter commemorandum videtur. Si, quo quisque loco nostrûm est, judices, natus, aut, si, in quâ fortunâ est nascendi initio constitutus, hunc vitæ statum usque ad senectutem obtinere debet; et, si omnes, quos aut fortuna extulit, aut ipsorum illustravit labor et industria, pœnâ sunt afficiendi; non gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis atque fortibus, constitui lex vitæ et conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere et fortunæ gradu, non modo amicitias et rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem; non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam æquitas vestra pudorem ejus adjutura, videatur. Itaque, quod maxime petendum est, a vobis idcirco non peto, judices, ne de vestrâ sapientiâ, atque de vestrâ humanitate, dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam, putetis. Illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse et stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adjumento causæ potius, quam impedimento, esse malitis.

VIII. Nascitur, judices, causa Cornelii ex eâ lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius, ex senatûs sententiâ tulerunt: quâ lege, videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententiâ singillatim civitate donârit. Donatum esse L. Cornelium præsens Pompeius dicit; indicant publicæ tabulæ: accusator fatetur; sed negat, ex fœderato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc civitatem venire.

O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correctorem atque emendatorem nostræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adscribat, ut omnium præmiorum beneficiorumque nostrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam fœderatos populos fieri fundos oportere? nam id non magis est proprium fœderatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, judices, in eâ fuit positum semper ratione atque sententiâ, ut, cum jussisset populus Romanus aliquid; si id adscivissent socii populi ac Latini, et, si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo, resedisset; ut tum lege eâdem is populus teneretur: non, ut de nostro jure aliquid deminueretur, sed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo aut beneficio, uterentur.

Tulit apud majores nostros legem C. Furius de testamentis; tulit Q. Voconius de mulierum hæreditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure sunt latæ; (quas Latini voluerunt, adsciverunt:) ipsa denique Julia, quâ lege [ita civitas est sociis et Latinis data, ut,] qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracliensium et Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis civitatibus fœderis sui libertatem civitati anteferret. Postremo hæc vis est istius et juris et verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo jure, fiant. Cum aliquid populus Romanus jussit, id si est ejusmodi, ut quibusdam populis, sive fœderatis sive liberis, permittendum esse videatur, ut statuant ipsi, non de nostris, sed de suis rebus, quo jure uti velint; tum, utrum fundi facti sint, an non, quærendum esse videatur: de nostrâ vero republicâ, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoriâ, de salute, fundos populos fieri noluerunt.

IX. Atqui, si imperatoribus nostris, si senatui, si populo Romano, non licebit, propositis præmiis

elicere ex civitatibus sociorum atque amicorum fortissimum atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostrâ pericula; summâ utilitate, ac maximo sæpe præsidio in periculis atque asperis temporibus, carendum erit. Sed (per Deos immortales!) quæ est ista societas, quæ amicitia, quod fœdus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino; aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatûs, periculo suo juverit, qui cum hoste nostro comminus in acie sæpe pugnârit, qui se sæpe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit; nullâ conditione, hujus civitatis præmiis affici possit?

Etenim in populum Romanum grave est, non posse uti sociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios vero ipsos, et in eos, de quibus agimus, fœderatos, injuriosum et contumeliosum est, his præmiis et his honoribus exclusos esse fidelissimos et conjunctissimos socios, quæ pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant sæpe servis. Nam et stipendiarios ex Africâ, Siciliâ, Sardiniâ, cæteris provinciis, multos civitate donatos videmus: et, qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, et magno usui reipublicæ nostræ fuissent, scimus civitate esse donatos: servos denique, quorum jus et fortunæ conditio infima est, bene de republicâ meritos, persæpe libertate, id est, civitate, publice donari videmus.

X. Hanc tu igitur, patrone fœderum ac fœderatorum, conditionem statuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adjutoribus armis subegimus, atque in ditionem nostram redegimus, liceat, si populus Romanus permiserit, ut ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur; id ne liceat ipsis? Qui si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi Ro-

mani iniret; ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitæ discrimen, inferret; Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret: privatim vero, si, ne quis vir, et animo et virtute præcellens, pro nostro imperio periculo suo dimicaret; graviter jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externâ virtute, privari.

Atqui nihil interest, judices, utrum hæc fœderati jura constituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere, an, quæ nos eorum civibus, virtutis causâ, tribuerimus, ea rata esse non possint. Nihil enim magis uteremur his adjutoribus, sublatis præmiis virtutis, quam, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, cum, pro suâ patriâ, pauci, post genus hominum natum, reperti sint, qui, nullis præmiis propositis, vitam suam hostium telis objecerint; pro alienâ republicâ quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modo nullo proposito præmio, sed etiam interdicto?

XI. Sed, cum est illud imperitissime dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium fœderatorum (ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse, aut etiam posse ex fœderatis); tum vero jus omne noster iste magister mutandæ civitatis ignorat; quod est, judices, non solum in legibus publicis positum, sed etiam in privatorum voluntate. Jure enim nostro, neque mutare civitatem quisquam invitus potest, neque, si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab eâ civitate, cujus esse se civitatis velit: ut, si Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna potestas sit nostro civi mutandæ civitatis; nec fœdere impediatur, quominus ex cive Romano civis Gaditanus possit esse.

Duarum civitatum civis esse, nostro jure civili, nemo potest: non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicârit, potest. Neque solum dicatione, (quod, in calamitate, clarissimis viris, Q. Maximo, C. Lænati, Q. Philippo, Nuceriæ; C. Catoni Tarracone; Q. Cæpioni, P. Rutilio, Smyrnæ, vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives, hanc ante amittere non potuissent, quam hujus solum civitatis mutatione vertissent) sed etiam postliminio, potest civitatis fieri mutatio. Neque enim sine causâ de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati nostri in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, si domum revenisset, et inde Romam rediisset, ne minus civis esset. Multi etiam, superiore memoriâ, cives Romani, suâ voluntate, indemnati et incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt.

XII. Quod si civi Romano licet esse Gaditanum, sive exsilio, sive postliminio, sive rejectione hujus civitatis, (ut jam ad fœdus veniam, quod ad causam nihil pertinet; de civitatis enim jure, non de fœderibus, disceptamus); quid est, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longe secus sentio. Nam, cum ex omnibus civitatibus via sit in nostram, cumque nostris civibus pateat iter ad cæteras civitates; tum vero, ut quæque nobiscum maxime societate, amicitiâ, sponsione, pactione, fœdere, conjuncta est, ita mihi maxime communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur.

Atqui cæteræ civitates omnes non dubitarent nostros recipere in suas civitates, si idem nos juris haberemus, quod cæteri. Sed nos non possumus et hujus esse civitatis, et cujusvis præterea: cæteris concessum est. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, cæteros undique adscribi, multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homi-

nes, nostros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certâ tribu, certo numero; cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperâssent. Peritus vero nostri juris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit.

XIII. Sed hic totus locus disputationis atque orationis meæ, judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis ac fœderum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam atque discidio, neque tam fide benevolentiâque conjunctam, ex quâ, nobis interdictum sit, ut ne quem adsciscere civem, aut civitate donare, possimus. O jura præclara, atque divinitus jam inde a principio Romani nominis a majoribus nostris comparata! ne quis nostrûm plus quam unius civitatis esse possit; (dissimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat, necesse est); ne quis invitus civitate mutetur; neve in civitate maneat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris et retinendi et dimittendi esse dominum. Illud vero, sine ullâ dubitatione, maxime nostrum fundavit imperium, et populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cujus auctoritate et exemplo nunquam est intermissa a majoribus nostris largitio et communicatio civitatis. Itaque et ex Latio multi, et Tusculani, et Lanuvini, et ex cæteris generibus gentes universæ in civitatem sunt receptæ; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui noluissent; nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum fœdus eorum videretur.

XIV. At enim quædam fœdera exstant, ut Ger-

manorum, Insubrium, Helvetiorum, Iäpidum, nonnullorum item ex Galliâ barbarorum, quorum in fœderibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quod si exceptio facit, ne liceat; ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Ubi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nusquam. Ac sicubi esset, lex id Gellia et Cornelia, quæ definite potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset.

Exceptum est, inquit, si quid sacrosanctum esset. Ignosco tibi, si neque Pœnorum jura calles (reliqueras enim civitatem tuam); neque nostras potuisti leges inspicere; ipsæ enim te a cognitione suâ, judicio publico, repulerunt.

Quid fuit in rogatione eâ, quæ de Pompeio, a Gellio et a Lentulo consulibus, lata est, in quo aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim, sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus plebesve sanxisset: deinde sanctiones sacrandæ sunt aut genere ipso, aut obtestatione et consecratione legis, aut pœnæ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere ejusmodi? Utrum a capitis consecratione, an obtestatione legis, sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino unquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem, latum esse dico. De quibus etiam si latum esset, [neque legem neque pœnam latam esse,] ne quem civem reciperemus; tamen id esset, quod populus postea jussisset, ratum; neque quidquam illis verbis, "Si quid sacrosanctum esset," esse exceptum videretur. De his, cum populus Romanus nihil unquam jusserit, quidquam audes dicere sacrosanctum fuisse?

XV. Nec vero hæc oratio mea ad infirmandum fœdus Gaditanorum, judices, pertinet: neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra jus optime meritæ civitatis, contra auctoritatem senatûs,

dicere. Duris enim quondam temporibus reipublicæ nostræ, cum præpotens terrâ marique Carthago, nixa duabus Hispaniis, huic imperio immineret, et cum duo fulmina nostri imperii subito in Hispaniâ, Cn. et P. Scipiones, exstincti occidissent; L. Marcius, primi pili centurio, cum Gaditanis fœdus icisse dicitur. Quod cum magis fide illius populi, justitiâ nostrâ, vetustate denique ipsâ, quam aliquo publico vinculo religionis, teneretur; sapientes homines, et publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo, consulibus, a senatu de fœdere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis fœdus vel renovatum, vel ictum: de quo fœdere populus Romanus sententiam non tulit; qui, injussu suo, nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana civitas quod beneficiis suis erga rempublicam nostram consequi potuit; quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod judicio senatûs, quod fœdere, consecuta est; quod publicâ religione sanciri potuit; id abest. Populus enim se nusquam obligavit. Neque ideo est Gaditanorum causa deterior: gravissimis enim et plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi certe nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est.

XVI. Quod si hoc fœdus, quod populus Romanus, auctore senatu, commendatione et judicio vetustatis, voluntate et sententiis suis comprobat, idem suffragiis comprobâsset; quid erat, cur ex ipso fœdere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret? Nihil est enim aliud in fœdere, nisi, ut "pia et æterna pax" sit. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus: "Majestatem populi Romani comiter conservato." Id habet hanc vim, ut sit ille in fœdere inferior. Primum, verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus quam in fœderibus uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cum alterius

populi majestas conservari jubetur, de altero siletur; certe ille populus in superiori conditione causâque ponitur, cujus majestas fœderis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, *Comiter* esse *communiter*; quasi vero priscum aliquod aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. "Qui erranti *comiter* monstrat viam," benigne et non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. Et simul absurda res est, caveri fœdere, ut majestatem populi Romani communiter conservent; id est, ut populus Romanus suam majestatem esse salvam velit. Quod si jam ita esset, ut esse non potest; tamen de nostrâ majestate, nihil de illorum, caveretur. Potestne igitur nostra majestas a Gaditanis benigne conservari, si, ad eam retinendam, Gaditanos præmiis elicere non possumus? Potest esse ulla denique majestas, si impedimur, quominus, per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causâ, tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

XVII. Sed quid ego disputo, quæ mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, vere posse dici viderentur? Illis enim repetentibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum jussisse de civitate tribuendâ: huic generi legum fundos populos fieri non solere: Cn. Pompeium de consilii sententiâ civitatem huic dedisse; nullum populi nostri jussum Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur: si esset, tamen in fœdere nihil esse cautum, præter pacem: additum etiam esse illud, ut majestatem illi nostram conservare deberent; quæ certe minueretur, si aut adjutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut præmii tribuendi potestatem nullam haberemus.

Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar? cum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsâ, comprobetur; qui, a principio sui

generis ac reipublicæ, ab omni studio sensuque Pœnorum mentes suas ad nostrum imperium nomenque flexerunt; quos, cum maxima bella nobis inferrent, mœnibus excluserunt; classibus insecuti sunt; corporibus, copiis, opibus depulerunt; qui et veterem illam speciem fœderis Marciani semper omni arce duxerunt sanctiorem; et hoc fœdere, Catuli senatûsque auctoritate, se nobiscum conjunctissimos esse arbitrati sunt; quorum mœnia, delubra, agros, ut ipse Hercules itinerum ac laborum suorum, sic majores nostri, imperii ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt.

Testantur et mortuos nostros imperatores, quorum vivit immortalis memoria et gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, et hunc præsentem Cn. Pompeium, quem, procul ab eorum mœnibus acre et magnum bellum gerentem, commeatu pecuniâque juverunt; et hoc tempore ipso populum Romanum, quem, in caritate annonæ, (ut sæpe ante fecerant) frumento suppeditato, levaverunt; se hoc jus esse velle, ut sibi, et liberis, si qui eximiâ virtute fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum prætoriis, sit denique inter signa atque in acie, locus; sit his gradibus adscensus etiam ad civitatem.

XVIII. Quod si Afris, si Sardis, si Hispanis, agris stipendioque multatis, virtute adipisci licet civitatem; Gaditanis autem, officiis, vetustate, fide, periculis, fœdere conjunctis, hoc idem non licebit; non fœdus sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas a nobis, esse arbitrabuntur. Atque hanc, judices, non a me fingi orationem, sed me dicere, quæ Gaditani judicârint, res ipsa declarat. Hospitium, multis annis ante hoc tempus, cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publice, dico. Proferam testes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc judicium, summos homines ac nobilissimos, deprecatores hujus periculi, missos videtis. Re denique multo ante Gadibus inauditâ, fore, huic ut ab illo periculum crearetur,

gravissima tum in istum civem suum Gaditani senatûs-consulta fecerunt.

Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri (quoniam hoc magnopere delectare verbo), si tum fit fundus, cum scita ac jussa nostra suâ sententiâ comprobat, quam cum hospitium fecit, ut et civitate illum mutatum esse fateretur, et hujus civitatis honore dignissimum judicaret? Potuit certius interponere judicium voluntatis suæ, quam cum etiam accusatorem hujus multâ et pœnâ multavit? Potuit magis de re judicare, quam cum ad vestrum judicium cives amplissimos legavit, testes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis est tam demens, quin sentiat, jus hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter perpetuo ad hoc amplissimum præmium civitatis; et magnopere iis esse lætandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga suos remanere Gadibus; gratiam et facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrûm est, cui non illa civitas sit, hujus studio, curâ, diligentiâ, commendatior?

XIX. Omitto, quantis ornamentis populum istum C. Cæsar, cum esset in Hispaniâ prætor, affecerit, controversias sedârit, jura, ipsorum permissu, statuerit; inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinâque delêrit; summa in eam civitatem, hujus rogatu, studia et beneficia contulerit. Multa prætereo, quæ quotidie, labore hujus et studio, aut omnino, aut certe facilius, consequuntur. Itaque et adsunt principes civitatis, et defendunt; amore, ut suum civem; testimonio, ut nostrum; officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem; studio, ut diligentissimum defensorem commodorum suorum.

Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat eorum cives virtutis causâ in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum fœdus, quam cæterorum; conso-

labor et hos præsentes, viros optimos, et illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem; simul et vos, non ignorantes, judices, admonebo, quo de jure hoc judicium constitutum sit, de eo nunquam omnino esse dubitatum.

Quos igitur prudentissimos interpretes fœderum, quos peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis, esse arbitramur? Eos, profecto, qui jam imperia ac bella gesserunt.

XX. Etenim, si Q. Scævola ille augur, cum de jure prædiatorio consuleretur, homo juris peritissimus, consultores suos nonnunquam ad Furium et Cascellium, prædiatores, rejiciebat; si nos, de aquâ nostrâ Tusculanâ, M. Tugionem potius quam C. Aquillium consulebamus, quod assiduus usus, uni rei deditus, et ingenium et artem sæpe vincit; quis dubitet, de fœderibus, et de toto jure pacis et belli, omnibus juris peritissimis imperatores nostros anteferre?

Possumusne igitur tibi probare auctorem exempli atque facti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium? Quæris aliquem graviorem, constantiorem, præstantiorem virtute, prudentiâ, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum, summâ virtute præditum, civitate donavit, cum Camertinum fœdus sanctissimum atque æquissimum sciret esse. Potest igitur, judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur?

Exsistat ergo ille vir parumper cogitatione vestrâ, quoniam re non potest, ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis: dicat, se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli, fuisse; se P. Africani discipulum ac militem; se stipendiis, se legationibus bellicis, eruditum; se, si tanta bella [legisset,] quanta et gessisset et confecisset; si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuis-

set; omnia jura belli perdiscere ac nôsse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere, a re publicâ bene gerendâ, impediretur; a se ex conjunctissimâ atque amicissimâ civitate fortissimum quemque esse delectum; neque Iguvinatium neque Camertium fœdere esse exceptum, quominus eorum civibus, a populo Romano, præmia virtutis tribuerentur.

XXI. Itaque, cum, paucis annis post hanc civitatis donationem, acerrima de civitate quæstio, Liciniâ et Muciâ lege, venisset; num quis eorum, qui de fœderatis civitatibus esset civitate donatus, in judicium est vocatus? nam Spoletinus L. Matrinius, unus ex iis quos C. Marius civitate donâsset, dixit causam ex coloniâ Latinâ, in primis firmâ et illustri. Quem cum disertus homo, L. Antistius, accusaret, Spoletinus dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum. Videbat enim, populos de suo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, cum lege Apuleiâ coloniæ non essent deductæ, quâ lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, negabat, hoc beneficium, re ipsâ sublatâ, valere debere.

Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut, non per L. Crassum, affinem suum, hominem incredibili eloquentiâ, sed paucis ipse verbis, causam illam gravitate suâ defenderit et probârit. Quis enim esset, judices, qui imperatoribus nostris, in bello, in acie, in exercitu, delectum virtutis; qui sociis, qui fœderatis, in defendendâ republicâ nostrâ, spem præmiorum, eripi vellet? Quod si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphi, si præsens valuit adspectus; valeat auctoritas, valeant res gestæ, valeat memoria, valeat fortissimi et clarissimi viri nomen æternum. Sit hoc discrimen inter gratiosos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus suis; horum, etiam mortuorum, (si quisquam

hujus imperii defensor mori potest) vivat auctoritas immortalis.

XXII. Quid? Cn. Pompeius, pater, rebus Italico bello maximis gestis, P. Cæsium, equitem Romanum, virum bonum, qui vivit Ravennæ, fœderato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas universas Camertium? quid? Heracliensium legionem P. Crassus, vir amplissimus, ex eâ civitate, quâcum prope singulare fœdus, Pyrrhi temporibus, C. Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massiliensem Aristonem Sulla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, et summâ religione ac modestiâ, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adest, (a quo hæc, quæ ego nunc percurro, subtilissime sunt omnia perpolita) M. Crassus, non Aletrinensem fœderatum civitate donavit, homo tum gravitate et prudentiâ præstans, tum vel nimium parcus in largiendâ civitate?

Hîc tu Cn. Pompeii beneficium, vel potius judicium et factum, infirmare conaris? qui fecit, quod C. Marium fecisse audierat; fecit, quod P. Crassum, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat. Neque vero in uno Cornelio id fecit: nam et Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, et Mamertinos [obvios,] et quosdam Uticenses, et Saguntinos fabros, civitate donavit. Etenim, cum cæteris præmiis digni sunt, qui suo labore et periculo nostram rempublicam defenderunt; tum certe dignissimi sunt, qui civitate eâ donentur, pro quâ pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt propugnatores hujus imperii, possent in hanc civitatem venire, et, contra, oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari! Neque enim ille summus poëta noster, Hannibalis illam magis cohortationem, quam communem imperatorum, voluit esse: "Hostem qui

feriet, erit," inquit, "mihi Carthaginiensis, quisquis erit, cujatis;" [etsi id habent omnes leve, et semper habuerunt.] Itaque et cives undique fortes viros adsciverunt, et hominum ignobilium virtutem persæpe nobilitatis inertiæ prætulerunt.

XXIII. Habetis imperatorum summorum, et sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris ac fœderum: dabo etiam judicum, qui huic quæstioni præfuerunt; dabo universi populi Romani; et dabo sanctissimum judicium senatûs. Judices cum præ se ferrent, palamque loquerentur, quid essent lege Papiâ de M. Crasso, Mamertinis repetentibus, judicaturi; Mamertini, publice susceptâ causâ, destiterunt. Multi, in civitatem recepti ex liberis fœderatisque populis, sunt liberati: nemo unquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod, fœdere, civitatis mutandæ jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, nunquam esse condemnatum, quem constaret ab imperatore nostro civitate donatum.

Cognoscite nunc populi Romani judicium, multis rebus interpositum, atque in maximis causis re ipsâ atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Cassio, Postumio Cominio, consulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columnâ æneâ meminimus post Rostra incisum et perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater hujus equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Cœlio, quomodo ex eâdem civitate T. Coponius, civis item summâ virtute et dignitate, (nepotes T. et C. Coponios nôstis) damnato C. Massone, civis Romanus est factus? An linguâ et ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit, manu et virtute non potuit? Anne de nobis trahere spolia fœderatis licebit, de hostibus non licebit? An quod adipisci potuerunt dicendo, id eis assequi pugnando non

licebit? An accusatori majores nostri majora præmia, quam bellatori, esse voluerunt?

XXIV. Quod si, acerbissimâ lege Serviliâ, principes viri, ac gravissimi et sapientissimi cives, hanc Latinis, id est, fœderatis, viam ad civitatem populi jussu patere passi sunt; neque in his est hoc reprehensum Liciniâ et Muciâ lege, (cum præsertim genus ipsum accusationis et nomen, ejusmodi præmium quod nemo assequi posset nisi ex senatoris calamitate, neque senatori neque bono cuiquam nimis jucundum esse posset); dubitandum fuit, quin, quo in genere judicum præmia rata essent, in eodem judicia imperatorum valerent? Num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur aut Serviliâ lege, aut cæteris, quibus, Latinis hominibus erat propositum aliquâ ex re præmium civitatis?

Cognoscite nunc judicium senatûs, quod semper est judicio populi comprobatum. Sacra Cereris, judices, summâ majores nostri religione confici cærimoniâque voluerunt: quæ cum essent assumta de Græciâ, et per Græcas semper curata sunt sacerdotes, èt Græca omnia nominata. Sed, cum illam, quæ Græcum illud sacrum monstraret et faceret, ex Græciâ deligerent; tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut Deos immortales scientiâ peregrinâ et externâ, mente domesticâ et civili, precaretur. Has sacerdotes video fere aut Neapolitanas aut Velienses fuisse, fœderatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Veliensibus datam, de senatûs sententiâ C. Valerium Flaccum, prætorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphanâ Veliense, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velienses, aut sacerdotem illam civem Romanam factam non esse, aut fœdus et a senatu et a populo Romano violatum, arbitrabimur?

XXV. Intelligo, judices, in causâ apertâ, mini-

meque dubiâ, multo et plura, et a pluribus peritissimis, esse dicta, quam res postularet. Sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probaremus, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, alienis bonis mœrentium, etiam ad vestras aures permanarent, et in judicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis summâ arte adspergi videbatis; tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidiosa est, et, quantacumque est, ejusmodi est, ut conservata magis quam correpta esse videatur; tum luxuriam, quæ, non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto, notabatur; tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, et L. Crassi; Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio, ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis, non tenebat: simul illud nesciebat, prædiorum nullam esse gentem; emtionibus ea solere sæpe ad alienos homines, sæpe ad infimos, non legibus, tamquam tutelas, pervenire.

Objectum est etiam, quod in tribum Crustuminam pervenerit; quod hic assecutus est legis de ambitu præmio, minus invidioso, quam qui legum præmiis prætoriam sententiam, et prætextam togam, consequuntur. Et adoptio Theophanis agitata est; per quam Cornelius nihil est, præterquam propinquorum suorum hæreditates, assecutus.

XXVI. Quamquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. More hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant: non illo inimico, sed hoc maledico, dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multo vehementius pertimescendi: nam huic quidem ipsi quis est unquam inventus inimicus? aut quis jure esse potuit? Quem bonum non coluit? cujus fortunæ dignitatique non concessit? Versatus in intimâ familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis atque discor-

diis neminem unquam alterius rationis ac partis, non re, non verbo, non vultu denique, offendit. Fuit hoc sive meum, sive reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. Non modo non exsultavit in ruinis nostris [nostrisque discordiis] Cornelius; sed omni officio, lacrymis, operâ, consolatione, omnes, me absente, meos sublevavit. Quorum ego testimonio ac precibus, munus hoc meritum huic, et (ut a principio dixi) justam et debitam gratiam, refero: speroque, judices, ut eos, qui principes fuerunt conservandæ salutis aut dignitatis meæ, diligitis, et caros habetis, sic, quæ ab hoc, pro facultate hujus, pro loco, facta sunt, et grata esse vobis, et probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suorum, qui et multi et potentes sunt, urgetur inimicis: quos quidem hesterno die Cn. Pompeius copiosâ oratione et gravi, secum, si vellent, contendere jubebat; ab hoc impari certamine, atque injustâ contentione, avocabat.

XXVII. Et erat æqua lex, et nobis, judices, atque omnibus qui nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, cum me præsertim rerum varietate atque usu ipso jam perdoctum viderent; etiam ab illis eos majoribus discordiis avocarem. [Id enim contendere mihi videtur e re publicâ,] cum id defendas quod esse optimum sentias; et [id] fortium virorum et magnorum hominum semper putavi: neque huic unquam labori, officio, muneri, defui. Sed contentio tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati.

Voluimus quædam, contendimus, experti sumus: obtenta non sunt: dolorem alii, nos luctum mœroremque suscepimus. Cur ea, quæ mutare non possumus, convellere malumus, quam tueri? C. Cæsarem senatus et genere supplicationum amplissimo ornavit, et

numero dierum novo. Idem, in angustiis ærarii, victorem exercitum stipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Semproniâ succedendum non censuit. Harum ego sententiarum et princeps et auctor fui: neque me dissensioni meæ pristinæ putavi potius assentiri, quam præsentibus reipublicæ temporibus et concordiæ, convenire. Non idem aliis videtur: sunt fortasse in sententiâ firmiores. Reprehendo neminem; sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam aliquam, tamquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari.

Sed, si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos semel susceptum sit (quos video esse nonnullos), cum ducibus ipsis, non cum comitatu assectatoribusque, confligant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii, putabunt; hanc vero iniquitatem omnes cum aliquâ crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum mentes nullâ ratione placare, judices, possumus; vestros quidem animos, certe confidimus, non oratione nostrâ, sed humanitate vestrâ, esse placatos.

XXVIII. Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, quam ad minimam fraudem, Cæsaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens: placuit homini prudentissimo: in summâ amicorum copiâ, cum familiarissimis ejus est adæquatus: in præturâ, in consulatu, præfectum fabrûm detulit: consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia, observantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. Quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum.

Sed, quoniam C. Cæsar abest longissime, atque in iis est nunc locis, quæ regione orbem terrarum, rebus illius gestis imperium populi Romani, definiunt; nolite, per Deos immortales! judices, hunc illi acerbum

nuntium velle perferri, ut suum præfectum fabrûm, ut hominem sibi carissimum et familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem, vestris oppressum sententiis audiat. Misereminì ejus, qui non de suo peccato, sed de hujus summi et clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed (periculo suo) de publico jure, disceptat; quod jus si Cn. Pompeius ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sullâ, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili judicârunt, si fœderati populi, si socii, si illi antiqui Latini; videte, ne utilius vobis et honestius sit, illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure, esse constituendum videtis; nolite committere, ut, in re tam inveteratâ, quidquam novi sentiatis. Simul et illa, judices, omnia ante oculos vestros proponite: primum, esse omnes etiam post mortem reos clarissimos illos viros, qui fœderatos civitate donârunt; deinde senatum, qui persæpe hoc judicavit; populum, qui jussit; judices, qui approbârunt. Tum etiam illud cogitatote, sic vivere ac vixisse Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quæstiones sint, non de vitiorum suorum pœnâ, sed de virtutis præmio, in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc judicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento, esse malitis. Postremo illud, judices, fixum in animis vestris tenetote, vos, in hac causâ, non de maleficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pompeii, judicaturos.

ORATIO XXXVII.

IN L. CALPURNIUM PISONEM.

ARGUMENTUM.

Cum, in sententiam a Cicerone in oratione "de Provinciis Consularibus" dictam, factum esset senatûsconsultum, quo Piso et Gabinius revocabantur, et ille redîsset e Macedoniâ; ausus est, in senatu, graviter de Cicerone conqueri, et nonnulla in eum contumeliose dicere. Hac injuriâ incensus Cicero, hanc orationem habuit, quâ, quidquid doloris conceperat, in eum omne effudit. Præcipua dicendi materia ducta est a comparatione sui cum Pisone. Contendit enim consulatum cum consulatu, exitum ex Urbe cum exitu, reditum in Urbem cum reditu, et vitam urbanam atque assiduam cum vitâ urbanâ. Præterea crimina provincialia, crudelitatem, avaritiam, intemperantiam, strictim, sed acerbe, perstringit.

IN L. CALPURNIUM PISONEM.

Fragmenta principii, ab Asconio servata.

* * * Quod minimum specimen in te ingenii? ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi; qui colore ipso patriam adspernaris, oratione genus, moribus nomen. * * *

* * * Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, unde se is ortum gloriari solet: neque enim hoc mea natura fert; nec municipii, præsertim de me optime meriti, dignitas patitur. * * *

* * * Hic (*Pisonis avus*) cum ad Padum Placentiæ forte consedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) adscendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo semi-Placentinus, haberi cœptus est. * * *

Lautiorem pater tuus socerum, quam C. Piso * * * in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem. * * *

I. * * * Jamne vides, bellua, jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? Nemo queritur, Syrum nescio quem, de grege noviciorum, factum esse consulem. Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi, deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus eras ignotus, decepit, fefellit, induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ. Nunquam erat audita vox in foro; nunquam periculum factum consilii; nullum, non modo il-

lustre, sed ne notum quidem, factum aut militiæ aut domi. Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil, præter colorem.

Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsâ assecutum? Mihi ista licet de me, verâ cum gloriâ, prædicare: omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piso est a populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis. Noti erant illi mortui; te vivum nondum noverat quisquam. Me cum quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum, cunctis suffragiis populus Romanus faciebat; homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati, deferebat.

Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, anne gesto? Miserum me! cum hac me nunc peste atque labe confero? Sed nihil comparandi causâ loquar; at tamen ea, quæ sunt longissime disjuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur) impeditis reipublicæ temporibus, dissidentibus consulibus Cæsare et Bibulo; cum hoc non recusares, quin ii, a quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas, non prius tabellâ quam voce, priorem consulem declaravit.

II. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrûm: sit sane Fors domina Campi. Magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam, quemadmodum ceperimus.

Ego Calendis Januariis senatum, et bonos omnes, legis Agrariæ, maximarumque largitionum, metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non opor-

tuit, conservavi: si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego, in C. Rabirio, perduellionis reo, XL annis ante me consulem interpositam senatûs auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi. Ego adolescentes bonos et fortes, sed usos eâ conditione fortunæ, ut, si essent magistratus adepti, reipublicæ statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nullâ senatûs malâ gratiâ, comitiorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciæ, multa in republicâ molientem, patientiâ atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam, senatûs auctoritate, exercitu et pecuniâ instructam et ornatam, (quam cum Antonio commutavi, quod ita existimabam tempora reipublicæ ferre) in concione deposui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, cædem senatûs, interitum Urbis, non obscure, sed palam, molientem, egredi ex Urbe jussi; ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus. Ego tela, extremo mense consulatûs mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces, jam accensas ad hujus urbis incendium, comprehendi, protuli, exstinxi.

III. Me Q. Catulus, princeps hujus ordinis, et auctor publici consilii, frequentissimo senatu, Parentem Patriæ nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republicâ dixit. Mihi togato senatus, non (ut multis) bene gestæ, sed (ut nemini) conservatæ reipublicæ [causâ], singulari genere supplicationis, Deorum immortalium templa patefecit. Ego cum in concione, abiens magistratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram; cumque is mihi tantummodo, ut jurarem, permitteret; sine ullâ dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem meâ unius operâ esse salvam. Mihi populus Romanus universus illâ in concione, non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit, cum meum jusjurandum tale atque tantum, juratus

ipse, unâ voce et consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est a me consulatus peractus, ut nihil sine consilio senatûs, nihil non approbante populo Romano, egerim; ut semper in Rostris curiam, in senatu populum, defenderim; ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu, conjunxerim.

IV. Exposui breviter consulatum meum. Aude nunc, o furia! de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalicii, tum primum facti post L. Metellum et Q. Marcium consules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus, (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importunâ belluâ conferam) sed ille, designatus consul, cum quidam tribunus plebis, suo auxilio magistros, ludos contra senatûs-consultum facere, jussisset, privatus fieri vetuit; atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum in Calendas Januarias Compitaliorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, et prætextatum volitare, passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo, dignissimum.

Ergo, his fundamentis positis consulatûs tui, triduo post, inspectante et tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia et Fufia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solum quæ senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quædam nova ex omni fæce urbis, ac servitio, [concitata.] Ab eodem homine, in stupris inauditis nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris et modestiæ, severitas censoria, sublata est; cum tu interim, bustum reipublicæ, qui te consulem tum Romæ dicis fuisse, verbo nunquam significâris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

V. Nondum, quæ feceris, sed quæ fieri passus sis, dico: neque vero multum interest, præsertim in consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis concionibus, rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla esse excusatio, non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti, in maximo reipublicæ motu, consuli? Centum prope annos legem Æliam et Fufiam tenueramus: quadringentos judicium notionemque censoriam: quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo, convellere: quam potestatem minuere, quominus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est.

Hæc sunt, o carnifex! in gremio sepulta consulatûs tui. Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, (quod ipsum esset scelus) sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere nec pati turpe duxit. Arma in templo Castoris, (o proditor templorum omnium!) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium, senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italiâ cunctâ, refertum; cum tu non modo ad eum Ciceronem, (mitto enim domestica, quæ negari possunt; hæc commemoro, quæ sunt palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas tertium, nunquam adspirâsti, sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime præfuisti.

VI. Mihi vero ipsi, coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? Egere, foris esse, Gabinium; sine provinciâ stare non posse; spem habere

a tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses; a senatu quidem desperâsse: hujus te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collegâ meo; nihil esse, quod præsidium consulum implorarem; sibi quemque consulere oportere. Atque hæc dicere vix audeo: vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat. Dicam tamen: ipse certe agnoscet, et cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur.

Meministine, cœnum! cum ad te quintâ fere horâ cum C. Pisone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? et, cum isto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalâsses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paulisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore atque fumo, unde tu nos, cum improbissime respondendo, tum turpissime eructando, ejecisti. Idem, illo fere biduo, productus in concionem ab eo cui sic æquatum præbebas consulatum tuum, cum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo; gravis auctor, (Calatinus, credo, aliquis, aut Africanus, aut Maximus, et non Cæsoninus semi-Placentinus Calventius) respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, Crudelitatem tibi non placere.

VII. Hîc te ille homo, dignissimus tuis laudibus, collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer! senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui: nam relatio illa salutaris et diligens fuerat consulis; animadversio quidem et judicium, senatûs. Quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. Stipendio (mehercule) et frumento Catilinam esse putâsses juvandum. Quid enim interfuit inter Catilinam, et eum, cui tu senatûs auctoritatem, salutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio, vendidisti?

Quæ enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. Voluit ille senatum interficere; vos sustulistis: leges incendere; vos abrogâstis: interire patriam; vos adjuvistis. Quid est, vobis consulibus, gestum sine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit Urbem; vos ejus domum, quem propter Urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitâssent: non enim se tectis privare voluerunt: sed, his stantibus, nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. Cædem illi civium, vos servitutem expetîstis. Hîc vos etiam crudeliores. Huic enim populo ita fuerat, ante vos consules, libertas insita, ut emori potius, quam servire, præstaret.

Illud vero geminum consiliis Catilinæ et Lentuli, quod me domo meâ expulistis, Cn. Pompeium domum suam compulistis. Neque enim, me stante, et manente in Urbis vigiliâ, neque resistente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, unquam se illi rempublicam delere posse duxerunt. A me quidem etiam pœnas expetîstis, quibus conjuratorum Manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis: quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinæ busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium exspectatis, nihil inter vos et Catilinam interfuisse, quam quod eamdem illam manum ex intermortuis Catilinæ reliquiis concitâstis; quod omnes undique perditos collegistis; quod in me carcerem effudistis; quod conjuratos armâstis; quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam, objicere voluistis? Sed jam redeo ad præclaram illam concionem tuam.

VIII. Tu es ille, cui crudelitas displicet? qui, cum senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres mœrere rempublicam amplissimi ordinis luctu, o noster misericors!

quid facis? quod nullâ in barbariâ quisquam tyrannus. Omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus senatûs-consulto ne obtemperet; quo fœdius nec fieri nec cogitari quidquam potest. Ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservandâ patriâ fuisse crudelis. Edicere est ausus, cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus, contra quam ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ullâ in Scythiâ tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? Mœrorem relinquis; mœroris aufers insignia. Eripis lacrymas, non consolando, sed minando. Quod si vestem, non publico consilio, patres conscripti, sed privato officio aut misericordiâ, mutavissent; tamen, id iis non licere per interdicta crudelitatis tuæ, potestatis erat non ferendæ. Cum vero id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam ante fecissent; tu, ex tenebricosâ popinâ consul extractus, cum illâ saltatrice tonsâ, senatum populi Romani occasum atque interitum reipublicæ lugere vetuisti.

IX. At quærebat etiam paulo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio; cur non meis inimicis, meis copiis, restitissem. Quasi vero non modo ego, qui multis sæpe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit unquam, qui, isto non modo propugnatore tutiorem se, sed advocato aut adstipulatore paratiorem, fore putaret. Ego istius pecudis ac putidæ carnis consilio scilicet, aut præsidio, niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis aut ornamenti expetebam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc [animali] invenire non possem, qui tantam reipublicæ causam gravitate et consilio suo tueretur; sed qui, tamquam truncus atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatûs. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis et senatoria, auxilio mihi opus fuerat et consulis et senatûs; quorum alterum etiam ad perniciem meam

erat a vobis consulibus conversum; alterum reipublicæ penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris meum; neque ego cessissem, et me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore, et tecum, et cum collegâ tuo, decertandum fuisset.

Alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo judicio, cum Deorum immortalium laude conjungo; qui C. illi Mario, fortissimo viro, et consuli, et sextum consuli, et ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo, cum altero, Catilinæ laternario? quos neque (hercule) ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala ac crotala, fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernâssem, salvamque in portu collocâssem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum spiritum, pertimescerem. Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me, pro omnium salute, obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: cum quidem tu, o vecors et amens! cum omnes boni abditi inclusique mœrerent, templa gemerent, tecta ipsa Urbis lugerent, complexus es illud funestum animal, ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate, et flagitiorum impunitate, concretum; atque eodem in templo, eodem et loci vestigio et temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ, funeris abstulisti.

X. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiam et gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? Quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid quod esset libero dignum, quis denique in pu-

blico, vidit? cum collegæ tui domus cantu et cymbalis personaret, cumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tum quidem, cum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem non tam concinnus helluo, nec tam musicus, jacebat in suo Græcorum fœtore atque vino. Quod quidem istius, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum aut Centaurorum convivium ferebatur; in quo, nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit, an effuderit.

Tu etiam mentionem facies consulatûs tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? Quid? tu in lictoribus, in togâ et prætextâ, esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantiâ, curâ; toto denique munere consulatûs omni officio tuendo; maximeque (id, quod vis nominis præscribit) reipublicæ consulendo. Ego consulem esse putem, qui senatum esse in republicâ non putavit? et sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romæ ne reges quidem esse potuerant? Etenim illa jam omitto: cum servorum delectus haberetur in foro; arma in templum Castoris luce et palam comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, a conjuratorum reliquiis, atque a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur; cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur; senatui non solum juvare rempublicam, sed ne lugere quidem, liceret; cum civis is, quem hic ordo, assentiente Italiâ cunctisque gentibus, conservatorem patriæ judicârat, nullo judicio, nullâ lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro (quod vere licet dicere), sed certe silentio; tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, siquidem vos consules?

que cum ferro ad senatum is, quem, ad Cn. Pompeium interimendum, collocatum fuisse constabat.

XIII. Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? Consulem tum te fuisse putas, cujus in imperio, qui rempublicam, senatûs auctoritatem, servârat, [idemque in Italiâ,] qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, cum, quâcumque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat; ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quamquam fœdere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri.

Quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis e foro bonis omnibus, captâ republicâ contra omnes leges, nullo scripta more; hanc qui se metuere dicerent, hos consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli, ferre possunt? Nam, si illam legem non putabatis, quæ erat (contra omnes leges) indemnati civis atque integri capitis bonorumque tribunicia proscriptio; hac tamen obstricti pactione tenebamini; quis vos, non modo consules, sed liberos, fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? Sin illam vos soli legem putabitis; quisquam vos consules tunc fuisse aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in quâ in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non jura, nôritis? An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emtas vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentiâ suâ vestrum egressum ornando atque celebrando, at ominibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes aut proditores, prosequebantur.

XIV. Tune etiam, immanissimum ac fœdissimum

monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris et crudelitatis tuæ, maledicti et contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, patres conscripti, fructum immortalem vestri in me et amoris et judicii; qui, non admurmuratione, sed voce et clamore, abjecti hominis et semivivi furorem petulantiamque fregistis. Tu luctum senatûs, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum judiciorum ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reipublicæ vulnera inflixit? Qui si calamitosissimus fuisset; tamen misericordiâ dignior quam contumeliâ, et cum gloriâ potius esse conjunctus, quam cum probro, putaretur; atque ille dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus, haberetur. Cum vero (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur; sed certe id dicam, quod sentio) cum tantis a vobis, patres conscripti, beneficiis affectus sim, tantis honoribus, non modo illam calamitatem esse non duco; sed, si quid mihi potest a republicâ esse sejunctum (quod vix potest); privatim, ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam expetendamque fortunam.

Atque, ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro et sapienti optabilius putas, sic exire a patriâ, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum, precentur, quod mihi accidit; an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam et perpetuam esse vellent? Mihi, (medius fidius) in tanto omnium mortalium odio, justo præsertim et debito, quævis fuga potius, quam ulla provincia, esset optatior.

XV. Sed perge porro: nam, si illud meum turbulentissimum tempus profectionis tuo tranquillissimo præstat, quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Calendis Janu-

anis (qui dies, post obitum occasumque nostrum, reipublicæ primus illuxit) frequentissimus senatus, concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque unâ voce revocavit. Me idem senatus exteris nationibus, me legatis magistratibusque nostris, auctoritate suâ, consularibus literis, non (ut tu Insuber dicere ausus es) orbatum patriâ, sed (ut senatus illo ipso tempore appellavit) civem conservatorem reipublicæ, commendavit. Ad meam unius salutem, senatus auxilium omnium civium cunctâ ex Italiâ, qui rempublicam salvam esse vellent, consulis voce et literis implorandum putavit. Mei capitis servandi causâ, Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. De meâ salute, P. Lentuli, præstantissimi viri atque optimi consulis, Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, cæterorumque principum, celeberrimæ et gratissimæ conciones fuerunt. De me senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore, et ejus sententiæ principe, ut, si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatûs auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi salus restitutioque perscripta. De me, cum omnes magistratus promulgâssent, præter unum prætorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emtos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententiâ; quem mecum eadem respublica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi ac justissimi viri, sapientiâque, conjunxit.

Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? Ex vobis audio, nemini civi ullam, quominus adesset, satis justam excusationem esse visam; nullis comitiis unquam, neque multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse: hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos ro-

gatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum: et, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel ætatis excusatione, vel honoris, id, in salute meâ, nullo rogante, vos vestrâ sponte fecistis.

XVI. Confer nunc, Epicure noster, ex harâ producte, non ex scholâ, confer, si audes, absentiam tuam cum meâ. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuæ, non quos lex generi tui, pepigerat. Nam, lege Cæsaris justissimâ atque optimâ, populi liberi plane et vere erant liberi: lege autem eâ, quam nemo legem, præter te et collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaïa, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. Habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat: ærarium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provinciâ consulari? Quas res gesserit, quæro: qui, ut venit, statim .... (Nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias; non captas, non imperatas; non neces sociorum, non cædem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera, prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario, disputabo; nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortunâ imperatoris.) Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum literas miserit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiorum atque pilorum: ex quâ aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non triumphârit. Est hoc novum: multo illud magis: appellatus est hic vulturius illius provinciæ (si Diis placet) imperator.

XVII. Ne tum quidem, Paule noster, tabulas Romam cum laureâ mittere audebas? Misi, inquit.

Quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? nihil enim meâ refert, utrum tu, conscientiâ oppressus scelerum tuorum, nihil unquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras, an amici tui tabulas abdiderint, iidemque silentio suo temeritatem atque audaciam tuam condemnârint. Atque haud scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in literis mittendis, amicos tuos plus habuisse et pudoris et consilii, quam aut te videri pudentiorem fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum judicio amicorum.

Quod si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam præclusisses; quid tandem erat actum aut gestum in illâ provinciâ, de quo ad senatum, cum gratulatione aliquâ, scribi abs te oporteret? Vexatio Macedoniæ? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicæ? an obsessio militaris viæ? an exercitûs nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentiâ? Tu vero, qui ad senatum nihil scripseris, ut in Urbe nequior inventus es quam Gabinius, sic in provinciâ paulo tamen, quam ille, demissior. Nam ille gurges atque helluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriæ, cum equites Romanos in provinciâ, cum publicanos, nobiscum et voluntate et dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos famâ vitâque, privâsset; cum egisset aliud nihil [in] illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos; ausus est (quid enim ille non auderet?) a senatu supplicationem per literas postulare.

XVIII. O Dii immortales! tune etiam, atque adeo vos, geminæ voragines scopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cum de me ea senatûs-consulta absente facta sint, eæ conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea

collegiorum, ea denique generum ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, sed cogitare non possem: vos autem sempiternas fœdissimæ turpitudinis notas subieritis.

An ego, si te et Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitiâ ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex famæ? Nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii Græci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi! nunquam te in tot flagitia ingurgitâsses. Verum audis in præsepibus; audis in stupris; audis in cibo et vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate, definiunt, sapientem, etiam si, in Phalaridis tauro inclusus, succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seque ne tantulum quidem commoveri. Tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus. Quæ est igitur pœna? quod supplicium? Id, meâ sententiâ, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita et oppressa mens conscientiâ, bonorum omnium odium, nota [justa senatûs,] amissio dignitatis.

XIX. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machinâ, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum et naufragum, vidit. Fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ; supplicium autem est pœna peccati. Neque vero ego, si unquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, (in quo Dii immortales meas preces audiverunt) morbum, aut mortem, aut cruciatum, precarer. Thyestea ista exsecratio est, poëtæ, vulgi animos, non sapientûm, moventis:

"Ut tu, naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis,

Eviscceratus, latere penderes," (ut ait ille) "saxa spargens tabo,
Sanie, sanguine atro."

Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summâ virtute, pietate, gloriâ militari, periit in mari: qui tamen, ob virtutem, gloriæ laude vivit. In fortunâ quâdam est illa mors, non in pœnâ, putanda.

Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Ecce duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientiâ scelerum et fraudum suarum, ut ex eâ provinciâ, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas sit ad senatum literas mittere ausus. Ex quâ provinciâ modo vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, ab senatu imperator est appellatus; unde, his paucis annis, Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli, justissimos triumphos vidimus; ex eâ, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus.

Ab altero allatæ literæ, recitatæ; relatum ad senatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus eâ, quâ nemo unquam, ignominiâ notaretur? ut senatus is, qui in eam jam benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene rem publicam gesserint, novis honoribus afficiat, et numero dierum, et genere verborum; hujus unius literis nuntiantibus non crederet? postulantibus denegaret?

XX. His ego rebus pascor, his delector, his perfruor: quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de teterrimis hostibus; quod vos equites Romani, quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit; quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo adspernetur, recordatione denique

ipsâ consulatûs vestri perhorrescat. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus sum. Plura etiam acciderunt, quam vellem: nam, ut amitteretis exercitum, nunquam (mehercule) optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum, sed valde ex voluntate: mihi enim non venerat in mentem, furorem et insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum: me tamen fugerat, Deorum immortalium has esse in impios et consceleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, patres conscripti, (ut in scenâ videtis) homines consceleratos impulsu Deorum terreri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat. Hæ sunt impiorum Furiæ, hæ flammæ, hæ faces.

Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus primum facere (nam id est caput), deinde, paulo ante, Torquato, gravissimo et sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportâsses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissâ maximâ parte exercitûs: sit hoc infelicitatis tuæ. Dimittendi vero exercitûs quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatûs-consultum? quod jus? quod exemplum? Quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem? Cruentare corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ, vulneratio. Si familiam tuam dimisisses (quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret), amici te tui constringendum putarent: præsidium tu populi Romani, custodiam provinciæ, injussu populi senatûsque, dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses?

XXI. Ecce tibi alter, effusâ jam maximâ prædâ, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque

sociorum, exhauserat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorâssent, partim nova quædam et inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emtiones, partim permutationes, ad hunc Tusculanum montem exstruendum; cum jam egeret, cum illa ejus immensa et intolerabilis ædificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque Deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatûs, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat; his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syriâ. Quî licuit extra provinciam? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum aut hic ordo aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud exspectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis literas mittat?

Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ Diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insaniâ penderet; ausus esset (mitto, exire de provinciâ) educere exercitum, bellum suâ sponte gerere, in regnum injussu populi aut senatûs accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis, planissime vetant. Sed hæc omitto. Ille, si non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, cum et auctoritate senatûs et sorte haberet, interpositâ religione, sine ullâ dubitatione deposuisset, eam sibi adsciscere, cum, etiam si religio non impediret, mos majorum tamen, et exempla, et gravissimæ legum pœnæ, vetarent?

XXII. Sed, quoniam fortunarum contentionem facere cœpimus; de reditu Gabinii omittamus: quem etsi sibi ipse præcidit, ego tamen, os ut videam ho-

minis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ viderem: neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura, aut colonia, ex quâ non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris patrum-familias cum conjugibus ac liberis? quid eos dies, qui, quasi Deorum immortalium festi atque sollennes, sunt adventu meo redituque celebrati?

Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, cum senatum egressum vidi, populumque Romanum universum, cum mihi ipsa Roma, prope convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. Quæ me ita accepit, ut non modo omnium generum, ætatum, ordinum, omnes viri ac mulieres, omnis fortunæ ac loci, sed etiam mœnia ipsa viderentur, et tecta Urbis ac templa, lætari. Me consequentibus diebus in eâ ipsâ domo, quâ tu me expuleras, quam expilâras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti, collocaverunt; mihique (quod, ante me, nemini) pecuniâ publicâ ædificandam domum censuerunt.

Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui, primum, quâ veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum mæandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula flexionesque, quæsîsti? Quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? Nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentiâ? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedoniâ nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri, videretur? Romam vero ipsam fœdavit adventus tuus.

XXIII. O familiæ, non dicam Calpurniæ, sed

Calventiæ, neque hujus urbis, sed Placentini municipii, neque paterni generis, sed brachatæ cognationis, dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum, obviam venit? Mecum enim L. Flaccus, vir tuâ legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit ad conservandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a portâ cum lictoribus errantem visum esse narraret. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, (quorum tu legatorum prœlio imperator appellatus eras, cum [non] longe abfuisses) adventu isto tuo, domi fuisse otiosum.

Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? dico venisse pæne neminem, ne de officiosissimâ quidem natione candidatorum, cum vulgo essent, et illo ipso, et multis ante diebus, admoniti et rogati. Togulæ lictoribus ad portam præsto fuerunt; quibus illi acceptis, sagula rejecerunt, et catervam imperatori suo novam præbuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tantâ provinciâ, triennio post, Macedonicus imperator, in Urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior. In quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. Cum ego Cœlimontanâ portâ introîsse dixissem, sponsione me, ni Esquilinâ introîsset, homo promtissimus lacessivit: quasi vero id aut ego scire debuerim, aut vestrûm quispiam [audierit,] aut ad rem pertineat, quâ tu portâ introieris, modo ne triumphali; quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. Tu inventus es, qui, consulari imperio præditus, ex Macedoniâ non triumphares.

XXIV. At audîstis, patres conscripti, philosophi vocem. Negavit, se triumphi cupidum unquam fuisse. O scelus! o pestis! o labes! cum exstinguebas senatum, vendêbas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis consulatum tuum, rempublicam

evertebas, prodebas caput et salutem meam unâ mercede provinciæ; si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsisse defendes? Sæpe enim vidi, qui et mihi et cæteris cupidiores provinciæ viderentur, triumphi nomine tegere atque velare cupiditatem suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat: neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi.

Quod si te senatus populusque Romanus, aut non appetentem, aut etiam recusantem, bellum suscipere, exercitum ducere, coëgisset; tamen erat angusti animi atque demissi, justi triumphi honorem atque dignitatem contemnere. Nam, ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, ut, omnes umbras etiam falsæ gloriæ consectari; sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repudiare. Cum vero, non modo non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso senatu, non modo nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit, non eversæ per te, sed perditæ civitatis; cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio exstiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur; cum exhauriebas ærarium; cum orbabas Italiam juventute; cum mare vastissimum hieme transibas; si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat?

Non est integrum Cn. Pompeio consilio jam uti tuo: erravit enim: non gustârat istam tuam philosophiam: ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui: quid est, quod, confecto per te formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Me-

telle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audîstis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pomtino, necessario meo, jam non est integrum: religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paulum! rusticum Marium! nullius consilii patres horum amborum consulum, qui triumphârunt!

XXV. Sed, quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus, ex argillâ et luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ clarissimo et summo imperatori, genero suo? Fertur ille vir, mihi crede, gloriâ: flagrat, ardet cupiditate justi et magni triumphi. Non didicit eadem ista, quæ tu: mitte ad eum libellum. Sed jam, si ipse coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illus cupiditatem comprimas atque restinguas. Valebis apud hominem volitantem gloriæ cupiditate, vir moderatus et constans; apud indoctum, eruditus; apud generum, socer. Dices enim, (ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus e scholâ) "Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decretæ, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur; quas Dii negligunt; qui, ut noster ille divinus dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent, neque irati." Non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis: tibi enim et esse et fuisse Deos videbit iratos.

Vertes te ad alteram scholam: disseres de triumpho; "Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pæne puerorum, captare plausus, vehi per Urbem, conspici velle; quibus ex rebus nihil est, quod soli-

dum tenere, nihil, quod referre ad voluptatem corporis, possis. Quin tu me vides? qui, ex quâ provinciâ T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumphârunt, ex eâ sic redii, ut, ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcârim; ipse, cum hominibus quindecim male vestitis, ad portam Cœlimontanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat; quæ vacua si non fuisset, in Campo Martio mihi tabernaculum collocâssem. Nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, et manebit. Rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex jubebat: neque aliâ ullâ in re legi tuæ parui. Quas rationes si cognôris, intelliges, nemini plus, quam mihi, literas profuisse. Ita enim sunt perscriptæ scite et literate, ut scriba, ad ærarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistrâ manu perfricans, commurmuratus sit, Ratio quidem hercle apparet; argentum οἴχεται." Hac tu oratione, non dubito, quin illum jam adscendentem in currum possis revocare.

XXVI. O tenebræ! o lutum! o sordes! o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi præcone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostræ civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreret: eâdem cupiditate vir summo ingenio præditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit. Eorum neuter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, alteri mors, ademit. Irrisa abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a quâ te longe dixisti abhorrere: qui etiamsi minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu, eruditior quam Piso, prudentior quam Cotta, abundantior consilio, ingenio

sapientiâ, quam Crassus, ea contemnis, quæ illi idiotæ (ut tu appellas) præclara duxerunt.

Quod si reprehendis, quod cupidi laureæ fuerint, cum bella aut parva aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, virtutis insignia, contemnere debuisti. Neque vero contemsisti, licet Themistâ sapientior; [sed] os tuum ferreum senatûs convicio verberari noluisti.

Jam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, et digressum meum, et absentiam, et reditum ita longe tuo præstitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam, in hac quotidianâ, assiduâ, urbanâque vitâ, splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac [desperatissimo,] antelaturus?

XXVII. Age, senatus odit te, (quod eum tu facere jure concedis) afflictorem et perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, sed omnino ordinis ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir præstantissimus et ornatissimus L. Ælius est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cujus tu infamiam ea, quæ per latrones et per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta exsecratur, cujus idem tu superbissime decreta et preces repudiâsti.

Fac hujus odii tanti ac tam universi periculum, si audes. Instant, post hominum memoriam apparatissimi, magnificentissimique ludi, quales non modo nunquam fuerunt, sed ne, quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? Ubi sunt vestræ scholæ? ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi. Manus tibi ne afferantur, times: dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dede-

cus, infamia, turpitudo, verba sunt atque ineptiæ. Sed de hoc non dubito: non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum non dignitatis gratiâ inibit, (nisi forte ut cum P. Clodio, hoc est, cum amoribus suis, cœnet) sed plane animi sui causâ.

Ludos nobis idiotis relinquet: solet enim, in disputationibus suis, oculorum et aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam, quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur; nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil posterius, nihil nequius. Luxuriam autem in isto nolite hanc cogitare. Est enim quædam, quamquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum: laudabo inimicum: ne magnopere quidem quidquam, præter libidines, sumtuosum. Toreuma nullum: maximi calices, et hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: exstructa mensa, non conchyliis aut piscibus, sed multâ carne subrancidâ. Servi sordidati ministrant, nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis et vinum a propolâ atque de cupâ: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures; ipse solus, [bibiturus, quæ eodem de dolio ministrentur.] Ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat: mensam tolli jubet.

XXVIII. Dicet aliquis, Unde tibi hæc nota sunt? Non (mehercule) contumeliæ causâ describam quemquam, præsertim ingeniosum hominem atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne, si cupiam quidem, possum. Est quidam Græcus, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam, (sic enim cognovi) humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum. Is cum istum adolescentem, jam tum cum hac Diis iratâ fronte, vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum

esset præsertim appetitus: dedit se in consuetudinem, sic ut prorsus unâ viveret, nec fere ab isto unquam discederet. Non apud indoctos, sed (ut ego arbitror) in hominum eruditissimorum et humanissimorum cœtu, loquor. Audîstis profecto dici, philosophos Epicureos, omnes res, quæ sunt homini expetendæ, voluptate metiri: recte, an secus, nihil ad nos; aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus: sed tamen lubricum genus orationis, adolescenti non acriter intelligenti sæpe præceps. Itaque admissarius iste, simul atque audivit a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut, non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis, a se illum inventum arbitraretur. Græcus primo distinguere atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste, claudus (quomodo aiunt) pilam retinere; quod acceperat, testificari, tabulas obsignare velle; Epicurum disertum dicere; et tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse, demtis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus, facilis et valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit.

XXIX. Est autem hic, de quo loquor, non philosophiâ solum, sed etiam literis, (quod fere cæteros Epicureos negligere dicunt) perpolitus. Poëma porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. In quo reprehendat eum licet, si qui volet; modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poëtam. Devenit, aut potius incidit in istum, eodem deceptus supercilio, Græcus atque advena, quo tam sapiens et tanta civitas. Revocare se non poterat, familiaritate implicatus: et simul inconstantiæ famam verebatur. Rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes hominis libidines, omnia stupra, omnia cœnarum conviviorumque genera, adulteria denique ejus,

delicatissimis versibus expresserit. In quibus, si quis velit, possit istius, tamquam in speculo, vitam intueri: ex quibus multa, a multis lecta et audita, recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: et simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. Qui si fuisset, in discipulo comparando, meliore fortunâ, fortasse austerior et gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam; siquidem philosophia (ut fertur) virtutis continet, et officii, et bene vivendi, disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur. Sed idem casus illum ignarum, quid profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissimæ atque intemperantissimæ pecudis cœno et sordibus inquinavit.

Qui, modo cum res gestas consulatûs mei collaudâsset (quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pæne turpis), Non ulla tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna pœna, te consule, constituta est, sive malo poëtæ, sive libero. Scripsisti enim, "Cedant arma togæ." Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, "Velitis, jubeatis, ut, quod M. Cicero versum fecerit;" sed "quod vindicârit."

XXX. Verum tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam appones ad malum versum, sed poëtam armis persequare; scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, "Cedant arma togæ." Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, literas doceam? non opus est verbis, sed fustibus. Non dixi hanc togam, quâ sum amictus; nec arma, scutum et gladium unius imperatoris; sed, quod pacis est insigne et otii toga;

contra autem, arma tumultûs atque belli; more poëtarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio concessurum. Quære ex familiari tuo, Græco illo poëtâ: probabit genus ipsum, et agnoscet; neque te nihil sapere mirabitur.

At in illo altero, inquit, hæres, "Concedat laurea laudi." Immo (mehercule) habeo tibi gratiam: hærerem enim, nisi tu me expedîsses. Nam, cum tu, timidus ac tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abjecisti, indicâsti, non modo amplissimæ, sed etiam minimæ, laudi lauream concessisse. Atque istâ ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompeium inimicum mihi isto versu esse factum; ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi pernicies esse quæsita. Omitto, nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissem, multis sæpe orationibus scriptisque decorâssem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus: primo, nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quod si est commotus, ad perniciemne, non dicam amicissimi, non ita de suâ laude meriti, non ita de republicâ, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi; in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset?

XXXI. Tu, quid, tu, apud quos, tu, de quo dicas, intelligis? Complecteris amplissimos viros ad tuum et Gabinii scelus; neque id occulte: nam paulo ante dixisti, me cum iis confligere, quos despicerem; non attingere eos qui plus possent, quibus iratus esse deberem. Quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompeius (multis obsistentibus ejus erga me studio atque amori) semper dilexit; semper suâ conjunctione dignissimum judicavit; semper, non modo incolumem, sed etiam

amplissimum atque ornatissimum, voluit esse. Vestræ fraudes, vestrum scelus, vestræ criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictæ, simul eorum, qui, familiaritatis licentiâ, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestræ cupiditates provinciarum, effecerunt, ut ego excluderer; omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo stare judicio non liceret, cum certi homines non studium ejus a me alienâssent, sed auxilium retardâssent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales, oratum in Albanum, obsecratumque, venerant, ne meas fortunas desereret, cum reipublicæ salute conjunctas. Quos ille ad te et ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis, sine consilio publico, decertare nolle: consulibus ex senatûs-consulto rempublicam defendentibus, se arma sumturum. Ecquid, infelix, recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter cæteros, furebat contumaciâ responsi tui, te non esse tam fortem, quam ipse [Torquatus] in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restitissem: deinde ad extremum, neque se, neque generum, neque collegam suum, tribuno plebis defuturum. Hîc tu, hostis ac proditor, aliis me inimiciorem quam tibi debere esse dicis?

XXXII. Ego C. Cæsarem non eadem de republicâ sensisse, quæ me, scio: sed tamen (quod jam de eo, his audientibus, sæpe dixi) me ille sui totius consulatûs, eorumque honorum, quos cum proximis

communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te consule, putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris et virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restitissem; cur ei non ignoscam, si anteposuit suàm salutem meæ?

Sed præterita omitto. Me ut Cn. Pompeius, omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis, complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus, non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me, profiteretur; hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognôrat, socium sibi et adjutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem; illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum, esse debere? quorum alter (id, quod meminero semper) æque mihi fuit amicus, ac sibi: alter (id, quod obliviscar aliquando) sibi amicior, quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter se comminus decertarint, tamen illud contentionis odium, simul cum ipsâ pugnâ armisque, ponant. Atqui me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem, cum dissidebamus. Habet hoc virtus (quam tu ne de facie quidem nôsti), ut viros fortes species ejus et pulchritudo, etiam in hoste posita, delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, patres conscripti, quod sentio, et quod, vobis audientibus, sæpe jam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus; si adspernaretur amicitiam meam,

ipseque mihi implacabilem inexpiabilemque præberet; tamen ei, cum tantas res gessisset, gereretque quotidie, non amicus esse non possem. Cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio et oppono. Perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruissent, non naturæ præsidio, sed victoriâ suâ rebusque gestis, Italiam munitam haberemus. Sed, cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet; tu me a tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata refricabis? Quod quidem tu, qui bene nôsses conjunctionem meam et Cæsaris, eludebas, cum a me, trementibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet,

"Nunquam istam imminuam curam inficiando tibi;"

tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis tantoque bello impedito, ego, homo amicissimus, sollicitudinis atque oneris imponam. Nec despero tamen, quamquam languet juventus, nec perinde, atque debebat, in laudis et gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint; præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo; qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, a quo missus eras, simillimus extitisses.

XXXIV. An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos, non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis et cubilibus, persecuti sumus. Notata a nobis sunt, et prima illa scelera in adventu, cum, acceptâ pecuniâ a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras; eumque, servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem,

multumque dubitantem, confirmâsti, et Thessalonicam fide tuâ venire jussisti: quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices subjicere gestiret; sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperâsti, ut venas hominis incideret; cum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus, ejus comes, quem necâsti verberibus, summâ senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti; cum ille ad te legatus in castra venisset, et tibi magna præsidia et auxilia a Bessis peditum equitumque polliceretur: neque eum solum, sed etiam cæteros legatos, qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis (quæ natio, semper obediens huic imperio, etiam in illâ omnium barbarorum defectione Macedonicâ, C. Sentium prætorem, tutata est) nefarium bellum et crudele intulisti: eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniæ, vexatores ac perditores effecisti. Vectigalia nostra perturbârunt, urbes ceperunt, vastârunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt; Thessalonicenses, cum oppido desperâssent, munire arcem coëgerunt.

XXXV. A te Jovis Urii fanum antiquissimum barbarorum sanctissimumque direptum est. Tua scelera Dii immortales in nostros milites expiaverunt; qui cum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particulâ parvâ scelerum et crudelitatis tuæ genus universum.

Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quæ maxime nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies

et octogies, quod, quasi vasarii nomine, in venditione mei capitis adscripseras, ex ærario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? Nonne, cum CC talenta tibi Apolloniatæ Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus suis addixisti? Nonne, hiberna cum legato præfectoque tradidisses, evertisti miseras funditus civitates; quæ non solum bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarii? si quidem potest, vi et metu extortum, honorarium nominari. Quod cum peræque omnes, tum acerbissime Bœotii, et Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. Unus tu dominus, unus æstimator, unus venditor, totâ in provinciâ, per triennium, frumenti omnis fuisti.

XXXVI. Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorum pactiones, redemtiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes, proferam? tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse, licebit, quot in eo genere, et quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cum, omni totius provinciæ pecore compulso, pellium nomine, omnem quæstum illum domesticum paternumque renovâsti? Videras enim, grandis jam puer, bello Italico, repleri quæstu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præfuisset. Quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi?

Quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio et conatus tuus? quid debilitatio atque abjectio animi tui, Macedoniâ prætoriâ nuntiatâ, cum tu non solum, quod tibi succederetur,

sed quod Gabinio non succederetur, exsanguis et mortuus concidisti? Quid quæstor ædilicius rejectus? præpositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo? Quid? quod tu toties, diffidens ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis, luctuque, jacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociosque misisti? quid? quod, cum sustentare vix posses mœrorem tuum, doloremque decessionis, Samothraciam te primum, post inde Thasum, cum tuis teneris saltatoribus, et cum Autobulo, Athamante, et Timocle, formosis fratribus, contulisti? Quid? quod, cum inde te recipiens, in villâ Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti, jacuisti mœrens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inscientibus, noctuque, venisti? qui, cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum, ferre non posses, in oppidum devium Berœam profugisti: quo in oppido cum tibi spe falsâ, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflâsset; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovâsti?

XXXVII. Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torsit, cum modo velles, modo nolles: lex enim generi tui et decerni et accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, acceptâ tamen et devoratâ pecuniâ, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras; vocabula tantum pecuniarum, et genera, mutabas. Mitto diplomata totâ in provinciâ passim data: mitto numerum navium, summamque prædæ: mitto rationem exacti imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis qui erant affecti præmiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Juliâ, ne fieri liceat, sancitum diligenter.

Ætoliam, quæ, procul a barbaris disjuncta gentibus, in sinu pacis posita, medio fere Græciæ gremio

continetur, (o Pœna, o Furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arsinoën, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicâsti, nobiles urbes atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. Quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu, Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum atque Dolopum demigrare, et aras et focos relinquere, coëgisti. Hoc tu in exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Ætoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti; neque ullam pœnam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum reliquiasque cognoscere.

XXXVIII. Atque, ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari imperioque videatis; Albucius, cum in Sardiniâ triumphâsset, Romæ damnatus est: hic, cum similem exitum spectaret, in Macedoniâ tropæa posuit: eaque, quæ bellicæ laudis victoriæque omnes gentes insignia et monimenta esse voluerunt, noster hic præposterus imperator, amissorum oppidorum, cæsarum legionum, provinciæ præsidio et reliquis militibus orbatæ, ad sempiternum dedecus sui generis et nominis, funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropæorum inscribi incidique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos, paulo ante Torquato respondit, beneficii causâ ab se esse dimissos: quibus cum juratus affirmâsset, se, quæ deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde, nocte intempestâ, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, et ultimas Adriani maris oras petivit: cum interim Dyrrhachii milites domum, in quâ istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, et, cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem, indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat,

ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. Sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

Quæ cum ita sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellunt, me nôsse videas; non existimes, mediam illam partem et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. Nihil est, quod me hortere: nihil est, quod invites. Admoneri me satis est: admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus; quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciariâ latâ, quos posthac judices simus habituri? Non æque legetur, quisquis voluerit; nec, quisquis noluerit, non legetur. Nulli conjicientur in illum ordinem; nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem, conjicietur. Judices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido, delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem [invitum] invitabis: res ipsa, et reipublicæ tempus, aut me ipsum (quod nolim), aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur.

Equidem (ut paulo ante dixi) non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi pœnam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro et civi, potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obtigit P. Rutilio, quod specimen habuit hæc civitas innocentiæ. Major mihi judicum et reipublicæ pœna illa visa est, quam Rutilii. L. Opimius ejectus est e patriâ, is, qui, prætor et consul, maximis rempublicam periculis liberârat. Non in eo, cui facta est injuria, sed in iis qui fecerunt, sceleris ac conscientiæ pœna permansit. At, contra, bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciæ, cum stu-

prum Bonæ Deæ pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tantâ civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita judicârunt, pari scelere obstrictos, arbitraretur?

XL. An ego exspectem, dum de te quinque et septuaginta tabellæ diribeantur, de quo jampridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum, judicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione, dignum putet? Omnes memoriam consulatûs tui, facta, mores, faciem denique ac nomen, a republicâ detestantur. Legati, qui unâ fuêre, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, et si qui ex tanto exercitu reliqui milites exstant, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt; tibi pestem exoptant, te exsecrantur. Achaïa exhausta, Thessalia vexata, laceratæ Athenæ, Dyrrhachium et Apollonia exinanita, Ambracia direpta, Parthini et Bullienses illusi, Epirus excisa, Locri, Phocii, Bœotii exusti, Acarnania, Amphilochia, Perrhæbia, Athamanumque gens vendita, Macedonia condonata barbaris, Ætolia amissa, Dolopes, finitimique montani, oppidis atque agris exterminati, cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem, venisse senserunt.

Ad horum omnium judicia tot atque tanta, domesticum judicium accessit sententiæ damnationis tuæ; occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in Urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum e provinciâ literæ, nulla ex trinis æstivis gratulatio, nulla triumphi mentio. Non modo quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris, dicere audes. Ex illo fonte et seminario triumphorum, cum arida folia laureæ retulisses; cum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te "fecisse videri" pronuntiavisti. Qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumtus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus triumphisque provincia? Sin autem aliquid sperare volueras, si cogitâras id quod im-

peratoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris et risûs, te commentatum esse declarant; quis te miserior? quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, a te bene rem publicam esse gestam, neque præsens dicere, ausus es?

XLI. An tu mihi, (cui semper ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis, cujusque fortunam ponderari; neque in tabellis paucorum judicum, sed in sententiis omnium civium, famam nostram fortunamque pendere) te indemnatum videri putas, quem socii, quem fœderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui morbum effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in Urbe, non in Italiâ, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipse oderit, qui metuat omnes, qui suam causam nemini committere audeat, qui se ipse condemnet?

Nunquam ego sanguinem expetivi tuum, nunquam illud extremum, quod posset esse improbis et probis commune, supplicium legis ac judicii; sed abjectum, contemtum, despectum a cæteris, a te ipso desperatum et relictum, circumspectantem omnia, quidquid increpuisset, pertimescentem; diffidentem tuis rebus; sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ullâ specie consulari; horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui: vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis ne accidat, equidem non moleste feram: sin id tardius forte fiet, fruar tamen tuâ indignitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minus lætabor, cum te semper sordidum, quam si paulisper sordidatum, videbo.

ORATIO XXXVIII.

PRO T. ANNIO MILONE.

ASCONII PEDIANI ARGUMENTUM.

ANNIUS Milo, et P. Plautius Hypsæus, et Q. Metellus Scipio, consulatum petierunt, non solum largitione palam profusâ, sed etiam factionibus armatorum succincti.

Miloni et Clodio summæ erant inimicitiæ, quod et Milo Ciceronis erat amicissimus, in reducendoque eo enixe operam reipublicæ dederat; et P. Clodius restituto Ciceroni erat infestissimus; ideoque summe studebat Hypsæo et Scipioni contra Milonem. Ac sæpe inter se Milo et Clodius cum suis factionibus Romæ depugnaverant: et erat uterque audaciâ par: sed Milo pro melioribus partibus stabat.

Præterea, in eumdem annum consulatum Milo, Clodius præturam, petebat; quam debilem futuram, consule Milone, intelligebat.

Deinde, cum diu tracta essent comitia consularia, perficique ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, et ob id mense Januario nulli dum neque consules neque prætores essent; traherẽturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficeretque cum bonorum studiis, qui obsistebant Clodio, tum

etiam populi, propter effusas largitiones, impensas quoque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse eum Cicero significat; competitores vero ejus trahere vellent; ideoque Pompeius, gener Scipionis, et T. Munatius, tribunus plebis, referri ad senatum de patriciis convocandis, qui interregem proderent, non essent passi, cum interregem prodere moris esset:

A. d. XIII Cal. Feb. (Acta etenim magis sequenda, et ipsam orationem, quæ Actis congruit, puto, quam Fenestellam, qui a. d. XIV Cal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, et ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum posterâ die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Ariciâ, prope eum locum, in quo Bonæ Deæ sacellum est. Erat autem allocutus decuriones Aricinorum. Vehebatur Clodius equo: servi XXX fere expediti, (ut illo tempore mos erat iter facientibus) gladiis cincti, sequebantur. Erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus, C. Cassinius Scola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rhedâ vehebatur, cum uxore Faustâ, filiâ L. Sullæ dictatoris, et M. Fusio, familiari suo. Sequebatur eos magnum servorum agmen; inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus et Birria. Hi, in ultimo agmine tardius euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt: ad quem tumultum cum respexisset Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæâ trajecit. Inde cum orta esset pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus est. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, (cum sibi periculosius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiam si subeunda esset pœna) exturbari tabernam jussit. Fuit antesignanus servorum ejus M. Fustenus: atque ita Clodius latens extrac-

tus est, multisque vulneribus confectus. Cadaver ejus, in viâ relictum, (quia servi Clodii aut occisi erant, aut graviter saucii latebant) Sex. Tedius senator, qui forte ex rure in Urbem revertebatur, sustulit, et lecticâ suâ Romam ferri jussit: ipse rursus eodem, unde venerat, gressum recepit. Perlatum est corpus Clodii ante primam noctis horam: infimæque plebis et servorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domûs positum circumstetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ, cum effusâ lamentatione, vulnera ejus ostendebat. Major posterâ die luce primâ multitudo ejusdem generis confluxit; compluresque noti homines elisi sunt, inter quos C. Vibienus senator. [Erat domus Clodii, ante paucos menses emta de M. Scauro, in Palatio.] Eodem Munatius Plancus, frater L. Planci oratoris, et Q. Pompeius Rufus, Sullæ dictatoris ex filiâ nepos, tribuni plebis, accurrerunt: eisque hortantibus, vulgus imperitum corpus nudum, calceatum, sicut in lecto erat positum, ut vulnera videri possent, in forum detulit, et in Rostris posuit. Ibi, pro concione, Plancus et Pompeius, qui competitoribus Milonis studebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio scribâ, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque subselliis, et tribunalibus, et mensis, et codicibus librariorum: quo igne et ipsa quoque curia flagravit; et item Porcia basilica, quæ erat ei juncta, ambusta est. Domum quoque M. Lepidi interregis (is enim magistratus curulis erat creatus), et absentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit; deinde sagittis repulsa est. Tum fasces, ex lecto Libitinæ raptos, attulit ad domum Scipionis et Hypsæi, deinde ad hortos Cn. Pompeii, clamitans eum modo consulem, modo dictatorem.

Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii.

Itaque Milo, quem opinio fuerat ivisse in voluntarium exsilium, invidiâ adversariorum recreatus,

nocte eâ redierat Romam, quâ incensa erat curia; petebatque nihilo deterius consulatum; aperte quoque tributim in singulos millia assium dederat.

Concionem etiam ei post aliquot dies dedit M. Cœlius, tribunus plebis, et Manilius Canianus, ejus collega; ipsiusque causam etiam ad populum probabant. Dicebant utrique, Miloni a Clodio factas esse insidias.

Fiebant interea alii ex aliis interreges, qui comitia consularia, propter eorum candidatorum tumultus et easdem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C., ut interrex, et tribuni plebis, et Cn. Pompeius, qui pro consule ad Urbem erat, viderent ne quid detrimenti respublica caperet; delectus autem Pompeius totâ Italiâ haberet. Qui cum summâ celeritate præsidium comparâsset, postulaverunt apud eum familiam Milonis, item Faustæ uxoris ejus, exhibendam, duo adolescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii; et ob id illi patrui sui mortem, velut auctore fratre, persequebantur. Easdem Faustæ et Milonis familias postulaverunt duo Valerii, Nepos et Leo, et L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam, et comitum ejus, postulavit eodem tempore Cœlius; familiam Hypsæi, et Q. Metelli, Manilius Canianus, ejus collega.

Affuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sylla. Verba pauca Q. Hortensius dixit, quæ sunt, liberos esse eos, qui pro servis postularentur: nam, post recentem cædem, manumiserat eos Milo, sub hoc titulo, quod caput suum ulti essent.

Hæc agebantur mense intercalari. Post diem trigesimum fere, quam erat Clodius occisus, Q. Metellus Scipio in senatu contra M. Cæpionem conquestus est, ac de cæde P. Clodii falsum esse dixit quod Milo sic se defenderet; et Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratiâ abiisse, profectum cum sex ac XX ser-

vis: Milonem subito, post horam quartam, senatu misso, cum servis amplius CCC armatis, obviam ei contendisse, et supra Bovillas inopinantem in itinere aggressum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam a Milone: semianimem Clodium extractum, in viâ Appiâ occisum esse, annulumque ejus ei morienti extractum: deinde Milonem, cum sciret in Albano parvulum filium Clodii venisse ad villam, et cum puer ante subtractus esset, de servo Alicore quæstionem ita habuisse, ut eum articulatim consecaret: villicum et duos præterea servos jugulâsse: ex servis Clodii, qui dominum defenderint, undecim esse interfectos: Miloni duos solos saucios factos esse: ob quæ Milonem postero die XII servos, qui ei maxime operam navâssent, manumisisse; populoque tributim singula millia æris, ad defendendos de se rumores, dedisse.

Milo misisse ad Cn. Pompeium dicebatur, quod Hypsæo summe studebat, quod fuerat ejus quæstor, desistere se petitione consulatûs, si ita ei videretur: Pompeium respondisse, nemini se neque petendi neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani potestatem, aut consilium, aut sententiam, interpellaturum. Deinde, per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egisse quoque dicebatur, ne se, de hac re consulendo, invidiâ oneraret.

Inter hæc cum crebresceret rumor, Cn. Pompeium creari dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis sedari posse; visum est optimatibus, tutius esse, eum consulem sine collegâ creare: et, cum tractata ea res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam S. C., Pompeius, ab interrege Ser. Sulpitio, V Cal. Mart. mense intercalario, consul creatus est, statimque consulatum iniit.

Deinde, post diem tertium, de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit: alteram de

vi, quâ nominatim cædem in Appiâ viâ factam, et incendium curiæ, et domum M. Lepidi interregis oppugnatam, comprehendit: alteram de ambitu: pœnam graviorem, et formam judiciorum breviorem. Utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem et ab accusatore et ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo, darentur.

His legibus obsistere M. Cœlius tribunus plebis, studiosissimus Milonis, conatus est, quod et privilegium diceret in Milonem ferri, et judicia præcipitari: et, cum pertinacius legem Cœlius vituperaret, eo processit iræ Pompeius, ut diceret, si coactus esset, armis se rempublicam defensurum: timebat autem Pompeius Milonem, seu timere se simulabat. Plerumque non domi suæ, sed in hortis, manebat, idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat. Senatum quoque semel in porticu suâ habuerat Pompeius, quod diceret timere se adventum Milonis.

Dein, proximo senatu, P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat: postulaverat, ut femur nudaret; et ille sine morâ tunicam levaverat. Tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi similia crimina esse, quæ in Milonem dicerentur alia.

Deinde Munatius Plancus, tribunus plebis, produxerat in concionem M. Æmilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. Is se dicebat, pariterque secum quatuor liberos homines iter facientes, supervenisse, cum Clodius occideretur; et, ob id cum proclamâssent, abreptos, et perductos in villam Milonis, ibique per duos menses præclusos fuisse: eaque res, seu vera, seu falsa, magnam invidiam Miloni contraxerat. Idemque Munatius, et Pompeius, tribuni plebis, in Rostra produxerant triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam, Milonis servum, cædes facientem depre-

hendisset. Ille, dormientem in tabernâ pro fugitivo deprehensum, et ad se perductum esse, responderat. Denuntiaverant tamen triumviro, ne servum remitteret: sed posterâ die Cœlius, tribunus plebis, et Manilius Canianus collega ejus, ereptum e domo triumviri servum Miloni reddiderunt.

Etsi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero; tamen, quia ita compereram, putavi exponenda.

Inter primos, et Q. Pompeius, et C. Sallustius, et T. Munatius Plancus, tribuni plebis, inimicissimas conciones de Milone habebant, invidiosas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto studio defenderet. Eratque maxima pars multitudinis infensa, non solum Miloni, sed ipsi etiam, propter invisum patrocinium, Ciceroni.

Postea Pompeius et Sallustius in suspicione fuerunt, in gratiam redîsse cum Milone ac Cicerone. Plancus autem infestissime perstitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem instigavit: Pompeio autem suspectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompeiusque ob ea sæpius querebatur, fieri sibi quoque insidias, et id palam: ac majore manu se armabat. Dicturum quoque diem Ciceroni Plancus ostendebat: postea autem Q. Pompeius idem minitatus erat. Tanta tamen constantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a se alienatione, non Cn. Pompeii suspicionibus, non periculi futuri metu, si sibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palam in Milonem sumta erant, deterreri potuerit a defensione ejus, cum posset omne periculum suum, et offensionem inimicæ multitudinis, declinare, redimere etiam Cn. Pompeii animum, si paulum ex studio defensionis remisisset.

Perlatâ deinde lege Pompeii, in quâ id quoque scriptum erat, ut quæsitor suffragio populi, ex iis qui consules fuerant, crearetur, statim comitia habuit, creatusque erat L. Domitius Ænobarbus quæsitor.

Aliorum quoque judicum, qui de eâ re judicarent, Pompeius tales proposuit, ut nunquam neque clariores viros, neque sanctiores, propositos esse constaret.

Post quod statim novâ lege Milo postulatus a duobus Appiis Clodiis adolescentibus, iisdem, a quibus antea familia ejus fuerat postulata, itemque de ambitu ab iisdem Appiis, et præterea de vi a Q. Petulcio, et L. Cornificio, de sodalitiis a P. Fulvio Nerato. Postulatus autem erat et de sodalitiis, et de ambitu, eâ spe, quod primum judicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec postea responsurum.

Divinatio de ambitu accusatorum facta est, quæsitore A. Torquato: atque ambo quæsitores, Torquatus et Domitius, pridie Nonas Apr. reum adesse jusserunt. Quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati, amicos misit: ibi, postulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam de vi judicium esset perfectum.

Apud Domitium autem quæsitorem, major Appius postulavit a Milone servos exhiberi numero IIII et L: et, cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in suâ potestate esse, Domitius, ex sententiâ judicum, pronuntiavit, ut, ex servorum eorum numero, accusator quot vellet ederet.

Citati deinde testes, secundum legem, quæ, ut supra diximus, jubebat, ut prius, quam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum judices consignarent, quartâ die adesse omnes in diem posterum juberentur, ac, coram accusatore ac reo, pilæ, in quibus nomina judicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus posterâ die sortitio judicum fieret unius et LXXX: qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum, ad dicendum, accusator duas horas, reus tres, haberet; reusque eodem die illo judicaretur: prius autem quam sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem

reus, rejiceret, ita ut numerus judicum relinqueretur, qui sententias ferrent, quinquaginta et unus.

Primo die, datus erat in Milonem testis Cassinius Scola, qui se cum P. Clodio fuisse, cum is occisus est, dixit; atrocitatemque rei factæ, quam maxime potuit, auxit. Quem cum interrogare M. Marcellus cœpisset, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumstantis exterritus est, ut, vim ultimam timens, in tribunal a Domitio reciperetur: quam ob causam M. Marcellus, et ipse Milo, a Domitio præsidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompeius ad ærarium; perturbatusque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promisit, se postero die cum præsidio descensurum; idque fecit: quâ re territi Clodiani, silentio verba testium per biduum audiri passi sunt. Interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, et Milo ipse. Multi ex iis, qui Bovillis habitabant, testimonium dixerunt de iis quæ ibi facta erant; cauponem occisum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum esse. Virgines quoque Vestales dixerunt, mulierem ignotam venisse ad se, quæ Milonis mandato votum solveret, quod Clodius occisus esset. Ultimæ testimonium dixerunt Sempronia, Tuditani filia, socrus P. Clodii, et uxor Fulvia; et fletu suo magnopere eos, qui adstabant, commoverunt. Dimisso circa horam decimam judicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus est, ut postero die frequens adesset, et elabi Milonem non pateretur, judiciumque et dolorem suum ostenderet.

Euntibus ad tabellam ferendam postero die judicibus, qui fuit judicii primus, a. d. III Idus Aprilis, clausæ fuerunt totâ urbe tabernæ: præsidia in foro et circa omnes fori aditus Pompeius disposuit: ipse pro ærario, ut pridie, consedit, septus delectâ manu militum. Sortitio deinde judicum, ut primo die, facta est; post, tantum silentium toto foro fuit, quantum esse in aliquo foro posset.

Tum, intra horam secundam, accusatores cœpe-

runt dicere, Appius major, et M. Antonius, et P. Valerius Nepos: usi sunt ex lege horis duabus.

Respondit his unus M. Cicero. Et, cum quibusdam placuisset, ita defendi crimen, interfici Clodium, pro re publicâ fuisse (quam formam M. Brutus secutus est in eâ oratione, quam pro Milone composuit, et edidit, quamvis non egisset); Ciceroni id non placuit, quod, non, qui bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus, posset. Itaque, cum insidias Milonem Clodio fecisse posuissent accusatores, quia falsum id erat, (nam forte illa rixa commissa fuerat) Cicero apprehendit; et, contra, Clodium Miloni fecisse insidias disputavit; eoque tota oratio ejus spectavit: sed ita constitit, ut diximus, neutrius consilio pugnatum esse eo die, verum forte occurrisse; ex eâ rixâ servorum ad eam cædem perventum. Notum tamen erat, utrumque mortem alteri sæpe minatum esse: et, sicut suspectum Milonem major, quam Clodii, familia faciebat, ita expeditior et paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat.

Cicero cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt: itaque non eâ, quâ solitus erat, constantiâ dixit.

Manet autem illa quoque excepta ejus oratio: scripsit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut jure prima haberi possit.

PRO T. ANNIO MILONE.

I. Etsi vereor, judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere, minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute quam de suâ perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocumque inciderint, veterem consuetudinem fori, et pristinum morem judiciorum, requirunt. Non enim coronâ consessus vester cinctus est, ut solebat; non usitatâ frequentiâ stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, [nobis afferunt tamen horroris aliquid;] ut, in foro, et in judicio, quamquam præsidiis salutaribus et necessariis septi [sumus], tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si opposita Miloni putarem, cederem tempori, judices; nec, inter tantam vim armorum, existimarem oratori locum esse. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et justissimi viri, consilium; qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eumdem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicâ armare.

Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium, denuntiant: neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque auxilium modo defensioni meæ, verum etiam silentium, pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est; neque eorum quisquam, quos undique intuentes cer-

nitis, unde aliqua pars fori adspici potest, et hujus exitum judicii exspectantes, non, cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patriâ, de fortunis, hodierno die decertari putat.

II. Unum genus est adversum infestumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternâ etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quorum clamor si qui forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos, pro vestrâ salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices; et timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis et fortibus viris, si unquam de bene meritis civibus, potestas vobis judicandi fuit; si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes et bonos cives, quæ vultu et verbis sæpe significâssent, re et sententiis declararent; hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an, diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque, recreemur.

Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest? qui, spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus. Equidem cæteras tempestates et procellas, in illis duntaxat fluctibus concionum, semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio vero, et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus, non salutem modo exstinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quamquam, in hac causâ, judices, T. Annii tri-

bunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur: nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas, nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis, multa propter præclara in rempublicam merita, condonetis; nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, assignetis. Sin illius insidiæ clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audaciâ telisque vitam ut impune liceat defendere.

III. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ et in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, et in concione sæpe ab improbis, et paulo ante ab accusatoribus; ut, omni [errore] sublato, rem plane, quæ venit in judicium, videre possitis.

Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In quâ tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in eâ, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri; qui, nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum suâ manu sororem interfectam esse fateretur.

An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum, aut, recte ac jure factum esse, defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui, cum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus, non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causâ etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt; eum, qui, patris ulciscendi causâ, matrem

necavisset, variatis hominum sententiis, non solum divinâ, sed etiam sapientissimæ Deæ, sententiâ liberatum. Quod si Duodecim Tabulæ nocturnum furem, quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt; quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis, ad occidendum hominem, ab ipsis porrigi legibus?

IV. Atqui, si tempus est ullum jure hominis necandi (quæ multa sunt), certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus [militaris] in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter, maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero et latroni quæ potest inferri injusta nex?

Quid comitatus nostri, quid gladii, volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices, non scripta, sed nata, lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex naturâ ipsâ arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum, incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma; nec se exspectari jubent, cum ei, qui exspectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda.

Etsi persapienter, et quodammodo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi; quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causâ, vetat; ut, cum causa, non telum, quæreretur; qui sui defendendi causâ telo esset usus, non hominis occidendi causâ habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices: non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam,

si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur, Cædem, in quâ P. Clodius occisus est, senatum judicâsse, contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis, comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu! quibus assensionibus universi ordinis! quam nec tacitis, nec occultis! Quando enim, frequentissimo senatu, quatuor, ad summum quinque, sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret, senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam, propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut, propter hos officiosos labores meos, nonnulla apud bonos gratia; appelletur ita sane, dummodo eâ nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum.

Hanc vero quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro, judicium decernendi senatui potestas esset erepta; de ejus interitu, quis potest credere, senatum judicium novum constituendum putâsse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in liberâ civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda; sed nonnunquam est necessaria: nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est cæsus, aut ille quo Caius, aut

quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi e re publicâ, rempublicam tamen non vulnerârunt.

VI. Itaque ego ipse decrevi, cum cædem in Appiâ factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed, cum inesset in re vis et insidiæ, crimen judicio reservavi; rem notavi. Quod si, per furiosum illum tribunum, senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut, veteribus legibus, tantummodo extra ordinem, quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo: nihil enim necesse est, omnium me flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatûs, emtâ intercessione, sublata est.

At enim Cn. Pompeius, rogatione suâ et de re et de causâ judicavit: tulit enim de cæde, quæ in Appiâ viâ facta esset, in quâ P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? Nempe ut quæreretur. Quid porro quærendum est? factumne sit? at constat: a quo? at patet. Vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur; cum videret nos fateri, neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quam illam tristem, dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem judicâsse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam, qui non pœnam confessioni, sed defensionem, dedit, is causam interitûs quærendam, non interitum, putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod suâ sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putârit, an tempori.

VII. Domi suæ nobilissimus vir, senatûs propugnator, atque, illis quidem temporibus, pæne patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe

fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano, domi suæ quiescenti, illa nocturna vis esset illata? Quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem exspectatam esse mortem! Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri, necantur. Intersit inter vitæ dignitatem summorum atque infimorum: mors quidem, illata per scelus, iisdem et pœnis teneatur et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem, necaverit; aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monimentis majorum suorum sit interfectus: hoc enim sæpe ab istis dicitur, perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non quâ populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur.

Itaque, in eâdem istâ Appiâ viâ, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum: homo enim nobilis in suis monimentis equitem Romanum occiderat: nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat! Quæ, cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri, silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocârat. Extorta est confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius: caruit senatu: caruit publico: januâ se ac parietibus, non jure legum judiciorumque, texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illâ causâ summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vitâ nitebatur salus civitatis; eo porro reipublicæ tempore, quo, si unus ille

occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda; perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia, legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfectâ; sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ego ipse, judices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus, effugi! ex quibus si me non vel mea vel reipublicæ fortuna servâsset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset?

VIII. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmet ipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: afflictantur coloniæ: agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum, civem desiderant. Non fuit ea profecto causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, et altâ [et divinâ] quâdam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitiâ, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina. Neque vero (quod nonnulli dictitant) secrevit, in judicibus legendis, amicos meos: neque enim hoc cogitavit vir justissimus; neque, in bonis viris legendis, id assequi potuisset, etiam si cupîsset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ late patere non possunt, propterea quod consuetudines victûs non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum bonis: ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei.

Quod vero te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis, et perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum: dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentiâ documenta maxima.

IX. Quamobrem, judices, ut aliquando ad causam crimenque veniamus; si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causâ quidquam nostrâ aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est; et lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit; et electi judices, isque præpositus quæstioni, qui hæc juste sapienterque disceptet; reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi, uter utri insidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso, diligenter attendite.

P. Clodius cum statuisset omni scelere in præturâ vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset; qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed et L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret; subito reliquit annum suum, seque in annum proximum transtulit; non (ut fit) religione aliquâ, sed ut haberet (quod ipse dicebat), ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum.

Occurrebat ei, mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret; tota ut comitia suis (ut dictitabat) humeris sustineret.

Convocabat tribus: se interponebat: Collinam novam, delectu perditissimorum civium, conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis, populi Romani sæpe esse declaratum; palam agere cœpit, et aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexârat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura: etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. Quinetiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, quâ spe fureret, Milone vivo, respondit, triduo illum, ad summum quatriduo, periturum: quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

X. Interim, cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire), iter sollenne, legitimum, necessarium, ante diem XIII Calendas Februarias, Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo; Româ subito ipse profectus pridie est, ut, ante suum fundum, (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in quâ ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret; quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset.

Milo autem, cum in senatu fuisset eo die quoad senatus dimissus est, domum venit: calceos et vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus, in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore,

quod nunquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparâsset, cum uxore veheretur in rhedâ, pænulatus, magno impedimento, ac muliebri et delicato ancillarum puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, horâ fere undecimâ, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: adversi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rhedâ, rejectâ pænulâ, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum et præsenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, et domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, et ita esse putarent, fecerunt id [servi Milonis,] (dicam enim, non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

XI. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil, quid vos; nihil, quid omnes boni: nihil sane id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin unâ rempublicam vosque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris Natura ipsa, præscripsit, ut omnem semper vim, quâcumque ope possent, a corpore, a capite, a vitâ suâ, propulsarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis aut vestris sententiis esse pereundum.

Quod si ita putâsset, certe optabilius Miloni fuis-

set dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrûm ita sentit; illud jam in judicium venit, non, Occisusne sit (quod fatemur), sed, Jure, an injuriâ; quod multis in causis sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat: et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit: ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur, latum est, ut quæreretur. Ita et senatus rem, non hominem, notavit; et Pompeius, de jure, non de facto, quæstionem tulit.

XII. Numquid igitur aliud in judicium venit, nisi, uter utri insidias fecerit? profecto, nihil: si hic illi, ut ne sit impune; si ille huic, tum nos scelere solvamur.

Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem, in illâ tam audaci, tam nefariâ belluâ, docere, magnam ei causam, magnam spem, in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, "*Cui bono fuerit*," in his personis valeat; etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam, ut his consulibus prætor esset, quibus, si non adjuvantibus, at conniventibus certe, speraret, se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus: cujus illi conatus (ut ipse ratiocinabatur) nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur; et, si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam.

An vero, judices, vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, et pestes reipublicæ) fuerit impositurus

nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, et ex mediis armis turbâque nocturnâ, tamquam Palladium, sustulisse, ut præclarum videlicet munus, atque instrumentum tribunatûs, ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ.

XIII. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu in publicum abjecisti: tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompâ, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem expromsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo.

P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, et solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem esse, cum sentiret universus populus Romanus; quis dubitaret, suffragio suo, se metu, periculo rempublicam, liberare? At [non,] P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa, huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ, perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam, P. Clodii mors Miloni.

At valuit odium; fecit iratus; fecit inimicus;

fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid? si hæc, non dico, majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc; quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille, erat, ut odisset, primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum: reus enim Milonis, lege Plotiâ, fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, et, in homine injusto, quam etiam justum?

XIV. Reliquum est, ut jam illum natura ipsius consuetudoque defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, judices? cum, mœrentibus vobis, Urbe cessi, judiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quæ fuisset igitur causa justa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi (credo) dixerat: multam irrogârat: actionem perduellionis intenderat: et mihi videlicet, in causâ aut malâ aut meâ, non et præclarissimâ et vestrâ, judicium timendum fuit. Servorum et egentium civium et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me objici nolui.

Vidi enim, vidi, hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum reipublicæ, pæne interfici servorum manu, cum mihi adesset: quâ in turbâ C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset unâ, ita est multatus, ut vitam amiserit. Itaque, quando illius postea sica illa, quam a Catilinâ acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam, monimentum sui nominis, nece Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem, longo intervallo, conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit.

Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc sem-

per fuit, ne P. Clodius, cum in judicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclaræ, fuerunt! Potuitne, cum domum ac Deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuitne, cive egregio, et viro fortissimo, P. Sextio, collegâ suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissimâ in foro cæde factâ? potuitne, L. Cæcilii, justissimi fortissimique prætoris, oppugnatâ domo? potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitârat, facti illius gloriam libens agnovisset: ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro suâ vindicaret.

XV. Atqui erat id temporis clarissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatûs, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensûs, restitutor salutis meæ; septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei; Cn. Pompeius auctor et dux mei reditûs, illius hostis; cujus sententiam senatus omnis de salute meâ gravissimam et ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est; qui, cum de me decretum Capuæ fecit, ipse cunctæ Italiæ cupienti, et ejus fidem imploranti, signum dedit, ut, ad me restituendum, Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem si qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis, cogitaretur.

Tamen se Milo continuit, et P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam, vocavit. Quid? privato Milone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est; quæ tum non modo occasio, sed etiam causa, illius opprimendi fuit! Nuper vero, cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus at-

tulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, judicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret; qui locus, quod tempus illud (Dii immortales!) fuit! Cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nullâ suâ invidiâ, Antonii vero maximâ gloriâ? Quid? comitiis in Campo quoties potestas fuit! cum ille vi in Septa irrupisset, gladios destringendos, lapides jaciendos, curâsset; deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim; vos, et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute suâ liberet.

XVI. Quem igitur cum omnium gratiâ noluit, hunc voluit cum aliquorum querelâ? Quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune, non est ausus, hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? præsertim, judices, cum honoris amplissimi contentio, et dies comitiorum subesset; quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatûs) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus; rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus; ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque, civium; qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt.

Hunc diem igitur Campi, speratum atque exoptatum, sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus præ se ferens et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? Quam hoc non credibile in hoc! quam idem in Clodio non dubitandum, qui se, interfecto Milone, regnaturum putaret! Quid? quod caput audaciæ est, judices, quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui

etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii: an in Clodio? qui ita judicia pœnamque contemserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret.

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem; te, M. Cato, testor; quos mihi divina quædam sors dedit judices. Vos ex M. Favonio audîstis, Clodium sibi dixisse, et audîstis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit?

XVII. Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nôsse, negotii nihil erat. Vidit, necesse esse Miloni, proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die: itaque antevertit. At quo die? quo (ut ante dixi) insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non causa solum, sed etiam necessitas fuit.

Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in viâ, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit?

Primum quæro, quî scire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogâsset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset; omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsivit? Quæsierit sane: videte, quid vobis largiar: servum etiam (ut Arrius, meus amicus, dixit) corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnas, familiarissimus, et idem comes P. Clodii, (cujus jampri-

dem testimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat, et Romæ) P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse; sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum; itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc, comes item P. Clodii, C. Clodius.

XVIII. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum, certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in viâ Clodio; quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, judices, fuisse, qui, in hac rogatione suadendâ, dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem ac sicarium abjecti homines et perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audîsset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitâsse.

Nunc persequar cætera: nam occurrit illud: ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad cædem e villâ non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiâsse, non id nuntiâsse, sed Milonem appropinquare: nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius, Româ proficiscens, reliquerat morientem? Unâ fui: testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, et illum hæredem, et me, scripserat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquisset, eum mortuum postridie horâ decimâ denique ei nuntiabatur?

XIX. Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat [causam] festinationis? quod hæres erat? Primum, erat nihil, cur properato opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod eâ nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Ro-

mam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad Urbem adventus vitandus potius quam expetendus fuit; sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad Urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum atque exspectandum fuit. Noctu, invidioso et pleno latronum in loco, occidisset: nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator et receptator locus, dum neque muta solitudo indicâsset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde ibi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes, in suspicionem caderent; tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe, Ariciâ rediens, divertit Clodius [ad se,] ad Albanum. Quod, ut sciret Milo illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villâ resideret; nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, judices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi, ad ea quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferendâ; hujus tantum in repellendâ: mortem ab illo denuntiatam Miloni et prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Româ exiturum; illum eo die se dissimulâsse rediturum: hunc nullius rei mutâsse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope Urbem exspectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad Urbem nocturnum fuisse metuendum.

XX. Videamus nunc, (id, quod caput est) locus

ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, judices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, (quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabantur valentium) edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo; et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui, ipsius loci spe, facere impetum cogitârat? Res loquitur, judices, ipsa; quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rhedâ pænulatus, unâ sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promtum ad pugnam, cum pænulâ irretitus, rhedâ impeditus, uxore pæne constrictus, esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villâ, subito: cur? vesperi: quid necesse est? tarde: quî convenit, id præsertim temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse; villam ut perspiceret? millies in eâ fuerat. Quid ergò erat? mora et tergiversatio: dum hic veniret, locum relinquere noluit.

XXI. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore; tum sine eâ: nunquam non in rhedâ; tum in equo. Comites Græculi, quocumque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, et ancillarum greges: ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas duceret, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore, occiditur: quia, quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra

illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille, et quantum interesset P. Clodii, se perire, et quanto illi odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam et pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio et sine custodiâ projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem; qui sæpe spoliantem jam et exsultantem evertit, et perculit ab abjecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis, qui, cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit; in quos, incensos irâ, vitamque domini desperantes, cum incidisset, hæsit in iis pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vitâ expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? Metuebat, scilicet, ne indicarent; ne dolorem perferre non possent; ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appiâ viâ P. Clodium, confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occideritne? occidit. Jure, an injuriâ? nihil ad tortorem: facti enim in equuleo quæstio est, juris in judicio.

XXII. Quod igitur in causâ quærendum est, id agamus hîc: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis; nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et fortiter, M. Cato, dixitque in turbulentâ concione (quæ tamen hujus auctoritate placata est), non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis, dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quam quod, propter eosdem, non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis.

quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum.

Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime Deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrârat; cujus de morte, tamquam de cærimoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt; non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, et dominis morte ipsâ tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri potest?

Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus tu, Ruscio, (verbi causâ) cave sis mentiaris. Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito arrepti in quæstionem, tamen separantur a cæteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

XXIII. Quod si nondum satis cernitis, (cum res ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat) purâ mente atque integrâ Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ conscientiâ exanimatum, Romam revertisse; recordamini (per Deos immortales!) quæ fuerit celeritas reditûs ejus; qui ingressus in forum, ardente curiâ; quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui, commisit; neque senatui modo, sed etiam publicis præsidiis et armis; neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta

populi Romani arma, commiserat: cui nunquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, et magna in utramque partem; ut neque timeant, qui nihil commiserint; et pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccârint.

Neque vero sine ratione certâ causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putâsse, ut æquo animo patriâ careret, cum sanguine inimici explêsset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo [legibus]; secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servâsset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur: Erumpet; occupabit aliquem locum; bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de republicâ meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

XXIV. Quid? quæ postea sunt in eum congesta, (quæ quemvis, etiam mediocrium delictorum conscientiâ, perculissent) ut sustinuit! Dii immortales! Sustinuit? immo vero, ut contemsit, ac pro nihilo putavit! quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiorum, frenorum, sparorum, pilorumque

etiam, multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in Urbe vicum, nullum angiportum, esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domum in clivo Capitolino scutis refertam: plena omnia malleolorum ad Urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pæne credita; nec ante repudiata sunt, quam quæsita.

Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt, ii, quibus tota commissa est respublica; quin etiam audiendus fuerit popa Licinius, nescio quis, de Circo: servos Milonis, apud se ebrios factos, sibi confessos esse, se de interficiendo Cn. Pompeio conjurâsse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortos nuntiavit. Arcessor in primis: de amicorum sententiâ, rem defert ad senatum. Non poteram, in illius mei patriæque custodis tantâ suspicione, non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi popæ; [ebriosorum] confessionem servorum audiri; vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum (ut intelligo) cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præstantissimâ virtute virum, timidum suspicari: diligentiam, totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio, senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis, et viri, fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur.

XXV. Omnia falsa atque [insidiose] ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo,

non hoc jam Clodianum crimen timemus; sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello eâ voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tuâ vitâ nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid, putas; si Italiæ delectus, (ut nonnulli conquisitores tui dictitant) si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt; magna in hoc certe vis, et incredibilis animus, et non unius viri vires atque opes indicantur, siquidem in hunc unum et præstantissimus dux electus, et tota respublica armata est.

Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes, ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset, probâsset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi; nullum se unquam periculum pro tuâ dignitate fugisse; cum illâ ipsâ teterrimâ peste sæpissime pro tuâ gloriâ contendisse; tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum; se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ; duos se habere semper amicissimos sperâsse, te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret; si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset; si denique Italia a delectu, Urbs ab armis, sine Milonis clade, nunquam esset conquietura; næ iste haud dubitans cessisset patriâ, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur; quod nunc etiam facit.

XXVI. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illu-

esset aliquando ille dies, cum tu, salutaribus (ut spero) rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis, (qui quam crebro accidat, experti debemus scire) et amicissimi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi, desideres.

Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, "Ne quid respublica detrimenti caperet," (quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc, exercitu, hunc, delectu dato, judicium exspectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, quâ, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret; ut omnes confitentur, liceret.

Quod vero in illo loco, atque illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus, sedet; satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse, et more majorum et suo jure, posset?) sed præsidio esse; ut intelligatis, contra hesternam concionem illam, licere vobis, quod sentiatis, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensûs ignarus atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. De quâ, si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui, annonâ levandâ, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Ti. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit; quorum interfectores implêrunt orbem terrarum nominis sui gloriâ: sed eum, (auderet enim dicere, cum patriam, periculo suo, liberâsset) cujus ne-

fandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ feminæ comprehenderunt: eum, cujus supplicio senatus sollennes religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cum sorore germanâ nefarium stuprum fecisse, L. Lucullus, juratus, se, quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, Urbis ac vitæ civium conservatorem judicârant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit, orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute et gloriâ civem domum vi et armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensionis, tabulis publicis impressam, exstingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini; qui, non calumniâ litium, non injustis vindiciis ac sacramentis, alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis, petebat; qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contemserat) sed hunc Q. Varium, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus armis castrisque conatus est; qui, cum architectis et decempedis, villas multorum hortosque peragrabat; qui Janiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum; qui cum ab equite Romano splendidissimo et forti viro, T. Pacavio, non impetrâsset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta, atque arma, convexit; dominoque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium exstruere in alieno; qui huic T. Furfanio cui viro! Dii immortales! (quid enim ego de mulierculâ Scantiâ, quid de adolescente Aponio, dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum

ejus illaturum; quâ invidiâ huic esset tali viro conflagrandum; qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissimâ gratiâ, absentem de possessione fundi dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu et limine.

XXVIII. Quamquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur; etsi æqualiter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos, irruebat; sed, nescio quomodo, jam usu obduruerat et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre? Imperium si ille nactus esset.... omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas; vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias: pecunias dico? a liberis, a liberis, (medius fidius) et a conjugibus vestris, nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent? hæc, quæ nota sunt omnibus? quæ tenentur? servorum exercitus illum in Urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium, possideret.

Quamobrem, si, cruentum gladium tenens, clamaret T. Annius: "Adeste, quæso, atque audite, cives! P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis, frenare poteramus, hoc ferro et hac dextrâ a cervicibus vestris repuli; per me ut unum, jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia, in civitate manerent;" esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas? Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non, unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes, affecisse, et dicat, et sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam

summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam.

Mandate hoc memoriæ, judices. Spero multa vos liberosque vestros in republicâ bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, et (quemadmodum confido) verissimam, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, judices, ne, odiò inimicitiarum mèarum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim, etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii, fuerit. Quin sic attendite, judices. Nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii. Fingite animis: liberæ enim sunt cogitationes nostræ, et, quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si póssim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? quònam modo ille vos vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac fortunâ est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset, ut quæstionem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitàre; utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si, propter amicitiam, voluisset illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset.

Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de ejus nece lata quæstio est, qui si eâdem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergo interfector qui esset, in confitendo ab iisne pœnam timeret, quos liberavisset? Græci homines Deorum honores tribuunt iis viris qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis! quæ aliis in urbibus Græciæ! quas res divinas talibus institutas viris! quos cantus! quæ carmina! prope ad immortalitatis et religionem et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo et libente se fecisse, libertatis omnium causâ: quod ei certe non confitendum modo fuisset, verum etiam prædicandum.

XXX. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri, defensorem fuisse; cum præsertim, in eâ confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quamquam qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset; magno animo constantique cederet ex ingratâ civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur?

Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret?

Propositâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de republicâ cives; viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat.

Quamobrem, uteretur eâdem confessione T. Annius, quâ Ahala, quâ Nasica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ nosmet ipsi: et, si grata respublica esset, lætaretur; si ingrata, tamen, in gravi fortunâ, conscientiâ suâ niteretur.

Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et Dii immortales, sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque (id, quod maximum est) majorum nostrorum sapientia; qui sacra, qui cærimonias, qui auspicia, et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt.

XXXI. Est, est profecto illa vis: neque, in his corporibus atque in hac imbecillitate nostrâ, inest quiddam, quod vigeat et sentiat; et non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu: nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, quâ sapimus, quâ providemus, quâ hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea est igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, quæ illam perniciem exstinxit ac sustulit; cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque lacessere, fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, judices, Deorum immortalium curâ, res illa perfecta.

Religiones (mehercule) ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôsse se videntur, et jus in illo suum retinuisse. Vòs enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque, Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales, quas ille, præceps amentiâ, cæsis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat; vestræ tum aræ, vestræ religiones, viguerunt; vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat; tuque, ex tuo edito monte, Latiaris sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque, sæpe omni nefario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illæ, vobis vestro in conspectu, seræ, sed justæ tamen et debitæ, pœnæ solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut, ante ipsum sacrarium Bonæ Deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam Deam, cum prœlium commisisset, primum illud vulnus acciperet, quo teterrimam mortem obiret; ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus.

XXXII. Nec vero non eadem ira Deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut, sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata.

Dura mihi (medius fidius) jam fortuna populi Romani, et crudelis, videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatûs gravissima decreta perfregerat: pecuniâ se palam a judici-

bus redemerat: vexârat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat: me patriâ expulerat; bona diripuerat; domum incenderat; liberos, conjugem meam, vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magistratuum privatorumque cædes fecerat: domum mei fratris incenderat: vastârat Etruriam: multos sedibus ac fortunis ejecerat. Instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna, non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille adamâsset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipsum illum, qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam suam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contemserat: Milo unus urgebat.

XXXIII. Hîc Dii immortales (ut supra dixi) mentem dederunt illi perdito ac furioso, ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non potuit: nunquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus (credo) prætorem eum circumscripsisset. Ne, cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An consules in prætore coërcendo fortes fuissent? Primum, Milone occiso, habuisset suos consules. Deinde, quis in eo prætore consul fortis esset, per quem tribunum, virum consularem crudelissime vexatum esse meminisset? Oppressisset omnia, possideret, teneret, lege novâ, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: servos nostros libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum Dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, et consulatum ejus exspectare potuissent, ille denique vivus, mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satelliti-

bus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius, vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput [urbis,] aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari! neque id fieri a multitudine imperitâ (quamquam esset miserum id ipsum), sed ab uno; qui, cum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

Et sunt, qui de viâ Appiâ querantur, taceant de curiâ? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitârunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cœlius, tribunus plebis, vir et in re publicâ fortissimus, et in susceptâ causâ firmissimus, et bonorum voluntati et auctoritati senatûs deditus, et, in hac Milonis sive invidiâ sive fortunâ singulari, divinâ et incredibili fide.

XXXIV. Sed jam satis multa de causâ: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat; ego, etiam repugnante hoc, et imploro, et exposco? Nolite, si, in nostro omnium fletu, nullam lacrymam adspexistis Milonis; si vultum semper eumdem, si vocem, si orationem, stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandus magis. Etenim, si, in gladiatoriis pugnis, et in infimi generis hominum conditione atque fortunâ, timidos et supplices, et, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse sole-

mus; fortes, et animosos, et se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus!

Me quidem, judices, exanimant et interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. "Valeant, valeant," inquit, "cives mei; valeant: sint incolumes, sint florentes, sint beati; stet hæc urbs præclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquillâ republicâ cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur: ego cedam, atque abibo. Si mihi republicâ bonâ frui non licuerit, at carebo malâ: et, quam primam tetigero bene moratam et liberam civitatem, in eâ conquiescam. O frustra" (inquit) "suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! Ego, cum, tribunus plebis, republicâ oppressâ, me senatui dedissem, quem exstinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant; mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cum te" (mecum enim sæpissime loquitur) "patriæ reddidissem, mihi futurum in patriâ non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi" (inquit) "tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox et defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?"

XXXV. Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat, ingratis civibus fecisse, quæ fecerit: timidis, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem et infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat

eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deleniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam singularibus. Senatûs erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam; vestras vero et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse, dicit.

Meminit etiam, sibi vocem præconis modo defuisse, quam minime desiderârit; populi vero cunctis suffragiis, (quod unum cupierit) se consulem declaratum; nunc denique, si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen, obstare. Addit hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam præmia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vitâ, nisi præclarissime, fecisse; siquidem nihil sit præstabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus; nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen, ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium gloriam: esse hanc unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memoriâ consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus; hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cœlum viderentur adscendere. "De me," inquit, "semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur; nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces meæ invidiæ subjiciuntur; tamen omni in hominum cœtu, gratiis agendis, et gratulationibus habendis, et omni sermone, celebramur. Omitto Etruriæ festos, et actos et institutos, dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii; et (opinor) ultra quam fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam lætitia, peragravit. Quamobrem,

ubi corpus hoc sit, non," inquit, "laboro, quoniam omnibus in terris et jam versatur, et semper habitabit, nominis mei gloria."

XXXVI. Hæc tu mecum sæpe, his absentibus: sed, iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem, cum isto animo es, satis laudare non possum: sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi; non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis; cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro.

Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis, officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua deminutio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam, quod faciam, pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcumque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse videatis.

XXXVII. His lacrymis non movetur Milo. Est quodam incredibili robore animi: exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit hic eâ mente, quâ natus

est: quid vos, judices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis; ipsum ejicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republicâ sanguinem effudistis; vos, in viri et in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque, milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, et huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? projicietur?

O me miserum! o infelicem! Revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patriâ per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servâsset? At in quâ causâ non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquiêrunt. Quo deprecante? me.

Quodnam ego concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? Omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam quî possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum?

XXXVIII. Utinam Dii immortales fecissent, (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie:) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator, esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O Dii immortales! fortem, et a vobis, judices, conservandum virum! "Minime, minime," inquit: "immo vero pœnas ille debitas luerit; nos

subeamus, si ita necesse est, non debitas." Hiccine vir, patriæ natus, usquam, nisi in patriâ, morietur? aut, si forte, pro patriâ? Hujus vos animi monimenta retinebitis; corporis in Italiâ nullum sepulcrum esse patiemini? Hunc suâ quisquam sententiâ ex hac urbe expellet, quem omnes urbes, expulsum a vobis, ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit! hanc ingratam, si ejecerit! miseram, si amiserit! Sed finis sit. Neque enim, præ lacrymis, jam loqui possum; et hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, judices, ut, in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, (mihi credite) is maxime probabit, qui, in judicibus legendis, optimum et sapientissimum et fortissimum quemque legit.

ORATIO XXXIX.

PRO C. RABIRIO POSTUMO.

ARGUMENTUM.

A. GABINIUS, cum in Syriâ proconsulari imperio esset, a Ptolemæo rege Ægypti decem millibus talentûm acceptis, ausus est eum in regnum restituere, non modo sine ullo aut populi jussu aut senatûs-consulto, sed etiam contra senatûs-consultum. Itaque, cum ex provinciâ redîsset Romam, reus factus est, lege Juliâ, de repetundis, a C. Memmio; et, quamvis defendente Cicerone, condemnatus est. Lis æstimata est totidem talentis, quot acceperat. Quæ summa pecuniæ cum ex bonis Gabinii redacta non esset, eâdem lege Juliâ accusatùs est Rabirius Postumus, eques Romanus, quod ad eum pars illius pecuniæ pervenisset; ut is, quod summæ decem millium talentûm deesset, solveret. Est ergo causa Rabirii appendicula causæ Gabinianæ, eodem accusatore, eodem defensore acta. Defensionis hæc inita est ratio a Cicerone, ut ostenderet primo, lege de repetundis equestrem ordinem non teneri, quæ ava-

ritiæ magistratuum provincialium coërcendæ causâ lata sit: deinde ad Rabirium nullam partem pecuniæ pervenisse, sed eum potius tantum pecuniæ Ptolemæo credidisse, ut, cum ea pecunia reddita non esset, omnibus bonis eversus, et foro cedere coactus esset, nisi Caii Cæsaris liberalitas eum sublevâsset.

PRO C. RABIRIO POSTUMO.

I. Si quis est, judices, qui C. Rabirium, quod suæ fortunæ, fundatas præsertim, atque optime constitutas, opes, potestati regiæ libidinique commiserit, reprehendendum putet; adscribat, ad judicium suum, non modo meam, sed hujus etiam ipsius qui commisit, sententiam: neque enim cuiquam ejus consilium vehementius, quam ipsi, displicet. Quamquam hoc plerumque facimus, ut consilia eventis ponderemus, et, cui bene quid processerit, multum illum providisse, cui secus, nihil sensisse, dicamus. Si exstitisset in rege fides, nihil sapientius Postumo; quia fefellit rex, nihil hoc amentius dicitur: ut jam nihil esse videatur, nisi divinare, sapientis. Sed tamen, si quis est, judices, qui illam Postumi sive inanem spem, sive inconsultam rationem, sive (gravissimo verbo utar) temeritatem, vituperandam putet, ego ejus opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cum ab ipsâ fortunâ crudelissime videat hujus consilia esse multata, ne quid ad eas ruinas, quibus hic oppressus est, addendum acerbitatis putet. Satis est, homines imprudentiâ lapsos non erigere: urgere vero jacentes, aut præcipitantes impellere, certe est inhumanum; præsertim, judices, cum sit hoc generi hominum prope naturâ datum, uti, quæ in familiâ aliquâ laus forte floruerit, hanc fere, qui sunt ejusdem stirpis, [quod sermone hominum, ad memoriam prodendam patrum, virtus celebretur,] cupidissime persequantur; siquidem non modo in gloriâ rei militaris Paulum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in devotione vitæ, et in ipso genere mortis, imitatus est P. Decium filius.

II. Sint igitur similia, judices, parva magnis. Fuit enim, pueris nobis, hujus pater C. Curius, princeps ordinis equestris, fortissimus et maximus publicanus: cujus in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probâssent, nisi in eodem benignitas incredibilis fuisset; ut, in augendâ re, non avaritiæ prædam, sed instrumentum bonitati, quærere videretur. Hoc ille natus, quamvis patrem suum nunquam viderat, tamen, et naturâ ipsâ duce, quæ plurimum valet, et assiduis domesticorum sermonibus, in paternæ vitæ similitudinem deductus est. Multa gessit: multa contraxit: magnas partes habuit publicorum: credidit populis: in pluribus provinciis ejus versata res est: dedit se etiam regibus: huic ipsi Alexandrino grandem jam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos unquam suos destitit, mittere in negotium, dare partes, re augere, fide sustentare. Quid multa? cum magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris et consuetudinem expresserat.

Pulsus interea regno Ptolemæus, dolosis consiliis (ut dixit Sibylla, sensit Postumus), Romam venit. Huic egenti et roganti hic infelix pecuniam credidit; nec tum primum; nam regnanti crediderat absens: nec temere se credere putabat, quod erat nemini dubium, quin is in regnum restitueretur a senatu populoque Romano. In dando autem et credendo, processit longius: nec suam solum pecuniam credidit, sed etiam amicorum: stulte; quis negat? aut quis jam non admonet? Quod male cecidit, bene consultum putares?

III. Sed est difficile, quod cum spe magnâ sis ingressus, id non exsequi usque ad extremum. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur; ut jam metuere Postumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. Nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius; ut magis pœniteret cœpisse, quam liceret desistere.

Hinc primum exoritur crimen illud: senatum corruptum esse dicunt. O Dii immortales! hæc est illa exoptata judiciorum severitas? corruptores nostri causam dicunt: nos, qui corrupti sumus, non dicimus. Quid ergo? senatum defendam hoc loco, judices? Omni equidem loco debeo: ita de me est meritus ille ordo. Sed id nec agitur hoc tempore, nec cum Postumi causâ res ista conjuncta est. Quamquam, ad sumtum itineris, ad illam magnificentiam apparatûs, comitatumque regium, suppeditata pecunia a Postumo est, factæque syngraphæ sunt in Albano Cn. Pompeii, cum ille Româ profectus esset; tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, consumeret, quærere. Non enim latroni, sed regi, credidit; nec regi inimico populi Romani; sed ei, cujus reditum consuli datum a senatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio esset, sed ei, quîcum fœdus feriri in Capitolio viderat.

Quod si creditor in culpâ sit, non qui est improbe creditâ pecuniâ usus; damnetur is, qui fabricatus gladium est, et vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem, neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut senatum, cujus auctoritati te ab adolescentiâ dedisti, in tantâ infamiâ versari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Postumi enim causa, quæcumque est, sejuncta a senatu est. Quod si item a Gabinio sejunctam ostendero, certe, quod dicas, nihil habebis.

IV. Est enim hæc causa, "Quo ea pecunia pervenerit," quasi quædam appendicula causæ judicatæ atque damnatæ. Sunt lites æstimatæ A. Gabinio: nec prædes dati, nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, a populo recepta. Lex æqua est. Jubet [lex Julia] persequi ab iis ad quos ea pecunia, quam is ceperit qui damnatus sit, pervenerit. Si est hoc novum in lege Juliâ, (sicuti multa sunt severius scripta, quam in antiquis legibus, et sanctius) inducatur sane etiam consuetudo hujus generis judiciorum nova.

Sin hoc totidem verbis translatum caput est, quod fuit, non modo in Corneliâ, sed etiam ante in lege Serviliâ; per Deos immortales! quid agimus, judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim hæc consuetudo nota vobis quidem omnibus: sed, si usus magister est optimus, mihi debet esse notissima. Accusavi de pecuniis repetundis: judex sedi: prætor quæsivi: defendi plurimos: nulla pars, quæ aliquam facultatem dicendi afferre posset, non mea fuit. Ita contendo; neminem unquam, "quo ea pecunia pervenisset," causam dixisse, qui in æstimandis litibus appellatus non esset. In litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testium dictis, aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum. Itaque, in inferendis litibus, adesse solebant, qui aliquid de se verebantur: et, cum erant appellati, si videbatur, statim contradicere solebant. Sin ejus temporis recentem invidiam pertimuerant, respondebant postea: quod cum fecissent, permulti sæpe vicerunt.

V. Hoc vero novum est, ante hoc tempus omnino inauditum. In litibus, Postumi nomen est nusquam. In litibus, dico? Modo vos iidem in A. Gabinium judices sedistis: num quis testis Postumum appellavit? testis autem? num accusator? num denique, toto illo judicio, Postumi nomen audîstis? Non igitur reus, ex eâ causâ quæ judicata est, redundat Postumus: sed est arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. Quibus tabulis? quæ in judicio A. Gabinii recitatæ non sunt. Quo teste? a quo tum appellatus nusquam est. Quâ appellatione litium? in quâ Postumi mentio facta nulla est. Quâ lege? quâ non tenetur.

Hic jam, judices, vestri consilii res est, vestræ sapientiæ. Quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, spectare debetis. Si enim, quid liceat, quæritis; potestis tollere e civitate, quem vultis. Tabella est, quæ dat potestatem; occultat eadem libidinem: cujus con-

scientiam nihil est quod quisquam timeat, si non pertimescat suam.

Ubi est igitur sapientia judicis? In hoc, ut non solum, quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet; nec, quantum sibi permissum, meminerit solum, sed etiam, quâtenus commissum sit. Datur tibi tabella judicii: quâ lege? Juliâ de pecuniis repetundis. Quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege eâ non tenetur. [Illo, inquit, capite, quod erat in Postumum, quod in Gabinium judex esses, nihil Gabinio datum, cum in eum lites æstimarentur.] At nunc audio. Reus igitur Postumus est eâ lege, quâ non modo ipse, sed totus etiam ordo, solutus ac liber est.

VI. Hîc ego nunc non vos prius implorabo, equites Romani, quorum jus judicio tentatur, quam vos senatores, quorum agitur fides in hunc ordinem; quæ quidem, cum sæpe ante, tum in hac ipsâ causâ nuper, est cognita. Nam cum, optimo et præstantissimo consule Cn. Pompeio de hac ipsâ quæstione referente, exsisterent nonnullæ, sed perpaucæ tamen, acerbæ sententiæ, quæ censerent, ut tribuni, ut præfecti, ut scribæ, ut comites omnes magistratuum, lege hac tenerentur; vos, vos (inquam) ipsi, et senatus frequens restitit: et, quamquam tum, propter multorum delicta, etiam ad innocentium periculum tempus illud exarserat; tamen, cum odium non restingueretis, huic ordini ignem novum subjici non sivistis.

Hoc animo igitur senatus. Quid? vos, equites Romani, quid tandem estis acturi? Glaucia solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, ut, cum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet: si esset "Dictator, Consul, Prætor, Magister equitum," ne laboraret; sciret nihil ad se pertinere: sin autem, "Quicumque post hanc legem;" videret, ne quâ novâ quæstione alligaretur. Nunc vos, equites Romani, videte. Scitis, me ortum e vobis; omnia semper sensisse pro vobis: nihil horum sine magnâ

curâ et summâ caritate vestri ordinis loquor. Alius alios homines et ordines; ego vos semper complexus sum. Moneo et prædico: integrâ re causâque, denuntio: omnes homines Deosque testor: dum potestis, dum licet, providete, ne duriorem vobis conditionem statuatis ordinique vestro, quam ferre possit. Serpet hoc malum (mihi credite) longius, quam putatis.

VII. Potentissimo et nobilissimo tribuno plebis, M. Druso, unam in equestrem ordinem quæstionem ferenti, "Si quis ob rem judicatam pecuniam cepisset;" aperte equites Romani restiterunt. Quid? hoc licere volebant? minime; neque solum hoc genus pecuniæ capiendæ turpe, sed etiam nefarium, arbitrabantur. Attamen ita disputabant, eos teneri legibus oportere, qui suo judicio essent illam conditionem vitæ secuti. "Delectat amplissimus civitatis gradus, sella curulis, fasces, imperia, provinciæ, sacerdotia, triumphi, denique imago ipsa, ad posteritatis memoriam prodita. Est simul etiam sollicitudo aliqua, et legum et judiciorum major quidam metus. Nos ista nunquam contemsimus" (ita enim disputabant): "sed hanc vitam quietam atque otiosam secuti sumus: quæ, quoniam honore caret, careat etiam molestiâ." Tam es tu judex, quam ego senator. "Ita est: sed tu istud petiisti; ego hoc cogor. Quare, aut judici mihi non esse liceat, aut legem lege senatoriâ non timere."

Hoc vos, equites Romani, jus, a patribus acceptum, amittetis? Moneo, ne faciatis. Rapientur homines in hæc judicia ex omni non modo invidiâ, sed sermone malevolorum, nisi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur, in senatu sententias dici, ut his legibus teneremini, concurrendum ad curiam putaretis: si lex ferretur, convolaretis ad Rostra. Vos senatus liberos hac lege esse voluit: populus nunquam alligavit; soluti huc convenistis: ne constricti discedatis, cavete. Nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec præfectus, nec ex Italiâ comes, nec familiaris Gabinii fuit; quonam se modo defendent posthac, qui vestri ordinis

cum magistratibus nostris fuerint his causis implicati?

VIII. Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impulisti. Non patitur mea me jam fides de Gabinio gravius agere. Quem enim, ex tantis inimicitiis receptum in gratiam, summo studio defenderim, hunc afflictum violare non debeo: quocum stante si me Cn. Pompeii auctoritas in gratiam non reduxisset, nunc jam ipsius fortuna reduceret. Sed tamen, cum ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profectum Alexandriam; si defensioni Gabinii fidem non habes, obliviscerisne etiam accusationis tuæ? Gabinius se id fecisse dicebat reipublicæ causâ, quod classem Archelai timeret, quod mare refertum fore prædonum putaret. Lege etiam id sibi licuisse dicebat. Tu inimicus negas. Ignosco; et eo magis, quod est contra illud judicatum. Redeo igitur ad crimen et accusationem tuam.

Quid vociferabare, decem millia talentûm Gabinio esse promissa? Huic videlicet perblandus reperiendus fuit, qui hominem (ut tu vis) avarissimum exoraret, sestertiûm bis millies et quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinius illud, quoquo consilio fecit, fecit certe suo. Quæcumque mens illa fuit, Gabinii fuit. Sive ille, ut ipse dicebat, gloriam; sive, ut tu vis, pecuniam, quæsivit; quæsivit sibi. Num Gabinii comes, vel sectator? negat. Non enim ad Gabinii (cujus id negotium non erat), sed ad P. Lentuli, clarissimi viri, auctoritatem, a senatu profectam, et consilio certo, et spe non dubiâ, Romam contenderat.

At diœcetes fuit regius. Et quidem in custodiâ etiam fuit regiâ: et vita ejus ablata pæne est. Multa præterea, quæ libido regis, quæ necessitas, coëgit ferre, pertulit. Quarum omnium rerum una reprehensio est, quod regnum intrârit, quod potestati se regis commiserit; verum si quærimus, stulte: quid enim stultius, quam equitem Romanum, ex hac urbe,

hujus, inquam, reipublicæ civem, quæ est una maxime, et fuit semper, libera, venire in eum locum, ubi parendum alteri, et serviendum sit?

IX. Sed ego in hoc tamen Postumo non ignoscam, homini mediocriter docto, quo videam sapientissimos homines esse lapsos? Virum unum totius Græciæ facile doctissimum, Platonem, iniquitate Dionysii, Siciliæ tyranni, cui se ille commiserat, in maximis periculis insidiisque esse versatum accepimus: Callisthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum: Demetrium et ex republicâ Athenis, quam optime gesserat, et ex doctrinâ nobilem et clarum, qui Phalereus vocitatus est, in eodem isto Ægypti regno, aspide ad corpus admotâ, vitâ esse privatum.

Plane confiteor, fieri nihil posse dementius, quam scientem in eum locum venire, ubi libertatem sis perditurus. Sed hujus istius facti stultitiam major jam superior stultitia defendit; quæ facit, ut hoc stultissimum facinus, quod in regnum venerit, quod regi se commiserit, sapienter factum esse videatur: siquidem non tam semper stulti, quam sero sapientis est, cum stultitiâ suâ impeditus sit, quoquo modo possit, se expedire.

Quamobrem illud maneat et fixum sit, quod neque moveri neque mutari potest; in quo æqui sperâsse Postumum dicunt, peccâsse iniqui, ipse etiam insanîsse se confitetur, quod suam, quod amicorum, pecuniam regi crediderit, cum tanto fortunarum suarum periculo. Hoc quidem semel suscepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut se aliquando ad suos vindicaret. Itaque, objicias, licet, quam voles sæpe, palliatum fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia; quoties eorum quidpiam dices, toties unum dices atque illud, temere hunc pecuniam regi credidisse; suas fortunas atque famam libidini regiæ commisisse. Fecerat temere: fateor: mutari factum jam nullo modo poterat: aut pallium sumendum

Alexandriæ, ut ei Romæ togato esse liceret; aut omnes fortunæ abjiciendæ, [si togam retinuisset.]

X. Deliciarum causâ et voluptatis, non modo cives Romanos, sed et nobiles adolescentes, et quosdam etiam senatores summo loco natos, non in hortis aut suburbanis suis, sed Neapoli, in celeberrimo oppido, cum mitellâ sæpe vidimus. Chlamydatum L. Sullam imperatorem; L. vero Scipionis, qui bellum in Asiâ gessit, Antiochumque devicit, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis, in Capitolio statuam videtis; quorum impunitas fuit non modo a judicio, sed etiam a sermone. Facilius certe P. Rutilium Rufum necessitatis excusatio defendet; qui, cum a Mithridate Mitylenis oppressus esset, crudelitatem regis in togatos, vestitûs mutatione, vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, consularis homo, soccos habuit et pallium: nec vero id homini tum quisquam, sed tempori, assignandum putavit: Postumo crimen vestitûs afferet is, in quo spes fuit, posse sese aliquando ad fortunas suas pervenire?

Nam, ut ventum est Alexandriam ad Auletem, judices, hæc una ratio a rege proposita Postumo est servandæ pecuniæ, si curationem et quasi dispensationem regiam suscepisset. Id autem facere non poterat, nisi diœcetes, (hoc enim nomine utitur) qui a rege esset constitutus. Odiosum negotium Postumo videbatur: sed erat nulla omnino recusatio. Molestum etiam nomen ipsum; sed res habebat nomen hoc apud illos; non hic imposuerat. Oderat vestitum etiam illum: sed, sine eo, nec nomen illud poterat nec munus tueri. Ergo aderat vis, ut ait poëta ille noster, "quæ summas frangit infirmatque opes." Moreretur, inquies: nam id sequitur. Fecisset certe, si, sine maximo dedecore, tam impeditis suis rebus, potuisset emori.

XI. Nolite igitur fortunam convertere in culpam; neque regis injuriam, hujus crimen putare; nec con-

silium ex necessitate, nec voluntatem ex vi, interpretari: nisi forte eos etiam, qui in hostes aut in prædones inciderint, si aliter quidpiam coacti faciant quam libere, vituperandos putes. Nemo nostrûm ignorat, etiam si experti non sumus, consuetudinem regiam. Regum autem hæc sunt imperia; "Animadverte;" et, "Dicto pare;" et, "Præter rcgitatum, si quidpiam".... et illæ minæ, "Si te secundo lumine hîc offendero, moriêre." Quæ, non ut delectemur solum, legere et spectare debemus, sed ut cavere etiam et effugere discamus.

At ex hoc ipso crimen exoritur. Ait enim, dum Gabinio pecuniam Postumus cogeret ex decumis imperatorum, pecuniam sibi coëgisse. Non intelligo, hoc quale sit; utrum accessionem decumæ (ut nostri facere coactores solent centesimæ), an decessionem de summâ, fecerit. Si accessionem; undecim millia talentûm ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem millia objecta sunt, sed etiam ab his æstimata. Addo illud etiam: quî tandem convenit, aut, tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam, mille talentûm accessionem esse factam; aut, in tantâ mercede hominis (ut vis) avarissimi, mille talentûm decessionem esse concessam? Neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de suo; nec regis, imponere tantum pati suis. Aderunt testes, legati Alexandrini. Hi nihil in Gabinium dixerunt: immo hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi consuetudo judiciorum? ubi exempla? Soletne is dicere in eum qui pecuniam redegit, qui in illum, cujus nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit? Age, si is, qui non dixit, solet; etiamne is solet, qui laudavit? Iisdem testibus, et quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi præjudicata res ad has causas deferri solet.

XII. Et ait etiam meus familiaris et necessarius, eamdem causam Alexandrinis fuisse, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eumdem defenderem.

Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ: neque me vero pœnitet, mortales inimicitias, sempiternas amicitias, habere. Nam, si me invitum putas, ne Cn. Pompeii animum offenderem, defendisse causam; et illum et me vehementer ignoras. Neque enim Pompeius me suâ causâ quidquam facere voluisset invitum; neque ego, cui omnium civium libertas carissima fuisset, meam projecissem. Quamdiu inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi non Pompeius fuit; nec, posteaquam illius auctoritati eam dedi veniam quam debui, quidquam simulavi; ne, cum meâ perfidiâ, illi etiam ipsi facerem, cui beneficium dedissem, injuriam. Nam, non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompeium: si per eum reductus insidiose redîssem; me scilicet maxime, sed proxime illum quoque, fefellissem. At de me omittamus: ad Alexandrinos istos revertamur. Quod habent os! quam audaciam! Modo, vobis inspectantibus, in judicio Gabinii, tertio quoque verbo excitabantur: negabant, pecuniam Gabinio datam. Recitabatur identidem Pompeii testimonium, regem ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio, nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit, tum Alexandrinis testibus creditum. Quid? postea creditum? non. Quamobrem? quia nunc aiunt, quod tunc negabant. Quid? ergo ista conditio est testium, ut, quibus creditum non sit negantibus, iisdem credatur dicentibus? At, si verum tum cum verissimâ fronte dixerunt, nunc mentiuntur. Si tunc mentiti sunt, doceant nos verum. Quid vultis? sileant. [Dicere] audiebamus Alexandriam; nunc cognoscimus. Illinc omnes præstigiæ: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his mimorum argumenta nata sunt. Nec mihi longius quidquam est, judices, quam videre hominum vultus.

XIII. Dixerunt hîc modo nobiscum ad hæc subsellia, quibus superciliis renuentes huic decem millium crimini! Jam nôstis insulsitatem Græcorum;

humeris gestum agebant; tum, temporis (credo) causâ: nunc scilicet tempus nullum est. Ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea, etiam si per plures Deos juret, non oportet; præsertim, judices, cum, in his judiciis, ne locus quidem novo testi soleat esse; ob eamque causam iidem judices retineantur, qui fuerint de reo; ut his nota sint omnia, neque quid fingi novi possit.

Lites, "Quo ea pecunia pervenerit," non suis propriis judiciis, sed in reum factis, condemnari solent. Itaque, si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, populus recepisset; quamvis magna ad Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur; ut intelligi facile possit, quod ex eâ pecuniâ ad quem eorum, qui damnatus est, pervenisse, in illo primo judicio planum factum sit, id hoc genere judicii redigi solere. Nunc vero quid agitur? ubi terrarum sumus? quid tam insolens, tam perversum, præposterumve, dici aut excogitari potest? Accusatur is, qui non abstulit a rege, sicut Gabinius judicatus est; sed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Jam cedo, cum is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit; condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet?

XIV. At habet, et celat: sunt enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem est illud ostentationis et gloriæ? Si nihil habuisset unquam; tamen, si quæsîsset, cur dissimularet habere, causa non esset. Qui vero duo lauta et copiosa patrimonia accepisset, remque præterea bonis et honestis rationibus auxisset; quid esset tandem causæ, cur existimari vellet nihil habere? An, cum credebat, inductus usuris, id agebat, ut haberet quam plurimum; posteaquam exegit quod crediderat, ut [existimaretur] egere, novum genus hoc gloriæ concupiscit?

Dominatus est enim, inquit, Alexandriæ. Immo vero in superbissimo dominatu fuit: pertulit ipse cus-

todiam: vidit in vinculis familiares suos: mors ob oculos sæpe versata est: nudus atque egens ad extremum fugit e regno.

At permutata aliunde pecunia est: ductæ naves Postumi Puteolis sunt: auditæ visæque merces, fallaces quidem et fucosæ, chartis et linteis et [vitro celatæ;] quibus cum multæ naves refertæ fuissent, una non patuit parva. Cataplus ille Puteolanus, sermo illius temporis, vectorumque cursus atque ostentatio, tum subinvisum apud malevolos Postumi nomen, propter opinionem pecuniæ nescio quam, æstatem unam, non plures, aures refersit istis sermonibus.

XV. Verum autem, judices, si scire vultis; nisi C. Cæsaris, summa in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Postumum jam pridem in foro non haberemus. Ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque multi homines necessarii, secundis Postumi rebus, descripta sustinuerunt, nunc, ejus afflictis fortunis, universa sustinet. Umbram equitis Romani et imaginem videtis, judices, unius amici conservatam auxilio et fide. Nihil huic eripi potest, præter hoc simulacrum pristinæ dignitatis, quod Cæsar solus tuetur et sustinet; quæ quidem, in miserrimis rebus, huic tamen tribuenda est maxima. Nisi vero hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducat hunc, afflictum præsertim et absentem, et in tantâ fortunâ suâ, ut aliena respicere magnum sit; tantâ occupatione maximarum rerum quas gerit atque gessit, ut vel oblivisci aliorum non sit mirum; vel, si meminerit, oblitum esse, facile possit probare.

Multas equidem C. Cæsaris virtutes, magnas incredibilesque, cognovi: sed sunt cæteræ majoribus quasi theatris propositæ, et pæne populares. Castris locum capere, exercitum instruere, expugnare urbes, aciem hostium profligare; hanc vim frigorum hiememque, quam nos vix hujus urbis tectis sustinemus, excipere; his ipsis diebus hostem persequi, tum, cum

etiam feræ latibulis se tegant, atque omnia bella jure gentium conquiescant; sunt ea quidem magna: quis negat? sed magnis excitata sunt præmiis ad memoriam hominum sempiternam; quo minus admirandum est, eum facere illa, qui immortalitatem concupiverit.

XVI. Hæc mira laus est, quæ non poëtarum carminibus, non annalium monimentis celebratur, sed prudentium judicio expenditur: equitem Romanum, veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum atque jacturis, sed experientiâ patrimonii amplificandi, labentem, excepit; corruere non sivit; fulsit et sustinuit re, fortunâ, fide, hodieque sustinet: nec amicum pendentem corruere patitur: nec illius animi aciem perstringit splendor sui nominis; nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunæ et gloriæ.

Sint sane illa magna, quæ re verâ magna sunt. De judicio animi mei, ut volet, quisque sentiat: ego enim hanc, in tantis opibus, tantâ fortunâ, liberalitatem in suos, memoriam amicitiæ, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, judices, in novo genere bonitatem, inusitatam claris ac præpotentibus viris, non modo non adspernari ac refutare, sed complecti etiam et augere, debetis; et eo magis, quod videtis, hos quasi sumtos dies ad labefactandum illius dignitatem: ex quâ illi nihil detrahi potest, quod non aut fortiter ferat, aut facile restituat. Amicissimum hominem si honestate spoliatum audierit; nec sine magno dolore feret, nec id amiserit, quod posse speret recuperari.

Satis multa hominibus non iniquis hæc esse debent; nimis etiam multa vobis, quos æquissimos esse confidimus.

XVII. Sed, ut omnium vel suspicioni, vel malevolentiæ, vel crudelitati, satis fiat: occultat pecuniam Postumus; latent regiæ divitiæ. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Postumi nummo sester-

tio sibi addici velit? Sed, miserum me! quanto hæc dixi cum dolore! Hem, Postume, tune es Curii filius, C. Rabirii, judicio et voluntate, filius, naturâ, sororis [filius]? tune ille in omnes tuos liberalis? cujus multos bonitas locupletavit; qui nihil profudisti, nihil ullam in libidinem contulisti. Tua, Postume, nummo sestertio a me addicuntur?

O meum miserum acerbumque præconium! At hoc etiam optat miser, ut condemnetur a vobis: ita bona veneant, ut solidum suum cuique solvatur. Nihil jam aliud nisi fidem curat; nec vos huic, si jam oblivisci vestræ mansuetudinis volueritis, quidquam præterea potestis eripere. Quod, judices, ne faciatis, oro obtestorque vos; atque eo magis, si adventicia pecunia petitur ab eo, cui sua non redditur. Nam in eum, cui misericordia opitulari debebat, invidia quæsita est.

Sed jam, quoniam (ut spero) fidem, quam potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo: quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. Tu comitibus, tu præsidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud postulabat, discessum illum sustentâsti: tu nunquam meis, me absente, liberis, nunquam conjugi meæ, defuisti. Possum excitare multos reductos, testes liberalitatis tuæ; quod sæpe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adjumento in judicio capitis fuisse. Sed jam omnia timeo: bonitatis ipsius invidiam reformido. Jam indicat tot hominum fletus, quam sis carus tuis: et me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, judices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani, et usuram hujus lucis, et vestrum conspectum, ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem sibi intueri, atque in hoc foro vestigium facere, liceat; quod ipsum Fortuna eripuerat, nisi unius amici opes subvenissent.

ORATIO XL.

PRO M. MARCELLO.

ARGUMENTUM.

M. Marcellus Pompeianarum partium in bello civili fuerat; neque tamen extrema persecutus erat; sed, victo ad Pharsalum Pompeio, Mitylenas se contulerat; ibique otiosus in literis vixerat, sine ullo patriæ desiderio. Huic ut veniam daret, et reditum in patriam permitteret Cæsar, cum esset a fratre ejus et universo senatu suppliciter rogatus, dolorem suum senatui condonavit. Quo facto, hac oratione gratias Cæsari amplissimas in senatu egit Cicero. Ea duas partes habet: quarum prima in laude hujus facti versatur, et est magnificentissimis verbis scripta; altera autem Cæsaris de insidiis suspiciones inanes esse ostendit.

PRO M. MARCELLO.

I. DIUTURNI silentii, patres conscripti, quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit; idemque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum, in summâ potestate, rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam ac pæne divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, patres conscripti, reique publicæ reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem et auctoritatem, et vobis et reipublicæ conservatam ac restitutam puto.

Dolebam enim, patres conscripti, et vehementer angebar, cum viderem, virum talem, in eâdem causâ in quâ ego fuissem, non in eâdem esse fortunâ: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore studiorum ac laborum meorum, quasi quodam socio a me et comite, distracto. Ergo et mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti; et his omnibus, ad bene de omni republicâ sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim, mihi quidem in multis, et maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui populoque Romano concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ, tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre.

Ille quidem fructum omnis vitæ anteactæ hodierno

die maximum cepit, cum summo consensu senatûs, tum præterea judicio tuo gravissimo et maximo. Ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pæne ad omnes, quam ad ipsum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure, contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentiâ, aut ullo genere laudis, præstantior?

II. Nullius tantum est flumen ingenii, nullius dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ, non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. Tamen affirmo (et hoc pace dicam tuâ), nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum, res gestas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero prœliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum, posse conferri: nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis, non dicam cursibus, sed victoriis, lustratæ sint.

Quæ quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriæ sint imperatorum. Et certe, in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum juvant: maximam vero partem, quasi suo jure, Fortuna sibi vindicat; et, quidquid est prospere gestum, id pæne omne ducit suum.

At vero hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo

ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, (quod certe maximum est) totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex istâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma, decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert: tibi cedit: tuam esse totam et propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientiâ commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

III. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ naturam et conditionem, ut vinci possent, habebant: nulla est enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium, nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.

Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris, sed pæne omnium gentium, literis atque linguis; neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, et tubarum sono. At vero, cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum, (in iracundiâ præsertim, quæ est inimica consilio, et in victoriâ, quæ naturâ insolens et superba est) aut audimus, aut legimus; quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus! Te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem sensusque et os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? quâ benevolentiâ complectemur? Parietes, medius fidius, (ut mihi videntur) hujus curiæ,

tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum et suis sedibus.

IV. Equidem, cum C. Marcelli, viri optimi, et commemorabili pietate præditi, lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria [obfudit.] Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti; nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pæne ab interitu vindicâsti. Hunc tu igitur diem tuis maximis et innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ, duce te gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem et dux es, et comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis monimentisque tuis allatura finem sit ætas (nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat et consumat vetustas): at vero hæc tua justitia et lenitas animi florescet quotidie magis, ita ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate et misericordiâ viceras: hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ne hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam, cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ conditio visque devicta est.

V. Atque hoc C. Cæsaris judicium, patres conscripti, quam late pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliquâ culpâ tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam, cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit; memet mihi, et iterum reipublicæ, nullo

deprecante, reliquos amplissimos viros et sibi ipsis et patriæ, reddidit: quorum et frequentiam et dignitatem hoc ipso in consessu videtis. Non ille hostes induxit in curiam; sed judicavit, a plerisque, ignoratione potius, et falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate, bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace audiendum putavi; semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem flagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam, secutus sum arma civilia; semperque mea consilia pacis et togæ socia, non belli atque armorum, fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullâ, non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens et sciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium.

Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam et in hoc ordine, integrâ re, multa de pace dixi: et in ipso bello eadem, etiam cum capitis mei periculo, sensi. Ex quo jam nemo erit tam injustus rerum [existimator,] qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, et anceps fortuna belli: qui vero, victor, pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere.

VI. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, et quanto cum dolore, vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem, extimescentem! Quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ, comparandæ. Vidimus tuam victoriam prœliorum exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in Urbe non vidimus.

Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ; ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam ex eâdem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam (id, quod omnes verebamur) nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim, non modo armatis, sed interdum etiam otiosis, minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant; ut mihi quidem videantur Dii immortales, (etiam si pœnas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum et tam luctuosum excitaverint) vel placati jam, vel satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris et sapientiam contulisse.

Quare gaude tuo isto tam excellenti bono; et fruere, cum fortunâ et gloriâ, tum etiam naturâ et moribus tuis; ex quo quidem maximus est fructus jucunditasque sapienti. Cætera cum tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati, tuæ congratulabere. De nobis, quos in republicâ tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientiâ tuâ, cogitabis: quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude verâ, tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut hæc a virtute donata, cætera a fortunâ commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliquâ lapsis, sed opinione officii, stultâ fortâsse, certe non improbâ, et specie quâdam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque, summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

VII. Nunc vero venio ad gravissimam querelam, et atrocissimam suspicionem tuam; quæ non tibi ipsi magis, quam, cum omnibus civibus, tum maxime no-

bis, qui a te conservati sumus, providenda est: quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio nostra cautio est; ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui unâ tecum fuerunt? Non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. [At,] si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt; ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, sint amicissimi.

Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in re publicâ, tam nihil unquam nec de suâ nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tuâ salute contineri suam, et ex unius tuâ vitâ pendere omnium? Equidem, de te dies noctesque (ut debeo) cogitans, casus duntaxat humanos, et incertos eventus valetudinis, et naturæ communis fragilitatem, extimesco: doleoque, cum respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis animâ consistere. Si vero, ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat insidiarumque consensio; quem Deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus?

VIII. Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu (quod necesse fuit) perculsa atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum, in tanto civili bello, tantoque animorum ardore et armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus

fuisset, multa perderet et ornamenta dignitatis, et præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem tibi omnia belli vulnera curanda sunt; quibus, præter te, mederi nemo potest.

Itaque illam tuam præclarissimam et sapientissimam vocem invitus audivi: "Satis diu vel naturæ vixi, vel gloriæ." Satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ: at (quod maximum est) patriæ certe parum. Quare, omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnendâ morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, cum omnium salutem civium cunctamque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint; tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hîc tu modum tuæ vitæ, non salute reipublicæ, sed æquitate animi, definies? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis.

Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, satis; tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est; vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: siquidem gloria est illustris ac pervagata multorum et magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

IX. Hæc igitur tibi reliqua pars est; hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eâque tu in primis [compositâ,] cum summâ

tranquillitate et otio, perfruare: tum te, si voles, cum et patriæ, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum; quod cum venit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura est? Quamquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit; semperque immortalitatis amore flagravit.

Nec vero hæc tua vita ducenda est, quæ corpore et spiritu continetur. Illa, illa, inquam, vita est tua, quæ vigebit memoriâ sæculorum omnium; quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jampridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, exspectat. Obstupescent posteri certe, imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monimenta innumera, triumphos audientes et legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late; sedem quidem stabilem et domicilium certum non habebit. Erit, inter eos etiam qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cœlum res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris; ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis post sæculis de te judicabunt, et quidem haud scio, an incorruptius, quam nos: nam et sine amore et sine cupiditate, et rursus sine odio et sine invidiâ, judicabunt. Id autem etiam si tunc ad te (ut quidam falso putant) non pertinebit; nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio.

X. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ: non enim consiliis solum et studiis, sed armis etiam et castris, dissidebamus. Erat autem

obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset; multi, quid sibi expediret; multi, quid deceret; nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium suum, sed bonitate leniret; nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est injustusque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum; ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causâ animam profudit. Quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia, videri potest. Sed jam omnis fracta dissensio est armis, et exstincta æquitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid, non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, et in istâ sententiâ, quâ cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, et hortamur et obsecramus, ut vitæ, ut saluti, tuæ consulas: omnesque tibi, (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio) quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias et custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus et corporum, pollicemur.

XI. Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. Maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar; majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt; quod ex omnium precibus et lacrymis sentire potuisti. Sed, quia non est stantibus omnibus necesse dicere; a me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod decet, et quod (M. Marcello a te huic ordini populoque Romano et reipublicæ reddito) [præcipue id a me fieri debere] intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio: quod autem summæ benevolentiæ est, (quæ mea erga illum omnibus semper nota suit, ut vix C. Marcello, opti-

mo et amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini) cum id sollicitudine, curâ, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum, certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut, omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, (quod fieri jam posse non arbitrabar) maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

ORATIO XLI.

PRO Q. LIGARIO.

Ad C. Cæsarem.

ARGUMENTUM.

Q. LIGARIUS legatus Considii proconsulis in provinciâ Africâ fuit: ex quâ cum decederet Considius, ei præfecit Ligarium, quod et dignum eo honore putabat, et gratiosum esse in provinciâ videbat. Interim fama de bello civili orto in Africam est perlata: quâ commoti cives qui in istâ provinciâ erant, et reliqui provinciales, quod Pompeii in primis studiosi erant, eum ducem sibi esse voluerunt, quo contra Cæsarem uterentur. Hoc munus cum iste recusaret, accidit, ut P. Attius Varus, qui prætorio imperio in Africâ fuerat, Uticam veniret, et oblatum sibi imperium privatus susciperet. Hæc dum geruntur, Q. Tubero ex senatûs-consulto in provinciam venit. Sed, quod imperium jam ab alio erat occupatum, ex eâ repulsus, in castra Pompeii se contulit; ibique contra Cæsarem arma tulit. Verum, Pompeio mortuo, totoque bello composito, cum Cæsar inter alios etiam Tuberoni ignovisset, filius ejus Ligarium, qui Româ aberat, et Cæsarem iratum habebat, quod et ipse Pompeianarum

partium fuerat, absentem accusavit de vi, quod in Africâ Cæsarianis partibus inimicus fuisset. Eum defendit Cicero, ita, ut concedat quidem, eum Pompeianæ causæ favisse; sed nihilo minus Cæsare dignum esse ostendat, huic quoque veniam dare, ut sibi, et Tuberoni, et multis aliis, dederit; ut deprecatio potius ista oratio, quam defensio sit.

PRO Q. LIGARIO.

I. NOVUM crimen, Cai Cæsar, et ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero, detulit, Q. Ligarium in Africâ fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse eâ familiaritate quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio; paratus enim veneram, (cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses) ut ignoratione tuâ ad hominis miseri salutem abuterer: sed, quoniam diligentiâ inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor; præsertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset: omissâque controversiâ, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est; quâ plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpæ, sed errati veniam, impetravissent.

Habes igitur, Tubero, (quod est accusatori maxime optandum) confitentem reum, sed tamen ita confitentem, se in eâ parte fuisse, quâ te, Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini, necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est: quâ in legatione, et civibus et sociis ita se probavit, ut decedens Considius provinciâ satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius (cum, diu recusans, nihil profecisset) provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut et civibus et sociis gratissima esset ejus integritas et fides. Bellum subito exarsit; quod,

qui erant in Africâ, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate inconsideratâ, partim cæco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem: cum Ligarius, domum spectans, et ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Attius Varus, qui prætor Africam obtinuerat, Uticam venit: ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio, deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit.

II. Adhuc, Cai Cæsar, Q. Ligarius omni culpâ vacat. Domo est egressus, non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provinciâ pacatissimâ ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio? Multo minus: nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine; unum, cum est legatus profectus; alterum, cum, efflagitatus a provinciâ, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo, post adventum Vari, in Africâ restitit; quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ, cum P. Attio, quam cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quam cum suis, maluisset? Cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quemdam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli discidio distractus a fratribus?

Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ a te voluntatis: cujus ego causam, animadverte, quæso, quâ fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monimentisque decorandam!

M. Cicero apud te defendit, alium in eâ voluntate non fuisse, in quâ seipsum confitetur fuisse; nec tuas tacitas cogitationes extimescit; nec, quid tibi, de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat.

III. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis et sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut populus hoc Romanus exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magnâ parte, nullâ vi coactus, judicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit; qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem, qui fuissem; qui, cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est; a quo, hoc ipso C. Pansâ mihi nuntium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi; qui mihi tum denique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliatam ornamentis dedisset.

Vide, quæso, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret: cujus ego industriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet esse crimen, fuisse in Africâ Ligarium? Nempe is, qui et ipse in eâdem Africâ esse voluit, et prohibitum se a Ligario queritur, et certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, destrictus ille tuus in acie Pharsalicâ gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar: iisdem in armis fui.

IV. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causâ nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui, prudentiam desidero; quod homo, cum ingenio tum etiam doctrinâ excellens, genus hoc causæ quod esset, non viderit: nam, si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, a te agi maluisset.

Arguis fatentem. Non est satis. Accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem quam tu, aut, ut tu vis, parem. Hæc non modo mirabilia sunt; sed prodigii simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores: usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum ejus filio, consobrino suo, ne nobiscum, vivat? ne sit in patriâ? Num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italiâ prohibetur, exsulat. Non tu ergo hunc patriâ privare, quâ caret, sed vitâ, vis. At istud, ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas, ab eodem, aliquot annis post, quem nunc crudelem esse vis, vindicata est.

V. Ego vero istud non postulo, inquies. Ita (mehercle) existimo, Tubero: novi enim te; novi patrem; novi domum nomenque vestrum: studia denique generis ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. Res enim eo

spectat, ut eâ pœnâ, in quâ adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? Si enim in exsilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur? hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus et lacrymis, prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quam hujus humanitati, id ne impetremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpes? et nos, jacentes ad pedes, supplicum voce prohibebis?

Si, cum hoc domi faceremus, quod et fecimus, et, ut spero, non frustra fecimus, tu derepente irrupisses, et clamare cœpisses, "C. Cæsar, cave ignoscas; cave, te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur;" nonne omnem humanitatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari! et, in tali miseriâ multorum, perfugium misericordiæ tollere!

Dicam plane, Cai Cæsar, quod sentio. Si, in hac tantâ tuâ fortunâ, lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo, quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur! quam multi, qui, cum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem!

Quod si probare Cæsari possemus, in Africâ Ligarium omnino non fuisse; si honesto et misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset, in tanto discrimine et periculo civis, refellere et coarguere nostrum mendacium: et, si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eâdem causâ et fortunâ fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres, "Cave, Cæsar, credas: fuit in Africâ Ligarius: tulit arma contra te." Nunc quid dicis? "Cave ignoscas." Hæc nec hominis, nec ad hominem, vox est:

quâ qui apud te, Cai Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

VI. Ac primus aditus et postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit; velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is qui in eâdem causâ fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant; alii, timorem; qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium et verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, et improvidas hominum mentes occupavisse; ut nemo mirari debeat, humana consilia divinâ necessitate esse superata.

Liceat esse miseros: quamquam, hoc victore, esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis, carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, et dignitatem tuam? Quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus, conveniret?

Mihi vero, Cæsar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, si me, ut sceleratum, a te conservatum putarem. Quomodo autem tu de republicâ bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum; non hostile odium, sed civile dissidium; utrisque cupientibus rempublicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis, a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pæne par; non par fortasse eorum, qui seque-

bantur: causa tum dubia, quod erat aliquid in utrâque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea judicanda est, quam etiam Dii adjuvérunt. Cognitâ vero clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in quâ occiderit nemo, nisi armatus?

VII. Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africâ exire, an vobis in Africam non venire? Poteramusne, inquis, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tum paruistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? minime vero: neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis.

Tuberonis sors conjecta est ex senatûs-consulto, cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat excusare. Hæc ego novi propter omnes necessitudines quæ mihi sunt cum L. Tuberone. Domi unâ eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vitâ familiares: magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse: sed ita quidam agebat, ita reipublicæ sanctissimum nomen opponebat, ut, etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit. Unâ est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit: ita-que in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. Nam, si crimen est ullum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem se maluisse. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certe habebat. Sed, quoquo modo sese illud ha-

bet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam tradituri fuissetis, an contra Cæsarem retenturi?

VIII. Vide, quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse; non dubitabo, apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto; non tam, ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maxime infestam: in quâ erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuistis? quamquam, quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provinciâ vestrâ pedem ponere, et prohibiti (ut perhibetis) summâ cum injuriâ.

Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quod si Cæsaris causâ in provinciam veniebatis; ad eum profecto, exclusi provinciâ, venissetis. Venistis ad Pompeium. Quæ est ergo hæc apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, a quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem, vel cum mendacio si vultis gloriari, per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiam si a Varo et quibusdam aliis prohibiti essetis: ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit.

IX. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem

solere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? Constantiam dico? nescio, an melius patientiam possim dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut, a quibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eos ipsos rediret? Magni cujusdam animi, atque ejus viri esset, quem de susceptâ causâ, propositâque sententiâ, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum, posset depellere.

Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequâquam fuerunt; hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex senatûs-consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus, non domum, ne iners, non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur; in Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, a quâ erat rejectus cum injuriâ. Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis; languidiore (credo) studio in causâ fuistis: tantummodo in præsidiis eratis; animi vero a causâ abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum sero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses: quamquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ.

X. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui, pœniteret. Nunc quæro, utrum vestras injurias, an reipublicæ, persequamini. Si reipublicæ, quid de vestrâ in eâ causâ perseverantiâ respondebitis? si vestras, videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis.

Itaque num tibi videor, Cæsar, in causâ Ligarii

occupatus esse? num de ejus facto dicere? Quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo, "Ignoscite, judices: erravit; lapsus est; non putavit; si unquam posthac". . . . . Ad parentem sic agi solet: ad judices, "Non fecit; non cogitavit; falsi testes; fictum crimen." Dic, te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in præsidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem: "Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus, tum etiam totus animo et studio tuus." Ad judicem sic agi solet: sed ego ad parentem loquor; "Erravi; temere feci; pœnitet: ad clementiam tuam confugio; delicti veniam peto; ut ignoscas, oro." Si nemo impetravit, arroganter; si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii.

XI. Vidi enim et cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium graviores esse, quam vultus; neque spectare te, quam tuus esset necessarius is qui te oraret, sed quam illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas (ut dixi) rogantium valere plus, quam preces; ab iisque te moveri maxime, quorum justissimum dolorem videas in petendo.

In Q. Ligario conservando, multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Ita-

liæ ac robur reipublicæ, proponere. Nôsti optime homines. Animadverte horum omnium mœstitiam et dolorem: hujus T. Brocchi (de quo non dubito quid existimes) lacrymas, squaloremque, ipsius et filii vides.

Quid de fratribus dicam? Noli, Cæsar, putare, de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exsilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam Dii penates, uno illo exsulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore, faciunt; moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent; te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutatâ, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse? Atque his irascebamur; hos requirebamus; his nonnulli etiam [minabamur.] Conserva igitur tuis suos; ut, quemadmodum cætera quæ dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiatur.

XII. Quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italiâ esse potuisset, in eâdem sententiâ futurus fuerit, in quâ fratres fuerunt? Quis est, qui horum consensum conspirantem et pæne conflatum, in hac prope æqualitate fraternâ, non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus; qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti.

Sed ierit ad bellum: discesserit, non a te solum, verum etiam a fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interessem, memoriâ teneo,

qualis T. Ligarius, quæstor urbanus, fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum est, me hoc meminisse: spero etiam te, (qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui) te, aliquid de hujus illo quæstorio officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem, recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi ut tu eum studiosum tui et bonum virum judicares, nunc a te supplex fratris salutem petit. Quam, hujus admonitus officio, cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ, condonaveris.

Fac igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo M. Marcello fecisti nuper in curiâ, nunc idem in foro de optimis et huic omni frequentiæ probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo, cujus voluntatem carissimam semper habuisti: et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit; noli, obsecro, dubitare, Cai Cæsar, similem illi gloriæ laudem quam sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior nec gratior misericordiâ est. Homines enim ad Deos nullâ re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus quam ut possis, nec natura tua melius quam ut velis, servare quam plurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe natura breviorem. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam: tantum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

ORATIO XLII.

PRO REGE DEIOTARO.

Ad C. Cæsarem.

ARGUMENTUM.

Deiotarus tetrarcha Gallo-Græciæ sive Galatiæ fuit. Is, quod summa ejus in Romanos fides constabat, a Pompeio regno Armeniæ minoris donatus, et a senatu Rex est appellatus. His beneficiis senatûs Pompeiique permotus, cum in bello civili Pompeio auxilia misisset, Cæsaris animum offendit. Itaque, bello Alexandrino composito, cum Cæsar in Asiam, Pharnacis Ponti regis bello persequendi causâ, venisset; eo devicto, Deiotarum etiam regno Armeniæ multavit; nomen autem regium, et reliqua senatûs beneficia, concessit. Quo tempore cum ad eum divertisset Cæsar, liberalissime a rege habitus est, magnificeque donatus. Graves autem inimicitiæ intercedebant Deiotaro cum Castore, ex filiâ nepote, quæ Saocondario nupserat. Itaque, cum Castor omnem avo nocendi occasionem captaret, ad eam rem abusus est tempore illo, quo Cæsar ad Deiotarum diversatus erat. Nam, abducto ab avo servo medico Phidippo, misit eum cum legato Romam, accusandi avi causâ,

quod Cæsari apud se diversanti insidias fecisset. Legati Deiotari causam ad Ciceronem detulerunt, antiquum Deiotari hospitem et amicum. Is, causâ susceptâ, coram Cæsare, intra domesticos parietes, Deiotarum defendit; et non modo caput accusationis diluit, sed cætera etiam, quæ, criminis confirmandi causâ, allata erant, tamquam, de odio Deiotari in Cæsarem, de exercitu contra eum comparato, et alia.

PRO REGE DEIOTARO.

I. Cum, in omnibus causis gravioribus, Cai Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementius quam videtur vel usus vel ætas mea postulare; tum in hac causâ ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum, dico pro capite fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo; tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde, eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis, nunc, contra atrocissimum crimen, cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate, conturber. Crudelem Castorem! ne dicam sceleratum et impium; qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri et tegere debebat; commendationemque ineuntis ætatis ab impietate et scelere duxerit; avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, et a legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem, dominum accusantis, et dominum absentem, et dominum amicissimum nostræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam; non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam. Nam, cum, more majorum, de servo in dominum, ne tormentis quidem, quæri liceat (in quâ quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito); exortus est servus, qui, quem in equuleo appellare non posset, eum accusaret solutus.

II. Perturbat me, Cai Cæsar, etiam illud interdum; quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino: re enim iniquum est, sed tuâ sapientiâ fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inîsse arguare, si per seipsum consideres, grave est: nemo enim fere est, qui, sui periculi judex, non sibi se æquiorem quam reo præbeat. Sed tua, Cai Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quam intelligo, quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentiâ, quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum et eam frequentiam, in quâ oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore vultuque, acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, et ad omnem impetum dicendi, contentionemque, leviora.

Hanc enim, Cai Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente et disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus afferret! Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis consumtam esse meminisset? Spectarem curiam; intuerer forum; cœlum denique testarer ipsum. Sic, cum et Deorum immortalium, et populi Romani, et senatûs, beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causæ maxime debilitatur loco; tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia, minuat hanc perturbationem meam.

Sed, antequam de accusatione ipsâ dico, de accusatorum spe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio neque usu atque exercitatione rerum valere,

tamen ad hanc causam, non sine aliquâ spe et cogitatione, venerunt.

III. Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant nescii: affectum illum quibusdam incommodis et detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum sibi amicum, cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, Cai Cæsar, per fidem, et constantiam, et clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dextram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti; istam, inquam, dextram, non tam in bellis et in prœliis, quam in promissis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare, voluisti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum et placatum Deiotari regis aræ focique viderunt.

Cum facile exorari, Cæsar, tum semel exorari, soles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas residisse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? Nunquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam. Cui tamen ipsi rei veniam te daturum fuisse dicebas, si tantum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse excusatione ætatis usus esset. Ita, cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas.

Itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti: neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentiâ gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos, in mediâ republicâ nati, semperque versati.

IV. Cum audiret, senatûs consentientis auctoritate arma sumta; consulibus, prætoribus, tribunis plebis, nobis imperatoribus, rempublicam defendendam datam; movebatur animo, et vir, huic imperio amicissimus, de salute populi Romani extimescebat, in quâ etiam suam inclusam videbat. In summo tamen timore, quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italiâ profugisse, omnesque consulares (sic enim nuntiabatur), cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nuntiis et rumoribus patebat ad Orientem via; nec ulli veri subsequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiæ et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad a Cn. Pompeio ad eum legati literæque venerunt.

Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum Dii atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima et maxima. Neque enim, si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatûs, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille superiores vicerat gloriâ, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus; tuos enumerare non possumus.

V. Ad eum igitur rex Deiotarus venit, hoc misero fatalique bello, quem antea justis hostilibusque bellis adjuverat; quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate, conjunctus; et venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus, ut socius; vel evocatus, ut is qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ, societatem. Itaque, Pharsalico prœ-

lio facto, a Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit: vel officio, si quid debuerat, vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis et copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio, auctionibus factis, pecuniam dedit, quâ ad bellum uttereris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit; tuumque hostem esse duxit suum. Quæ quidem a te in eam partem accepta sunt, Cai Cæsar, ut eum amplissimo regis honore et nomine affeceris.

Is igitur, non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suæ interficere voluisse: quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu Deorum penatium necare hospitem; cujus tantæ importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriæ clarissimum lumen exstinguere; cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere; cujus tam inhumani et ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eo tyrannum inveniri: ut hæc omittam, cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma, contra se unum excitare? Quonam ille modo, cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio, distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato?

VI. At (credo) hæc homo inconsultus et temerarius non videbat. Quis consideratior illo? [quis tectior?] quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio et prudentiâ, quam fide et religione vitæ, defendendum puto. Nota tibi est, Cai

Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides, non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos et a viro optimo, et ab homine minime stulto, cogitatum esse confingitis.

At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem! Cum, inquit, in castellum Luceium venisses, et domum regis, hospitis tui, divertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. Huc te e balneo, priusquam accumberes, ducere volebat. Erant enim armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus, accuset. Ego, (mehercule) Cai Cæsar, initio, cum est ad me ista causa delata, Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente esse corruptum, hac suspicione sum percussus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum, res abhorrebat.

Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo, occultius in potione, vel in cibo: deinde, etiam impunius fit, quod, cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset, omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma, convertisset: si veneno; Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset; homines fortasse celavisset. Quod igitur et occultius conari, et efficere cautius, potuit; id tibi, et medico callido, et servo (ut putabat) fideli, non credidit; de armis, de ferro, de insidiis, celare te noluit? At quam festive crimen contexitur! Tua te, inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit; negavisti tum te inspicere velle.

VII. Quid postea? An Deiotarus, re illo tempore non perfectâ, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, cum cœnavisses, rediturum dixeras: ita-que fecisti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter et jucunde fuisses, tum illuc îsti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit; cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asiâ; quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cum præsens Deiotarus, regio et animo et more, fecisset; tu in cubiculum discessisti.

Obsecro, Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi et sanctissimi disciplinâ? Quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit, occidere?

In posterum (inquit) diem distulit; ut, cum in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminose est. Cum, inquit, vomere te post cœnam velle dixisses, in balneum te ducere cœperunt; ibi enim erant insidiæ. At te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perduint, fugitive! ita non modo nequam et improbus, sed fatuus et amens es. Quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ e balneo in cubiculum transferri non possent?

Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, a se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi et inimicissimum sciret esse nepotem suum, et C. Cæsarem, cui fecisset insidias? præsertim cum

is unus esset, qui posset [de absente se indicare.] Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat; te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis?

VIII. Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cum a te animo esset alieno; altera, exercitum eum contra te magnum comparâsse. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano posset; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium et latrociniis tueretur, et imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat; nunc exiguas vix tueri potest.

At misit ad Cæcilium, nescio quem: sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret; aut eos, quos misisset, non paruisse; aut, qui dicto audientes in tantâ re non fuissent, eos vinctos potius quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Cæcilium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Cæcilium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia nôsset, vel quia non nôsset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse: veteres, credo, Cæsar; nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi: sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

IX. Alieno autem a te animo fuit. Quomodo? Speravit, (credo) difficiles tibi Alexandriæ fore exitus, propter regionis naturam et fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit; exercitum aluit: ei, quem Asiæ præfeceras, nullâ in re defuit: tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem, præsto fuit. Secutum est bellum Africanum.

Graves de te rumores sparsi; qui etiam furiosum illum Cæcilium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus sit, seseque exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Nicæam Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri; de Domitio dixit versum Græcum eâdem sententiâ, quâ etiam nos habemus Latinum:

"Pereant amici, dum unâ inimici intercidant:"

quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus: versus immanis. Quî autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? Tibi porro inimicus cur esset, a quo cum vel interfici, belli lege, potuisset, regem et se, et filium suum, constitutos esse meminisset?

Quid deinde? furcifer quo progreditur? Ait, hac lætitiâ Deiotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii afferre? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium, vidit unquam? Omnes sunt in illo rege regiæ virtutes (quod te, Cæsar, ignorare non arbitror), sed præcipue singularis et admiranda frugalitas: etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici, non multum habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem; hæ sunt regiæ laudes: illa privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam et temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum a cunctâ Asiâ, tum a magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis qui in Asiâ negotiati sunt, perspecta et cognita.

Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen adscendit: sed tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat,

cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesque jungebat; ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, et diligentissimus agricola et pecuarius, haberetur. Qui igitur, adolescens, nondum tantâ gloriâ præditus, nihil unquam nisi severissime et gravissime fecerit; is, eâ existimatione, eâque ætate, saltavit?

X. Imitari potius, Castor, avi tui mores disciplinamque debebas, quam optimo et clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæque exempla peterentur; tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret. Quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta jam, ætate exactâ, defecerant. Itaque, Deiotarum cum plures in equum sustulissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic vero adolescens, qui meus in Ciliciâ miles, in Græciâ commilito, fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unâ cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat! quam se jactare! quam ostentare! quam nemini in illâ causâ studio et cupiditate concedere! Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prœlium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum; hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus, qui et ab eo qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis, accusetur. Vos vestrâ secundâ fortunâ, Castor, non potestis, sine propinquorum calamitate, esse contenti?

XI. Sint sane inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam, abjectam et

obscuram, e tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem ante, qui esset, quam cujus gener esset, audivit? Sed quamvis ingrate et impie necessitudinis nomen repudiâritis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbitatis et odii magnitudo: adeone, ut etiam omnia vitæ salutisque communis, atque etiam humanitatis, jura violentur? Servum sollicitare verbis, spe promissisque corrumpere, abducere domum, contra dominum armare; hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis, bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam a tantâ auctoritate approbata; nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura, custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare; fit in dominatu servitus, in servitute dominatus.

O tempora! o mores! Cn. Domitius ille, (quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum, vidimus) cum, tribunus plebis, M. Scaurum, principem civitatis, in judicium populi vocâsset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, et crimina in dominum delaturum se esse dixisset; prehendi hominem jussit, ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit: etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit; tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit; tu corrupisti: ille adjutorem servum contra dominum repudiavit; tu etiam accusatorem adhibuisti.

At semel iste est corruptus a vobis? nonne, cum esset productus, et cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? Nonne, audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum,

tuis promissis in fraudem impulsum, esse confessus est?

XII. Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura et exempla corrumperes, domesticâque immanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares?

At quam acute collecta crimina! Blesamius, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te in invidiâ esse; tyrannum existimari; statuâ inter reges positâ animos hominum vehementer offensos; plaudi tibi non solere. Non intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat; multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos; multas afflictas et eversas domos; armatis militibus refertum forum. Quæ semper in civili victoriâ sensimus, ea, te victore, non vidimus.

Solus, inquam, es, Cai Cæsar, cujus in victoriâ ceciderit nemo, nisi armatus. Et, quem nos liberi, in summâ populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoriâ, ducimus; is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statuâ quis queritur, unâ præsertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum est ejus statuis, cujus tropæis non invidemus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam a te est, et nonnunquam, obstupefactis hominibus, ipsâ admiratione compressus est; et fortasse eo prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

XIII. Nihil a me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id au-

tem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere: quod abest longissime, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se a te multatum arbitratur; sed, cum existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quominus a se, qui in alterâ parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim, si Antiochus Magnus ille, rex Asiæ, cum, postea quam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnemque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, Benigne sibi a populo Romano esse factum, quod, nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multo facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cum et ipsi et filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de se senatûs, imminutum putat. Magno animo et erecto est; nec unquam succumbet inimicis, ne fortunæ quidem.

Multa se arbitratur et peperisse antefactis, et habere in animo atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria, omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asiâ, Cappadociâ, Ponto, Ciliciâ, Syriâ, bella gesserunt. Senatûs vero judicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis monimentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantiâ? quæ omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola, bona esse dixerunt; hisque, non modo ad bene, sed etiam ad beate

vivendum, contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, et dies et noctes cogitans, non modo tibi non succenset (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens), verum omnem tranquillitatem et quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ.

XIV. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, et bono esse animo; quod scio te non frustra scribere solere: memini enim, iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustra esse jussum. Laboro equidem regis Deiotari causâ, quocum mihi amicitiam res publica conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna ejus officia in me et in exercitum meum effecerunt. Sed, cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum a te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum qui semel a te sint liberati timore. Non debeo, Cai Cæsar, (quod fieri solet in tantis periculis) tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim: nihil opus est: occurrere ipsa solet supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges, et id animo contemplare quod oculis non potes. Dabis profecto misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monimenta; sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti: quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum vero regum et amicorum sanctissimum.

XV. Quod nomen, hi reges, ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum vero, et a te confirmatum,

posteris etiam suis traditoros esse confido. Corpora vero sua, pro salute regum suorum, hi legati tibi regii tradunt, Hieras, et Blesamius, et Antigonus, tibi nobisque omnibus jam diu noti, eâdemque fide et virtute præditus Doryläus, qui nuper cum Hierâ legatus est ad te missus, tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, numquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, et criminibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam se a te in Deiotari tetrarchiâ pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cum e balneo exîsses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses cœnatus, cum in cubiculo recubuisses; eamdemque assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum judices. Quocirca, Cai Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute; quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

ORATIO XLIII.

IN M. ANTONIUM

Philippica Prima.

ARGUMENTUM.

INTERFECTO Idibus Martiis C. Cæsare, M. Antonius, collega ejus in consulatu, sibi metuens, non solum eo die latuit, verum etiam texit aliquamdiu consilia sua, simulatione ad tempus accommodatâ. Postridie Idus actum est cum eo de communi concordiâ per consulares viros: post diem tertium, qui fuit XVI Cal. Apr. in ædem Telluris convocato senatu, Cicero, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis; discordiarumque memoriam omnem, vetere Atheniensium exemplo, oblivione sempiternâ delendam censuit. Quo die præclare de rep. locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubia suæ voluntatis argumenta dare visus est. Misso parvo filio, pacis obside, in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, pontifex maximus, alii alios ex tyrannoctonis, (qui, post Cæsaris necem, populi et Antonii maxime consulis metu, in Capitolium se contulerant) cœnæ adhibuerunt. Sed fictam per-

sonam sustinere diu nemo potest. Cum Cæsarem, quamquam in liberâ civitate, singulari potestate usum, funere tamen efferri placuisset; (qui fons malorum omnium fuit: sic enim tyrannum non fuisse judicabatur; nam tyrannorum corpora projiciuntur inhumata), laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratisque rebus ab eo gestis, maximisque erga remp. meritis, explicatâ demum cruentâ veste, in quâ cæsus fuerat, multis pugionum ictibus perfossâ, convertit orationem ad miserationem commovendam; populumque, jam dolore incensum, in eam iracundiam furoremque impulit, ut, statim a funere, ad domum Bruti et Cassii cum facibus accurreret; unde ægre repulsus est. Brutus et Cassius, vitato præsenti periculo, concitatæ multitudinis vim timentes, Antoniique perfidiam jam satis experti, Antium et Lanuvium aufugerunt, eo consilio, ut inde in provincias a senatu decretas proficiscerentur. Decreverat autem senatus, postridie quam e Capitolio Cæsaris interfectores descenderant, Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbro Bithyniam: D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Cæsare antea, confirmârat. Idem tamen, quasi ad sanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio præclara senatûs-consulta fecit, primum illud e Ser. Sulpicii sententiâ, ne qua post Idus Mart. immunitatis tabula, neve cujus beneficii, figeretur: deinde, ut dictaturæ nomen in perpetuum e rep. tolleretur. Lux quædam oblata videbatur: erecti erant spe libertatis et otii bonorum animi: constituta resp. putabatur. Sed cito ille simulationem sustulit, suique similis visus est. Habito enim Calendis Jun. senatu, non eum, quem antea, de rep. sensum, nec superiorum dierum actis consentientem voluntatem, ostendit. Nihil deinde ad senatum referebat: per populum, id est, per infimam corruptamque plebem, contemtâ amplissimi ordinis auctoritate, agebat omnia. Contra senatûs-consultum quod ipse fieri voluerat,

tabulas figebat; civitatem immunitatesque dabat; exsules reducebat; eaque se facere omnia dicebat ex legibus Cæsaris, aut ex ejus commentariis. Tum Cicero, desperatâ prorsus Antonio consule libertate, Urbem reliquit, in Græciam iturus, eâ mente, ut Calendis Jan. quo die Pansa et Hirtius consulatum inituri erant, adesset. Nec tamen iter illud absolvit: nam Leucopetræ adversâ tempestate detentus, ab iis, qui ab Urbe venerant, et concionem accepit Antonii, quam valde probavit, et ea cognovit, unde revertendi consilium cepit. Post reversionem, de viâ languens, in senatum, qui Calendis Sept. ut in Philippicâ V legitur, in æde Concordiæ habebatur, non venit. Quo graviter commotus Antonius, fabros se missurum, et domum ejus disturbaturum, audiente senatu, dixit. Postridie, id est, IV Non. Sept. in senatum venit, absente Antonio: et hac oratione primâ exposuit consilium profectionis et reversionis suæ: deinde questus est graviter de Antonii hesternâ injuriâ: tum leges illius reprehendit: postremo utrumque consulem, absentem Antonium, præsentem Dolabellam, (quem sibi, profecturus ad bellum Parthicum, Cæsar suffecerat) hortatur, ut veram solidamque gloriam sequantur; diligi a suis civibus malint, quam metui; rempublicam omni ratione complectantur.

IN M. ANTONIUM

Philippica Prima.

I. ANTEQUAM de re publicâ, patres conscripti, dicam ea quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium et profectionis et reversionis meæ. Ego, cum sperarem, aliquando ad vestrum consilium auctoritatemque rempublicam esse revocatam, manendum mihi statuebam, quasi in vigiliâ quâdam consulari ac senatoriâ. Nec vero usquam discedebam, nec a republicâ dejiciebam oculos, ex eo die, quo in ædem Telluris convocati sumus. In quo templo (quantum in me fuit) jeci fundamenta pacis; Atheniensiumque renovavi vetus exemplum; Græcum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiternâ delendam censui.

Præclara tum oratio M. Antonii; egregia etiam voluntas: pax denique, per eum et per liberos ejus, cum præstantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de re publicâ, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas deferebat: summâ [cum dignitate et] constantiâ, ad ea quæ quæsita erant, respondebat: nihil tum [, nisi quod erat notum omnibus,] in C. Cæsaris commentariis reperiebatur.

Num qui exsules restituti? unum aiebat, præterea neminem. Num immunitates datæ? nullæ, respondebat. Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, ne qua tabula, post Idus Martias, ullius decreti Cæsaris aut beneficii, figeretur. Multa

prætereo, eaque præclara: ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam regiæ potestatis obsederat, funditus ex republicâ sustulit. De quâ ne sententias quidem diximus: scriptum senatûs-consultum, quod fieri vellet, attulit: quo recitato, auctoritatem ejus summo studio secuti sumus, eique amplissimis verbis per senatûs-consultum gratias egimus.

II. Lux quædam videbatur oblata; non modo regno, quod pertuleramus, sed etiam regni timore, sublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam civitatem esse velle, cum dictatoris nomen (quod sæpe justum fuisset), propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam, funditus ex republicâ sustulisset. Liberatus cædis periculo paucis post diebus senatus: uncus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat. Atque hæc omnia communiter cum collegâ. Alia porro propria Dolabellæ; quæ, nisi collega abfuisset, credo eis fuisse futura communia. Nam, cum serperet in Urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius; iidemque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant; et quotidie magis magisque perditi homines, cum sui similibus servis, tectis ac templis Urbis minarentur; talis animadversio fuit Dolabellæ, cum in audaces sceleratosque servos, tum in impuros et nefarios liberos, talisque eversio illius exsecratæ columnæ, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse.

Ecce enim Calendis Juniis (quibus ut adessemus, edixerat) mutata omnia: nihil per senatum, multa et magna per populum, et absente populo, et invito. Consules designati se audere negabant in senatum venire: patriæ liberatores urbe carebant eâ, cujus a cervicibus jugum servile dejecerant: quos tamen ipsi consules et in concionibus et in omni sermone laudabant. Veterani, [qui appellabantur,] quibus hic ordo diligentissime caverat, non ad conservationem earum rerum quas habebant, sed ad spem novarum

prædarum, incitabantur. Quæ cum audire mallem quam videre, haberemque jus legationis liberum, eâ mente discessi, ut adessem Calendis Januariis, quod initium senatûs cogendi fore videbatur.

III. Exposui, patres conscripti, profectionis consilium: nunc reversionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. Cum Brundisium, iterque illud quod tritum in Græciam est, non sine causâ vitavissem, Calendis Sextilibus veni Syracusas, quod ab urbe eâ transmissio in Græciam laudabatur: quæ tamen urbs, mihi conjunctissima, plus unâ me nocte, cupiens, retinere non potuit. Veritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cum autem me ex Siciliâ ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum provectus, rejectus Austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam.

Cumque intempesta nox esset, mansissemque in villâ P. Valerii, comitis et familiaris mei, postridieque apud eumdem, ventum exspectans, manerem; municipes Rhegini complures ad me venerunt; ex his quidam Româ recentes: a quibus primum accipio M. Antonii concionem; quæ ita mihi placuit, ut, eâ lectâ, de reversione primum cœperim cogitare. Nec ita multo post edictum Bruti affertur et Cassii: quod quidem mihi (fortasse, quod eos etiam plus reipublicæ quam familiaritatis gratiâ, diligo) plenum æquitatis videbatur. Addebant præterea (fit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætius) rem conventuram; Calendis Sextilibus senatum frequentem fore; Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis provinciis, ad auctoritatem senatûs esse rediturum.

IV. Tum vero tantâ sum cupiditate incensus ad

reditum, ut mihi nulli neque remi neque venti satisfacerent; non quo me ad tempus occursurum putarem, sed ne tardius, quam cuperem, reipublicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus, Brutum vidi; quanto meo dolore, non dico. Turpe mihi ipsi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex quâ Brutus cederet; et ibi velle tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum similiter, atque ipse eram, commotum esse vidi. Erectus enim maximi ac pulcherrimi facti sui conscientiâ, nihil de suo casu, multa de vestro, querebatur.

Ex quo primum cognovi, quæ Calendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio: qui quamquam parum erat (id enim ipsum a Bruto audieram) a quibus debuerat, adjutus; tamen et Bruti testimonio, (quo quid potest esse gravius?) et omnium prædicatione quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer, properavi, quem præsentes non sunt secuti: non ut proficerem aliquid, (neque enim sperabam id, neque præstare poteram) sed ut, si quid mihi humanitus accidisset, (multa autem impendere videbantur præter naturam præterque fatum) hujus diei vocem testem reipublicæ relinquerem meæ perpetuæ erga se voluntatis.

Quoniam utriusque consilii causam, patres conscripti, probatam vobis esse confido, prius quam de re publicâ dicere incipio, pauca querar de hesternâ M. Antonii injuriâ; cui sum amicus; idque me nonnullo ejus officio debere esse, præ me semper tuli.

V. Quid tandem erat causæ, cur in senatum hesterno die tam acerbe cogerer? solusne aberam? an non sæpe minus frequentes fuistis? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Hannibal (credo) erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum, et cæcum et senem, delatum esse, memoriæ proditum est. De

supplicationibus referebatur: quo in genere senatores deesse non solent: coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur, gratiâ: quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita sine curâ consules sunt, ut pæne liberum sit senatori, non adesse. Qui cum mihi mos notus esset, cumque de viâ languerem, et mihimet displicerem; misi, pro amicitiâ, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem, et valde intemperanter. Cujus enim maleficii ista pœna est, ut dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturum publice ex senatûs sententiâ ædificatam domum? Quis autem unquam tanto damno senatorem coëgit? aut quid est ultra pignus aut multam? Quod si scîsset, quam sententiam dicturus essem, remisisset aliquid profecto de severitate cogendi.

VI. An me censetis, patres conscripti, quod vos inviti secuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur supplicationes mortuo? nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui et ipse regio dominatu rempublicam liberavit, et ad similem virtutem et simile factum stirpem in prope quingentesimum annum propagavit; adduci tamen non possem, ut quemquam mortuum conjungerem cum immortalium religione; ut, cujus sepulcrum usquam exstet, ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, patres conscripti, ut me adversus populum Romanum, si qui accidisset gravior reipublicæ casus, si bellum, si morbus, si fames, facile possem defendere: quæ partim jam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant Dii immortales, velim, et populo Romano, qui id non probat, et huic ordini, qui decrevit invitus.

Quid? de reliquis reipublicæ malis licetne dicere? Mihi vero licet, et semper licebit, dignitatem tueri,

mortem contemnere. Potestas modo veniendi in hunc locum sit; dicendi periculum non recuso. Atque utinam, patres conscripti, Calendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid; sed ne unus modo consularis (quod tum accidit) dignus illo honore, dignus republicâ, inveniretur. Quâ quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos, L. Pisonem, ducem optimæ sententiæ, non secutos. Idcircone nos populus Romanus consules fecit, ut, in altissimo gradu dignitatis locati, rempublicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem, assensus est. Quænam (malum!) est ista voluntaria servitus? Fuerit quædam necessaria: nec ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam loco consulari dicunt. Alia causa est eorum, quorum silentio ignosco; alia eorum, quorum vocem requiro: quos quidem doleo in suspicionem populi Romani venire, non metu (quod ipsum esset turpe), sed alium aliâ de causâ, deesse dignitati suæ.

VII. Quare primum maximas gratias et habeo et ago L. Pisoni, qui non, quid efficere posset in re publicâ, cogitavit, sed quid ipse facere deberet: deinde a vobis, patres conscripti, peto, ut, etiam si sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne tamen me (ut fecistis adhuc) audiatis.

Primum igitur acta Cæsaris servanda censeo; non quo probem, (quis enim id quidem potest?) sed quia rationem habendam maxime arbitror pacis et otii. Vellem adesset Antonius, modo sine advocatis. Sed (ut opinor) licet ei minus valere; quod mihi heri per illum non licebat. Doceret me, vel potius vos, patres conscripti, quemadmodum ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis et chirographis et libellis, se uno auctore prolatis, ac ne prolatis quidem, sed tantummodo dictis, acta Cæsaris firma

erunt; quæ ille in æs incidit, in quo populi jussa perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur?

Equidem sic existimo: nihil tam esse in actis Cæsaris, quam leges Cæsaris. An, si cui quid ille promisit, id erit fixum? quod idem facere non potuit, ut multis multa promissa non fecerit: quæ tamen multo plura illo mortuo reperta sunt, quam vivo beneficia per omnes annos tributa et data. Sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio præclara illius acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret! cruenta illa quidem, sed his temporibus (quoniam his, quorum est, non redditur) necessaria: quamquam, ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit. Ecquid est, quod tam proprie dici possit actum ejus, qui togatus in re publicâ cum potestate imperioque versatus sit, quam lex? Quære acta Gracchi; leges Semproniæ proferentur: quære Sullæ; Corneliæ. Quid? Cn. Pompeii tertius consulatus in quibus actis constitit? nempe in legibus. A Cæsare ipso si quæreres, quidnam egisset in Urbe et in togâ; leges multas responderet se et præclaras tulisse: chirographa vero aut mutaret, aut non daret: aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis vero rebus, id est, legibus, acta Cæsaris dissolvi, ferendum non puto.

VIII. Quæ lex melior, utilior, optimâ etiam re publicâ sæpius flagitata, quam, ne prætoriæ provinciæ plus quam annum, neve plus quam biennium consulares, obtinerentur? Hac lege sublatâ, videnturne vobis acta Cæsaris servari? Quid? eâ lege, quæ promulgata est de tertiâ decuriâ judicum, nonne omnes judiciariæ leges Cæsaris dissolvuntur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges ejus evertitis? nisi forte, si quid memoriæ causâ retulit in libellum, id numerabitur in actis; et, quamvis iniquum et

inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Cæsaris non habebitur.

At quæ est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini judicatus lege Juliâ, etiam ante Pompeiâ, Aureliâ, non patebat? Census præfiniebatur, inquit. Non centurioni quidem solum, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res et judicant et judicaverunt. Non quæro, inquit, istos: quicumque ordinem duxit, judicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset (quod est laudatius), nemini probaretis. In judice enim spectari et fortuna debet et dignitas. Non quæro, inquit, ista: addo etiam judices manipulares ex legione Alaudarum: aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O contumeliosum honorem iis, quos ad judicandum nec opinantes vocatis! hic enim est legis index, ut ii in tertiâ decuriâ judicent, qui libere judicare non audeant. In quo quantus est error (Dii immortales!) eorum, qui istam legem excogitaverunt! Ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissime severitate judicandi sordes suas eluet; laborabitque, ut honestis decuriis potius dignius videatur, quam in turpem jure conjectus.

IX. Altera promulgata lex est, ut de vi et de majestate damnati ad populum provocent, si velint. Hæc utrum tandem lex est, an legum omnium dissolutio? Quis enim est hodie, cujus intersit istam legem manere? Nemo reus est istis legibus; nemo, quem futurum putemus: armis enim gesta nunquam profecto in judicium vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem velletis aliquid esse populare! omnes enim jam cives, de reipublicæ salute, unâ et mente et voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? Quid enim tur-

plus, quam, qui majestatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum judicio, ad eam ipsam vim reverti, propter quam sit jure damnatus?

Sed quid plura de lege disputo? quasi vero id agatur, ut quisquam provocet. Id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui, reo condemnato, objici se multitudini conductæ velit? aut judex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio istâ lege datur; sed duæ maxime salutares leges quæstionesque tolluntur. Quid est aliud adhortari adolescentes, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? quam autem ad reipublicæ pestem furor tribunicius impelli non poterit, his duabus quæstionibus, de vi et de majestate, sublatis?

Quid, quod obrogatur legibus Cæsaris, quæ jubent, ei qui de vi, itemque ei qui majestatis, damnatus sit, aquâ et igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego, patres conscripti, qui illa nunquam probavi, ita conservanda concordiæ causâ arbitratus sum, ut non modo, quas vivus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem; sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatas esse et fixas videtis.

X. De exsilio reducti a mortuo: civitas data non solum singulis, sed nationibus, et provinciis universis, a mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo. Ergo hæc, uno (verum optimo) auctore domo prolata, defendimus; eas leges, quas ipse, nobis inspectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit; quibus latis gloriabatur, iisque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de judiciis; eas, inquam, Cæsaris leges, nos, qui defendimus acta Cæsaris, evertendas putabimus?

Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ sunt, saltem queri possumus: de iis, quæ jam latæ dicun-

tur, ne illud quidem licuit: illæ enim nullâ promulgatione latæ sunt ante quam scriptæ. Quærunt, quid sit, cur aut ego, aut quisquam vestrûm, patres conscripti, bonis tribunis plebis, leges malas metuat. Paratos habemus, qui intercedant; paratos, qui rempublicam religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi, inquit, intercessiones, quas religiones? Eas scilicet, quibus reipublicæ salus continetur. Negligimus ista, et nimis antiqua et stulta ducimus. Forum sepietur: omnes claudentur aditus: armati in præsidiis multis locis collocabuntur. Quid tum? Quod erit ita gestum, id lex erit; et in æs incidi videbitis. Cedo illa legitima: "Consules populum jure rogaverunt," (hoc enim a majoribus accepimus jus rogandi) "populusque jure scivit." Qui populus? isne, qui exclusus est? quo jure? an eo, quod vi et armis omne sublatum est? Atque ego hoc dico de futuris; quod est amicorum, ante dicere ea, quæ vitari possunt: quæ si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis, de quibus est integrum vobis. Demonstro vitia: tollite. Denuntio vim, arma: removete.

XI. Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro re publicâ dicenti, non oportebit. Quamquam te quidem id facturum non arbitror: novi enim facilitatem tuam. Collegam tuum aiunt, in hac suâ fortunâ, quæ bona ipsi videtur, (mihi, ne gravius quidpiam dicam, avorum et avunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur) sed eum iracundum audio factum. Video autem, quam sit odiosum habere iratum eumdem et armatum, cum tanta præsertim gladiorum sit impunitas. Sed proponam jus (ut opinor) æquum, quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam ejus aut in mores cum contumeliâ dixero, quominus mihi inimicissimus sit, non recusabo. Sin consuetudinem meam, quam in re publicâ semper habui, tenuero; id est, si libere, quæ sentiam, de re publicâ dixero; primum,

deprecor, ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto, ut sic irascatur, ut civi: armis utatur, si ita necesse est, (ut dicit) sui defendendi causâ: iis, qui pro re publicâ, quæ ipsis visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest æquius?

Quod si, ut a quibusdam mihi ejus familiaribus dictum est, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia; feremus amici naturam. Sed iidem illi ita mecum: "Non idem tibi, adversario Cæsaris, licebit, quod Pisoni socero:" et simul admonent quiddam, quod cavebimus; nec erit justior, patres conscripti, in senatum non veniendi morbi causa, quam mortis.

XII. Sed, per Deos immortales! te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum de utriusque vestrûm errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quædam spectantes, non pecuniam (ut quidam nimis creduli suspicantur), quæ semper ab amplissimo quoque clarissimoque contemta est, non opes violentas, et populo Romano minime ferendam potentiam, sed caritatem civium, et gloriam, concupîsse. Est autem gloria laus recte factorum, magnorumque in rempublicam fama meritorum, quæ, cum optimi cujusque, tum etiam multitudinis, testimonio comprobatur.

Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te præter cæteros esse expertum viderem. Quem potes recordari in vitâ tibi illuxisse diem lætiorem, quam cum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris pœnâ affectis, te domum recepisti? Cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ, studia tum laudi et gratulationi tuæ se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, et gratias boni viri agebant, et tuo nomine gratulabantur. Recordare,

quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cum omnes, earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significaverunt, se novo beneficio memoriam veteris doloris abjecisse. Hanc tu, Dolabella, (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, animo æquo potuisti tantam dignitatem deponere?

XIII. Tu autem, M. Antoni, (absentem appello) unum illum diem, quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum a me dissentientes, beatum putant, anteponis? Quæ fuit oratio de concordiâ! quanto metu veterani, quantâ sollicitudine civitas tum a te liberata est! Tuum collegam, depositis inimicitiis, oblitus auspicia, [te ipso augure nuntiante,] illo primum die collegam tibi esse voluisti: tuus parvulus filius, in Capitolium a te missus, pacis obses fuit. Quo senatus die lætior? quo populus Romanus? qui quidem nullâ in concione unquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortissimos videbamur; quia (ut illi voluerant) libertatem pax sequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipublicæ: maximum autem illud, quod dictaturæ nomen sustulisti. Hæc inusta est a te, a te, inquam, mortuo Cæsari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim, propter unius M. Manlii scelus, decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet; sic tu, propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus sustulisti.

Num hujusce, cum pro salute reipublicæ tanta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ, pœnitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? Non possum adduci, ut suspicer, te pecuniâ captum. Licet, quod cuique libet, loquatur: credere non est necesse: nihil enim unquam in te sordidum, nihil humile, cognovi: quamquam solent domestici depravare nonnunquam: sed novi

firmitatem tuam. Atque utinam, ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses!

XIV. Illud magis vereor, ne, ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te unum posse, quam omnes; et metui a civibus tuis, quam diligi, malis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Carum esse civem, bene de republicâ mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est: metui vero, et in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulis, ipsi illi, qui "*Oderint, dum metuant*," dixerit, perniciosum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses! de quo tamen multa audîsti ex me sæpissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut, propter armorum habendorum licentiam, metueretur? Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum cæteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum ejus diem supremum malim, quam L. Cinnæ dominatum, a quo ille crudelissime est interfectus.

Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus C. Cæsaris efficere hoc non potest, ut malis carus esse quam metui, nihil cujusquam proficiet nec valebit oratio: quem qui beatum fuisse putant, miseri ipsi sunt. Beatus est nemo, qui eâ lege vivit, ut non modo impune, sed etiam cum summâ interfectoris gloriâ, interfici possit. Quare flecte te, quæso, et majores tuos respice; atque ita guberna rempublicam, ut natum esse te cives tui gaudeant: sine quo nec beatus nec clarus esse quisquam potest.

XV. Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis, quibus vos non satis moveri, permoleste fero. Quid enim, gladiatoribus, clamores innumerabilium civium? quid populi concursus? quid Pompeii statuæ plausus infiniti? quid iis tribunis plebis qui vobis adversantur? parumne hæc significabant incredibiliter consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plau-

sus, vel testimonia potius et judicia populi Romani, vobis parum magna videbantur? O beatos illos, qui, cum adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, et in medullis populi Romani ac visceribus hærebant! nisi forte Accio tum plaudi, et, sexagesimo post anno, palmam dari, putabatis, non Bruto; qui ludis suis ita caruit, ut in illo apparatissimo spectaculo studium populus Romanus tribueret absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu et clamore leniret.

Equidem is sum, qui istos plausus, cum a popularibus civibus tribuerentur, semper contemserim: idemque, cum a summis, mediis, infimis, cum denique ab universis, hoc idem fit; cumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt; non plausum illum, sed judicium, puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima; num etiam hoc contemnitis, quod sensistis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii fuisse? Satis enim erat, probatum illum esse populo Romano, ut est; jucundum amicis, in quo vincit omnes; carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium, in quo meminimus? certe in nullo. Quid igitur? hoc, vos, (per Deos immortales!) quale sit, non interpretamini? Quid eos de vestrâ vitâ cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicæ consulturos, vita tam cara sit?

Cepi, patres conscripti, reversionis meæ fructum; quoniam ea dixi, ut, quicumque casus consecutus esset, exstaret constantiæ meæ testimonium; et sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpius sine meo vestroque periculo fiet, utar: si minus, quantum potero, non tam mihi me, quam reipublicæ, reservabo. Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. Huc si quid accesserit, non tam mihi, quam vobis reique publicæ, accesserit.

ORATIO XLIV.

IN M. ANTONIUM

Philippica Secunda.

ARGUMENTUM.

Habitâ a Cicerone IV Non. Sept. oratione primâ in Antonium, ille se in villam Tiburtinam contulit, ibique septemdecim dies, quod Ciceroni responderet, commentatus est. XIII Cal. Octob. habito senatu, in absentem Ciceronem, (qui se tuto in senatum venire non posse intelligebat) quæ cogitaverat, evomuit. His omnibus fuse graviterque respondet, ac simul omnia Antonii scelera et flagitia commemorat hac oratione Cicero; quæ, ut P. Manutius putat, non dicta, sed scripta tantum, et deinde in lucem edita est.

IN M. ANTONIUM

Philippica Secunda.

I. Quonam meo fato, patres conscripti, fieri dicam, ut nemo, his annis viginti, reipublicæ fuerit hostis, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quemquam nominari: vobiscum ipsi recordamini. Mihi pœnarum illi plus, quam optarem, dederunt; te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar: nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicæ causâ lacessiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quam L. Catilina, furiosior quam P. Clodius, viderere, ultro maledictis me lacessisti: tuamque a me alienationem commendationem tibi ad cives impios fore putavisti.

Quid putem? contemtumne me? Non video, nec in vitâ, nec in gratiâ, nec in rebus gestis, nec in hac meâ mediocritate ingenii, quid despicere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reipublicæ testimonium multis, mihi uni conservatæ, dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est: quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me, et contra Antonium, dicere? Illud profecto est: non existimavit, sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quam de cæteris rebus respondeo, de amicitiâ, quam a me violatam esse criminatus est, (quod ego gravissimum crimen judico) pauca dicam.

II. Contra rem suam me, nescio quando, venisse questus est. An ego non venirem contra alienum pro

familiari et necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis spe, sed ætatis flore, collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse.

At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ita dixisti): domum meam ventitâras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitiæ tuæ, consuluisses. Sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset.

Auguratûs petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me augurem a toto collegio expetitum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt (neque enim licebat a pluribus nominari), tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversâ republicâ, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italiâ Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.

III. At beneficio sum usus tuo. Quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisii non occideris? Quem ipse victor (qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum) salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? Fac potuisse: quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, (quos tu ipse viros clarissimos appellare soles) tantam essent gloriam consecuti. Quale autem bene-

ficium est, quod te abstinueris nefario scelere? Quâ in re, non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miserum, id te impune facere potuisse.

Sed sit beneficium, quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit; in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam, in illâ querelâ, (miserâ quidem et luctuosâ, sed mihi, pro hoc gradu in quo me senatus populusque Romanus collocavit, necessariâ) quid est dictum a me cum contumeliâ? quid non moderate? quid non amice? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reipublicæ dissipavisses; cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia; cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, et de te et a te latas confiterere; cum auspicia augur, intercessionem consul, sustulisses; cum esses fœdissime stipatus armatis; cum omnes impuritates pudicâ in domo quotidie susciperes, vino lustrisque confectus. At ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ et magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de republicâ graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperit.

IV. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo et humanitatis expers, et vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum consuetudinem nôsset, literas ad se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ, in medium protulit, palamque recitavit? Quid est aliud, tollere e vitâ vitæ societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa joca solent esse in epistolis, quæ, prolata si sint, inepta videantur! quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda!

Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo di-

serte, ut Mustellæ Tamisio et Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatûs, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convincas? an chirographo? in quo habes scientiam quæstuosam. Quî possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te, tantâ mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit.

Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille si verbo negârit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis literis est, non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his literis non male existimem; quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas literas (etsi jure poteram, a te lacessitus) tamen non proferam; quibus petis, ut tibi per me liceat quemdam de exsilio reducere; adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciæ tuæ, quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coërcere? Verumtamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse; in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege latâ.

V. Sed cum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda sint; alterum peto a vobis, ut me, pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiatis. Simul illud oro: si meam, cum in omni vitâ, tum in dicendo, moderationem modestiamque cognôstis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit,

respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem; ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rem publicam gerit, vel quod ita factus est consul: ego, sine ullâ controversiâ, consularis.

Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus, verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. Quid enim ego constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententiâ? Hæc tu, homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiâque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem, meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem, manet; quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale.

Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac republicâ vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M' Glabrioni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vitâ excedens, providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit; qui, ut me primum decedens ex Syriâ vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret; qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.

VI. Sed, quoniam illis quos nominavi, tot et talibus viris, respublica orbata est; veniamus ad vivos, qui duo e consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summâque prudentiâ, rebus iis

gestis quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est: qui honos, post conditam hanc urbem, habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, quâ oratione, quâ constantiâ, quâ gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum! Hunc tu cum auctorem et præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ, debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi, esse maluisti. Hujus ego alienus consiliis consul usus sum: tu, sororis filius, ecquid ad eum unquam de re publicâ retulisti? At ad quos refert? Dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt.

Hodie non descendit Antonius. Cur? Dat natalicia in hortis. Cui? Neminem nominabo: putate tum Phormioni alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem, non ferendam! Tu, cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de re publicâ nihil refers; ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus!

VII. Adeone pudorem cum pudicitiâ perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam; tu homines perditissimos cum gladiis collocâsti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa (credo) nefaria senatûs-consulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt, (nihil enim boni nôsti) sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis (præter te) adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis

nomen non dedit? quamquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere, potuerunt. Etenim, cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur (consciorum indiciis, suâ manu, voce pæne literarum coacti), se Urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam, consensisse; quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cum senatus populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo a te jam omnibus vitiis esse superatum. Quî autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? An verebare, ne non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina?

VIII. Tam autem eras excors, ut, totâ in oratione, tecum ipse pugnares; ut non modo non cohærentia inter se diceres, sed maxime disjuncta atque contraria; ut non tanta mecum, quanta tecum, tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare; pœnâ affectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudâsti: quod totum senatûs est, reprehendisti: nam comprehensio sontium, mea; animadversio, senatûs fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se; eos, apud quos dicit, vituperari.

Jam illud cujus est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed (quod minime vult) stultitiæ, quâ vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? cum in hac cellâ Concordiæ, (o Dii immortales!) in quâ, me consule, salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent. Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes

ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyræis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non vides. Nihil profecto sapis. Quid est enim dementius, quam, cum ipse reipublicæ perniciosa arma ceperis, objicere alteri salutaria?

At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id (Dii boni!) non decebat! In quo est tua culpa nonnulla: aliquid enim salis ab uxore mimâ trahere potuisti. "Cedant arma togæ." Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit; libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis, cedere. Nec vero tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter, neque illos neque ullas te omnino literas nôsse: me nec reipublicæ nec amicis unquam defuisse, et tamen omni genere monimentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ, et juventuti utilitatis, et nomini Romano laudis, aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majora veniamus.

IX. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto insecutus es, negotiumque transegisses, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? [Sed] quid? ego favisse me tibi fateor; suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui: prius enim rem transegit, quam quisquam eum suspicaretur facturum esse. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suasore non posset. At lætatus sum. Quid ergo? in tantâ lætitiâ cunctæ civitatis, me unum tristem esse oportebat?

Quamquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim at-

tinebat novâ lege quæri de eo qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id, tot annis post, tu es inventus qui diceres?

Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeium a Cæsaris amicitiâ esse disjunctum, ob eamque causam meâ culpâ civile bellum esse natum; in eo non tu quidem totâ re, sed (quod maximum est) temporibus, errâsti.

X. Ego M. Bibulo, præstantissimo cive, consule, nihil prætermisi, (quantum facere enitique potui) quin Pompeium a Cæsaris conjunctione avocarem. In quo Cæsar fuit felicior: ipse enim Pompeium a meâ familiaritate disjunxit. Postea vero quam se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare; suadere, impudentis.

Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim. Ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaret; alterum, ne pateretur ferri, ut absentis ejus ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias nunquam incidissemus. Atque idem ego, cum jam omnes opes et suas et populi Romani Pompeius ad Cæsarem detulisset; seroque ea sentire cœpisset, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem; pacis, concordiæ, compositionis, auctor esse non destiti: meaque illa vox est nota multis: "Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam coîsses, aut nunquam diremisses! fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ." Hæc mea, M. Antoni, semper et de Pompeio et de republicâ consilia fuerunt; quæ si valuissent, respublica staret; tu, tuis flagitiis, egestate, infamiâ, concidisses.

XI. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, patres con-

scripti, ne (quod turpissimum est) prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius gloriosissimi facti conscientiâ nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cujus non statim divulgatum? Citius dixerim, jactâsse se aliquos, ut fuisse in istâ societate viderentur, qui socii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet, qui fuisset.

Quam verisimile porro est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim, si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? His igitur majoribus orti, ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? et foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in eâ familiâ natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem, cujusquam ferre potuit, me auctorem (credo) desideravit: qui, etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Ciliciâ ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, naves appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas, excitavit? An C. Trebonio persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam majorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiæ præposuit, depulsorque dominatûs, quam particeps, esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ, fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Ahalas? et

hos auctoritate meâ censes excitatos potius, quam caritate reipublicæ? Longum est persequi cæteros: idque reipublicæ præclarum, fuisse tam multos; ipsis gloriosum.

XII. At, quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. "Cæsare interfecto," inquit, "statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus." Cur mihi potissimum? quod sciebam? Vide, ne illa causa fuerit appellandi me, quod, cum rem gessisset consimilem rebus iis quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum exstitisse. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit; etiam, lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? Quid enim interest inter suasorem facti et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Ecquis est igitur, te excepto, et iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbârit? omnes ergo in culpâ: etenim omnes boni (quantum in ipsis fuit) Cæsarem occiderunt. Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio, defuit; voluntas nemini.

Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: "M. Brutus, (quem ego honoris causâ nomino) cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse." Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is a te honoris causâ nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus sententiisque major! Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indor-

mientem? Nunquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis?

XIII. Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatoresque reipublicæ sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas, esse; siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum, occidere. Tu, homo sapiens et considerate, quid dicis? Si parricidæ, cur honoris causâ a te sunt, et in hoc ordine et apud populum Romanum, semper appellati? Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab Urbe plus quam decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio et Bruto datæ? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? atque hæc acta per te. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo judicio sint; quandoquidem tertium nihil potest esse.

Quid est? num conturbo te? non enim fortasse satis, quæ distinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: Quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi judicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam: scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi objectum est, quærent, sitne verum; ne cui negent. Etenim vereor, ne aut, celatum me ab ipsis, illis non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res unquam (pro, sancte Jupiter!) non modo in hac urbe, sed in omnibus terris, est gesta major? quæ gloriosior? quæ commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me tu consilii societatem, tamquam in equum Trojanum, cum principibus includis? Non recuso: ago etiam gratias, quoquo animo facis; tanta

enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem.

Quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te prædicas et relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos adspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ vero tam immemor posteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ prosequantur? Tu vero adscribe me talem in numerum.

XIV. Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuissem, non solum regem, sed regnum etiam, de republicâ sustulissem: et, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur, (mihi crede) non solum unum actum, sed totam fabulam, confecissem. Quamquam, si interfici Cæsarem voluisse, crimen est, vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est; et, ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego autem, (vide quam tecum agam non inimice) quod bene cogitâsti aliquando, laudo: quod non indicâsti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quærebat.

Quod si te in judicium quis adducat, usurpetque illud Cassianum, "Cui bono fuerit;" vide, quæso, ne hæreas. Quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant; tibi tamen præcipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas; qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberâsti; qui, per easdem tabulas, innumerabilem pecuniam dissipâsti; ad quem e domo Cæsaris tam multa delata sunt; cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum et chirographorum officina; agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati et æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset?

Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Numquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet unquam: non est tuum de republicâ bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te tantum gaudere dico; fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

XV. Castra mihi Pompeii, atque illud omne tempus, objecisti. Quo quidem tempore si (ut dixi) meum consilium auctoritasque valuisset; tu hodie egeres; nos liberi essemus; respublica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tantâ in mœstitiâ fuisse, quantâ cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rempublicam, vestris quondam meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, dimissa, molestiis omnibus liberaret. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniquâ conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent; ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius in hac urbe, mansisses.

At vero Cn. Pompeii voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summâ re dissentientes, in eâdem consuetudine amicitiæ permanere. Sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem et specta-

rem, videbat. Ego incolumitati civium primum, et postea dignitati; ille præsenti dignitati potius consulebat. Quod autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid verò ille singularis vir, ac pæne divinus, de me senserit, sciunt, qui eum de Pharsalicâ fugâ Paphum prosecuti sunt. Nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii; cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem, esse fateare?

XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum; magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum.

Hæreditates mihi negâsti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei et necessarii viverent. Sed quî istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius HS ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quamquàm in hoc genere fateor feliciorem esse te. Me nemo, nisi amicus, fecit hæredem, ut, cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Cassinas, fecit hæredem. Et quidem vide, quam te amârit is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium præteriit; Q. Furii, honestissimi equitis Romani, suique amicissimi, quem palam hæredem semper factitârat, ne nomen quidem perscripsit; te, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius quâ facie fuerit, quâ staturâ, quo municipio, quâ tribu. Nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit. Igitur, fratrem exhæredans, te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum

hominum, ejectis veris hæredibus, tamquam hæres esset, invasit. Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cum ipse hæreditatem patris non adîsses.

XVII. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in alienâ villâ declamâsti? quamquam tu quidem, (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi, causâ, declamitas. Et vero adhibes, joci causâ, magistrum, suffragio tuo et compotorum tuorum, rhetorem; cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis est, in te et in tuos dicta dicere. Vide autem, quid inter te et avum tuum intersit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursim dicis aliena.

At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, patres conscripti; et cognoscite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignâsti, et quidem immunia, ut, pro tantâ mercede, nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano; quos iste agros, ereptos reipublicæ, turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quædam dicenda sunt: nec enim omnia effundam; ut, si sæpius decertandum sit (ut erit), semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum peccatorumque largitur.

XVIII. Visne igitur te inspiciamus a puero? Sic opinor. A principio ordiamur. Tenesne memoriâ, prætextatum te decoxisse? Patris, inquies, ista culpa est. Concedo: etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quod sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset, lege Rosciâ, decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo, decoxisset.

Sumsisti virilem togam, quam statim muliebrem togam reddidisti: primo vulgare scortum: certa fla-

gitii merces, nec ea parva. Sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quæstu abduxit; et, tamquam stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo locavit.

Nemo unquam puer, emtus libidinis causâ, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo suâ ejecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tu tamen, nocte sociâ, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere: quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne, me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto: filius, se ad pedes meos prosternens, lacrymans, te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem: tantum enim se pro te intercessisse. Ipse autem, amore ardens, confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non posset, se in exsilium esse iturum.

Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summâ spe et animi et ingenii præditum, rei familiaris facultatibus; eumque a tuâ non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure et potestate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminisses; nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses?

XIX. Sed jam stupra et flagitia omittam: sunt quædam, quæ honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ miseriis, fecit, et ad ea quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ, peto, ut, quamquam multo notiora vobis quam mihi sunt, tamen (ut facitis) attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos, non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tam-

etsi incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me beneficia commemorat; ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est: quid dicam, ipse optime intelligit. Iter inde Alexandriam contra senatûs auctoritatem, contra religiones: sed habebat ducem Gabinium, quîcum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? Prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum tum obtinebat; neque erat usquam tua. Domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis, tamquam Sisaponem, tenebas?

XX. Venisti e Galliâ ad quæsturam petendam. Aude dicere, te prius ad [parentem tuam] venisse, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer a te: itaque ne loqui quidem sum te passus de gratiâ. Postea custoditus sum a te, tu a me observatus in petitione quæsturæ: quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tuâ sponte conarere, non impulsu meo; tamen ita prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi, pro tuis in me injuriis, satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te, ultro mihi idem illud deferentem, nunquam sim adhortatus: quamquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam.

Quæstor es factus, deinde continuo, sine senatûsconsulto, sine sorte, sine lege, ad Cæsarem cucurristi: id enim unum in terris, egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus, perfugium esse ducebas. Ibi te cum et illius largitionibus et tuis

rapinis explevisses (si hoc est explere, quod statim effundas), advolâsti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

XXI. Accipite nunc, quæso, non ea, quæ ipse in se, atque in domesticum dedecus, impure atque intemperanter, sed quæ in nos fortunasque nostras, id est, in universam rempublicam, impie ac nefarie, fecerit. Ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum, L. Lentulo, C. Marcello, consulibus, Calendis Januariis, labantem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipsique C. Cæsari, si sanâ mente esset, consulere velletis; tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit; cervicesque suas ei subjecit securi, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus (et quidem incolumis, nondum tot luminibus exstinctis), quod in hostem togatum decerni est solitum more majorum. Et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis, reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen exstabit (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum), tua illa pestifera intercessio nominabitur.

Quid cupide a senatu, quid temere fiebat, cum tu, unus, adolescens, universum ordinem decernere de salute reipublicæ prohibuisti? neque id semel, sed sæpius: neque tu tecum de senatûs auctoritate agi passus es. Quid autem agebatur, nisi ne delere et evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de venditâ atque addictâ sententiâ demovere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te: quorum incolumis

fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus reliquisque imperiis et potestatibus; quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses.

XXII. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii et facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunicium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? Omitto, quam hæc falsa, quam levia; præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certe confitendum est, causam perniciosissimi belli in personâ tuâ constitisse. O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium sæculorum unquam immemorem fore, consules ex Italiâ excussos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit; omnes consulares, qui per valetudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent; prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatûs, omnem sobolem juventutis, unoque verbo, rempublicam expulsam atque exterminatam suis sedibus!

Ut igitur in seminibus est causa arborum et stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus populi Romani interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? afflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reipublicæ, causa belli, causa pestis atque exitii, fuit. Reliquæ partes tribunatûs principio similes. Omnia perfecit, quæ, senatus, salvâ republicâ ne fieri pos-

sent, perfecerat. Cujus tamen scelus in scelere cognoscite.

XXIII. Restituebat multos calamitosos: in his patrui nulla mentio. Si severus, cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? Sed omitto cæteros. Licinium Denticulam, de aleâ condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod in aleâ perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? absentem (credo) in reos relatum; rem indictâ causâ judicatam; nullum fuisse de aleâ lege judicium; vi oppressum, et armis; postremo, (quod de patruo tuo dicebatur) pecuniâ judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, et republicâ dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. Hominem vero, omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege, quæ est de aleâ, condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur?

In eodem vero tribunatu, cum Cæsar, in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset; quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse qui in Italiâ tum fuêre, quam mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium exstitisse auditum est? [tantam turpitudinem?] tantum dedecus?

XXIV. Vehebatur in essedo tribunus plebis: lictores laureati antecedebant: inter quos, apertâ lecticâ, mima portabatur; quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam,

consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus; comites nequissimi; rejecta mater amicam impuri filii, tamquam nurum, sequebatur. O miseræ mulieris fecunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam, impressit.

Reliquorum factorum ejus, patres conscripti, difficilis est sane reprehensio et lubrica. Versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium. Fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum esse volumus, quamquam dissimilis est militum causa et tua (illi secuti sunt, tu quæsîsti, ducem); tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor e Thessaliâ Brundisium cum legionibus revertisti. Ibi me non occidisti: magnum beneficium: potuisse enim fateor. Quamquam nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta enim est caritas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent. Sed fac, id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam, quia a te non sit erepta; licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium sic tueri, ut tuebar, præsertim cum te hæc auditurum videres?

XXV. Venisti Brundisium, in sinum quidem et in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? Quam miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri! Si te municipiorum non pudebat; ne veterani quidem exercitûs? Quis enim miles fuit, qui Brundisii illam non viderit? quis, qui nescierit, venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam sero se, quem hominem secutus esset, cognoscere?

Italiæ rursus percursatio, eâdem comite mimâ; in oppida militum crudelis et misera deductio; in Urbe auri, argenti, maximeque vini, fœda direptio. Accessit, ut, Cæsare ignaro, (cum ille esset Alexandriæ)

beneficio amicorum ejus, magister equitum constitueretur. Tum existimavit, se suo jure cum Hippiâ vivere, et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas, proferam? Cogebat egestas: quo se verteret, non habebat. Nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio, hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus hæres sucesserat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset.

Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu, istis faucibus, istis lateribus, istâ gladiatoriâ totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem, non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si, inter cœnam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is, vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum, et totum tribunal, implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida.

XXVI. Cæsar Alexandriâ se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur; meâ autem sententiâ, si quis reipublicæ sit infelix, felix esse non potest. Hastâ positâ pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeii (miserum me! consumtis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimæ subjecta præconis. Unâ in illâ re servitutis oblita, civitas ingemuit; servientibusque animis, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Exspectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam Diis hominibusque hostis, qui ad illud

scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium, præsertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. Unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidâsset audacia.

Tantus igitur te stupor oppressit, vel (ut verius dicam) tantus furor, ut, primum, cum sector sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi Deos, omnes homines, et esse inimicos, et futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, justitiâ carior!

XXVII. In ejus igitur copias cum se subito ingurgitavisset, exsultabat gaudio, persona de mimo, modo egens, repente dives. Sed, ut est apud poëtam nescio quem, "male parta male dilabuntur." Incredibile, ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico mensibus, sed diebus, effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa et lauta supellex, et magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum, paucis diebus, nihil erat.

Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ, si fuit, fuit animal unum: Oceanus (medius fidius) vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum. Apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper ipse felix) damna aleatoria: conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, servorum in cellis, lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumta.

Non modo unius patrimonium, quamvis amplum (ut illud fuit), sed urbes, et regna, celeriter tanta nequitia devorare potuisset.

At ejusdem ædes etiam, et hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium Diis penatibus os importunissimum ostendere? Quam domum aliquamdiu nemo adspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hac te in domo tamdiu diversari non pudet? in quâ, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum.

XXVIII. An tu, illa in vestibulo rostra, spolia, cum adspexisti, domum tuam te introire putas? Fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es; tamen et te, et tua, et tuos, nôsti. Nec vero te unquam, neque vigilantem neque in somnis, credo mente posse consistere. Necesse est, quamvis sis, ut es, [violentus] et furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, et sanctissimâ disciplinâ? Fuit enim ille vir, patres conscripti, (sicut scitis) cum foris clarus, tum domi admirandus; neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. Hujus in sedibus, pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ, sunt. Etsi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus est: mimam illam suam suas res sibi habere jussit, ex Duodecim Tabulis: claves ademit; exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus, cujus ex omni vitâ nihil est honestius, quam quod cum mimâ fecit divortium? At quam crebro usurpat "Et consul et Antonius!" hoc est dicere, et consul, et impudicissimus; et consul, et homo nequissimus: quid enim est aliud Antonius? Nam, si dignitas significaretur in nomine, dixisset (credo) aliquando avus tuus se "et consulem et An-

tonium." Nunquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus: nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum; quod natum, conflatum, susceptum, operâ tuâ est.

XXIX. Cur ei bello [tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines,] defuisti? Gustâras civilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalicâ antesignanus: L. Domitium, nobilissimum et clarissimum virum, occideras: multos, qui de prœlio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos, fortasse servâsset, crudelissime persecutus trucidâras. Quibus rebus tantis, talibus, gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque, quem locum apud ipsum Cæsarem, post ejus ex Africâ reditum, obtinuisti? quo numero fuisti? Cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamento (ut ipse dicebas) filius, appellatus es de pecuniâ, quam pro domo, pro hortis, pro sectione, debebas.

Primo respondisti plane ferociter: et (ne omnia videar contra te) propemodum æqua et justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? An ille sine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules imperatoresque populi Romani, contra senatum populumque Romanum, contra Deos patrios, arasque et focos, contra patriam, tuli. Num sibi soli vicit? Quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat.

Itaque, excussis tuis vocibus, et ad te et ad prædes tuos, milites misit; cum, repente a te præclarâ

illâ tabulâ prolatâ, qui risus hominum! tantam esse tabulam! tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis vero miserabilis adspectus: vestis Pompeii non multa, eaque maculosa; ejusdem quædam argentea vasa collisa; sordida mancipia; ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus.

Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii, decreto Cæsaris, prohibuerunt. Hærebat nebulo: quo se verteret, non habebat. Quin, his ipsis temporibus, domi Cæsaris, percussor, ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sicâ: de quo Cæsar in senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis, tam timidus fuerit, pertimescat?

XXX. Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni; aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessaliâ, Africâ, Hispaniâ. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris; nollem: sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quid censes? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Esto: fuerit hæc partium causa communis. Repetebant præterea Deos patrios, aras, focos, larem suum familiarem; in quæ tu invaseras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus; etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum, contra Cn. Pompeii liberos, Cn.

Pompeii pugnare te sectorem. An tu Narbone mensas hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispaniâ dimicaret?

Qui vero Narbone reditus? et tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, patres conscripti, causam reditûs mei. Volui, si possem, etiam ante Calendas Januarias, prodesse reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo redîssem; primum luce, non tenebris; deinde cum calceis et togâ, nullis nec Gallicis nec lacernâ. At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis, nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares; is, per municipia coloniasque Galliæ, a quâ nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacernâ cucurristi.

XXXI. At videte levitatem hominis. Cum horâ diei decimâ fere ad Saxa Rubra venisset, delituit in quâdam cauponulâ, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad Urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur; eique epistolam tradit. Quam cum illa legeret flens, (erat enim amatorie scripta: caput autem literarum, sibi cum illâ mimâ posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere.) Ergo, ut te catamitum, nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco Urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu, perturbâsti! Et domi quidem causam

amoris [habuisti;] foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem a tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ causâ venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti.

XXXII. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus. Cæsari ex Hispaniâ redeunti obviam longissime processisti. Celeriter isti, redisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus, nescio quomodo, familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum ære alieno, egentemque, si eumdem nequam hominem audacemque cognôrat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. His igitur rebus præclare commendatus, jussus es renuntiari consul, et quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabellâ, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Quâ in re quanta fuerit utriusque vestrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promissum et receptum intervertit, ad seque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Calendæ Januariæ: cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum et paratius Dolabella, quam nunc ego. Hic autem iratus quæ dixit, Dii boni!

Primum, cum Cæsar ostendisset, se, priusquam proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum; (quem negant regem, qui et faceret semper ejusmodi aliquid, et diceret) sed cum Cæsar ita dixisset; tum hic bonus augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire vel vitiare posset: idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, et consul esses, minus facere potuisses? Vide, ne etiam facilius: nos enim nuntiationem solum habemus; consules et reliqui magistratus etiam spectionem. Esto, hoc imperite: nec enim est ab homine nunquam sobrio

postulanda prudentia: sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges; et, si quis servavit, non habitis comitiis, sed priusquam habeantur, debet nuntiare. Verum implicata inscitia impudentiâ est; nec scit quod augurem, nec facit quod pudentem, decet. Atque ex illo die recordamini ejus, usque ad Idus Martias, consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? Nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in aversam lecticam inserens, beneficia, quæ venderet, a collegâ petebat.

XXXIII. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, sortitio prærogativæ: quiescit. Renuntiatur: tacet. Prima classis vocatur: renuntiatur: deinde (ut assolet) suffragia: tum secunda classis: quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio, bonus augur (Lælium diceres) "Alio die," inquit. O impudentiam singularem! Quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servâsse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Calendis Januariis futurum esse provideras, et tanto ante prædixeras. Ergo (hercule) magnâ, ut spero, tuâ potius quam reipublicæ calamitate, ementitus es auspicia: obstrinxisti populum Romanum religione; augur auguri, consul consuli, obnuntiâsti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere; quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur.

Sed arrogantiam hominis insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella; rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiâsti; confitere te, cum, "Alio die," dixeris, so-

brium non fuisse: sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur a collegâ requiro.

Sed, ne forte, ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad Lupercalia veniamus.

XXXIV. Non dissimulat, patres conscripti: apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minuciâ fecit. Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio? Cupio audire; ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus, appareat. Sedebat in Rostris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in sellâ aureâ, coronatus. Adscendis; accedis ad sellam; (ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes) diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum sustuleras; sed attuleras domo meditatum et cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi; ille cum plausu rejiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui, cum auctor regni esses, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles; et idem tentares, quid populus Romanus ferre et pati posset.

At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? Tibi uni peteres, qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? Num exspectas, dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem sensûs habes, lacerat, hæc cruentat, oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit?

At etiam adscribi jussit in Fastis ad Lupercalia,

"C. Cæsari, dictatori perpetuo, M. Antonium, consulem, populi jussu, regnum detulisse; Cæsarem uti noluisse." Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo Urbem odisse, sed etiam lucem; cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem, vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et in judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus, Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut, multis post sæculis, a M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus.

XXXV. De quibus rebus Idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus, quæro, tum tu quid egisses. Audiebam quidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum non est. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ, propter conscientiam scelerum, desperatio vitæ? cum ex illâ fugâ, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti.

O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer; quoad metueres, omnia te promissurum; simul ac timere desîsses, similem te futurum tui. Itaque, cum cæteri consulares irent, redirent, in sententiâ mansi: neque te illo die, neque postero, vidi; neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, et quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi dies ille, M. An-

toni, fuit? Quamquam mihi subito inimicus exstitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris.

XXXVI. Qui tu vir, (Dii immortales!) et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem, puerum nobilem, [M. Antonii filium,] M. Bambalionis nepotem. Quamquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii; improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te putabant (me quidem dissentiente), funeri tyranni, si funus illud fuit, sceleratissime præfuisti: tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu, inquam, illas faces incendisti, et eas, quibus semiustulatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, et, ex maximâ parte, servorum, quos nos vi manuque repulimus, in nostras domos immisisti.

Idem tamen, quasi fuligine abstersâ, reliquis diebus in Capitolio præclara senatûs-consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii, figeretur. Meministi ipse, de exsulibus, scis, de immunitate, quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republicâ sustulisti. Quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum.

Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? Inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis. Civitas non jam singillatim, sed provinciis totis, dabatur. Itaque, si hæc manent (quæ stante republicâ manere non possunt), provincias universas, patres conscripti, perdidistis: neque vectigalia so-

lium, sed etiam imperium populi Romani, hujus domesticis nundinis deminutum est.

XXXVII. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen (si iis, quorum erat, non redderetur) quæ nos a tributis posset vindicare. Tu autem quadringenties HS, quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Calendas Apriles debere desisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diversis emebantur, non insciente te; sed unum egregium de rege Deiotaro, populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum; quo proposito, nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Cæsar? æque atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram esse sentiebat. Is igitur, a quo vivo, nec præsens nec absens quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellârat hospitem præsens; computârat; pecuniam imperârat; in ejus tetrarchiam ex Græcis comitibus suis collocârat; Armeniam abstulerat, a senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus.

At quibus verbis? modo "æquum" sibi videri, modo "non iniquum." Mira verborum complexio! At ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha HS centies per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostrâ, sine reliquorum hospitum regis sententiâ, facta in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniêre, et veneunt. Quâ ex syngraphâ quid sis acturus, meditere, censeo. Rex enim ipse, suâ sponte, nullis commentariis Cæsaris, simul atque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat, homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut, quæ tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne

iste quidem, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex istâ syngraphâ deberi dicit pro iis rebus quæ erant ante syngrapham recuperatæ. Non enim a te emit: sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.

XXXVIII. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis, loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tamquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur, pecuniæ. At quam cæca avaritia est! Nuper fixa tabula est, quâ civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur; statuiturque, ne, post M. Brutum proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? An, Cæsaris decreto, Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo, pertineret? At, hujus venditione decreti, (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emtor, cui defuerit hic venditor.

Et de exsulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? Nullius insector calamitatem: tantum queror, primum, eorum reditus æquatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicârit; deinde, nescio cur reliquis idem non tribuas: neque enim plus quam tres aut quatuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sunt, cur tuâ misericordiâ simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti; eamque petitionem comparâsti, quæ et risus hominum et querelas moveret.

Cur autem ea comitia non habuisti? An quia tribunus plebis sinistrum fulmen nuntiabat? Cum tuâ quid interest, nulla auspicia sint; cum tuorum, tum sis religiosus? Quid? eumdem in septemviratu nonne destituisti? Intervenit enim. Quid

metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus enim contumeliis onerâsti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. Filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, aliâ conditione quæsitâ et ante prospectâ. Non est satis: probri insimulâsti pudicissimam feminam. Quid est, quod addi possit? Contentus eo non fuisti: frequentissimo senatu Calendis Januariis, sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabellâ causam odii, dicere ausus es, quod ab eo sorori et uxori tuæ stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu, an improbior, qui in Dolabellam, an impurior, qui patre audiente, an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie, dixeris?

XXXIX. Sed ad chirographa redeamus. Quæ tua fuit cognitio? Acta enim Cæsaris, pacis causâ, confirmata sunt a senatu, quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut, ex Calendis Juniis, de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem unquam advocâsti? quas Calendas Junias exspectâsti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti?

O præclaram illam percursationem tuam mense Aprili atque Maio, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potius pæne non abieris, scimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud "Pæne" tollatur!

At quam nobilitata est tua illa peregrinatio! Quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam, proferam? Tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, (qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus) hunc tu compransoribus tuis et collusoribus dividebas. Mi-

mos dico et mimas, patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani et Leontini in populi Romani patrimonio [grandi fœnore] et fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanum fecisset; rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter Italiamque redeamus.

XL. Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar ante deduxerat. Consuluisti me per literas de Capuâ tu quidem, (sed idem de Casilino respondissem) possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adscribi posse rescripsi. Tu autem, insolentiâ elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, et aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pæne perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minueretur.

Ab hac religionum perturbatione, advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et si ab hastâ, valeat hasta; valeant tabulæ, modo Cæsaris, non tuæ; quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret a Cæsare. Ipsum enim exspectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam, (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes; quid satis potest dici de tantâ impudentiâ? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelli-

ges, aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ et temeritatis tuæ. Non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator, arcebit.

XLI. At quam multos dies in eâ villâ turpissime est perbacchatus! Ab horâ tertiâ bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera! "Quam dispari domino!"... quamquam quomodo iste dominus? sed tamen quam a dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum, diversorium. Quæ in illâ villâ ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monimenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrinæ. At vero, te inquilino, (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matres-familias, versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamnâ. Admissus est nemo. Jure id quidem: in homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia.

Cum, inde Romam proficiscens, ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sane multitudo. At iste opertâ lecticâ latus est per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: sed tamen in viâ habitabant. Quid Anagnini? qui, cum essent devii, descenderant, ut istum, tamquam si esset consul, salutarent. Incredibile dictu; tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum; præsertim cum duos secum Anagninos haberet, Mustellam et Laconem; quorum alter gladiorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas contumeliasque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos, patronos adoptâssent? magno quidem judicio, studio, benevolentiâ, caritate; non ut te, ut Basilum, vi et armis, et alios vestri

similes, quos clientes nemo habere velit, non modo esse illorum cliens.

XLII. Interea, dum tu abes, qui dies ille collegæ tui, cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit! quâ re tibi nuntiatâ, (ut constabat inter eos, qui unâ fuerunt) concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse et arma. Collegam quidem de cœlo detraxisti; effecistique, non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui.

Qui vero reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem, Sullam postea dominantem; modo regnantem Cæsarem videramus. Erant fortasse gladii, sed absconditi, nec ita multi. Ista vero quæ et quanta barbaria est! Agmine quadrato cum gladiis sequuntur milites: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis, patres conscripti, consuetudine obduruimus. Calendis Juniis cum in senatum (ut erat constitutum) venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus.

At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, et potius discessu nostro lætatus est; statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causâ, is leges Cæsaris, easque præclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, cum actorum Cæsaris defensor esse deberet, et in publicis et in privatis rebus acta Cæsaris rescidit. In publicis nihil est lege gravius; in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: alias ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit; quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar unâ cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis.

XLIII. Et tu in Cæsaris memoriâ diligens? tu illum amas mortuum? Quem is majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic Divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret. Collegæ sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! Quæro deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores? nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati? cur honorem, Cæsari tuâ lege datum, deseri patimur? An supplicationes, addendo diem, contaminari passus es; pulvinaria noluisti? Aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva.

Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate, metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? Ecquid reperies, ex tam longâ oratione meâ, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus.

XLIV. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum coronâ senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ithyræos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causâ se facere

dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in suâ civitate, sine armatorum præsidio, non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Caritate et benevolentiâ civium septum oportet esse, non armis.

Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis! sed, quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes (mihi crede) esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara conjux (quam ego sine contumeliâ describo) nimium debet diu populo Romano pensionem tertiam. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reipublicæ præsidium, vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consulentes; tamen a republicâ revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris: sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas; servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam, repellendum.

Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt; at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus; qui tum rex fuit, cum esse Romæ regem licebat. Spurii Cassius et Melius, M. Manlius, propter suspicionem regni appetendi, sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem, impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se præclarum atque divinum est, tum expositum ad imitandum; præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsâ conscientiâ pulcherrimi facti fructûs erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

XLV. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem,

quo dictaturam sustulisti. Pone ante oculos lætitiam senatûs populique Romani: confer cum nundinatione tuâ tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum intersit. Sed, nimirum, ut quidam (morbo aliquo, et sensûs stupore) suavitatem cibi non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustatum non habent. Sed, si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a fœdissimis factis potest avocare? Judicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit?

Quod si non metuis viros fortes, egregiosque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis; tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ est autem vita, dies et noctes timere a suis? nisi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus; aut tu es ullâ re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literæ, cura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipublicæ calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore, magnis periculis, quod cogitârat, effecerat: muneribus, monimentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie, devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu, partim patientiâ, consuetudinem serviendi.

XLVI. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum; cæteris vero rebus nullo modo es comparandus. Sed, ex plurimis malis, quæ ab illo reipublicæ sunt inusta, hoc tamen boni est, quod didicit jam populus Romanus, quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis, satis esse viris fortibus didicisse, quam sit re pulchrum, beneficio gratum, famâ gloriosum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim posthac

(mihi crede) ad hoc opus curretur; nec occasionis tarditas exspectabitur.

Respice, quæso, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles; cum republicâ redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adolescens; non deseram senex: contemsi Catilinæ gladios; non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte meâ libertas civitatis potest; ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si, abhinc annos prope viginti, hoc ipso in templo, negavi posse mortem immaturam esse consulari; quanto verius nunc negabo, seni? Mihi vero, patres conscripti, jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modo hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus a Diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republicâ quisque mereatur.

ORATIO XLV.

IN M. ANTONIUM

Philippica Tertia.

ARGUMENTUM.

Post Cæsaris necem, decrevit senatus consulares provincias, Antonio Macedoniam, Dolabellæ Syriam. Sed Antonius, occasionem quærens reipublicæ perturbandæ, Galliam citeriorem sibi mandari cupiebat. Quod cum a senatu non impetraret (qui eam provinciam Decimo Bruto, jam antea ab ipso Cæsare datam, post ejus interitum, confirmaverat), tulit ad populum, et obtinuit, ut citeriorem Galliam regeret: unde se cum exercitu ad Urbem, Cæsaris exemplo, facile venturum sperabat. Nam Macedonia, terrâ marique disjuncta, novis consiliis parum ópportuna videbatur. Hac mente Brundisium ivit a. d. VII Id. Octobris, profectus obviam legionibus Macedonicis quatuor, quas sibi conciliare pecuniâ cogitabat, easque ad Urbem adducere, et in cervicibus bonorum collocare. Redeuntem a Brundisio Antonium legio Martia reliquit. Ille, tribus legionibus Tiburi collocatis, Urbem est ingressus: vocato in Capitolium senatu, cum de abalienatâ legione quartâ, et Octaviani

copiis adjunctâ, nuntius ei esset allatus, propere senatum dimisit; et, ad occupandam Galliam citeriorem, quam Decimus Brutus obtinebat, cum duabus legionibus magnâ celeritate contendit. Interea cum novi tribuni pl. qui VI Id. Dec. magistratum inierant, XIII Calend. Jan. senatum convocâssent, deque præsidio consulum designatorum retulissent, ut senatum tuto Calendis Januariis habere possent; Cicero, laudatâ tribunorum mente, totam rempublicam complexus, hæc censuit: res eas, quas Cæsar adolescens privato consilio gessisset aut gereret, publicâ confirmandas auctoritate; legiones, quæ, relicto Antonio, ad rempublicam defendendam se contulissent, laudandas, eisque spem præmiorum decreto senatûs ostendendam; Decimum Brutum, qui se irruenti in Galliam Antonio objecisset, ipsamque Galliam, quæ resisteret, debitâ laude ornandam: provincias ab iisdem, qui eas obtinerent, obtinendas esse ex lege Juliâ, quoad ex senatûs-consulto cuique eorum successum esset; iisque de rebus ad senatum a novis consulibus primo quoque tempore esse referendum. Assensit senatûs; et in ejus sententiam senatûs-consultum factum est.

IN M. ANTONIUM

Philippica Tertia.

I. SERIUS omnino, patres conscripti, quam tempus reipublicæ postulabat, aliquando tamen convocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie; quippe cum bellum nefarium contra aras et focos, contra vitam fortunasque nostras, ab homine profligato ac perdito non comparari, sed geri, jam viderem. Exspectantur Calendæ Januarii; quas non exspectat Antonius, qui in provinciam Decimi Bruti, summi et singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur; ex quâ se instructum et paratum ad Urbem venturum esse minitatur.

Quæ est igitur exspectatio, aut quæ vel minimi dilatio temporis? Quamquam enim adsunt Calendæ Januarii; tamen breve tempus longum est imparatis. Dies enim affert, vel hora potius, nisi provisum est, magnas sæpe clades: certus autem dies non, ut sacrificiis, sic consilii, exspectari solet. Quod si aut Calendæ Januarii fuissent eo die, quo primum ex Urbe fugit Antonius, aut hæ non essent exspectatæ; bellum jam nullum haberemus. Auctoritate enim senatûs, consensuque populi Romani, facile hominis amentis fregissemus audaciam. Quod confido equidem consules designatos, simul ac magistratum inierint, esse facturos: sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordiâ. Mea autem festinatio non victoriæ solum avida est, sed etiam celeritatis. Quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium, privatis consiliis propulsabitur? cur non quamprimum publica accedit auctoritas?

II. C. Cæsar adolescens, pæne potius puer, incre-

dibili ac divinâ quâdam mente atque virtute, tum, cum maxime furor arderet Antonii, cumque ejus a Brundisio crudelis et pestifer reditus timeretur, nec postulantibus, nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis, (quia fieri non posse videbatur) firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque suum effudit: (quamquam non sum usus eo verbo, quo decuit: non enim effudit, sed in salute reipublicæ collocavit.) Cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur; habenda tamen tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de re publicâ cogitans, qui hoc non intelligat: si M. Antonius a Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis præteriturum fuisse? quippe qui, in hospitis tectis Brundisii, fortissimos viros, cives optimos, jugulari jussit; quorum ante pedes ejus morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate imbutus, cum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidârat; cui tandem nostrûm, aut cui omnino bono, pepercisset?

Quâ peste rempublicam, privato consilio, (nec enim fieri potuit aliter) Cæsar liberavit: qui nisi in hac republica natus esset, rempublicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic judico, nisi unus adolescens illius furentis impetus crudelissimosque conatus cohibuisset, rempublicam funditus interituram fuisse. Cui quidem, hodierno die, patres conscripti, (nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio possemus, quæ sentiremus, libere dicere) tribuenda est auctoritas, ut rempublicam, non modo a se susceptam, sed etiam a nobis commendatam, possit defendere.

III. Nec vero de legione Martiâ (quoniam longo intervallo loqui nobis de republicâ licet) sileri potest. Quis enim unus fortior, quis amicior unquam reipublicæ fuit, quam legio Martia universa? quæ, cum

hostem populi Romani M. Antonium judicâsset, comes esse ejus amentiæ noluit: reliquit consulem; quod profecto non fecisset, si eum consulem judicavisset, quem nihil aliud agere, nihil moliri, nisi cædem civium, atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio consedit Albæ. Quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideliorem, aut fortiorum virorum, aut amiciorum populo Romano civium?

Hujusce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatuleio quæstore, cive optimo et fortissimo, Cæsaris auctoritatem atque exercitum persecuta est. Faciendum est igitur nobis, patres conscripti, ut ea, quæ suâ sponte clarissimus adolescens atque omnium præstantissimus gessit et gerit, hæc auctoritate nostrâ comprobentur; veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiæ quartæque, mirabilis consensus ad rempublicam recuperandam, laude et testimonio nostro confirmetur: eorumque commoda, honores, præmia, cum consules designati magistratum inierint, curæ nobis fore, hodierno die spondeamus.

IV. Atque ea quidem, quæ dixi de Cæsare, deque ejus exercitu, jam diu nota sunt nobis. Virtute enim admirabili Cæsaris, constantiâque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quæ auctoritatem nostram, libertatem populi Romani, virtutem C. Cæsaris, secutæ sunt, a cervicibus nostris est depulsus Antonius. Sed, ut dixi, hæc superiora: hoc vero recens edictum D. Bruti, quod paulo ante propositum est, certe silentio non potest præteriri. Pollicetur enim, se provinciam Galliam retenturum in senatûs populique Romani potestate. O civem natum reipublicæ, memorem sui nominis, imitatoremque majorum! Neque enim, Tarquinio expulso, majoribus nostris tam fuit optata libertas, quam est, repulso Antonio, retinenda nobis.

Illi regibus parere jam a conditâ Urbe didicerant: nos, post reges exactos, servitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus, habitus est, et dictus. Quod nos vitium in privatis sæpe tulimus, id majores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit: Decimus sceleratum atque impium regnare patietur? Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia et fecit et facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio senatum habenti, in consilio regis versabantur barbari armati. Servabant auspicia reges; quæ hic consul augurque neglexit, neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collegâ unâ ferente eo, quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat.

Quis autem rex unquam fuit tam insignite impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni, venalia? Hic quam immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel singulis hominibus, vel civitatibus, vel universis provinciis, vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sordidum, accepimus: at vero, hujus domi, inter quasilla pendebatur aurum, numerabatur pecunia: unâ in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia vero in cives Romanos nulla Tarquinii accepimus: at hic et Suessæ jugulavit eos, quos in custodiam dederat, et Brundisii trecentos fortissimos viros, civesque optimos, trucidavit.

Postremo, Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum, cum est expulsus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, cum, a legionibus relictus, nomen Cæsaris exercitumque pertimuit; neglectisque sacrificiis sollennibus, ante lucem, vota ea, quæ nunquam solveret, nuncupavit; et hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Majus igitur a Decimo Bruto be-

neficium populus Romanus et habet et exspectat, quam majores nostri acceperunt a L. Bruto, principe hujus maxime conservandi generis et nominis.

V. Cum autem omnis servitus est misera; tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effeminato, nunquam, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitur qui Galliâ prohibet, privato præsertim consilio, judicat, verissimeque judicat, non esse consulem. Faciendum est igitur, patres conscripti, nobis, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publicâ comprobemus. Nec vero M. Antonium consulem post Lupercalia putare debuistis. Quo enim ille die, populo Romano inspectante, nudus, unctus, ebrius, concionatus est, et id egit, ut collegæ diadema imponeret; eo die, non modo consulatu, sed etiam libertate, se abdicavit: esset enim ipsi certe statim serviendum, si Cæsar ab eo regni insigne accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem, putem, qui, fœdo illo et flagitioso die, et quid pati, Cæsare vivo, posset, et quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit?

Nec vero de virtute, constantiâ, et gravitate, provinciæ Galliæ taceri potest. Est enim ille flos Italiæ, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus municipiorum coloniarumque provinciæ Galliæ, ut omnes, ad auctoritatem hujus ordinis majestatemque populi Romani defendendam, conspirâsse videantur. Quamobrem, tribuni plebis, quamquam vos nihil aliud, nisi de præsidio, ut senatum tuto consules Calendis Januariis habere possent, retulistis; tamen mihi videmini magno consilio, atque optimâ mente, potestatem nobis de totâ re publicâ fecisse dicendi. Cum enim tuto senatum haberi sine præsidio non posse judicavistis; illud tum statuistis etiam, intra muros Antonii scelus audaciamque versari.

VI. Quamobrem, omnia meâ sententiâ complectar, (vobis, ut intelligo, non invitis) ut et præstantissimis ducibus a nobis detur auctoritas, et fortissimis militibus spes ostendatur præmiorum; et judicetur, non verbo, sed re, non modo non consul, sed etiam hostis, Antonius. Nam, si ille consul, fustuarium meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt; sceleratus Cæsar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt. Sin autem militibus exquirendi sunt honores novi propter eorum divinum atque immortale meritum, ducibus autem ne referri quidem potest gratia; quis est, qui eum non hostem existimet, quem qui armis persequuntur, conservatores reipublicæ judicantur?

At quam contumeliosus in edictis! quam barbarus! quam rudis! Primum, in Cæsarem ut maledicta congessit, depromta ex recordatione impudicitiæ et stuprorum suorum! Quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? quod in juventute habemus illustrius exemplum veteris sanctitatis? quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem objicit C. Cæsaris filio, cujus etiam naturalis pater, si vita suppeditâsset, consul factus esset. Aricina mater. Trallianam aut Ephesiam putes dicere. Videte, quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis, id est, omnes plane: quotus enim quisque non est? quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum tantopere despicit, vetustate antiquissimum, jure fœderatum, propinquitate pæne finitimum, splendore municipum honestissimum?

Hinc Voconiæ, hinc Scatiniæ leges: hinc multæ sellæ curules, et patrum memoriâ, et nostrâ: hinc equites Romani lautissimi plurimi et honestissimi. Sed, si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam? quamquam hujus sanctissimæ feminæ atque optimæ pater, M. Attius Balbus, in primis honestus, prætorius fuit: tuæ conjugis, bonæ feminæ, locuple-

tis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero. Nihil illo contemtius; qui, propter hæsitantiam linguæ, stuporemque cordis, cognomen ex contumeliâ traxerit. At avus nobilis. Tuditanus nempe ille, ille qui, cum pallà et cothurnis, nummos populo de Rostris spargere solebat. Vellem hanc contemtionem pecuniæ suis reliquisset: haberetis nobilitatem generis gloriosam. Quì autem convenit, ut tibi Aricinâ natus ignobilis videatur, cum tu eodem materno genere soleas gloriari? quæ porro amentia est, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem; ipse ex libertini filiâ susceperit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam; quos certo scio dignitatis optimarum feminarum non pœnitere.

VII. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto; nec sentit, amens, commendationem esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quam cognosci ab hominibus, Cæsaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris et patrui parricidio cogitâsse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hoc scribere audere, quem ego et frater meus, propter ejus suavissimos atque optimos mores, præstantissimumque ingenium, certatim amamus, omnibusque horis, oculis, auribus, complexu, tenemus! Nam, me eisdem edictis, nescit, lædat an laudet. Cum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis sumserim, laudare videtur, quasi imitari velit: cum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat, tum a sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat.

VIII. Sed ipse quid fecit? Cum tot edicta proposuisset, edixit, ut adesset senatus frequens a. d. VIII Calendas Decembres; eo die ipse non affuit. At quo-

modo edixit? haec sunt, opinor, verba in extremo: "Si qui non affuerit, hunc omnes existimare poterunt et interitûs mei et perditissimorum consiliorum auctorem fuisse." Quæ sunt perdita consilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorem et hortatorem et esse et fuisse fateor. Quamquam ille non eguit consilio cujusquam; sed tamen currentem (ut dicitur) incitavi. Nam interitûs quidem tui quis bonus non esset auctor, cum in eo salus et vita optimi cujusque, et libertas populi Romani dignitasque, consisteret?

Sed, cum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? Num putatis aliquâ re tristi ac severâ? Vino atque epulis retentus est; si epulæ potius quam popinæ nominandæ sunt. Diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Calendas Decembres distulit. Adesse in Capitolio jussit: quod in templum ipse, nescio quâ, per Gallorum cuniculum, adscendit. Convenerunt corrogati, et quidem ampli quidam homines, sed immemores dignitatis suæ. Is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocârat, ut turpe senatori esset, nihil timere. Ad eos tamen ipsos qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Cæsare, cum de eo constituisset ad senatum referre. Scriptam attulerat consularis quidam sententiam. Quid est aliud, seipsum hostem judicare, nisi de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret? Necesse erat enim alterutrum esse hostem; nec poterat aliter de adversariis ducibus judicari. Si igitur C. Cæsar hostis, cur consul nihil refert ad senatum? Sin ille a senatu notandus non fuit; quid potest dicere, quin, cum de illo tacuerit, se hostem confessus sit? Quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet.

IX. At, in rebus tristissimis, quantos excitat risus! Sententiolas edicti cujusdam memoriæ mandavi, quas

videtur ille peracutas putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. "Nulla contumelia est, quam facit dignus." Primum, quid est "Dignus?" nam etiam malo digni multi, sicut ipse. An, quam facit is, qui cum dignitate est? quæ autem potest esse major? Quid est porro, "Facere contumeliam?" quis sic loquitur? Deinde: "Nec timor, quem denuntiat inimicus." Quid ergo? ab amico timor denuntiari solet? Horum similia deinceps. Nonne satius est mutum esse, quam, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magister ejus, ex oratore arator factus, possideat, in agro publico populi Romani, campi Leontini duo millia jugerum immunia; ut hominem stolidum magis etiam infatuet mercede publicâ.

Sed hæc leviora fortasse. Illud quæro, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit, cum in edictis tam fuisset ferus: quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno plebis fortissimo, et constantissimo civi, mortem denuntiare, si in senatum venisset: D. Carfulenum, bene de re publicâ sentientem, e senatu vi et minis mortis expellere: Ti. Canutium, a quo erat, honestissimis contentionibus, et sæpe et jure vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui senatûs-consulto ne intercederent, verebatur? De supplicatione (credo) M. Lepidi, clarissimi viri. Atque id erat periculum, de cujus honore extraordinario quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus usitatus honos impediretur. Ac, ne sine causâ videretur edixisse, ut senatus adesset; cum de republicâ relaturus fuisset, allato nuntio de legione quartâ, mente concidit: effugere festinans, senatûs-consultum de supplicatione per discessionem fecit, cum id factum esset antea nunquam.

X. Quæ vero profectio postea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, Urbis, fori? quam misera fuga! quam fœda! quam turpis! Præclara tamen senatûs-consulta illo ipso die, vespertina; pro-

vinciarum religiosa sortitio; divina vero opportunitas, ut, quæ cuique apta esset, ea cuique obveniret. Præclare igitur facitis, tribuni plebis, qui de præsidio consulum senatûsque referatis: meritoque vestro maximas vobis gratias omnes et agere et habere debemus. Quî enim carere metu et periculo possumus in tantâ hominum cupiditate et audaciâ? Ille autem, homo afflictus et perditus, quæ de se exspectat judicia graviora, quam amicorum suorum? Familiarissimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, et P. Naso, omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii sortitionem fuisse, judicaverunt. Quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribus suis, dignissimus. In eâdem sententiâ fuit homo summâ integritate atque innocentiâ, M' Turranius. Idem fecit P. Oppius. Ipsi etiam, qui, amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt quam fortasse vellent, M. Piso, meus necessarius, et vir et civis egregius, parique innocentiâ M. Vehilius, senatûs auctoritati se obtemperaturos esse dixerunt.

Quid ego de L. Cinnâ loquar? cujus spectata multis magnisque rebus singularis integritas minus admirabilem facit hujus honestissimi facti gloriam; qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo et constanti C. Cæsetius repudiavit. Qui sunt igitur reliqui, quos sors divina delectet? C. Antonius, et M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. Hunc quoque felicem! hanc enim semper habebat in ore provinciam. C. Calvisius Africam. Nihil felicius: modo enim ex Africâ decesserat, et, quasi divinans se rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat. Deinde M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. Non habeo, quid suspicer: duarum credo provinciarum sortes minus divinas fuisse.

XI. O Cai Cæsar! (adolescentem appello) quam tu salutem reipublicæ attulisti! quam improvisam! quam repentinam! Qui enim hæc fugiens fecerit,

quid faceret insequens? Etenim in concione dixerat, se custodem futurum Urbis; usque ad Calendas Maias ad Urbem exercitum habiturum. O præclarum custodem ovium (ut aiunt) lupum! Custosne Urbis, an direptor et vexator, esset Antonius? Et quidem se introiturum in Urbem, dixit, exiturumque, cum vellet. Quid illud? Nonne, audiente populo, sedens pro æde Castoris, dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem?

Hodierno die primum, patres conscripti, longo intervallo, in possessionem libertatis pedem ponimus; cujus quidem ego, quoad potui, non modo defensor, sed etiam conservator, fui. Cum autem id facere non possem, quievi: nec abjecte, nec sine aliquâ dignitate, casum illum temporum et dolorem tuli. Hanc vero teterrimam belluam quis ferre posset, aut quomodo? Quid est in Antonio præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? Ex his totus conglutinatus est. Nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum.

Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille pœnas reipublicæ luat, an nos serviamus; aliquando, (per Deos immortales!) patres conscripti, patrium animum virtutemque capiamus; ut aut libertatem propriam Romani generis et nominis recuperemus, aut mortem servituti anteponamus. Multa, quæ in liberâ civitate ferenda non essent, tulimus, et perpessi sumus; alii spe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimiâ cupiditate. Sed, si illa tulimus, quæ nos necessitas ferre coëgit, quæ vis quædam pæne fatalis (quæ tamen ipsa non tulimus); etiamne hujus impuri latronis feremus teterrimum crudelissimumque dominatum?

XII. Quid hic faciet, si potuerit, iratus, qui, cum succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? Quid hic victor non audebit, qui, nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Cæsaris interitum fecerit? refertam ejus domum exhauserit; hortos

compilârit; ad se ex his omnia ornamenta transtulerit; cædis et incendiorum causam quæsierit ex funere; duobus aut tribus senatûs-consultis bene et e re publicâ factis, reliquas res ad lucrum prædamque revocaverit; vendiderit immunitates; civitates liberaverit; provincias universas ex imperii populi Romani jure sustulerit; exsules reduxerit; falsas leges C. Cæsaris nomine, et falsa decreta in æs incidenda, et in Capitolio figenda, curaverit, earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit; populo Romano leges imposuerit; armis et præsidiis, et populum et magistratus foro excluserit; senatum stipârit armis; armatos in cellâ Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit; ad legiones Brundisium cucurrerit; ex his optime sentientes centuriones jugulaverit; cum exercitu Romam sit, ad interitum nostrum et ad disperditionem urbis, venire conatus. Atque is, ab hoc impetu abstractus consilio et copiis Cæsaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortunâ quidem fractus minuit audaciam; nec ruere desinens, nec furere, desinit. In Galliam mutilatum ducit exercitum: cum unâ legione, et eâ vacillante, L. fratrem exspectat; quo neminem reperire potest sui similiorem. Ille autem, ex mirmillone dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicumque posuit vestigia! Cædit greges armentorum, reliquique pecoris, quodcumque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino: vastantur agri: diripiuntur villæ: matresfamilias, virgines, pueri ingenui, abripiuntur, militibus traduntur. Hæc eadem, quâcumque exercitum duxit, fecit M. Antonius.

XIII. His vos teterrimis fratribus portas aperietis? hos unquam in Urbem recipietis? Non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conspirante, Italiâ totâ ad libertatem recuperandam excitatâ, Deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus, hoc amisso.

A tergo, a fronte, a lateribus tenebitur, si in Galliam venerit. Nec ille armis solum, sed etiam nostris decretis, urgendus est. Magna vis est, magnum nomen, unum et idem sentientis senatûs. Videtis refertum forum, populumque Romanum ad spem recuperandæ libertatis erectum; qui longo intervallo cum frequentes hîc videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse.

Hunc ego diem exspectans, M. Antonii scelerata arma vitavi, tum, cum ille, in me absentem invehens, non intelligebat, ad quod tempus me et meas vires reservarem. Si enim illi tum, cædis initium a me quærenti, respondere voluissem, nunc reipublicæ consulere non possem. Hanc vero nactus facultatem, nullum tempus, patres conscripti, dimittam, neque diurnum neque nocturnum, quin de libertate populi Romani, de dignitate vestrâ, quod cogitandum sit, cogitem; quod agendum atque faciendum, idem non modo non recusem, sed appetam etiam atque deposcam. Hoc feci, dum licuit: intermisi, quoad non licuit. Jam non solum licet, sed etiam necesse est, nisi servire malumus, quam, ne serviamus, animis armisque decernere. Dii immortales nobis hæc præsidia dederunt, Urbi Cæsarem, Brutum Galliæ. Si enim ille Urbem opprimere potuisset statim; si Galliam tenere paulo post; optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum.

XIV. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, (per Deos immortales!) patres conscripti; et amplissimi orbis terræ consilii principes vos esse, aliquando recordamini. Signum date populo Romano, consilium vestrum non deesse reipublicæ, quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur. Nihil est, quod moneam vos: nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modo crudelem superbamque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam et flagitiosam, ferendam. Nôstis insolentiam Antonii; nôstis amicos; nôstis totam

domum. Libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis servire, ea est summa miseria, summo dedecore conjuncta. Quod si jam (quod Dii omen avertant!) fatum extremum reipublicæ venit; quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominiâ serviamus. Nihil est detestabilius dedecore, nihil fœdius servitute. Ad decus et libertatem nati sumus: aut hæc teneamus, aut cum dignitate moriamur.

Nimium diu teximus, quid sentiremus: nunc jam apertum est: omnes jam patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint. Sunt impii cives, pro caritate reipublicæ, nimium multi; pro multitudine bene sentientium, admodum pauci: quorum opprimendorum Dii immortales incredibilem reipublicæ potestatem et fortunam dederunt. Ad ea enim præsidia quæ habemus, jam accedent consules summâ prudentiâ, virtute, concordiâ, multos menses de populi Romani libertate commentati atque meditati. His auctoribus et ducibus, Diis juvantibus, nobis vigilantibus, et multum in posterum providentibus, populo Romano consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore. Jucundiorem autem faciet libertatem servitutis recordatio.

XV. Quas ob res, quod tribuni plebis verba fecerunt, ut senatus Calendis Januariis tuto haberi, sententiæque de summâ re publicâ libere dici possent; de eâ re ita censeo, "Uti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, dent operam, uti senatus Calendis Januariis tuto haberi possit: quodque edictum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, optime de republicâ meriti, propositum sit, senatum existimare, D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, optime de republicâ mereri, cum senatûs auctoritatem, populique Romani libertatem imperiumque, defendat. Quodque provinciam Galliam citeriorem, opti-

morum et fortissimorum virorum, amicissimorum populo Romano civium, exercitumque, in senatûs potestate retineat; id eum, exercitumque ejus, municipia, colonias provinciæ Galliæ, recte atque ordine, exque re publicâ fecisse et facere. Senatum ad summam rem publicam pertinere arbitrari, a D. Bruto et ab L. Planco, imperatoribus, consulibus designatis, itemque a cæteris qui provincias obtinent, obtineri ex lege Juliâ, quoad ex senatûs-consulto cuique eorum successum sit: eosque dare operam, ut eæ provinciæ exercitusque in senatûs populique Romani potestate, præsidioque reipublicæ, sint. Cumque operâ, virtute, consilio C. Cæsaris, summoque consensu militum veteranorum, qui, ejus auctoritatem secuti, reipublicæ præsidio sunt et fuerunt; et a gravissimis periculis populus Romanus defensus sit, et hoc tempore defendatur: cumque legio Martia Albæ constiterit, in municipio fidelissimo et fortissimo, seseque ad senatûs auctoritatem, populique Romani libertatem, contulerit: quod pari consilio, eâdemque virtute legio quarta usa, L. Egnatuleio duce, civi egregio, senatûs auctoritatem, populique Romani libertatem, defendat, defenderit; senatui magnæ curæ esse, ac fore, ut, pro tantis eorum in rempublicam meritis, honores eis habeantur, gratiæque referantur: senatui placere, uti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, cum magistratum inierint, si eis videbitur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referant, ita uti e re publicâ fideque suâ censuerint."

ORATIO XLVI.

IN M. ANTONIUM

Philippica Quarta.

Ad Quirites.

ARGUMENTUM.

FACTO in sententiam Ciceronis senatûs-consulto, productus a magistratu quodam in concione populi, quæ in senatu acta et decreta erant, exponit. Cæsarem, Decimum Brutum, legionem Martiam, et quartam, quæ duce Egnatuleio ab Antonio defecerat, summis laudibus ornat. In Antonium invehitur; et cum bene de republicâ populum sperare jubet, tum eum ad studium libertatis recuperandæ cohortatur.

IN M. ANTONIUM

Philippica Quarta.

I. Frequentia vestra incredibilis, Quirites, concioque tanta, quantam meminisse non videor, et alacritatem mihi summam affert reipublicæ defendendæ, et spem recuperandæ libertatis. Quamquam animus quidem mihi nunquam defuit, tempora defuerunt: quæ simul ac primum aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestræ libertatis defendendæ fui. Quod si ante facere conatus essem, nunc facere non possem. Hodierno enim die, Quirites, (ne mediocrem rem actam arbitremini) fundamenta jacta sunt reliquarum actionum. Nam est hostis a senatu nondum verbo appellatus, sed re jam judicatus, Antonius.

Nunc vero multo sum erectior, quod vos quoque, hostem illum esse, tanto consensu tantoque clamore approbavistis. Nec enim fieri potest, ut non aut ii sint impii, qui contra consulem exercitus comparaverunt, aut ille hostis, contra quem jure arma sumta sunt. Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, tamen ne qua posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Cæsar, qui rempublicam libertatemque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique, tutatus est, et tutatur, maximis senatûs laudibus ornatus est.

Laudo, laudo vos, Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potius: sunt enim facta ejus, immortalitatis, non ætatis. Multa memini, multa audivi, multa legi: nihil ex omni sæculorum memoriâ tale cognovi. Qui (cum servitute premeremur, in dies malum cresceret, præsidii nihil haberemus, capitalem et pestiferum a Brundisio M. Antonii reditum timeremus) hoc in-

speratum omnibus consilium, incognitum certe, ceperit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conficeret, Antoniique furorem, crudelissimis consiliis incitatum, a pernicie reipublicæ averteret.

II. Quis est enim, qui hoc non intelligat, nisi Cæsar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruentus sanguine civium, quos Suessæ, quos Brundisii, occiderat, ut nihil nisi de reipublicæ pernicie cogitaret. Quod autem erat præsidium salutis libertatisque vestræ, si C. Cæsaris fortissimorumque sui patris militum exercitus non fuisset? Cujus de laudibus, et honoribus, (qui ei, pro divinis et immortalibus meritis, divini immortalesque debentur) mihi senatus assensus paulo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur. Quo decreto, quis non perspicit, Antonium hostem esse judicatum? Quem enim appellare possumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulares exquirendos honores?

Quid legio Martia? quæ mihi videtur divinitus ab eo Deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus, non ipsa suis decretis prius, quam senatus, hostem judicavit Antonium? Nam, ille si non hostis, qui consulem reliquerunt, hostes necesse est judicemus. Præclare et loco, Quirites, reclamatione vestrâ factum pulcherrimum Martialium comprobâstis, qui se ad senatûs auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam rempublicam, contulerunt; hostem illum, et latronem, et parricidam patriæ, reliquerunt. Nec solum id animose et fortiter, sed considerate, etiam, sapienterque, fecerunt. Albæ constiterunt, in urbe opportunâ, munitâ, propinquâ, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium, atque optimorum. Hujus Martiæ legionis legio quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus merito paulo ante laudavit, C. Cæsaris exercitum persecuta est.

III. Quæ exspectas, M. Antoni, judicia graviora? Cæsar fertur in cœlum, qui contra te exercitum comparavit: laudantur exquisitissimis verbis legiones, quæ te reliquerunt; quæ a te arcessitæ sunt, quæ essent, si te consulem quam hostem maluissent, tuæ. Quarum legionum fortissimum verissimumque judicium confirmat senatus, comprobat universus populus Romanus, nisi forte vos, Quirites, consulem, non hostem, judicatis Antonium. Sic arbitrabar, Quirites, vos judicare, ut ostenditis. Quid? municipia, colonias, præfecturas, num aliter judicare censetis? Omnes mortales unâ mente consentiunt, omnia arma eorum, qui hæc salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti judicium, Quirites, (quod ex hodierno ejus edicto perspicere potuistis) num cui tandem contemnendum videtur? Recte et vere negatis, Quirites. Est enim quasi Deorum immortalium beneficio et munere datum reipublicæ Brutorum genus et nomen, ad libertatem populi Romani vel constituendam vel recuperandam. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio judicavit? exclusit provinciâ: exercitu obstitit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam suâ sponte suoque judicio excitatam. Si consul Antonius, Brutus hostis: si conservator reipublicæ Brutus, hostis Antonius. Num igitur, utrum horum sit, dubitare possumus?

IV. Atque, ut vos unâ mente unâque voce dubitare vos negatis; sic modo decrevit senatus, D. Brutum optime de republicâ mereri, cum senatûs auctoritatem, populique Romani libertatem imperiumque, defenderit. A quo defenderit? nempe ab hoste. Quæ est enim alia laudanda defensio? Deinceps laudatur provincia Gallia; meritoque ornatur verbis amplissimis a senatu, quod resistat Antonio: quem si consulem illa provincia putaret, neque eum reciperet, magno scelere se adstringeret. Omnes enim in consulis jure et imperio debent esse provinciæ. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus reipublicæ civis; negat Gallia,

negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis igitur illum consulem, nisi latrones putant? quamquam ne ii quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt; nec a judicio omnium mortalium, quamvis impii nefariique sint, sicut sunt, dissentire possunt. Sed spes rapiendi atque prædandi occæcat animos eorum: quos non bonorum donatio, non agrorum assignatio, non illa infinita hasta, satiavit: qui sibi Urbem, qui bona et fortunas civium, ad prædam proposuerunt: qui, dum sit quod rapiant, quod auferant, nihil sibi defuturum arbitrantur: quibus M. Antonius (o Dii immortales! avertite et detestamini, quæso, hoc omen!) Urbem se divisurum esse promisit. Ita vero, Quirites, ut precamini, eveniat; hujusque amentiæ pœna in ipsum familiamque ejus recidat. Quod ita futurum esse confido: jam enim non solum homines, sed etiam Deos immortales, ad rempublicam conservandam arbitror consensisse. Sive enim prodigiis atque portentis Dii immortales nobis futura prædicunt; ita sunt aperte denuntiata, ut et illi pœna, et nobis libertas, appropinquet: sive tantus consensus omnium sine impulsu Deorum esse non potuit; quid est, quod de voluntate cœlestium dubitare possimus? Reliquum est, Quirites, ut vos in istâ sententiâ, quam præ vobis fertis, perseveretis.

V. Faciam igitur, ut imperatores, instructâ acie, solent, quamquam paratissimos milites ad prœliandum vident, ut eos tamen adhortentur: sic ego vos, ardentes et erectos ad libertatem recuperandam, cohortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit. Neque enim ille servitutem vestram, ut antea, sed jam iratus sanguinem, concupiscit. Nullus ei ludus videtur esse jucundior, quam cruor, quam cædes, quam ante oculos trucidatio civium. Non est vobis, Quirites, res cum scelerato homine atque nefario, sed cum immani tetrâque belluâ: quæ quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illinc emer-

serit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. Sed tenetur, premitur, urgetur nunc iis copiis, quas jam habemus; mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Nunquam major vester consensus in ullâ causâ fuit: nunquam tam vehementer cum senatu consociati fuistis. Nec mirum: agitur enim, non quâ conditione victuri, sed victurine simus, an cum supplicio ignominiâque perituri.

Quamquam mortem quidem omnibus natura proposuit; crudelitatem mortis et dedecus virtus propulsare solet; quæ propria est Romani generis et seminis. Hanc retinete, quæso, Quirites, quam vobis, tamquam hæreditatem, majores vestri reliquerunt. [Quamquam] alia omnia incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est una altissimis defixa radicibus: quæ nunquam ullâ vi labefactari potest, nunquam demoveri loco. Hac virtute majores vestri primum universam Italiam devicerunt; deinde Carthaginem exciderunt; Numantiam everterunt; potentissimos reges, bellicosissimas gentes, in ditionem hujus imperii redegerunt.

VI. Ac majoribus quidem vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet rempublicam, curiam, ærarium, consensum et concordiam civium, rationem aliquam, si res ita tulisset, pacis et fœderis: hic vester hostis vestram rempublicam oppugnat; ipse habet nullam: senatum, id est, orbis terræ consilium, delere gestit; ipse consilium publicum nullum habet: ærarium vestrum exhausit; suum non habet: Nam concordiam civium quî habere potest, nullam qui habeat civitatem? Pacis vero quæ potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, fides nulla?

Est igitur populo Romano, victori omnium gentium, omne certamen cum percussore, cum latrone, cum Spartaco. Nam, quod se similem esse Catilinæ gloriari solet; scelere par est illi, industriâ inferior. Ille, cum exercitum nullum haberet, repente confla-

vit: hic eum ipsum exercitum, quem habebat, amisit. Ut igitur Catilinam diligentiâ meâ, senatûs auctoritate, vestro studio et virtute, fregistis; sic Antonii nefarium latrocinium, vestrâ cum senatu concordiâ tantâ, quanta nunquam fuit, felicitate et virtute exercituum ducumque vestrorum, brevi tempore oppressum audietis. Equidem, quantum curâ, labore, vigiliis, auctoritate, consilio, eniti atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. Neque enim id pro vestris amplissimis in me beneficiis sine scelere facere possum. Hodierno autem die primum, referente viro fortissimo vobisque amicissimo, hoc M. Servilio, collegisque ejus, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore et principe, ad spem libertatis exarsimus.

ORATIO XLVII.

IN M. ANTONIUM

Philippica Quinta.

ARGUMENTUM.

OBSIDENTE Mutinam Antonio, non modo sine senatûs auctoritate, sed invito etiam senatu, qui Galliam citeriorem Decimo Bruto, jam antea a Cæsare datam, post ejus necem confirmaverat, novi consules, Pansa et Hirtius, Calendis Januariis, primo consulatûs die, convocato de more senatu, non solum de Mutinæ obsidione, sed omnino de totâ rep. deque honoribus et præmiis bene de rep. meritorum ac merentium, de quibus XIII Calendas senatûs-consultum factum erat, retulerunt. Quod ad Mutinam attinuit, censuit is, qui sententiam primus rogatus est, mittendos ad Antonium legatos, qui agerent cum eo, ut ab ejus urbis obsidione desisteret. Cicero autem, suo loco rogatus, turpe et indignum dicit esse senatûs ac populi Romani majestate, ad eum legatos de pace mittere, de quo, ante paucos dies, tamquam de hoste, gravissima et severissima judicia idem senatus fecerit. Decreverat enim, XIII Calendas Januarias, (quo die habita est tertia oratio) ut de honoribus Cæsaris et Bruti, qui remp. privato consilio de-

fendendam susceperant, deque præmiis Martiæ et quartæ legionum, quæ, Antonio relicto, ad Cæsarem se contulerant, primo quoque tempore novi consules referrent. Deinde vehementer incubuit Cicero, ut hostis judicaretur Antonius, et ea decernerentur de honoribus et præmiis, quæ senatus ex novorum consulum relatione decerni sibi placere ostenderat. Senatus eo die nihil decrevit; sed, triduo post, mittendos omnino censuit, qui Antonio nuntiarent, ne consulem designatum oppugnaret, ne Mutinam obsideret, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, esset in senatûs populique Romani potestate.

IN M. ANTONIUM

Philippica Quinta.

I. NIHIL unquam longius his Calendis Januariis mihi visum est, patres conscripti: quod idem intelligebam per hos dies unicuique vestrûm videri. Qui enim bellum cum republicâ gerunt, hunc diem non exspectabant: nos autem tum, cum maxime consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non vocabamur. Sed querelam præteritorum dierum sustulit oratio consulum; qui ita locuti sunt, ut magis exoptatæ Calendæ [Januariæ,] quam seræ, esse videantur. Atque, ut oratio consulum animum meum erexit, spemque attulit, non modo salutis conservandæ, verum etiam dignitatis pristinæ recuperandæ; sic me perturbâsset ejus sententia, qui primus rogatus est, nisi vestræ virtuti constantiæque confiderem.

Hic enim vobis, patres conscripti, dies illuxit, hæc potestas data est, ut, quantum virtutis, quantum constantiæ, quantum gravitatis, in hujus ordinis consilio esset, populo Romano declarare possetis. Recordamini, qui dies nudiustertiusdecimus fuerit, quantus consensus vestrûm, quanta virtus, quanta constantia; quantam sitis a populo Romano laudem, quantam gloriam, quantam gratiam, consecuti. Atque illo die, patres conscripti, ea constituistis, ut vobis nihil jam sit integrum, nisi aut honesta pax, aut bellum necessarium. Pacem vult M. Antonius? arma ponat; roget; deprecetur. Neminem æquiorem me reperiet: cui, dum se civibus impiis commendat, inimicus esse, quam amicus, maluit. Nihil est profecto, quod dari possit bellum gerenti: erit fortasse aliquid, quod concedi possit roganti.

II. Legatos vero ad eum mittere, de quo gravissi-

mum judicium nudiustertiusdecimus feceritis, non jam levitatis est, sed (ut, quod sentio, dicam) dementiæ. Primum, duces eos laudavistis, qui, contra illum, bellum privato consilio suscepissent; deinde milites veteranos, qui, cum ab Antonio in colonias essent deducti, illius beneficio libertatem populi Romani anteposuerunt. Quid? legio Martia; quid? quarta; cur laudantur? Si enim consulem suum reliquerunt, vituperandæ sunt; si inimicum reipublicæ, jure laudantur. Atqui, cum consules nondum haberetis, decrevistis, ut et de præmiis militum, et de honoribus imperatorum, primo quoque tempore referretur. Placet, eodem tempore præmia constituere iis qui contra Antonium arma ceperint, et legatos ad Antonium mittere? ut jam pudendum sit, honestiora decreta esse legionum, quam senatûs; siquidem legiones decreverunt senatum defendere contra Antonium; senatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc est confirmare militum animos, an debilitare virtutem? Hoc dies duodecim [profecerunt,] ut, quem nemo, præter Cotylam, tum inventus sit, qui defenderet, is habeat jam patronos etiam consulares. Qui utinam omnes ante me sententiam rogarentur! (quamquam suspicor, quid dicturi sint quidam eorum, qui post me rogabuntur:) facilius contra dicerem, si quid videretur. Est enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid est aliud, omnia ad bellum civile hosti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, quâ nunc eget; deinde equitatum, quantum velit. Equitatum dico? dubitabit (credo) gentes barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors est: qui, cum videt, decernit, impius. Tu civem sceleratum et perditum Gallorum et Germanorum exercitu, pecuniâ, peditatu, equitatu, copiis instrues? Nullæ istæ excusationes sunt: "Meus amicus est." Sit patriæ prius. "Meus cognatus." An potest cognatio ulla propior esse, quam patriæ, in quâ etiam

parentes continentur? "Mihi pecuniam attribuit." Cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cum aperuero, facile erit statuere, quam sententiam dicatis, aut quam sequamini.

III. Agitur, utrum M. Antonio facultas detur opprimendæ reipublicæ, cædis faciendæ bonorum, diripiendæ Urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populum Romanum servitute opprimendi; an horum nihil facere ei liceat. Dubitate, quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium. Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. Quid enim in eum non cadit? qui, cujus acta se defendere dicit, ejus eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus. Ille paludes siccare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auspicia ferri potuit? Sed augur verecundus sine collegis de auspiciis: quamquam illa auspicia non egent interpretatione. Jove enim tonante, cum populo agi non esse fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis, contra acta Cæsaris, [ille biennium, iste sexennium.] Num etiam hanc legem populus Romanus accepit? Quid? promulgata fuit? Quid? nonne ante lata, quam scripta? nonne ante factam vidimus, quam futuram quisquam est suspicatus?

Ubi lex Cæcilia et Didia? ubi promulgatio, trinundinum? ubi pœnæ, recenti lege Juniâ et Liciniâ? Possuntne hæ leges ratæ esse sine interitu legum reliquarum? Eccui potestas in forum insinuandi fuit? Quæ porro illa tonitrua! quæ tempestas! ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum ac ferre posse tantam vim tempestatis, imbris, ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse, non modo tonante Jove, sed prope cœlesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? Quid? quod cum eo collegâ tulit, quem ipse fecit suâ nuntiatione vitio-

sum, nihilne ad auspicia bonus augur arbitratus est pertinere?

IV. Sed auspiciorum nos fortasse erimus interpretes, qui sumus ejus collegæ. Num ergo etiam armorum interpretes quærimus? Primum omnes fori aditus ita septi, ut, etiam si nemo obstaret armatus, tamen, nisi septis evulsis, introiri in forum nullo modo posset. Sic vero erant disposita præsidia, ut, quomodo aditus hostium prohibetur castellis et operibus, ita ab ingressione fori populum tribunosque plebis propulsari videres. Quibus de causis eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim et contra auspicia latas, iisque legibus populum non teneri. Si quam legem, de actis Cæsaris confirmandis, deve dictaturâ in perpetuum tollendâ, deve coloniis in agros deducendis, tulisse M. Antonius dicitur; easdem leges de integro, ut populum teneant, salvis auspiciis, ferri placet. Quamvis ergo leges bonas vitiose per vimque tulerit; tamen hæ leges non sunt habendæ; omnisque audacia gladiatoris amentis auctoritate nostrâ repudianda est.

Illa vero dissipatio pecuniæ publicæ ferenda nullo modo est, per quam septies millies falsis perscriptionibus donationibusque avertit; ut portenti simile videatur, tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi immanes quæstus ferendine, quos M. Antonii tota exhausit domus? Decreta falsa vendebat: regna, civitates, immunitates, in æs, acceptâ pecuniâ, jubebat incidi. Hæc se ex commentariis Cæsaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. Calebant in interiore ædium parte totius reipublicæ nundinæ: mulier, sibi felicior quam viris, auctionem provinciarum regnorumque faciebat: restituebantur exsules, quasi lege, sine lege: quæ nisi auctoritate senatûs rescindantur, quoniam ingressi in spem reipublicæ recuperandæ sumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur.

Neque solum commentariis commenticiis, chirographisque venalibus, innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cum, quæ vendebat Antonius, ea se ex actis Cæsaris agere diceret; sed senatûs etiam consulta, pecuniâ acceptâ, falsa referebat: syngraphæ obsignabantur: senatûs-consulta, tamquam facta, ad ærarium referebantur. Hujus turpitudinis testes erant etiam exteræ nationes. Fœdera interea facta; regna data; populi, provinciæque liberatæ; earumque rerum falsæ tabulæ, gemente populo Romano, toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia unâ in domo coacervata est, ut, si hoc genus [in unum] redigatur, non sit pecunia populo Romano defutura.

V. Is etiam legem judiciariam tulit, homo castus atque integer, judiciorum et juris auctor. In quo nos fefellit. Antesignanos, et manipulares, et Alaudas, judices se constituisse dicebat: at ille legit aleatores, legit exsules, legit Græcos. O consessum judicum præclarum! o dignitatem consilii admirandam! Avet animus apud consilium illud pro reo dicere, Cydam Cretensem, portentum insulæ, hominem audacissimum et perditissimum. Sed fac ita non esse, num Latine scit? num est ex judicum genere et formâ? num leges nostras, moresve, novit? num denique homines? est enim Creta vobis notior, quam Roma Cydæ. Delectus autem et notatio judicum, etiam in nostris civibus, haberi solet. Gortynium vero judicem quis novit, aut quis nôsse potuit? Nam Lysiadem Atheniensem plerique novimus: est enim Phædri, philosophi nobilis, filius: homo præterea festivus, ut ei cum M' Curio, consessore eodem et collusore, facillime possit convenire.

Quæro igitur, si Lysiades, citatus judex, non responderit, excuseturque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romæ et Athenis res judicare; accipietne excusationem is qui quæstioni præerit, Græculi judicis, modo palliati, modo togati? an Atheniens-

rum antiquissimas leges negliget? Qui porro ille consessus, Dii boni? Cretensis judex, isque nequissimus. Quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio est. At Athenienses misericordes. Puto, ne Curium quidem esse crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat. Sunt item lecti judices, qui fortasse excusabuntur: habent enim legitimam excusationem, exsilii causâ solum vertisse, nec esse postea restitutos. Hos ille demens judices legisset; horum nomina ad ærarium detulisset; his magnam partem reipublicæ credidisset, si ullam speciem reipublicæ cogitavisset?

VI. Atque ego de notis judicibus dixi. Quos minus nôstis, nolui nominare: saltatores, citharistas, totum denique comissationis Antonianæ chorum in tertiam decuriam judicum scitote esse conjectum. En causam, cur lex tam egregia, tamque præclara, maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina et tonitrua, ferretur; ut eos judices haberemus, quos hospites habere nemo velit. Scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, direptio ejus pecuniæ, cujus ratio in æde Opis confecta est, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec ante turpes judices quæsiti, quam honestis judicibus nocentium salus desperata est.

Sed illud os, illam impuritatem cœni fuisse, ut hos judices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reipublicæ dedecus: unum, quod tam turpes judices essent; alterum, quod patefactum esset, quam multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo, et reliquas ejusmodi leges, etiam si sine vi, salvis auspiciis, essent rogatæ, censerem tamen abrogandas: nunc vero cur abrogandas censeam, quas judico non rogatas?

An illa non, gravissimis ignominiis monimentisque hujus ordinis, ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe post urbem conditam palam secum habuit armatos? quod

neque reges fecerunt, neque ii, qui, regibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam memini; vidi Sullam; modo Cæsarem: hi enim tres, post civitatem a L. Bruto liberatam, plus potuerunt, quam universa respublica. Non possum affirmare, nullis telis eos stipatos fuisse: hoc dico, nec multis, et occultis. At hanc pestem agmen armatorum sequebatur: Classitius, Mustella, Tiro, gladios ostentantes, sui similes greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. Cum autem erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus complebantur, lecticæ collocabantur; non quo ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent.

VII. Illud vero teterrimum auditu, non modo adspectu, in cellâ Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios: de templo carcerem fieri: opertis valvis Concordiæ, cum inter subsellia senatûs versarentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. Huc etiam nisi venirem Calendis Septembris, fabros se missurum, et domum meam disturbaturum, esse dixit. Magna res (credo) agebatur. De supplicatione referebatur. Veni postridie: ipse non venit. Locutus sum de re publicâ, minus equidem libere, quam mea consuetudo; liberius tamen, quam pericula minæque postulabant. At ille, homo vehemens et violentus, qui hanc consuetudinem libere dicendi excluderet, (fecerat enim hoc idem, maximâ cum laude, L. Piso XXX diebus ante) inimicitias mihi denuntiavit: adesse in senatu jussit a. d. XIII Calendas Octobris. Ipse interea XVII dies de me in Tiburtino Scipionis declamitavit, sitim quærens: hæc enim ei causa esse solet declamandi.

Cum is dies, quo me adesse jusserat, venisset, tum vero agmine quadrato in ædem Concordiæ venit; atque in me absentem orationem ore impurissimo evomuit. Quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, cædis initium fecisset a me:

sic enim statuerat. Cum autem semel gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem cædendi, nisi defatigatio et satietas, attulisset. Etenim aderat L. frater, gladiator Asiaticus, qui mirmillo Mylasis depugnârat: sanguinem nostrum sitiebat, suum in illâ gladiatoriâ pugnâ multum profuderat. Hic pecunias nostras æstimabat; possessiones notabat et urbanas et rusticas: hujus mendicitas, aviditate conjuncta, in fortunas nostras immmebat: dividebat agros, quibus et quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio. Tantum quisque habebat possessor, quantum reliquerat divisor Antonius. Quæ quamquam, si leges irritas feceritis, rata esse non possunt; tamen separatim suo nomine notanda censeo; judicandumque, nullos septemviros fuisse; nihil placere ratum esse, quod ab iis actum diceretur.

VIII. Marcum vero Antonium, quis est, qui civem possit judicare potius, quam teterrimum et crudelissimum hostem, qui, pro æde Castoris sedens, audiente populo Romano, dixerit, nisi victorem, victurum neminem? Num putatis, patres conscripti, dixisse eum minacius, quam facturum fuisse? Quid vero, quod in concione dicere ausus est, se, cum magistratu abîsset, ad Urbem futurum cum exercitu; introiturum, quotiescumque vellet? Quid erat aliud, nisi denuntiare populo Romano servitutem? Quod autem ejus iter Brundisium? quæ festinatio? quæ spes, nisi ut ad Urbem, vel in Urbem potius, exercitum maximum adduceret? Qui autem delectus centurionum? quæ effrenatio impotentis animi? Cum ejus promissis legiones fortissimæ reclamâssent, domum ad se venire jussit centuriones, quos bene de republicâ sentire cognoverat: eosque, ante pedes suos, uxorisque suæ, quam secum gravis imperator ad exercitum duxerat, jugulari coëgit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis in nos, quos oderat, cum in eos, quos nunquam viderat, tam crudelis fuisset?

et quam avidum in pecuniis locupletum, qui pauperum sanguinem concupìsset? quorum ipsorum bona, quantacumque erant, statim comitibus suis compotoribusque descripsit.

Atque ille furens infesta jam patriæ signa Brundisio inferebat; cum Cæsar, Deorum immortalium beneficio, divini animi, ingenii, consilii magnitudine, quamquam suâ sponte eximiâque virtute, tamen approbatione auctoritatis meæ, colonias patris adiit; veteranos milites convocavit; paucis diebus exercitum fecit; incitatos latronis impetus retardavit. Postea vero, quam legio Martia ducem præstantissimum vidit, nihil egit aliud, nisi ut aliquando liberi essemus; quam est imitata quarta legio.

IX. Quo ille nuntio audito, cum senatum vocâsset, adhibuissetque consularem, qui suâ sententiâ C. Cæsarem hostem judicaret, repente concidit. Post autem, neque sacrificiis sollennibus factis, neque votis nuncupatis, non profectus est, sed profugit, paludatus. At quo? in provinciam firmissimorum et fortissimorum civium, qui illum, ne si ita quidem venisset, ut nullum bellum inferret, ferre potuissent, impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cujus ne pacatam quidem nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provinciæ Galliæ: circumsedit Mutinam, firmissimam et splendidissimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, civem non sibi, sed nobis et reipublicæ, natum.

Ergo Hannibal hostis, civis Antonius? Quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, aut moliatur et cogitet? Totum iter Antoniorum quid habuit, nisi depopulationes, vastationes, cædes, rapinas? quas non faciebat Hannibal, quia multa ad usum reservabat: at hi, qui in horam viverent, non modo de fortunis et de bonis civium, sed ne de utilitate quidem suâ, cogitaverunt.

Ad hunc (Dii boni!) legatos mitti placet? Nôrunt isti homines formam reipublicæ, jura belli, exempla majorum? Cogitant, quid populi Romani majestas, quid senatûs severitas, postulet? Legatos decernitis? si, ut deprecentur, contemnet: si, ut imperetis, non audiet: denique, quamvis severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum hunc, quem videmus, populi Romani restinguet ardorem: municipiorum atque Italiæ franget animos. Ut omittam hæc, quæ magna sunt; certe ista legatio moram et tarditatem afferet bello. Quamvis dicant, (quod quosdam audio dicturos) "Legati proficiscantur: bellum nihilominus paretur;" tamen legatorum nomen ipsum et animos hominum molliet, et belli celeritatem morabitur.

X. Minimis momentis, patres conscripti, maximæ inclinationes temporum fiunt, cum in omni casu reipublicæ, tum in bello, et maxime civili, quod opinione plerumque et famâ gubernatur. Nemo quæret, quibus cum mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis ultro missæ timoris esse signum videbitur. Recedat a Mutinâ; desinat oppugnare Brutum; decedat ex Galliâ. Non est verbis rogandus; cogendus est armis. Non enim ad Hannibalem mittimus, ut a Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus P. Valerium Flaccum et Q. Bæbium Tampilum, qui, si Hannibal non pareret, Carthaginem ire jussi sunt. Nostros legatos quo jubebimus ire, si non paruerit Antonius? [Ad nostrum civem mittimus,] ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet? Itane vero? hoc per legatos rogandum est? Quid interest, (per Deos immortales!) utrum hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propugnaculum, coloniam populi Romani, præsidii causâ collocatam? Belli Punici secundi, quod contra majores nostros Hannibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. Recte ad eum legati missi: mittebantur ad Pœnum; mittebantur pro Hannibalis hostibus, nostris

sociis. Quid simile tandem? Nos ad civem mittemus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam, circumsedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit hostis? Age, si paruerit, hoc cive uti aut volumus aut possumus?

XI. Ante diem XIII Calendas Januarias, decretis vestris eum concidistis: constituistis, ut hæc ad vos Calendis Januariis referrentur, quæ referri videtis, de honoribus et præmiis bene de republicâ meritorum et merentium: quorum principem judicâstis eum, qui fuit, C. Cæsarem, qui M. Antonii impetus nefarios ab Urbe in Galliam avertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæsarem secuti sunt; tum illas cœlestes divinasque legiones, Martiam et quartam, quibus, cum consulem suum non modo reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores et præmia spopondistis: eodemque die, Decimi Bruti, præstantissimi civis, edicto allato atque proposito, factum ejus collaudâstis: quodque ille bellum privato consilio susceperat, id vos auctoritate publicâ comprobâstis.

Quid igitur illo die aliud egistis, nisi ut re hostem judicaretis Antonium? His vestris decretis, aut ille vos æquo animo adspicere poterit, aut vos illum sine summo dolore videbitis? Exclusit illum a republicâ, distraxit, segregavit, non solum scelus ipsius, sed etiam (ut mihi videtur) fortuna quædam reipublicæ. Qui si legatis paruerit, Romamque redierit; num quando perditis civibus vexillum, quo concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minus vereor: sunt alia, quæ magis [timeam et cogitem.] Nunquam parebit ille legatis: novi hominis insaniam, arrogantiam: novi perdita consilia amicorum, quibus ille est deditus.

Lucius quidem frater ejus, utpote qui peregre depugnavit, familiam ducit. Si per se ipse sanus (quod nunquam erit), per hos esse ei tamen non licebit. Teretur interea tempus: belli apparatus refrigescent.

Unde est adhuc bellum, nisi ex retardatione et morâ? Ut primum, post discessum latronis, vel potius desperatam fugam, libere senatus haberi potuit; semper flagitavi, ut convocaremur. Quo die primum convocati sumus, cum designati consules non adessent, jeci, sententiâ meâ, maximo vestro consensu, fundamenta reipublicæ, serius omnino, quam decuit: nec enim ante potui: sed tamen, si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum profecto nullum haberemus. Omne malum nascens facile opprimitur: inveteratum fit plerumque robustius. Sed tum exspectabantur Calendæ Januariæ; fortasse non recte.

XII. Verum præterita omittamus. Etiamne hanc moram afferemus, dum proficiscantur legati, dum revertantur? quorum exspectatio dubitationem belli afferet. Bello autem dubio, quod potest studium esse delectûs?

Quamobrem, patres conscripti, legatorum mentionem nullam censeo faciendam: rem administrandam arbitror sine ullâ morâ, et confestim gerendam: tumultum decerni, justitium indici, saga sumi, dico oportere, delectum haberi, sublatis vacationibus in Urbe, et in Italiâ, præter Galliam, totâ. Quæ si erunt facta, opinio ipsa et fama vestræ severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. Sentiet sibi bellum cum republicâ esse susceptum: experietur consentientis senatûs nervos atque vires: nam nunc quidem partium contentionem esse dictitat. Quarum partium? Alteri victi sunt; alteri sunt e mediis C. Cæsaris partibus: nisi forte Cæsaris partes a Pansâ et Hirtio consulibus, et a filio C. Cæsaris, oppugnari putamus. Hoc vero bellum non est ex dissensione partium, sed ex nefariâ spe perditissimorum civium, excitatum; quibus bona fortunæque nostræ notatæ sunt, et jam ad cujusque opinionem distributæ.

Legi epistolam Antonii, quam ad quemdam septemvirum, capitalem hominem, collegam suum, mi-

serat: "Quid concupiscas, tu videris: quod concupiveris, certe habebis." En, ad quem legatos mittamus; cui bellum moremur inferre; qui ne sorti quidem fortunas nostras [destituit,] sed libidini cujusque nos ita addixit, ut ne sibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promissum jam sit, reliquerit. Cum hoc, patres conscripti, bello, bello, inquam, decertandum est, idque confestim: legatorum tarditas repudianda est.

Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda sint, consulibus totam rempublicam permittendam censeo; hisque committendum, ut rempublicam defendant; provideantque, ne quid respublica detrimenti accipiat: censeoque, ut iis, qui in exercitu Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Calendas Februarias ab eo discesserint. Hæc si censueritis, patres conscripti, brevi tempore libertatem populi Romani, auctoritatemque vestram, recuperabitis. Sin autem lenius agetis; tamen eadem, sed fortasse serius, decernetis. De republicâ quod retulistis, satis decrevisse videor.

XIII. Altera res est de honoribus: de quibus deinceps intelligo esse dicendum. Sed, qui ordo in sententiis rogandis more majorum servari solet, eumdem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, consule designato, capiamus exordium: cujus ut superiora omittam, (quæ sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis judiciis, quam publice, laudata) quibusnam verbis ejus laudes hujus ipsius temporis consequi possumus? Neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter hanc laudis gloriæque, desiderat: quâ etiam si careat, tamen sit se ipsâ contenta; atque in memoriâ gratorum civium, tamquam in luce, posita lætetur. Laus igitur judicii testimoniique vestri tribuenda Bruto est. Quamobrem his verbis, patres conscripti, senatûsconsultum faciendum censeo: "Cum D. Brutus, imperator, consul designatus, provinciam Galliam in

senatûs populique Romani potestate teneat; cumque exercitum tantum, tam brevi tempore, summo studio municipiorum coloniarumque provinciæ Galliæ, optime de republicâ meritæ, merentisque, conscripserit, comparârit; id eum recte et ordine, exque re publicâ, fecisse: idque D. Bruti præstantissimum meritum in rempublicam senatui populoque Romano gratum esse et fore: itaque senatum populumque Romanum existimare, D. Bruti, imperatoris, consulis designati, operâ, consilio, virtute, incredibilique studio et consensu provinciæ Galliæ, reipublicæ difficillimo tempore esse subventum."

Huic tanto merito Bruti, patres conscripti, tantoque in rempublicam beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur? Nam, si M. Antonio patuisset Gallia; si, oppressis municipiis, et coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset; quantus reipublicæ terror impenderet! Dubitaret, (credo) homo amentissimus, atque in omnibus consiliis præceps et devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariæ, bellum inferre nobis; ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Hæc igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interpositâ auctoritate vestrâ, suo consilio atque judicio, non ut consulem, recepit, sed, ut hostem, arcuit Galliâ; seque obsideri, quam hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti tamque præclari, decreto vestro, testimonium sempiternum: Galliaque, quæ semper præsidet atque præsedit huic imperio, libertatique communi, merito vereque laudetur, quod se suasque vires non tradidit, sed opposuit, Antonio.

XIV. Atque etiam M. Lepido, pro ejus egregiis in rempublicam meritis, decernendos honores quam amplissimos censeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit; maximumque signum illo die dedit voluntatis et judicii sui, cum, Antonio diadema Cæsari imponente, se avertit, gemituque et mœstitiâ

declaravit, quantum haberet odium servitutis; quam populum Romanum liberum cuperet; quam illa, quæ tulerat, temporum magis necessitate, quam judicio, tulisset. Quantâ vero is moderatione usus sit in illo tempore civitatis, quod post mortem Cæsaris consecutum est, quis nostrûm oblivisci potest? Magna hæc: sed ad majora properat oratio.

Quid enim (o Dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano, accidere potuit, quam, cum bellum civile maximum esset, cujus belli exitum omnes timeremus, sapientiâ ejus id potius exstingui, quam armis et ferro rem in discrimen [adduci?] Quod si eadem ratio Cæsaris fuisset in illo tetro miseroque bello; ut omittam patrem, duos Cn. Pompeii, summi et singularis viri, filios incolumes haberemus: quibus certe pietas fraudi esse non debuit. Utinam omnes M. Lepidus servare potuisset! Facturum fuisse declaravit, in eo quod potuit, cum Sextum Pompeium restituit civitati, maximum ornamentum reipublicæ, clarissimum monimentum clementiæ suæ. Gravis illa fortuna populi Romani, grave fatum. Pompeio enim patre (quod imperii populi Romani lumen fuit) exstincto, interfectus est patris simillimus filius. Sed omnia mihi videntur Deorum immortalium judicio expiata, Sex. Pompeio reipublicæ conservato.

XV. Quam ob causam justam atque magnam, et quod periculosissimum civile bellum maximumque, humanitate et sapientiâ suâ, M. Lepidus ad pacem concordiamque convertit, senatûs-consultum his verbis censeo perscribendum: "Cum a M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, sæpenumero res publica et bene et feliciter gesta sit, populusque Romanus intellexerit, ei dominatum regium maxime displicere; cumque ejus operâ, virtute, consilio, singularique clementiâ et mansuetudine, bellum acerbissimum civile sit restinctum; Sextusque Pompeius,

Cnæi filius, Magnus, hujus ordinis auctoritate ab armis discesserit, et a M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, summâ senatûs populique Romani voluntate, civitati restitutus sit; senatum populumque Romanum, pro maximis plurimisque in rempublicam M. Lepidi meritis, magnam spem in ejus virtute, auctoritate, felicitate, reponere otii, pacis, concordiæ, libertatis; ejusque in rempublicam meritorum senatum populumque Romanum memorem fore, eique statuam equestrem inauratam in Rostris, aut quo alio loco in foro velit, ex hujus ordinis sententiâ, statui placere." Qui honos, patres conscripti, mihi maximus videtur, primum, quia justus est: non enim solum datur propter spem temporum reliquorum, sed pro amplissimis meritis redditur: nec vero cuiquam possumus commemorare hunc honorem a senatu tributum judicio senatûs soluto et libero.

XVI. Venio ad C. Cæsarem, patres conscripti, qui nisi fuisset, quis nostrûm esse potuisset? Advolabat ad Urbem a Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius. Quid hujus audaciæ et sceleri poterat opponi? Nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: dandæ cervices erant crudelitati nefariæ: fugam quærebamus omnes, quæ ipsa exitum non habebat.

Quis tum nobis, quis populo Romano, obtulit hunc divinum adolescentem Deus, qui, cum omnia ad perniciem nostram pestifero illi civi paterent, subito, præter spem omnium, exortus, prius confecit exercitum, quem furori M. Antonii opponeret, quam quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompeio, cum esset adolescens; et quidem jure: subvenit enim reipublicæ; sed ætate multo robustior, et militum ducem quærentium studio paratior, et in alio genere belli. Non enim om-

nibus Sullæ causa grata: declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maximæ calamitates. Cæsar autem, annis multis minor, veteranos, cupientes jam requiescere, armavit: eam complexus est causam, quæ esset senatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ Diis hominibusque, gratissima. Et Pompeius ad L. Sullæ maximum imperium, victoremque exercitum, accessit: Cæsar se ad neminem adjunxit: ipse princeps exercitûs faciendi et præsidii comparandi fuit. Ille, in adversariorum partibus, agrum Picenum habuit amicum: hic, ex Antonii amicis, sed amicioribus libertati, contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sulla regnavit: hujus præsidio Antonii dominatus oppressus est. Demus igitur imperium Cæsari; sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri, non potest. Sit pro prætore eo jure, quo qui optimo: qui honos, quamquam est magnus illi ætati, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solum ad dignitatem, valet. Itaque illa quæramus, quæ vix hodierno die consequemur.

XVII. Sed sæpe spero fore, hujus adolescentis ornandi honorandique, et nobis et populo Romano potestatem: hoc autem tempore ita censeo decernendum: "Quod C. Cæsar, Caii filius, pontifex, pro prætore, summo reipublicæ tempore milites veteranos ad libertatem populi Romani cohortatus sit, eosque conscripserit; quodque legio Martia quartaque, summo studio, optimoque in rempublicam consensu, C. Cæsare duce et auctore, rempublicam, libertatem populi Romani, defendant, defenderint; et quod C. Cæsar, pro prætore, Galliæ provinciæ cum exercitu subsidio profectus sit; equites, sagittarios, elephantos, in suam populique Romani potestatem redegerit, difficillimoque reipublicæ tempore, saluti dignitatique populi Romani subvenerit; ob eas causas senatui placere, C. Cæsarem, Caii filium,

pontificem, proprætorem, senatorem esse, sententiamque loco prætorio dicere; ejusque rationem, quemcumque magistratum petet, ita haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore prætor fuisset."

Quid est enim, patres conscripti, cur eum non quam primum amplissimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus cum grandiorem ætatem ad consulatum constituebant, adolescentiæ temeritatem verebantur. C. Cæsar ineunte ætate docuit, ab excellenti eximiâque virtute progressum ætatis exspectari non oportere. Itaque majores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter æquales. Ita sæpe magna indoles virtutis, priusquam reipublicæ prodesse potuisset, exstincta est. At vero, apud antiquos, Rulli, Decii, Corvini, multique alii; recentiore autem memoriâ, superior Africanus, T. Flamininus, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornârint. Quid? Macedo Alexander, cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nonne tertio et tricesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor, quam consularis. Ex quo judicari potest, virtutis esse quam ætatis cursum celeriorem.

XVIII. Nam, quod ii, qui Cæsari invident, simulant, se timere, ne verendum quidem est, ut tenere se possit, ut moderari, ne, honoribus nostris elatus, intemperantius suis opibus utatur. Ea natura rerum est, patres conscripti, ut, qui sensum veræ gloriæ ceperit, quique se, ab senatu, ab equitibus, populoque Romano universo, senserit civem carum haberi, salutaremque reipublicæ, nihil cum hac gloriâ comparandum putet. Utinam C. Cæsari (patri, dico) contigisset adolescenti, ut esset senatui atque optimo

cuique carissimus! quod cum consequi neglexisset; omnem vim ingenii (quæ summa fuit in illo) in populari levitate consumsit. Itaque, cum respectum ad senatum et ad bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non posset. Ejus autem filii longissime diversa ratio; qui cum omnibus est, tum optimo cuique, carissimus. In hoc spes libertatis posita est; ab hoc accepta jam salus: huic summi honores et exquiruntur, et parati sunt. Cujus igitur singularem prudentiam admiramur, ejus stultitiam timemus? Quid enim stultius, quam inutilem potentiam, invidiosas opes, cupiditatem dominandi præcipitem et lubricam, anteferre veræ, gravi, solidæ gloriæ? An hoc vidit, puer; si ætate processerit, non videbit?

At est quibusdam inimicus clarissimis atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet. Omnes Cæsar inimicitias reipublicæ condonavit: hanc sibi judicem constituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. Omnes habeo cognitos sensus adolescentis: nihil est illi republicâ carius, nihil vestrâ auctoritate gravius, nihil bonorum virorum judicio optatius, nihil verâ gloriâ dulcius. Quamobrem, ab eo non modo nihil timere, sed majora et meliora exspectare, debetis: neque, in eo qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere, ne memoria maneat domestici doloris, quæ plus apud eum possit, quam salus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, patres conscripti, vobis, populoque Romano, (quod, profecto, cum me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimesceremque in re maximâ periculosam opinionem temeritatis): promitto, recipio, spondeo, patres conscripti, C. Cæsarem talem semper fore civem, qualis hodie sit, qualemque eum maxime esse, velle et optare debemus,

Quæ cum ita sint, de Cæsare satis hoc tempore dictum habebo.

XIX. Nec vero de L. Egnatuleio, fortissimo et constantissimo cive, amicissimoque reipublicæ, silendum arbitror: sed tribuendum testimonium virtutis egregiæ, quod is legionem quartam ad Cæsarem adduxerit, quæ præsidio consulibus, senatui populoque Romano, reique publicæ, esset: ob eam causam placere, uti L. Egnatuleio triennium ante legitimum tempus magistratus petere, capere, gerere, liceat. In quo, patres conscripti, non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio, quam honos: in tali enim re satis est nominari.

De exercitu autem C. Cæsaris ita censeo decernendum: "Senatui placere, militibus veteranis, qui Cæsaris, pontificis, auctoritatemque hujus ordinis defenderint, [atque] defendant, his liberisque eorum, militiæ vacationem esse: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove, si eis videretur, cognoscerent, qui ager his coloniis esset, quo milites veterani deducti essent, qui contra legem Juliam possideretur, ut is militibus veteranis divideretur: de agro Campano separatim cognoscerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiæ, et legioni quartæ, et iis militibus, qui de legione secundâ XXXV ad C. Pansam, A. Hirtium, consules, venissent, suaque nomina dedissent: quod iis auctoritas senatûs, populique Romani libertas carissima sit et fuerit, vacationem militiæ ipsis liberisque eorum esse, placere, extra tumultum Gallicum Italicumque: easque legiones, bello confecto, missas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in singulos C. Cæsar, pontifex, proprætor, pollicitus sit, tantam dari placere: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove, si eis videbitur, rationem agri habeant, qui, sine injuriâ privatorum, dividi possit: isque

militibus legionis Martiæ et legionis quartæ ita daretur, assignaretur, ut quibus militibus amplissime dati, assignati essent."

Dixi ad ea omnia, consules, de quibus retulistis: quæ si sint sine morâ matureque decreta, facilius apparabitis ea quæ tempus et necessitas flagitat. Celeritate autem opus est: quâ si essemus usi, bellum (ut sæpe dixi) nullum haberemus.

ORATIO XLVIII.

IN M. ANTONIUM

Philippica Sexta.

Ad Quirites.

ARGUMENTUM.

Cum, habitâ superiore oratione, Salvius, tribunus plebis, intercessisset, ne discessio fieret, quod facile intelligebat, plerosque in Ciceronis sententiam, imprimis de legatis ad Antonium non mittendis, ituros esse; paucis diebus post, cum de eâdem re esset actum in senatu, senatûs-consultum in eam sententiam factum est, quæ legatos ad Antonium Mutinam obsidentem mitti decernebat, qui nuntiarent, ne oppugnaret consulem designatum, ne Mutinam obsideret, ne provinciam Galliam depopularetur, ne delectus haberet; esset in senatûs populique Romani potestate. Hoc senatûs-consulto facto, venit in concionem Cicero; et, productus ab Apuleio, tribuno plebis, primo de legatione ad Antonium decretâ exponit; deinde, nihil legatos apud eum profecturos auguratur; ac tandem populum ad reipublicæ et libertatis studium cohortatur.

IN M. ANTONIUM

Philippica Sexta.

I. Audita vobis esse arbitror, Quirites, quæ sint acta in senatu, quæ fuerit cujusque sententia. Res enim, ex Calendis Januariis agitata, paulo ante confecta est; minus quidem illa severe, quam decuit, non tamen omnino dissolute. Mora est allata bello, non causa sublata. Quamobrem, quod quæsivit a me P. Apuleius, homo et multis officiis mihi et summâ familiaritate conjunctus, et vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nôsse possitis.

Causa fortissimis optimisque consulibus Calendis Januar. de republicâ primum referendi fuit ex eo, quod XIII Calendas Januar. senatus, me auctore, decrevit. Eo die primum, Quirites, fundamenta jacta sunt reipublicæ. Fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiam si ille dies vitæ finem mihi allaturus esset, satis magnum ceperam fructum, cum vos universi, unâ mente atque voce, iterum a me conservatam esse rempublicam conclamâssetis. Hoc vestro judicio tanto, tamque præclaro, excitatus, ita Calendis Januar. veni in senatum, ut meminissem, quam personam impositam a vobis sustinerem.

Itaque, bellum nefarium illatum reipublicæ cum viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi: hominemque audacissimum, qui, multis nefariis rebus ante commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: tumultum decerni, justitium edici, saga sumi, dixi placere; quo omnes

acrius graviusque incumberent ad ulciscendas reipublicæ injurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta a senatu viderent.

Itaque hæc sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen, præter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio quâ objectâ re, remissior senatus fuit: nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatûs auctoritas, vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur.

II. Intelligo, Quirites, a vobis hanc sententiam repudiari; neque injuriâ. Ad quem enim legatos? ad eumne, qui, pecuniâ publicâ dissipatâ atque effusâ, per vim et contra auspicia impositis populo Romano legibus, fugatâ concione, obsesso senatu, ad opprimendam rempublicam Brundisio legiones arcessierit? ab his relictus, cum latronum manu in Galliam irruperit; Brutum oppugnet; Mutinam circumsedeat. Quæ vobis potest, cum hoc gladiatore, conditionis, æquitatis, legationis, esse communitas?

Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit. Ita enim est decretum, ut si legati ad Hannibalem mitterentur. Mittuntur enim, qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat, sit in senatûs populique Romani potestate. Facile vero huic denuntiationi parebit, ut in patrum conscriptorum atque in vestrâ potestate sit, qui in suâ nunquam fuerit? Quid enim ille unquam arbitrio suo fecit, semper eo tractus, quo libido rapuit, quo levitas, quo furor, quo vinolentia? Semper eum duo dissimilia genera tenuerunt, lenonum et latronum: ita domesticis stupris, forensibus parricidiis, delectatur, ut mulieri citius avarissimæ paruerit, quam senatui populoque Romano.

III. Itaque, quod paulo ante feci in senatu, fa-

ciam apud vos. Testificor, denuntio, ante prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ sunt legatis mandata, facturum: vastaturum agros; Mutinam obsessurum; delectus, quâ possit, habiturum. Is est enim ille, qui semper senatûs judicium et auctoritatem, semper voluntatem vestram potestatemque, contemserit. An ille id faciat, quod paulo ante decretum est, ut exercitum citra flumen Rubiconem (qui finis est Galliæ) educeret, dum ne propius urbem Romam CC mill. admoveret? huic denuntiationi ille pareat? ille se fluvio Rubicone CC. mill. circumscriptum esse patiatur? Non is est Antonius: nam, si esset, non commisisset, ut ei senatus, tamquam Hannibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quod vero ita avocatur a Mutinâ, ut ab Urbe, tamquam pestifera flamma, arceatur, quam habet ignominiam! quod judicium senatûs! Quid, quod a senatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum militesque ejus adeant, iisque demonstrent, summa in rempublicam merita beneficiaque eorum grata esse senatui populoque Romano; iisque eam rem magnæ laudi magnoque honori fore? Passurumne censetis Antonium, introire Mutinam legatos? exire inde tuto? Nunquam patietur, mihi credite: novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam.

Nec vero de illo, sicut de homine aliquo, debemus, sed ut de importunissimâ belluâ, cogitare. Quæ cum ita sint, non omnino dissolutum est, quod decrevit senatus. Habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet moræ! Nam, cum plerisque in rebus gerendis tarditas et procrastinatio odiosa est; tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est D. Bruto: omnes undique copiæ colligendæ: [horam eximere nullam,] in tali cive liberando, sine scelere non possumus.

An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam judicâsset, legiones Antonio et provinciam tradere? domum redire? triumphare?

primus in hoc ordine, quoad magistratum iniret, sententiam dicere? Quid negotii fuit? Sed, cum se Brutum esse meminisset, vestræque libertati natum, non otio suo; quid egit aliud, nisi ut pæne corpore suo Galliâ prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos, an legiones, ire oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati; quod video esse facturos: vos saga parate. Est enim ita decretum, ut, si ille auctoritati senatûs non paruisset, ad saga iretur. Ibitur: non parebit: nos amissos tot dies rei gerendæ queremur.

IV. Non metuo, Quirites, ne, cum audierit Antonius, me hoc in senatu et in concione confirmâsse, nunquam illum futurum in senatûs potestate, (refellendi mei causâ, ut ego nihil vidisse videar) vertat se, senatui pareat. Nunquam faciet: non invidebit huic meæ gloriæ: malet, me sapientem a vobis, quam se modestum, existimari. Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? Nuper quidem dicitur (ad Tibur, ut opinor), cum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Asiatico senatûs mandata, legatorum verba, audientur? nec enim secerni a fratre poterit, tantâ præsertim auctoritate. Nam hic inter illos Africanus est: pluris habetur, quam L. Trebellius, pluris quam T. Plancus, adolescens nobilis. Plancum (qui, omnibus sententiis, maximo vestro plausu, condemnatus, nescio quomodo se conjecit in turbam, atque ita mœstus rediit, ut retractus, non reversus videretur) sic contemnit, tamquam si illi aquâ et igni interdictum sit: aliquando negat ei locum esse oportere in curiâ, qui incenderit curiam. Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, cum ille tabulis novis adversabatur: jam fert in oculis, postquam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis salvum esse non posse. Audîsse enim vos arbitror, Quirites, (quod etiam videre potuistis) quotidie sponsores et creditores L. Trebellii convenire.

O fides! [hinc enim puto Trebellium sumsisse cognomen;] quæ potest esse major fides, quam fraudare creditores, domo profugere, propter æs alienum ire ad arma? Ubi plausus ille in triumpho est? sæpe ludis? ubi ædilitas delata summo studio bonorum? Quis est, qui hunc non casu existimet recte fecisse? Nequitia est, scelus est.

V. Sed redeo ad amores deliciasque nostras, L. Antonium, qui vos omnes in fidem suam recepit. Negatis? num quispiam est vestrûm, qui tribum non habeat? certe nemo. Atqui illum quinque et triginta tribus patronum adoptârunt. Rursus reclamatis? Adspicite a sinistrâ illam equestrem statuam inauratam, in quâ quid inscriptum est? "Quinque et triginta tribus patrono." Populi Romani igitur est patronus L. Antonius? malam quidem illi pestem; clamori enim vestro assentior. Non modo hic latro (quem clientem habere nemo velit), sed quis unquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se populi Romani, victoris dominique omnium gentium, patronum dicere auderet?

In foro L. Antonii statuam videmus, sicut illam Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castoris. O impudentiam incredibilem! tantumne sibi sumsit, quia Mylasis mirmillo Thracem jugulavit, familiarem suum? Quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro, spectantibus vobis, depugnâsset? Sed hæc una statua. Altera ab equitibus Romanis, equo publico; qui item adscribunt, "Patrono." Quem unquam iste ordo patronum adoptâvit? si quemquam, debuit me. Sed me omitto. Quem censorem? quem imperatorem? Agrum his divisit. O sordidos, qui acceperint! improbum, qui dederit!

Statuerunt etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæsaris duobus fuerunt. Quis est iste ordo? Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. His quoque divisit Semurium. Campus Martius restabat, nisi prius cum fratre fugisset. Sed hæc agro-

rum assignatio paulo ante, Quirites, L. Cæsaris, clarissimi viri, et præstantissimi senatoris, sententiâ dissoluta est: huic enim assensi, septemvirûm acta sustulimus. Jacent beneficia Nuculæ: friget patronus Antonius. Nam possessores animo æquiore discedent: nullam impensam fecerunt: nondum instruxerunt, partim quia non confidebant, partim quia non habebant. Sed illa statua palmaris, de quâ, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: "L. Antonio, Jani medii patrono." Itane? Janus medius in L. Antonii clientelâ sit? Quis unquam in illo Jano inventus est, qui L. Antonio mille nummûm ferret expensum?

VI. Sed nimis multa de nugis: ad causam bellumque redeamus: quamquam non alienum fuit, personas quasdam a vobis recognosci; ut, quibuscum bellum gereretur, possetis taciti judicare.

Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiamsi melius aliud fuit, tamen legatorum reditum exspectetis animo æquo. Celeritas detracta de causâ est: boni tamen aliquid accessit ad causam. Cum enim legati renuntiârint, (quod certe renuntiabunt) non in vestrâ potestate, non in senatûs, esse Antonium; quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt, (pauci illi quidem, sed tamen plures quam republicâ dignum est) qui ita loquantur: "Ne legatos quidem exspectabimus?" Istam certe vocem, simulationemque clementiæ, extorquebit iis res ipsa publica. Quo etiam (ut confitear vobis, Quirites) minus hodierno die contendi, minus laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum decerneret, saga sumi juberet. Malui, viginti diebus post, sententiam meam laudari ab omnibus, quam a paucis hodie vituperari.

Quapropter, Quirites, exspectate legatorum reditum; et paucorum dierum molestiam devorate. Qui cum redierint, si pacem afferent, cupidum me; si bellum, providum judicatote. An ego non provideam

meis civibus? non dies noctesque de vestrâ libertate, de reipublicæ salute, cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos, a se ortum, hominibus nobilissimis, omnibus honoribus, prætulistis? An ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus, eosdem gesserim in foro labores, quos in petendis. Rudis in republicâ? quis exercitatior? qui viginti jam annos bellum geram cum impiis civibus.

VII. Quamobrem, Quirites, consilio, quantum potero, labore, plus pæne quam potero, excubabo vigilaboque pro vobis. Etenim quis est civis, (præsertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis) tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis suæ, quem non excitet, non inflammet, tantus iste vester consensus? Multas magnasque habui consul conciones; multis interfui: nullam unquam vidi tantam, quanta nunc vestra est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere a republicâ, furorem exstinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia, coloniæ, cuncta Italia. Itaque senatum, suâ sponte bene firmum, firmiorem vestrâ auctoritate fecistis.

Venit tempus, Quirites, serius omnino quam dignum populo Romano fuit, sed tamen ita maturum, ut differri jam hora non possit. Fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit: nunc, si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est, quem Dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum est adducta discrimen. De libertate decernitur. Aut vincatis, oportet, Quirites, (quod profecto et pietate vestrâ, et tantâ concordiâ, consequemini) aut quidvis potius, quam serviatis. Aliæ nationes servitutem pati possunt; populi Romani [res] est propria libertas.

ORATIO XLIX.

IN M. ANTONIUM

Philippica Septima.

ARGUMENTUM.

Cum senatus de Appiâ viâ et de Monetâ a consule Pansâ, de Lupercis autem a tribuno plebis, consultus esset, Cicero, egressus relationem, contra eos dicere aggressus est, qui in omnibus sermonibus pacem laudabant, et bello anteponebant, eo consilio, ut si (quæ suspicio erat) paulo duriora responsa referrent ab Antonio legati, mitius acciperentur; eosque accusat, tamquam minime populares, et hosti patriæ faventes. Negat autem de pace esse cogitandum, quia non modo turpis sit et periculosa, sed etiam plane non possit esse. Denique hortatur consulem, universumque senatum, ut reipublicæ salutem omnibus rebus anteponant; neque Antonium, quem inclusum et pæne constrictum teneant, elabi e manibus patiantur, sed rempublicam in perpetuum metu et periculo liberent.

IN M. ANTONIUM

Philippica Septima.

I. Parvis de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur, patres conscripti. De Appiâ viâ, et de Monetâ, consul, de Lupercis tribunus plebis, refert: quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberrat a sententiâ, suspensus curis majoribus. Adducta est enim, patres conscripti, res in maximum periculum, et extremum pæne discrimen. Non sine causâ legatorum istam missionem semper timui, nunquam probavi: quorum reditus quid sit allaturus, ignoro: exspectatio quidem quantum afferat languoris animis, quis non videt? Non enim se tenent ii, qui senatum dolent ad auctoritatis pristinæ spem reviviscere, conjunctum huic ordini populum Romanum, conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces.

Jam nunc fingunt responsa Antonii, eaque defendunt. Alii, postulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret, et dicto audiens esset huic ordini, sed ut conditiones ferret, leges imponeret, reserare nos exteris gentibus Italiam juberet; se præsertim incolumi, a quo majus periculum, quam ab ullis nationibus, extimescendum est. Alii, remittere eum nobis Galliam citeriorem; illam ultimam postulare. Præclare: ex quâ non legiones solum, sed etiam nationes, ad Urbem conetur adducere. Alii, nihil eum jam nisi modestum postulare. Macedoniam suam vocat omnino, quoniam Caius frater est inde revocatus. Sed quæ provincia est, ex quâ illa fax excitare non possit incendium? Itaque iidem, quasi providi cives, et sena

tores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt: [suscipiunt pacis patrocinium. Qui sic disputant:] "Irritari Antonium non oportuit. Nequam est homo ille, atque confidens: multi præterea improbi," (quos quidem a se primum numerare possunt, qui hæc loquuntur): eos cavendos esse denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciscendis, cum possis, an pertimescendis, diligentior cautio est?

II. Atque hæc illi loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intelligi potest, animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse populares. Quî enim convenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerunt, iidem in re unâ maxime populari, quod eadem salutaris populo Romano sit, improbos se, quam populares, esse malint? Me quidem, semper (ut scitis) adversatum multitudinis temeritati, hæc fecit præclarissima causa popularem.

Et quidem dicuntur, vel potius iidem se ipsi dicunt consulares; quo nomine dignus est nemo, nisi qui tanti honoris nomen potest sustinere. Faveas tu hosti? literas tibi ille mittat de suâ spe rerum secundarum? eas tu lætus proferas? recites? describendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum spem virtutemque debilites? et te consularem, aut senatorem, aut denique civem, putes? Accipiet in optimam partem C. Pansa, fortissimus consul atque optimus: etenim dicam animo amicissimo: hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi talis consul esset, ut omnes vigilias, curas, cogitationes, in reipublicæ salute defigeret, consulem non putarem.

Quamquam nos, ab ineunte illius ætate, usus, consuetudo, studiorum etiam honestissimorum societas similitudoque, devinxit; ejusdemque cura incredibilis, in asperrimis belli civilis periculis perspecta, docuit, non modo salutis, sed etiam dignitatis, meæ fuisse fautorem; tamen eumdem, (ut dixi) nisi talis consul esset, negare esse consulem auderem. Idem

non modo consulem esse dico, sed etiam memoriâ meâ præstantissimum atque optimum consulem; non, quin pari virtute et voluntate alii fuerint; sed tantam causam non habuerunt, in quâ et virtutem et voluntatem suam declararent. Hujus magnitudini animi, gravitati, sapientiæ, tempestas est oblata formidolosissimi temporis. Tum autem illustratur consulatus, cum gubernat rempublicam, si non optabili, at necessario tempore: magis autem necessarium, patres conscripti, nullum tempus unquam fuit.

III. Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui, cuique pax, præsertim civilis, quamquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis, (omne enim curriculum industriæ nostræ in foro, in curiâ, in amicorum periculis propulsandis, elaboratum est: hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus) ego itaque, pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuscumque sum (nihil enim mihi arrogo), sine pace civili certe non fuissem, (periculose dico: quemadmodum accepturi, patres conscripti, sitis, horreo: sed, pro meâ perpetuâ cupiditate vestræ dignitatis retinendæ et augendæ, quæso, oroque vos, [patres conscripti,] ut, primo, si erit vel acerbum auditu, vel incredibile, a M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixero; neve id prius, quam, quale sit, explicavero, repudietis) ego ille, (dicam sæpius) pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo.

Magnâ spe ingredior in reliquam orationem, patres conscripti, quoniam periculosissimum locum silentio sum prætervectus. Cur igitur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Quæ tria dum explico, peto a vobis, patres conscripti, ut eâdem benignitate, quâ soletis, verba mea audiatis.

Quid est inconstantiâ, mobilitate, levitate, cum singulis hominibus, tum vero universo senatui, turpius? quid porro inconstantius, quam, quem modo hostem,

non verbo, sed re, multis decretis, judicâritis, cum hoc subito pace velle conjungi? Nisi vero, cum C. Cæsari meritos illi quidem honores et debitos, sed tamen singulares et immortales, decrevistis, unam ob causam, quod contra M. Antonium exercitum comparavisset, non hostem Antonium judicâstis; nec tum hostis est a vobis judicatus Antonius, cum laudati auctoritate vestrâ veterani milites, qui Cæsarem secuti essent; [nec tum hostem Antonium judicavistis,] cum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul appellabatur, cum esset hostis, reliquissent, vacationes, pecunias, agros, spopondistis.

IV. Quid? cum Brutum, omine quodam illius generis et nominis, natum ad rempublicam liberandam, exercitumque ejus pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fidelissimam atque optimam, Galliam, laudibus amplissimis affecistis, tum non hostem judicâstis Antonium? Quid? cum decrevistis, ut consules, alter ambove, ad bellum proficiscerentur; quod erat bellum, si hostis Antonius non erat? Quo igitur profectus est vir fortissimus, meus collega et familiaris, A. Hirtius consul? at quâ imbecillitate! quâ macie! Sed animi vires corporis infirmitas non retardavit. Æquum (credo) putavit, vitam, quam populi Romani votis retinuisset, pro libertate populi Romani in discrimen adducere.

Quid? cum delectus haberi totâ Italiâ jussistis, cum vacationes omnes sustulistis, tum ille hostis non est judicatus? Armorum officinas in Urbe videtis: milites cum gladiis sequuntur consulem: præsidio sunt, specie, consuli; re et veritate, nobis: omnes, sine ullâ recusatione, summo etiam cum studio, nomina dant; parent auctoritati vestræ; non est judicatus hostis Antonius?

At legatos misimus. Heu! me miserum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? Quid? vos censetis, patres conscripti, legatorum mis-

sionem populo Romano probavisse? non intelligitis, non auditis, meam sententiam flagitari? cui cum pridie frequentes essetis assensi, postridie ad spem estis inanem pacis devoluti. Quam turpe porro est, legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium? Quamquam illa legatio non est: denuntiatio est, paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gravior. Missos enim legatos omnes vident: decreti vestri non omnes verba noverunt.

V. Retinenda est igitur vobis constantia, gravitas, perseverantia: repetenda est vetus illa severitas; siquidem auctoritas senatûs decus, honestatem, laudem, dignitatem desiderat; quibus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excusatio oppressis, misera illa quidem, sed tamen justa: nunc nulla est. Liberati tum regio dominatu videbamur: multo postea gravius urgebamur armis domesticis. Ea ipsa depulimus nos quidem; sed extorquenda sunt. Quod si non possumus facere, (dicam, quod dignum est et senatore et Romano homine) moriamur.

Quanta enim erit illa reipublicæ turpitudo, quantum dedecus, quanta labes, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco! cujus ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatûs, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exsules sine lege restituit, vectigalia vendidit, provincias de populi Romani imperio sustulit, regna addixit pecuniâ, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit aut exclusit senatum: ut hæc, inquam, omittam; ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmissimam, oppugnârit, imperatorem populi Romani, consulem designatum, obsederit, depopulatus agros sit; hunc in eum ordinem recipi, a quo toties ob has ipsas causas hostis judicatus sit, quam fœdum flagitiosumque sit?

Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut proposui, de periculo; quod etsi minus est fugien-

dum, quam turpitudo; tamen offendit animos majoris partis hominum magis.

VI. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in civitate Antonium videbitis, vel potius Antonios? nisi forte contemnitis Lucium. Ego ne Caium quidem. Sed (ut video) dominabitur Lucius: est enim patronus XXXV tribuum, quarum, suâ lege, quâ cum C. Cæsare magistratus partitus est, suffragium sustulit; patronus centuriarum equitum, quas item sine suffragio esse voluit; patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt; patronus Jani medii. O Dii! quis hujus potentiam poterit sustinere? præsertim cum eosdem in agros etiam deduxerit. Quis unquam omnes tribus? quis equites Romanos? quis tribunos militares? Gracchorum potentiam majorem fuisse arbitramini, quam hujus gladiatoris futura sit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui plane et Latine loquuntur. Mirmillo in Asiâ depugnavit. Cum ornâsset Threcidicis comitem et familiarem suum, illum miserum fugientem jugulavit: luculentam tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix.

Qui familiarem jugulârit, quid hic, occasione datâ, faciet inimico? et qui illud animi causâ fecerit, hunc prædæ causâ quid facturum putatis? Non rursus improbos decuriabit? non sollicitabit rursus agrarios? non quæret expulsos? M. vero Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius, nisi illi, qui unâ sunt, et hi, qui hîc ei nunc aperte favent; parumne erunt multi? præsertim cum bonorum præsidia cesserint, illi parati sint ad nutum futuri? Ego vero metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. Nec ego pacem nolo: sed pacis nomine bellum involutum reformido. Quare, si pace frui volumus, bellum gerendum est. Si bellum omittemus pace nunquam fruemur.

VII. Est autem vestri consilii, patres conscripti, in posterum quam longissime providere. Idcirco in hac custodiâ, et tamquam in speculâ, collocati sumus, ut vacuum metu populum Romanum nostrâ vigiliâ et prospicientiâ redderemus. Turpe est, summo consilio orbis terræ, præsertim in re tam perspicuâ, consilium intelligi defuisse. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiæ, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem respublica accipere possit sine culpâ senatûs. Equidem non deero: monebo, prædicam, denuntiabo; testabor semper Deos hominesque, quid sentiam: nec solum fidem meam (quod fortasse videatur satis esse, sed in principe civi non est satis), curam, consilium, vigilantiamque, præstabo.

Dixi de periculo: docebo, ne coagmentari quidem posse pacem: de tribus enim, quæ proposui, hoc extremum est.

VIII. Quæ potest esse pax M. Antonio primum cum senatu? quo ore ille vos poterit, quibus vicissim vos illum oculis, intueri? quis vestrûm illum, quem ille vestrûm, non oderit? Age, vos ille solum, et vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumsedent, qui in Galliâ delectus habent, qui in nostras fortunas imminent, amici unquam nobis erunt, aut nos illis? An equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas judiciumque de M. Antonio; qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt; qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt; arma, saga, bellum flagitaverunt; me, unâ cum populo Romano, in concionem vocaverunt. Hi Antonium diligent? cum his pacem servabit Antonius? Nam quid ego de universo populo Romano dicam? qui, pleno ac referto foro, bis me unâ mente atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandæ cupiditatem. Itaque, quod erat optabile antea, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quæ est igitur spes, qui Mu-

tinam circumsedent, imperatorem populi Romani exercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Romano esse posse? An cum municipiis pax erit? quorum tanta studia cognoscuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in singulis oppidis curiam populus Romanus non desideret.

Laudandi sunt, ex hujus ordinis sententiâ, Firmani, qui principes pecuniæ pollicendæ fuerunt: respondendum honorifice est Marrucinis, qui ignominiâ notandos censuerunt eos qui militiam subterfugissent. Hæc jam totâ Italiâ fiunt. Magna pax Antonio cum iis, his item cum illo. Quæ potest major esse discordia? in discordiâ autem pax civilis ullo pacto esse potest? Ut omittam multitudinem; L. Visidio, equiti Romano, homini in primis ornato atque honesto, civique semper egregio, (cujus ego excubias et custodias mei capitis cognovi in consulatu meo) qui vicinos suos non cohortatus est solum, ut milites fierent, sed etiam facultatibus suis sublevavit; huic, inquam, tali viro, quem nos senatûs-consulto collaudâvimus, poteritne esse pacatus Antonius? Quid? C. Cæsari, qui illum Urbe? quid? D. Bruto, qui Galliâ prohibuit?

Jam vero ipse se placabit et leniet provinciæ Galliæ, a quâ exclusus et repudiatus est? Omnia videbitis, patres conscripti, nisi prospicitis, plena odiorum, plena discordiarum; ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non potest: et cavete, (per Deos immortales!) patres conscripti, ne, spe præsentis pacis, perpetuam pacem amittatis.

Quorsum hæc omnis spectat oratio? quid enim legati egerint, nondum scimus. At vero excitati, erecti, [parati animis tamen] esse debemus, ne blandâ aut supplici oratione, aut æquitatis simulatione, fallamur. Omnia fecerit, oportet, quæ interdicta et denuntiata sunt, priusquam aliquid postulet: Brutum, exercitumque ejus oppugnare, urbes et agros provinciæ Galliæ populari, destiterit; ad Brutum adeundi

legatis potestatem fecerit; exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius Urbem millia passuum ducenta admoverit; fuerit in senatûs populique Romani potestate. Hæc si fecerit, erit integra potestas nobis deliberandi. Si senatui non paruerit; non illi senatus, sed ille populo Romano, bellum indixerit.

Sed vos moneo, patres conscripti; libertas agitur populi Romani, quæ est commendata vobis; vita et fortunæ optimi cujusque, quo cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jampridem intendit Antonius; auctoritas vestra, quam nullam habebitis, nisi nunc retinueritis. Tetram et pestiferam belluam ne inclusam et constrictam dimittatis, cavete. Te ipsum, moneo, Pansa, (quamquam non eges consilio, quo vales plurimum; tamen etiam summi gubernatores, in magnis tempestatibus, a vectoribus admoneri solent) hunc tantum tuum apparatum, tamque præclarum, ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit unquam. Hac gravitate senatûs, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi Romani, potes in perpetuum rempublicam metu et periculo liberare. Quibus de rebus refers, P. Servilio assentior.

ORATIO L.

IN M. ANTONIUM

Philippica Octava.

ARGUMENTUM.

MORTUO Ser. Sulpicio in legatione ad Antonium, L. Piso et L. Philippus intolerabilia postulata ab Antonio ad senatum retulerunt. Tum bellum senatus indixit Antonio; sed, in senatûs-consulto, tumultum, nonnullorum suasu, appellare maluit quam bellum. Id reprehendit Cicero, tamquam leniore senatu, quam in eum esse oporteat, qui ei non pareat, Mutinamque nihilo segnius post auditam legationem, quam antea, oppugnet. Deinde cum Caleno, adhuc de pace agente, et pacis commoda commemorante, Massiliensiumque commoda oppugnante, acerbe conqueritur; et simul eos accusat, qui mittendos iterum ad Antonium legatos censuerant. Pisonem et Philippum increpat, qui mandata Antonii, tamquam ejus legati, non tamquam a senatu missi, retulissent. Reprehendit senatores Antonio faventes: decernendum censet, ut iis, qui cum Antonio sint, potestas detur ad sanitatem redeundi ante Idus Martias primas; bene merentibus gratiæ referantur; proficiscendi ad Antonium, excepto ejus legato Q. Vario Cotylâ, nemini facultas concedatur.

IN M. ANTONIUM

Philippica Octava.

I. Confusius hesterno die est acta res, Cai Pansa, quam postulabat institutum consulatûs tui. Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam, cum senatûs ea virtus fuisset, quæ solet; et cum re viderent omnes esse bellum, quidamque id verbum removendum arbitrarentur; tua voluntas in discessione fuit ad lenitatem propensior. Victa est igitur, propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia. Vicit L. Cæsaris, amplissimi viri, qui, verbi atrocitate demtâ, oratione fuit, quam sententiâ, lenior. Quamquam is quidem, antequam sententiam diceret, propinquitatem excusavit. Idem fecerat, me consule, in sororis viro, quod hoc tempore in sororis filio, ut et luctu sororis moveretur, et saluti reipublicæ provideret.

Atque ipse tamen Cæsar præcepit vobis quodammodo, patres conscripti, ne sibi assentiremini, cum ita dixit, aliam sententiam se dicturum fuisse, eamque se ac republicâ dignam, nisi propinquitate impediretur. Ergo ille avunculus: num etiam vos avunculi, qui illi estis assensi?

At in quo fuit controversia? Belli nomen ponendum in sententiâ quidam non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modo rerum, sed etiam verborum. Potest enim esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello non potest. Quid est enim tumultus nisi perturbatio tanta, ut major [timor] oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultûs. Itaque majores nostri tumultum Italicum, quod erat domesticus; tumultum Gallicum, quod erat Italiæ finitimus; præterea nullum, nominabant.

Gravius autem tumultum esse, quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello vacationes valent, tumultu non valent. Ita fit, (quemadmodum dixi) ut bellum sine tumultu possit, tumultus sine bello esse non possit. Etenim, cum, inter bellum et pacem, medium nihil sit; necesse est, tumultum, si belli non sit, pacis esse; quo quid absurdius dici aut existimari potest? Sed nimis multa de verbo: rem potius videamus, patres conscripti, quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem solere.

II. Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipiis et coloniis, ad excludendum Antonium, auctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine multâ, studio et voluntate? quam, ut pecunias in rempublicam polliceantur? Si enim belli nomen tollitur, municipiorum studia tolluntur: consensus populi Romani, qui jam descendit in causam, si nos languescimus, debilitetur, necesse est. Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur: non est bellum? Mutina obsidetur: ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quæ potest pax esse certior? Illud vero quis potest bellum esse dicere? Consulem, fortissimum virum, cum exercitu misimus; qui, cum esset infirmus ex gravi diuturnoque morbo, nullam sibi putavit excusationem esse oportere, cum ad reipublicæ præsidium vocaretur. C. quidem Cæsar non exspectavit nostra decreta, præsertim cum esset illud ætatis: bellum contra Antonium suâ sponte suscepit. Decernendi enim tempus nondum erat: belli autem gerendi tempus si prætermisisset; videbat, republicâ oppressâ, nihil posse decerni. Ergo illi nunc, et eorum exercitus, in pace versantur: non est hostis is, cujus præsidium Claternâ dejecit Hirtius: non est hostis, qui consuli armatus obsistit, designatum consulem oppugnat: nec illa hostilia verba, nec bellica, quæ paulo ante ex collegæ literis Pansa recitavit: "Dejeci præsidium: Claternâ potitus sum: fugati equites: prœlium commissum: occisi aliquot." Quæ pax

potest esse major? Delectus totâ Italiâ decreti, sublatis vacationibus: saga cras sumentur: consul se cum præsidio descensurum dixit.

Utrum hoc bellum non est? an etiam tantum bellum, quantum nunquam fuit? Cæteris enim bellis, maximeque civilibus, contentionem rei publicæ causa faciebat. Sulla cum Sulpicio de jure legum, quas per vim latas Sulla dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis: rursus cum Mario et Carbone Sulla, ne dominarentur indigni, et ut clarissimorum hominum crudelissimam puniretur necem. Horum omnium bellorum causæ ex rei publicæ contentione natæ sunt; de proximo bello civili non libet dicere: ignoro causam: detestor exitum.

III. Hoc bellum quintum civile geritur, (atque omnia in nostram ætatem inciderunt) primum, non modo non in dissensione et discordiâ civium, sed in maximâ consensione, incredibilique concordiâ: omnes idem volunt, idem defendunt, idem sentiunt. Cum omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quæ est igitur in medio belli causa posita? nos Deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia sedesque populi Romani, penates, aras, focos, sepulcra majorum; nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, evertat, prædam reipublicæ causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet, partim dispertiat parricidis.

In hac tam dispari ratione belli, miserrimum illud est, quod ille latronibus suis pollicetur, primum domos; Urbem enim se divisurum confirmat: deinde omnibus portis, quo velint, deducturum. Omnes Caphones, omnes Saxæ, cæteræque pestes, quæ sequuntur Antonium, ædes sibi optimas, hortos, Tusculana, Albana, definiunt. Atque etiam homines agrestes (si homines illi, ac non pecudes potius) inani spe ad

aquas usque et Puteolos provehuntur. Ergo habet Antonius, quod suis polliceatur. Quid nos? numquid tale habemus? Dii meliora! id enim ipsum agimus, ne quis posthac ejusmodi quidquam possit polliceri. Invitus dico; sed dicendum est. Hasta Cæsaris, patres conscripti, multis improbis et spem affert, et audaciam. Viderunt enim, ex mendicis fieri repente divites: itaque hastam semper videre cupiunt ii, qui nostris bonis imminent; quibus omnia pollicetur Antonius.

Quid nos? nostris exercitibus quid pollicemur? Multo meliora atque majora. Scelerum enim promissio, et iis, qui exspectant, perniciosa est, et iis qui promittunt. Nos nostris militibus libertatem, jura, leges, judicia, imperium orbis terræ, dignitatem, pacem, otium, pollicemur. Antonii igitur promissa, cruenta, tetra, scelerata, Diis hominibusque invisa; nec diuturna, nec salutaria: nostra, contra, honesta, integra, gloriosa, plena lætitiæ, plena pietatis.

IV. Hîc mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac strenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. Quasi vero, si laudanda pax esset, ego id æque commode facere non possem. Semel enim pacem defendi? non semper otio studui? quod cum omnibus bonis utile est, tum præcipue mihi. Quem enim cursum industria mea tenere potuisset, sine forensibus causis, sine legibus, sine judiciis? quæ esse non possunt, civili pace sublatâ. Sed quæso, Calene, quid? tu servitutem pacem vocas? Majores quidem nostri, non modo ut liberi essent, sed etiam ut imperarent, arma capiebant: tu arma abjicienda censes, ut serviamus. Quæ causa justior est belli gerendi, quam servitutis depulsio? in quâ etiam si non sit molestus dominus, tamen est miserrimum, posse, si velit. Immo aliæ causæ justæ, hæc necessaria est; nisi forte ad te hoc non putas pertinere, quod te socium fore speras dominationis Antonii. In quo bis laberis; primum,

quod tuas rationes communibus anteponis; deinde, quod quidquam stabile in regno, aut jucundum, putas. Non, si tibi antea profuit, semper proderit.

Quinetiam (memini) de illo, homine, queri solebas: quid te facturum de belluâ putas? Atqui ais, eum te esse, qui semper pacem optâris, semper omnes cives salvos volueris. Honesta oratio, sed ita, si bonos et utiles reipublicæ cives: sin eos, qui naturâ cives sunt, voluntate hostes, salvos velis; quid tandem interest inter te et illos? Pater quidem tuus, quo utebar sene adolescens, homo severus et prudens, primas omnium civium P. Nasicæ, qui Ti. Gracchum interfecit, dare solebat: ejus enim virtute, consilio, magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitrabatur.

Quid? nos a patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisses, non probaretur, quia non omnes salvos esse voluisset. "Quod L. Opimius consul verba fecit de re publicâ, de eâ re ita censuerunt, Uti Opimius consul rempublicam defenderet." Senatus hæc verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cujus quatuor filii consulares? P. Lentulum, principem senatûs, complures alios summos viros, qui, cum L. Opimio consule, armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in prœlio Lentulus grave vulnus accepit; interfectus est Gracchus, et M. Fulvius consularis, ejusque duo adolescentuli filii.

V. Illi igitur viri vituperandi: non enim cives omnes salvos esse voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio, consulibus, senatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus tribunus plebis, Glaucia prætor, est interfectus. Omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scævolæ, Crassi, arma sumserunt. Num aut consules illos, aut clarissimos viros, vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui: num tu, qui omnes salvos vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter

meam sententiam et tuam: ego nolo, quemquam civem committere, ut morte multandus sit: tu, etiamsi commiserit, conservandum putas. In corpore si quid ejusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri secarique patimur; ut membrum aliquod potius, quam totum corpus, intereat: sic, in reipublicæ corpore, ut totum salvum sit, quidquid est pestiferum, amputetur.

Dura vox. Multo illa durior: "Salvi sint improbi, scelerati, impii: deleantur innocentes, honesti, boni, tota respublica." Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vidisse plus, quam me. Ego P. Clodium arbitrabar perniciosum civem, sceleratum, libidinosum, impium, audacem, facinorosum: tu, contra, sanctum, temperantem, innocentem, modestum, retinendum civem, et optandum. In hoc uno te plurimum vidisse, multum me errâsse concedo. Nam, quod me tecum iracunde agere dixisti solere, non est ita: vehementer me agere fateor; iracunde, nego. Omnino irasci amicis non temere soleo, ne si merentur quidem. Itaque, sine verborum contumeliâ, a te dissentire possum; sine animi summo dolore non possum. Parva est enim mihi tecum, aut parvâ de re, dissensio? ego huic videlicet faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conservari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari studes.

VI. An hoc negare potes, qui omnes moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? quousque enim dices, pacem velle te? Res geritur: conductæ vineæ sunt: pugnatur acerrime. Qui intercurrerent, misimus tres principes civitatis. Hos contemsit, rejecit, repudiavit Antonius: tu tamen permanes constantissimus defensor Antonii. Et quidem, quo melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere; cum suo magno beneficio esset, venisse eum contra se. Vide, quanta caritas sit patriæ: cum homini sit iratus, tamen, reipublicæ causâ defendit Antonium. Ego te, cum in Massilienses tam

sis acerbus, Fufi, non animo æquo audio. Quousque enim Massiliam oppugnabis? Ne triumphus quidem finem fecit belli? per quem lata est urbs ea, sine quâ nunquam ex Transalpinis gentibus majores nostri triumphârunt. Quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. Quamquam enim proprios dolores suarum rerum omnes habebant; tamen hujus civitatis fidelissimæ miserias, nemo erat civis, qui a se alienas arbitraretur. Cæsar ipse, qui illis fuerat iratissimus, tamen, propter singularem ejus civitatis gravitatem et fidem, quotidie aliquid iracundiæ remittebat: te nullâ suâ calamitate civitas satiare tam fidelis potest? Rursus me jam irasci fortasse dices. Ego autem sine iracundiâ dico, ut omnia, nec tamen sine dolore: Neminem illi civitati inimicum esse arbitror, qui amicus sit huic civitati. Excogitare, quæ tua ratio sit, Calene, non possum. Antea deterrere te, ne popularis esses, non poteramus; nunc exorare, ut sis popularis, non possumus.

Satis multa cum Fufio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici.

VII. Venio nunc ad reliquos consulares, quorum est nemo, (jure hoc meo dico) qui non mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ; alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quam hesternus dies nobis (consularibus, dico) turpis illuxit! Iterum legatos? Quid? ille faceret inducias? Ante consulem oculosque legatorum, tormentis Mutinam verberavit: opus ostendebat, munitionemque, legatis: ne punctum quidem temporis, cum legati adessent, oppugnatio respiravit. Ad hunc legatos? Cur? an ut eorum reditu vehementius pertimescatis?

Equidem, cum antea legatos decerni non censuissem, hoc me tamen consolabar, quod, cum illi ab Antonio contemti et rejecti revertissent, dixissentque senatui, non modo illum e Galliâ non discessisse, uti cen-

suissemus, sed ne a Mutinâ quidem recessisse; potestatem sibi D. Bruti conveniendi non fuisse; putabam fore, ut omnes, inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris, D. Bruto subveniremus. Nos etiam languidiores facti sumus, postquam Antonii non solum audaciam et scelus, sed etiam insolentiam superbiamque, perspeximus.

Utinam L. Cæsar valeret, Servius Sulpicius viveret! multo melius hæc causa ageretur a tribus, quam nunc agitur ab uno. Dolenter hoc dicam potius, quam contumeliose. Deserti, deserti, inquam, sumus, patres conscripti, a principibus. Sed (ut sæpe jam dixi) omnes in tanto periculo, qui recte et fortiter sentient, erunt consulares. Animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quamquam mihi quidem nullum: quamvis de illo, ad quem missi sunt, bene existiment: a quo etiam mandata acceperunt.

VIII. Pro, Dii immortales! ubi est ille mos virtusque majorum? C. Popillius, apud majores nostros, cum ad Antiochum regem legatus missus esset, et verbis senatûs denuntiâsset, ut ab Alexandriâ discederet, quam obsidebat; cum tempus ille differret, virgulâ stantem circumscripsit; dixitque, se renuntiaturum senatui, nisi prius sibi respondisset, quid facturus esset, quam ex illâ circumscriptione excederet. Præclare: senatûs enim faciem secum attulerat, auctoritatem populi Romani; cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda sunt, sed ipse est totus repudiandus.

An ego ab eo mandata acciperem, qui senatûs mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam commune judicarem, qui imperatorem populi Romani, senatu prohibente, obsideret? At quæ mandata? quâ arrogantiâ! quo stupore! quo spiritu! Cur autem ea legatis nostris dabat, cum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque arcem amicorum

suorum, hominem ædilicium? si vero tum fuit ædilis, cum eum, jussu Antonii, in convivio servi publici loris ceciderunt.

At quam modesta mandata! Ferrei sumus, patres conscripti, qui quidquam huic negemus. "Utramque provinciam," inquit, "remitto: exercitum depono: privatus esse non recuso." Hæc sunt enim verba. Redire ad se videtur. "Omnia obliviscor; in gratiam redeo . . . ." Sed quid adjungit? "si legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti prætoriæ, prædam agrumque dederitis." His etiam præmia postulat, quibus ut ignoscatur, si postulet, impudentissimus judicetur. Addit præterea, "ut, quos ipse cum Dolabellâ dederit agros, teneant ii, quibus dati sint." Hic est Campanus ager, et Leontinus, quæ duo majores nostri annonæ perfugia ducebant.

IX. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Caphoni etiam et Saxæ cavet; quos, centuriones pugnaces et lacertosos, inter mimorum et mimarum greges collocavit. Postulat præterea, "ut chirographorum et commentariorum sua collegæque sui decreta maneant." Quid laborat, ut habeat, quod quisque mercatus est, si, quod accepit, habet qui vendidit? "et ne tangantur rationes ad Opis:" id est, ne septies millies recuperetur. "Ne fraudi sit septemviris, quod egissent." Nucula hoc (credo) admonuit. Verebatur fortasse, ne amitteret tantas clientelas.

Caveri etiam vult "iis, qui secum sunt, quidquid contra leges commiserint." Mustellæ et Tironi prospicit: de se nihil laborat. Quid enim commisit unquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid est, quod de iis laboret? Postulat enim, "ne sua judiciaria lex abrogetur:" quo impetrato, quid est quod metuat? an ne suorum aliquis a Cydâ, Lysiade, Curio, condemnetur?

Neque tamen nos urget mandatis pluribus; remittit aliquantum, et relaxat. "Galliam," inquit,

"Togatam remitto;' Comatam postulo," (otiosus videlicet esse mavult) "cum sex legionibus," inquit, "iisque suppletis ex D. Bruti exercitu," non modo ex delectu suo: "tamdiuque ut obtineat, quamdiu M. Brutus, C. Cassius, consules, prove consulibus, provincias obtinebunt. [Hujus comitiis C. frater (ejus est enim annus) jam repulsam tulit.] "Ipse autem ut quinquennium," inquit, "obtineam." At istud vetat lex Cæsaris: et tu acta Cæsaris defendis?

X. Hæc tu mandata, L. Piso, et tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico, animo ferre, verum auribus accipere, potuistis? Sed (ut suspicor) terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares; nec vos vestram nec reipublicæ dignitatem tenere potuistis. Et tamen, nescio quo pacto, sapientiâ quâdam, (credo) quod ego non possem, non nimis irati revertistis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani. Nos quid non legato Antonii Cotylæ concessimus? Cui portas hujus urbis patere jus non erat, huic hoc templum patuit: huic aditus in senatum fuit: hic hesterno die sententias nostras in codicillos, et omnia verba, referebat: huic se etiam summis honoribus usi, contra dignitatem suam, venditabant.

O Dii immortales! quam magnum est, personam in republicâ tueri principis! quæ non animis solum debet, sed etiam oculis, servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere, etiam seducere, hominis est, nihil de dignitate, nimium de periculo, cogitantis. Quod autem est periculum? nam, si maximum in discrimen venitur, aut libertas parata est victori, aut mors proposita victo: quorum alterum optabile est, alterum effugere nemo potest. Turpis autem fuga mortis omni est morte pejor.

Nam illud quidem non adducor ut credam, esse quosdam, qui invideant alicujus constantiæ, qui la-

bori; qui, ejus perpetuam in republicâ adjuvandâ voluntatem et a senatu et a populo Romano probari, moleste ferant. Omnes id quidem facere debebamus: eaque erat, non modo apud majores nostros, sed etiam nuper, summa laus consularium, vigilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro re publicâ aut facere aut dicere. Ego, patres conscripti, Q. Scævolam augurem, memoriâ teneo, bello Marsico, cum esset summâ senectute, et perditâ valetudine, quotidie, simul atque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem: neque eum quisquam, illo bello, vidit in lecto: senexque et debilis, primus veniebat in curiam. Hujus industriam maxime quidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat; secundo autem loco, ne alterius labori inviderent.

XI. Etenim, patres conscripti, cum in spem libertatis sexennio post simus ingressi, diutiusque servitutem perpessi, quam captivi frugi et diligentes solent; quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani causâ, recusare debemus? Equidem, patres conscripti, quamquam hoc honore usi togati esse solent, cum est in sagis civitas; statui tamen, a vobis cæterisque civibus, in tantâ atrocitate temporis, tantâque perturbatione reipublicæ, non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut æquo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia; cum partim e nobis ita timidi sint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abjecerint; partim ita a re publicâ aversi, ut huic se hosti favere præ se ferant; legatos nostros ab Antonio despectos esse et irrisos, facile patiantur; legatum Antonii sublevatum velint: hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere; et, in eodem excipiendo, sententiam meam corrigebant: quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed eâ lege, ne unquam Romam revertatur. Cæteris autem, si errorem suum

deposuerint, et cum republicâ in gratiam redierint, veniam et impunitatem dandam puto.

Quas ob res, ita censeo: "Eorum, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesserint, et aut ad C. Pansam, aut ad A. Hirtium, consules, aut ad Decimum Brutum, imperatorem, consulem designatum, aut ad C. Cæsarem pro prætore, ante Idus Martias primas adierint, iis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio fuerint. Si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit, quod honore præmiove dignum esse videatur; uti C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove, si eis videbitur, de ejus honore, præmiove, primo quoque die ad senatum referant. Si quis, post hoc senatûs-consultum, ad Antonium profectus fuerit, præter L. Varium, senatum existimaturam eum contra rempublicam fecisse."

ORATIO LI.

IN M. ANTONIUM

Philippica Nona.

ARGUMENTUM.

REFERENTE Pansâ consule de honore Ser. Sulpicii, qui, legatus ad Antonium cum Pisone et Philippo missus, prope castra quidem pervenerat; sed, antequam senatûs mandata exponeret, obierat; P. Servilius sententiam rogatus, decernendum ei publice sepulcrum censuit; statuam non censuit; quod statuæ decerni solerent iis qui in ipsâ legatione essent interfecti, non, quibus mortem casus attulisset. Post eum, Cicero rogatus, honorem sepulcri Sulpicio non ademit; sed eum omnino statuâ ornandum esse censuit; eâ potissimum ratione usus, quod, cum ad Antonium gravi affectus morbo sit profectus, non ei casus, verum ipsa legatio, mortem attulisse videatur: atque in hanc sententiam graviter, ornate, copiose, disputat. Senatûs-consultum in ejus sententiam factum esse, ex eo perspicitur, quod Pomponius, "de Origine Juris," exstare pro rostris Augusti statuam illam auctor est.

IN M. ANTONIUM

Philippica Nona.

I. VELLEM, Dii immortales fecissent, patres conscripti, ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quam honores mortuo quæreremus. Nec vero dubito, quin, si ille vir legationem renuntiare potuisset, reditus ejus et nobis gratus fuerit, et reipublicæ salutaris, futurus: non quo L. Philippo et L. Pisoni aut studium aut cura defuerit in tanto officio tantoque munere: sed, cum Ser. Sulpicius ætate illos anteiret, sapientiâ omnes, subito ereptus e causâ, totam legationem orbam et debilitatam reliquit. Quod si cuiquam justus honos habitus est in morte legato, in nullo justior, quam in Ser. Sulpicio, reperietur. Cæteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum, sine ullo mortis metu, profecti sunt: Ser. Sulpicius cum aliquâ perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nullâ revertendi. Qui cum ita affectus esset, ut, si ad gravem valetudinem labor viæ accessisset, sibi ipse diffideret; non recusavit, quominus vel extremo spiritu, si quam opem reipublicæ ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens, retardavit: cumque jam ad congressum colloquiumque ejus pervenisset, ad quem erat missus, in ipsâ curâ et meditatione obeundi sui muneris excessit e vitâ.

Ut igitur alia, sic hoc, Cai Pansa, præclare, quod nos ad honorandum Ser. Sulpicium cohortatus es, et ipse multa copiose de illius laude dixisti. Quibus a te dictis, nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc honorem

statuæ nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem, patres conscripti, sic interpretor sensisse majores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quærendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, ejus monimentum exstare voluerunt, ut, in bellis periculosis, obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla majorum quærenda, sed consilium est eorum, a quo ipsa exempla nata sunt, explicandum.

II. Lar Tolumnius, rex Veientium, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit; quorum statuæ in Rostris steterunt usque ad nostram memoriam. Justus honos: iis enim majores nostri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vitâ diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii, clari et magni viri, (qui primus in eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum) statuam videmus in Rostris. Nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in quâ periculi suspicio non subesset. Nam, cum esset missus a senatu ad animos regum perspiciendos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis (ejus qui cum majoribus nostris bellum gesserat) classes habere, elephantos alere, prohiberet; Laodiceæ in gymnasio a quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum a majoribus statua pro vitâ, quæ multos per annos progeniem ejus honestaret; nunc, ad tantæ familiæ memoriam, sola restat. Atqui et huic, et Tullo Cluvio, et L. Roscio, et Sp. Antio, et C. Fulcinio, qui a Veientium rege cæsi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa mors ob rempublicam obita, honori fuit.

III. Itaque, patres conscripti, si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolerem quidem tanto reipublicæ vulnere: mortem vero ejus, non monimentis, sed luctu publico, honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa le-

gatio? Secum enim ille mortem extulit; quam, si nobiscum remansisset, suâ curâ, optimi filii, fidelissimæ conjugis diligentiâ, vitare potuisset. At ille, cum videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui; si paruisset, munus sibi illud, pro republicâ susceptum, vitæ finem allaturum; maluit in maximo reipublicæ discrimine mori, quam minus, quam potuisset, videri reipublicæ profuisse. Multis illi in urbibus, quâ iter faciebat, reficiendi se et curandi potestas fuit: aderat et hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri, et eorum hortatio, qui unâ erant missi, ad requiescendum, et vitæ suæ consulendum. At ille, properans, festinans, mandata nostra conficere cupiens, in hac constantiâ, morbo adversante, perseveravit. Cujus cum adventu maxime perturbatus esset Antonius, quod ea, quæ sibi jussu vestro denuntiarentur, auctoritate erant et sententiâ Ser. Sulpicii constituta; declaravit, quam odisset senatum, cum auctorem senatûs exstinctum læte atque insolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Veientium rex eos quos modo nominavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca, ad posteritatis etiam memoriam pertinere arbitror, exstare, quod fuerit de hoc bello judicium senatûs. Erit enim statua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus honoris memoriam consecutus sit.

IV. Quod si excusationem Ser. Sulpicii, patres conscripti, legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quam vivo injuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, patres conscripti, (grave dictu est, sed dicendum tamen) vos, inquam, Ser. Sulpicium vitâ privâstis: quem cum videretis re magis morbum, quam oratione, excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minus in hunc ordinem convenit?) sed, cum speraretis nihil esse, quod non illius auctoritate

et sapientiâ effici posset, vehementius excusationi obstitistis; atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum judicavisset, de sententiâ dejecistis. Ut vero Pansæ consulis accessit cohortatio gravior, quam aures Ser. Sulpicii ferre didicissent, tum vero denique filium, meque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitæ suæ se diceret anteferre. Cujus nos virtutem admirati, non ausi sumus ejus adversari voluntati. Movebatur singulari pietate filius: non multum ejus perturbationi meus dolor concedebat: sed uterque nostrûm cedere cogebatur magnitudini animi, orationisque gravitati: cum quidem ille, maximâ laude et gratulatione omnium vestrûm, pollicitus est, se, quod velletis, esse facturum, neque ejus sententiæ periculum vitaturum, cujus ipse auctor fuisset. Quem, exsequi mandata vestra properantem, mane postridie prosecuti sumus: qui quidem, discedens, mecum ita locutus est, ut ejus oratio omen fati videretur.

V. Reddite igitur, patres conscripti, ei vitam, cui ademistis: vita enim mortuorum in memoriâ vivorum est posita. Perficite, ut is, quem vos ad mortem inscii misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuam in Rostris decreto vestro statueritis, nulla ejus legationem posteritatis inobscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit præclarisque monimentis ad omnem memoriam commendata: semper illius gravitatem, constantiam, fidem, præstantem in republicâ tuendâ curam atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero silebitur admirabilis quædam, et incredibilis ac pæne divina, ejus, in legibus interpretandis, æquitate explicandâ, scientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sint comparandi. Neque enim ille magis juris consultus, quam justitiæ, fuit: ita ea, quæ proficiscebantur a legibus et a jure civili, semper ad facilita-

tem æquitatemque referebat; neque instituere litium actiones malebat, quam controversias tollere. Ergo hoc statuæ monimento non eget: [habet illa majora.] Hæc enim statua mortis honestæ testis erit; illa, memoria vitæ gloriosæ; ut hoc magis monimentum grati senatûs, quam clari viri, futurum sit.

Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quamquam afflictus luctu non adest, tamen sic animati esse debetis, ut si ille adesset. Est autem ita affectus, ut nemo unquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille mœret patris. Equidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri præstitisse: quamquam nullum monimentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenii, filium: cujus luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio, levari potest.

VI. Mihi autem, recordanti Ser. Sulpicii multos in nostrâ familiaritate sermones, gratior illi videtur, si quis est sensus in morte, ænea statua futura, et ea pedestris, quam inaurata equestris; qualis est L. Sullæ prima statua. Mirifice enim Ser. Sulpicius majorum continentiam diligebat; hujus sæculi insolentiam vituperabat. Ut igitur, si ipsum consulam, quid velit, sic pedestrem ex ære statuam, tamquam ex ejus auctoritate et voluntate, decerno: quæ quidem magnum civium dolorem et desiderium honore monimenti minuet et leniet.

Atque hanc meam sententiam, patres conscripti, P. Servilii sententiâ probari necesse est; qui sepulcrum publice decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam, si mors legati sine cæde atque ferro nullum honorem desiderat; cur decernit honorem sepulturæ, qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio; cur, quod illi datum est, huic dandum esse non censet? Majores quidem nostri

statuas multis decreverunt, sepulcra paucis. Sed statuæ intereunt tempestate, vi, vetustate: sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est; quod nullâ vi moveri neque deleri potest: atque, ut cætera exstinguuntur, sic sepulcra fiunt sanctiora, vetustate. Augeatur igitur isto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus potest. Grati simus in ejus morte decorandâ, cui nullam jam aliam gratiam referre possumus. Notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, scelerata audacia. His enim honoribus habitis Ser. Sulpicio, repudiatæ rejectæque legationis ab Antonio manebit testificatio sempiterna.

VII. Quas ob res, ita censeo: "Cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemoniâ, Rufus, difficillimo reipublicæ tempore, gravi periculosoque morbo affectus, auctoritatem senatûs, salutemque reipublicæ, vitæ suæ præposuerit, contraque vim gravitatemque morbi contenderit, ut ad castra Antonii, quo senatus eum miserat, perveniret; isque, cum jam prope castra venisset, vi morbi oppressus, vitam amiserit in maximo reipublicæ munere; ejusque mors consentanea vitæ fuerit, sanctissime honestissimeque actæ, in quâ sæpe magno usui reipublicæ Ser. Sulpicius, et privatus, et in magistratibus, fuerit; cum talis vir, ob rempublicam in legatione mortem obierit; senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem æneam in Rostris ex hujus ordinis sententiâ statui, circumque eam statuam locum gladiatoribus [ludisque] liberos posterosque ejus quoquo versus pedes quinque habere, [quod is ob rempublicam mortem obierit,] eamque causam in basi inscribi: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove, si eis videatur, quæstoribus urbanis imperent, ut eam basim statuamque faciendam, et in Rostris statuendam, locent; quantique locaverint, tantam pecuniam redemtori attribuendam solvendamque curent. Cumque antea senatus auctoritatem suam, in virorum fortium fune-

ribus ornamentisque, ostenderit; placere, eum quam amplissime supremo die suo efferri. Et, cum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemoniâ, Rufus, ita de republicâ meritus sit, ut his ornamentis decorari debeat; senatum censere, atque e re publicâ existimare, ædiles curules edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemoniâ, Rufi, funeri remittere: utique locum sepulcro in campo Esquilino C. Pansa consul, seu quo alio in loco videatur, pedes triginta quoquo versus assignet, quo Ser. Sulpicius inferatur: quod sepulcrum, ipsius, liberorum, posterorumque ejus sit, uti quod optimo jure sepulcrum publice datum est."

ORATIO LII.

IN M. ANTONIUM

Philippica Decima.

ARGUMENTUM.

AGIT gratias Pansæ, quia, literis M. Bruti acceptis, senatum statim vocavit. Queritur cum Caleno, quod utrumque Brutum æque non probare videatur, qui rempublicam defendant; Antonium autem, qui oppugnet, probet idem vel maxime. Commemorat ea, quæ M. Brutus in Græciâ gesserat; et ab eo nihil turbulentum, nihil non utile reipublicæ, timendum esse confirmat. Suadet, ut, quæ M. Brutus egerit privato consilio, publicâ auctoritate (ut idem ei tribuatur, quod D. Bruto et C. Cæsari) comprobentur. Censet etiam, Q. Hortensio, Macedoniæ proconsuli, qui Brutum in comparando exercitu adjuverat, confirmandam esse provinciæ administrationem, quoad ei ex senatûs-consulto successum esset.

IN M. ANTONIUM

Philippica Decima.

I. MAXIMAS tibi, Pansa, gratias omnes et habere et agere debemus; qui, (cum hodierno die senatum te habiturum non arbitraremur) ut M. Bruti, præstantissimi civis, literas accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti, quin quam primum maximo gaudio et gratulatione frueremur. Cum factum tuum gratum omnibus debet esse, tum vero oratio, quâ, recitatis literis, usus es. Declarâsti enim, verum esse id, quod ego semper sensi, neminem alterius, qui suæ confideret, virtuti invidere. Itaque mihi, qui plurimis officiis sum cum Bruto, et maximâ familiaritate conjunctus, minus multa de illo dicenda sunt. Quas enim mihi ipse partes sumseram, eas præcepit oratio tua.

Sed mihi, patres conscripti, necessitatem attulit paulo plura dicendi sententia ejus, qui rogatus est ante me: a quo ita sæpe dissentio, ut jam verear, ne (id, quod minime fieri debet) minuere amicitiam nostram videatur perpetua dissensio.

Quæ est enim ista tua ratio, Calene? quæ mens? qui nunquam, post Calendas Januarias, idem senseris, quod is qui te sententiam primum rogat? Cur nunquam tam frequens senatus fuit, ut unus aliquis tuam sententiam secutus sit? cur semper tui dissimiles defendis? cur, cum te et vita et fortuna tua ad otium et ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quæ sunt inimica et otio communi et dignitati tuæ?

II. Nam, ut superiora omittam, hoc certe, quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes pæne venerari debemus, solus oppugnas? alterum circumsederi non moleste fers, alterum tuâ sententiâ spolias iis copiis, quas ipse, suo labore et periculo, ad reipublicæ, non ad suum præsidium, per se, nullo adjuvante, confecit? Quis est iste tuus sensus? quæ cogitatio? Brutos tu non probes, Antonios probes? Quos omnes carissimos habent, tu oderis? quos acerbissime omnes oderunt, tu constantissime diligas? Amplissimæ tibi fortunæ sunt, summus honoris gradus, filius (ut et audio et spero) natus ad laudem: cui cum reipublicæ causâ faveo, tum etiam tuâ.

Quæro igitur, eum Brutine similem malis, an Antonii? ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. "Dii meliora!" inquies. Cur igitur non eis faves, quos laudas, quorum similem filium tuum esse vis? simul enim reipublicæ consules, et propones illi exempla ad imitandum. Hoc vero, Q. Fufi, cupio, sine offensione nostræ amicitiæ, sic tecum, ut a te dissentiens senator, queri. Ita enim dixisti, et quidem de scripto, (nam te inopiâ verbi lapsum putarem, nisi tuam in dicendo facultatem nôssem) literas Bruti recte et ordine scriptas videri. Quid est aliud, librarium Bruti laudare, non Brutum? Usum in re publicâ, Calene, magnum jam habere et debes et potes. Quando ita decerni vidisti? aut quo senatûs-consulto hujus generis (sunt enim innumerabilia) bene scriptas literas decretum a senatu? quod verbum tibi non excidit, ut sæpe fit, fortuitu: scriptum, meditatum, cogitatum attulisti.

III. Hanc tibi consuetudinem, plerisque in rebus, bonis obtrectandi si quis detraxerit; quid tibi, quod sibi quisque velit, non relinquetur? Quamobrem, collige te; placaque animum istum aliquando, et mitiga. Audi viros bonos, quibus uteris multum:

loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, sæpius, quam ipse tecum: tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitiâ tuam vicem dolere soleo) efferri hoc foras, et ad populi Romani aures pervenire, ei, qui primus sententiam dixerit, neminem assensum? quod etiam hodie futurum arbitror.

Legiones abducis a Bruto. Quas? nempe eas, quas ille ab Antonii scelere avertit, et ad rempublicam suâ auctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum atque solum a republicâ relegatum videri.

Vos autem, patres conscripti, si M. Brutum deserueritis et prodideritis, quem tandem civem unquam ornabitis? cui favebitis? nisi forte eos, qui diadema imposuerint, conservandos; eos, qui regni nomen sustulerint, deserendos, putatis. Ac de hac quidem divinâ atque immortali laude M. Bruti silebo; quæ, gratissimâ memoriâ omnium civium inclusa, nondum publicâ auctoritate testata est. Tantamne patientiam, (Dii boni!) tantam moderationem, tantam in injuriâ tranquillitatem et modestiam? qui, cum prætor urbanus esset, Urbe caruit; jus non dixit, cum omne jus populi Romani recuperâsset: cumque concursu quotidiano bonorum omnium (qui admirabilis ad eum fieri solebat), præsidioque Italiæ cunctæ, septus posset esse, absens judicio bonorum defensus esse maluit, quam præsens manu: qui ne Apollinares quidem ludos, pro suâ populique Romani dignitate apparatos, præsens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum hominum audaciæ.

IV. Quamquam, qui unquam aut ludi aut dies lætiores fuerunt, quam cum in singulis versibus populus Romanus, maximo clamore et plausu, Bruti memoriam prosequebatur? Corpus aberat liberatoris; libertatis memoria aderat: in quâ Bruti imago

cerni videbatur. At hunc his ipsis ludorum diebus videbam in insulâ clarissimi adolescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace et concordiâ civium cogitantem. Eumdem vidi postea Veliæ, cedentem Italiâ, ne qua oriretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud, non modo hominibus, sed undis ipsis et litoribus, luctuosum! cedere e patriâ servatorem ejus, manere in patriâ perditores! Cassii classis paucis post diebus consequebatur; ut me puderet, patres conscripti, in eam urbem redire, ex quâ illi abirent. Sed, quo consilio redierim, initio audîstis, post estis experti. Exspectatum igitur tempus a Bruto est: nam, quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientiâ. Posteaquam vos ad libertatem sensit erectos, præsidia vestræ libertati paravit.

At cui pesti, quantæque, restitit! Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuisset, (potuisset autem, nisi ejus sceleri virtus M. Bruti obstitisset) Macedoniam, Illyricum, Græciam, perdidissemus. Esset vel receptaculum pulso Antonio, vel agger oppugnandæ Italiæ, Græcia: quæ quidem nunc, M. Bruti imperio, auctoritate, copiis, non instructa solum, sed etiam ornata, tendit dextram Italiæ, suumque ei præsidium pollicetur. Quod qui ab illo abducit exercitum, et respectum pulcherrimum, et præsidium firmissimum, adimit reipublicæ. Equidem cupio, hæc quamprimum Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumsedet, sed seipsum, obsideri.

V. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum: habet inimicissimam Galliam; eos etiam, quibus confidebat, alienissimos, Transpadanos: Italia omnis infesta est: exteræ nationes a primâ orâ Græciæ usque ad Ægyptum, optimorum et fortissimorum civium imperiis et præsidiis tenentur. Erat ei spes una in C. Antonio; qui, duorum fratrum ætatibus medius interjectus, vitiis cum utroque certabat: qui,

tamquam extruderetur a senatu in Macedoniam, et non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit.

Quæ tempestas, (Dii immortales!) quæ flamma, quæ vastitas, quæ pestis Græciæ fuisset, nisi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compressisset! Quæ celeritas illa Bruti! quæ cura! quæ virtus! Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est; quem nisi in viâ caducæ hæreditates retardâssent, volâsse eum, non iter fecisse, diceres. Alios ad negotium publicum ire cum cupimus, vix solemus extrudere: hunc retinentes extrusimus. At quid ei cum Apolloniâ? quid cum Dyrrhachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? Succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines Macedoniæ, certa conditio, certus (si modo erat ullus) exercitus: cum Illyrico vero, et cum Vatinii legionibus, quid erat Antonio? At, ne Bruto quidem: id enim fortasse quispiam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiæ, quæ ubique sunt, populi Romani sunt: neque hæ legiones, quæ M. Antonium reliquerunt, Antonii potius, quam reipublicæ, fuisse dicentur. Omne enim exercitûs et imperii jus amittit is, qui eo imperio et exercitu rempublicam oppugnat.

VI. Quod si ipsa respublica judicaret, aut si omne jus decretis ejus statueretur; Antonione an Bruto legiones populi Romani adjudicaret? Alter advolârat subito ad direptionem pestemque sociorum, ut, quâcumque iret, omnia vastaret, diriperet, auferret; exercitu populi Romani contra ipsum populum Romanum uteretur. Alter eam sibi legem statuerat, ut, quocumque venisset, lux venisse quædam, et spes salutis, videretur. Denique alter ad evertendam rempublicam præsidia quærebat, alter ad conservandam. Nec vero nos hoc magis videbamus, quam ipsi milites; a quibus tanta in judicando prudentia non erat postulanda.

Cum septem cohortibus isse Apolloniam scribit Antonium, qui jam aut captus est, (quod Dii dent!) aut certe, homo verecundus, in Macedoniam non accedit, ne contra senatûs-consultum fecisse videatur. Delectus habitus in Macedoniâ est summo Q. Hortensii studio et industriâ: cujus animum egregium, dignumque et ipso et majoribus ejus, ex Bruti literis perspicere potuistis. Legio, quam L. Piso ducebat, legatus Antonii, Ciceroni se filio meo tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertito, alter eum, a quo ducebatur, reliquit in Thessaliâ, seseque ad Brutum contulit: alterum in Macedoniâ, Cn. Domitius, adolescens summâ virtute, gravitate, constantiâ, ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui et antea jure laudatus a nobis, et hoc tempore merito laudandus est, aperuit Dyrrhachii portas Bruto, et exercitum tradidit. Tenet igitur populus Romanus Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Græciam: nostræ sunt legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximeque noster est Brutus, semperque noster, cum suâ excellentissimâ virtute reipublicæ natus, tum fato quodam paterni maternique generis et nominis.

VII. Ab hoc igitur quisquam bellum timet, qui, antequam nos id coacti suscepimus, in pace jacere, quam in bello vigere, maluit? quamquam ille quidem nunquam jacuit; nec hoc cadere verbum in tantam virtutis præstantiam potest. Erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium. Tantum autem aberat a bello, ut, cum cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potius, quam eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem patientiamque mirantur.

Sed jam video, quid loquantur: neque enim id occulte faciunt. Timere se dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quasi vero quidquam intersit inter A. Hirtii, C. Pansæ, D. Bruti, C. Cæsaris, et hunc exercitum M. Bruti. Nam,

quatuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quod pro populi Romani libertate arma ceperunt; quid est, cur hic M. Bruti exercitus non in eâdem causâ ponatur? At enim veteranis suspectum est nomen Marci Bruti. Magisne quam Decimi? Equidem non arbitror. Etsi est enim Brutorum commune factum, et laudis societas æqua; Decimo tamen Bruto iratiores sunt hi, qui id factum dolebant, quo minus ab eo rem illam dicebant fieri debuisse. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, nisi ut obsidione D. Brutus liberetur? Qui autem hos exercitus ducunt? Hi, (credo) qui C. Cæsaris res actas everti, qui causam veteranorum prodi, volunt.

VIII. Si ipse viveret C. Cæsar, acrius (credo) acta sua defenderet, quam vir fortissimus defendit Hirtius; aut amicior causæ quisquam potest inveniri, quam filius? At horum alter, nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis judicavit se a morte revocatum: alter, virtutis robore firmior, quam ætatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum est profectus. Igitur illi certissimi, iidemque acerrimi Cæsaris actorum patroni, pro D. Bruti salute bellum gerunt: quos veterani sequuntur: de libertate enim populi Romani, non de suis commodis, armis decernendum vident. Quid est igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus?

An vero, si quid esset, quod a M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret? aut, si videret, non laboraret? quis aut sapientior ad conjecturam rerum futurarum, aut ad propulsandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, studiumque, vidistis. Præcepit oratione suâ, quid decernere nos de Bruto, quid sentire, oporteret: tantumque abfuit, ut periculosum reipublicæ M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmissimum reipublicæ præsidium et

gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt (hebeti enim ingenio est) aut negligit? quæ enim Cæsar egit, ea rata esse non curat: de quibus confirmandis et sanciendis, legem comitiis centuriatis ex auctoritate nostrâ laturus est.

IX. Desinant igitur, aut ii, qui non timent, simulare, se timere, se prospicere reipublicæ; aut ii, qui omnia verentur, nimium esse timidi; ne illorum simulatio, horum obsit ignavia. Quæ (malum!) est ista ratio, semper optimis causis veteranorum nomen opponere? quorum etiamsi amplecterer virtutem (ut facio), tamen, si essent arrogantes, non possem ferre fastidium. An nos, conantes servitutis vincula rumpere, impediet, si quis veteranos id nolle dixerit? Non sunt enim (credo) innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant: nemo est præter veteranos milites, qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare respublica, freta veteranis, sine magno subsidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjutores complecti debetis; servitutis auctores sequi non debetis.

Postremo, (erumpat enim aliquando vera et me digna vox) si veteranorum nutu mentes hujus ordinis gubernabuntur, omniaque ad eorum voluntatem nostra dicta, facta, referentur; optanda mors est, quæ civibus Romanis semper fuit servitute potior. Omnis est misera servitus: sed fuerit quædam necessaria: ecquodnam principium putatis libertatis capessendæ? An, cum illum necessarium et fatalem pæne casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: servire diutius non potest civitas: serius populo Romano hunc vestitum atque arma dedimus, quam ab eo flagitati sumus.

X. Magnâ nos quidem spe, et prope exploratâ, libertatis causam suscepimus. Sed, ut concedam incertos exitus esse belli, Martemque communem; tamen pro libertate, vitæ periculo, decertandum est. Non enim in spiritu vita est; sed ea nulla est omnino ser-

vienti. Omnes nationes servitutem ferre possunt: nostra civitas non potest; nec ullam aliam ob causam, nisi quod illæ laborem doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti possunt; nos ita a majoribus instituti atque imbuti sumus, ut omnia consilia atque facta ad virtutem et ad dignitatem referamus. Ita præclara est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem sit, in repetendâ libertate, fugienda. Quod si immortalitas consequeretur præsentis periculi fugam; tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. Cum vero dies et noctes omnia nos undique fata circumstent, non est viri, minimeque Romani, dubitare, eum spiritum, quem naturæ debeat, patriæ reddere.

Concurritur undique ad commune incendium restinguendum. Veterani primi, Cæsaris auctoritatem secuti, conatum Antonii repulerunt: post ejusdem furorem Martia legio fregit; quarta afflixit. Sic a suis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam sibi armis animisque infestam inimicamque cognovit; hunc A. Hirtii, C. Cæsaris, exercitus insecuti sunt: post Pansæ delectus Urbem totamque Italiam erexit. Unus omnium est hostis. Quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Romano civem; cujus desiderium civitas ferre diutius non potest. Quid illâ tetrius belluâ? quid immanius? qui ob eam causam natus videtur, ne omnium mortalium turpissimus esset M. Antonius. Est unâ Trebellius, qui jam cum tabulis novis redit in gratiam; T. Plancus, cæteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra rempublicam restituti esse videantur. Sollicitant homines imperitos Saxæ et Caphones, ipsi rustici atque agrestes, qui hanc rempublicam nec viderunt unquam, nec videre constitutam volunt: qui, non Cæsaris, sed Antonii, acta defendunt: quos avertit agri Campani infinita possessio; cujus eos non pudere miror, cum videant, se mimos et mimas habere vicinos.

XI. Ad has pestes opprimendas, quid est cur mo-

leste feramus, quod M. Bruti accessit exercitus? immoderati (credo) hominis, et turbulenti. Vide, ne nimium pæne patientis: etsi in illius viri consiliis atque factis nihil nec nimium nec parum fuit unquam. Omnis voluntas M. Bruti, patres conscripti, omnis cogitatio, tota mens, auctoritatem senatûs, libertatem populi Romani, intuetur: hæc habet proposita; hæc tueri vult. Tentavit, quid patientiâ proficere posset: nihil cum proficeret, vi contra vim experiendum putavit. Cui quidem, patres conscripti, vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod, a. d. XIII Calendas Januarias, D. Bruto et C. Cæsari, me auctore, tribuistis; quorum privatum de republicâ consilium et factum auctoritate vestrâ est comprobatum atque laudatum. Quod idem in M. Bruto facere debetis, a quo insperatum et repentinum reipublicæ præsidium legionum, equitatus, auxiliorum magnæ et firmæ copiæ comparatæ sunt: adjungendusque est Q. Hortensius, qui, cum Macedoniam obtineret, adjutorem se Bruto, ad comparandum exercitum, fidelissimum et constantissimum præbuit. Nam de M. Apuleio separatim censeo referendum; cui testis est per literas Brutus, eum principem fuisse ad conatum exercitûs comparandi.

Quæ cum ita sint; quod C. Pansa, consul, verba fecit de literis, quæ a Q. Cæpione Bruto, proconsule allatæ, et huic ordini recitatæ sunt, de eâ re ita censeo: "Cum Q. Cæpionis Bruti, proconsulis, operâ, consilio, industriâ, virtute, difficillimo reipublicæ tempore, provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equitatus, in consulum, senatûs, populique Romani, potestate sint; id Q. Cæpionem Brutum, proconsulem, bene, et e re publicâ, et suâ majorumque suorum dignitate, consuetudineque rei publicæ bene gerendæ, fecisse; eamque rem senatui populoque Romano gratam esse et fore: utique Q. Cæpio Brutus, proconsul, provinciam Macedoniam, Illyricum, totamque Græciam, tueatur, defendat,

custodiat, incolumemque conservet; eique exercitui, quem ipse constituit, comparavit, præsit; pecuniâque ad rem militarem, si quâ opus sit, quæ publica sit, et exigi possit, utatur, exigat; pecuniasque, a quibus videatur, ad rem militarem mutuas sumat, frumentum imperet, operamque det, ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit. Cumque, ex literis Q. Cæpionis Bruti, proconsulis, intellectum sit, Q. Hortensii proconsulis operâ et virtute vehementer rempublicam adjutam, omniaque ejus consilia cum consiliis Q. Cæpionis Bruti, proconsulis, conjuncta fuisse, eamque rem magno usui reipublicæ fuisse; Q. Hortensium proconsulem recte, et ordine, exque re publicâ, fecisse: senatuique placere, Q. Hortensium, proconsulem, cum quæstoribus, prove quæstoribus, et legatis suis, provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex senatûs-consulto successum sit."

ORATIO LIII.

IN M. ANTONIUM

Philippica Undecima.

ARGUMENTUM.

OBTINENTE Asiam provinciam C. Trebonio, decretam a senatu post Cæsaris interitum; Dolabella, in Syriam, Antonii sibi lege traditam, proficiscens, cum Trebonio familiarissime collocutus, eumque summæ benevolentiæ simulatione complexus, incautum Smyrnæ oppressit atque interfecit; et Asiam universam occupavit. Hoc nuntio Romam perlato, senatus hostem Dolabellam judicavit, belloque persequendum censuit. Sed, cum ejus belli cura, non satis constaret, cui mandanda videretur, cum alii aliter sentirent; Cicero, deploratâ prius Trebonii morte, imperatorem omnino C. Cassium, qui Dolabellam terrâ marique persequeretur, esse deligendum censuit. In quam sententiam ut senatûs-consultum esse factum existimemus, his Velleii verbis adduci possumus: "Bruto Cassioque provinciæ, quas jam ipsi sine senatûs-consulto occupaverant, decretæ."

IN M. ANTONIUM

Philippica Undecima.

I. Magno in dolore sum, patres conscripti, vel mœrore potius, quem ex crudeli et miserabili morte C. Trebonii, optimi civis, moderatissimique hominis, accepimus; inest tamen aliquid, quod reipublicæ profuturum putem. Perspeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam scelerata arma ceperunt, inesset immanitas. Nam duo hæc capita nata sunt post homines natos teterrima et spurcissima, Dolabella et Antonius; quorum alter effecit, quod optabat; de altero patefactum est, quid cogitaret. L. Cinna crudelis; C. Marius in iracundiâ perseverans; L. Sulla vehemens: neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est: quæ tamen pœna in cives nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in scelere par, invisitatum, inauditum, ferum, barbarum. Itaque, quorum summum quondam inter ipsos odium bellumque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu et amore devinxit impurissimæ naturæ et turpissimæ vitæ similitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. Sed ille cum procul abesset a consulibus exercitibusque nostris, neque dum, senatum cum populo Romano conspirâsse, sensisset, fretus Antonii copiis, ea scelera suscepit, quæ Romæ jam suscepta arbitrabatur a socio furoris sui.

Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare, censetis, aut quam omnino causam esse belli? Omnes, qui libere de re publicâ sensimus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum Romanum liberum esse voluimus, statuit ille quidem, non inimicos, sed hostes: majora tamen in nos, quam in hostem, suppli-

cia meditatur: mortem naturæ pœnam putat esse, iracundiæ, tormenta atque cruciatum. Qualis igitur hostis habendus est is, a quo victore, si cruciatus absit, mors in beneficii parte numeretur?

II. Quamobrem, patres conscripti, quamquam hortatore non egetis, (ipsi enim vestrâ sponte exarsistis ad libertatis recuperandæ cupiditatem) tamen eo majore animo studioque libertatem defendite, quo majora proposita victis supplicia servitutis videtis. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella; in alienam uterque provinciam. Alteri se Brutus objecit; impetumque furentis, atque omnia divexare et diripere cupientis, vitæ suæ periculo colligavit; progressu arcuit; a reditu refrenavit: obsideri se passus, ex utrâque parte constrinxit Antonium. Alter in Asiam irrupit cursim, cui in Syriam patebat via certa, neque longa. Quid opus fuit, cum legione? præmisso Marso nescio quo Octavio, scelerato latrone atque egente, qui popularetur agros, vexaret urbes, non ad spem constituendæ rei familiaris, quam tenere eum posse negant, qui nôrunt, (mihi enim hic senator ignotus est) sed ad præsentem pastum mendicitatis suæ. Consecutus est Dolabella, nullâ suspicione belli: quis enim id putaret? Secutæ collocutiones familiarissimæ cum Trebonio; complexusque summæ benevolentiæ falsi indices exstiterunt in amore simulato: dextræ, quæ fidei testes esse solebant, perfidiâ sunt et scelere violatæ: nocturnus introitus Smyrnam, quasi in hostium urbem; quæ est fidelissimorum antiquissimorumque sociorum: oppressus Trebonius; si ut ab eo qui aperte hostis esset, incautus; si ut ab eo qui civis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid esset victis extimescendum. Consularem hominem, consulari imperio provinciam Asiam obtinentem, Samiario exsuli tradidit: interficere captum statim noluit, ne nimis (credo) in victoriâ liberalis videretur. Cum verborum contumeliis optimum virum

incesto ore laceràsset, tum verberibus ac tormentis quæstionem habuit pecuniæ publicæ, idque per biduum. Post, a cervicibus caput abscidit; idque fixum gestari jussit in pilo: reliquum corpus, tractum atque laniatum, abjecit in mare. Cum hoc bellandum hoste est, a cujus teterrimâ crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de cæde civium Romanorum? de direptione fanorum? quis est, qui, pro rerum atrocitate, deplorare tantas calamitates queat? Et nunc totâ Asiâ vagatur, volitat, ut rex; nos alio bello distineri putat; quasi vero non unum idemque bellum sit contra hoc jugum impiorum nefarium.

III. Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabellâ cernitis: ex hoc illa efficta est: ab hoc illa Dolabellæ scelerum præcepta sunt tradita. Num leniorem, quam in Asiâ Dolabella fuit, in Italiâ, si liceat, fore putatis Antonium? Mihi quidem et ille pervenisse videtur, quoad progredi potuerit feri hominis amentia; neque Antonius, ullius supplicii adhibendi, si potestatem habeat, ullam partem esse relicturus. Ponite igitur ante oculos, patres conscripti, miseram illam quidem et flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam: nocturnum impetum in urbem Asiæ clarissimam; irruptionem armatorum in Trebonii domum, cum miser ille prius latronum gladios videret, quam, quæ res esset, audîsset: furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram, atque os illud infame, vincula, verbera, equuleum, carnificem tortoremque Samiarium. Quæ tulisse illum fortiter et patienter ferunt. Magna laus, meoque judicio omnium maxima. Est enim sapientis, quidquid homini accidere possit, id, præmeditari, ferendum modice esse, [si evenerit.] Majoris omnino est consilii, providere, ne quid tale accidat; sed animi non minoris, fortiter ferre, si evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, (quamquam ejus nunquam particeps fuit) ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit, non solum in vivo, sed etiam in

mortuo; atque in ejus corpore lacerando atque vexando, cum animum satiare non posset, oculos paverit suos.

IV. O multo miserior Dolabella, quam ille, quem tu miserrimum esse voluisti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi, ex morbi gravitate, majores; quos tamen non miseros, sed laboriosos, dicere solemus. Longus fuit dolor bidui: at compluribus, annorum sæpe multorum: nec vero graviora sunt carnificum tormenta, quam interdum cruciamenta morborum. Alia sunt, alia, inquam, o perditissimi homines et amentissimi, multo miseriora: nam, quo major vis est animi quam corporis, hoc sunt graviora ea quæ concipiuntur animo, quam illa quæ corpore. Miserior igitur, qui suscipit in se scelus, quam is qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatus est a Dolabellâ Trebonius; et quidem et a Carthaginiensibus Regulus. In quâ re cum crudelissimi Pœni judicati sint in hoste, quid in cive Dolabella judicandus est? An vero hoc conferendum est? aut dubitandum, uter miserior? isne, cujus mortem senatus populusque Romanus ulciscitur; an is, qui cunctis senatûs sententiis hostis est judicatus? Nam, cæteris quidem vitæ partibus, quis est, qui possit, sine Trebonii maximâ contumeliâ, conferre vitam Trebonii cum Dolabellæ? Alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patriâ liberandâ, quis ignorat? Alteri, a puero, pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudo, ut in hoc sit semper lætatus, quod ea faceret, quæ sibi objici ne ab inimico quidem possent verecundo. Et hic (Dii immortales!) aliquando fuit meus: occulta enim erant vitia non inquirenti. Neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi mœnibus patriæ, nisi huic urbi, nisi Diis penatibus, nisi aris et focis omnium nostrûm, nisi denique naturæ et humanitati, inventus esset inimicus. A quo admoniti, diligentius et vigilantius caveamus Antonium.

V. Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos et insignes latrones: at videtis, quos et quam multos habeat Antonius. Primum L. fratrem: quam facem! (Dii immortales!) quod facinus! quod scelus! quem gurgitem! quam voraginem! Quid eum non sorbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus sanguinem non bibere, censetis? in cujus possessiones atque fortunas non impudentissimos oculos spe et mente defigere? Quid Censorinum? qui se verbo prætorem esse urbanum cupere dicebat, re certe noluit. Quid Bestiam? qui se consulatum in Bruti locum petere profitetur: (atque hoc quidem detestabile omen avertat Jupiter!) Quam absurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere consulatum! nisi forte damnationem pro præturâ putat. Alter Cæsar, Vopiscus ille, homo summo ingenio, summâ potentiâ, qui ex ædilitate consulatum petit, solvatur legibus; quamquam leges eum non tenent, propter eximiam (credo) dignitatem. At hic, me defendente, quinquies absolutus est. Sexta palma urbana, etiam in gladiatore, difficilis. Sed hæc judicum culpa, non mea est. Ego defendi fide optimâ: illi debuerunt clarissimum et præstantissimum senatorem in civitate retinere. Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, nisi ut intelligamus, illos, quorum res judicatas irritas fecimus, bene et e re publicâ judicavisse.

Neque hoc in hoc uno est: sunt alii in eisdem castris honeste condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum, putatis fore? Accedit Saxa, nescio quis, (quem nobis Cæsar ex ultimâ Celtiberiâ tribunum plebis dedit) castrorum antea metator, nunc, ut sperat, Urbis: a quâ cum sit alienus, suo capiti, salvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho, quo neminem veterani pejus oderunt. His, quasi præter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas prædiorum: quibus

utinam contenti essent! ferremus: etsi tolerabile non erat: sed quidvis patiendum fuit, ut hoc teterrimum bellum non haberemus.

VI. Quid? illa castrorum M. Antonii lumina nonne ante oculos proponitis? primum duos collegas Antonii et Dolabellæ, Nuculam et Lentonem, Italiæ divisores lege eâ, quam senatus per vim latam judicavit: quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cujus bona modo proscripta vidimus: tanta procuratorum est negligentia. At hic nuper sororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non possunt non prodige vivere, qui nostra bona sperant, cum effundunt sua. Videte etiam P. Decii auctionem, clarissimi viri; qui, majorum suorum exempla persequens, pro alieno se ære devovit. Emtor tamen in eâ auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire ære alieno putet posse, cum vendat aliena.

Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultæ videntur Furiæ creditorum: vindicem enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de L. Planco? quem præstantissimus civis, Aquila, Pollentiâ expulit, et quidem crure fracto: quod utinam ante illi accidisset, ne huc redire potuisset! Lumen et decus illius exercitûs pæne præterii, C. Annium Cimbrum, Lysidici filium, Lysidicum ipsum [Græco verbo,] quoniam omnia jura dissolvit; nisi forte jure Germanum Cimber occidit.

Cum hanc et hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod scelus omittet, cum Dolabella tantis se obstrinxerit parricidiis, nequâquam pari latronum manu et copiâ? Quapropter, ut invitus sæpe dissensi a Q. Fufio, ita sum ejus sententiæ libenter assensus. Ex quo judicare debetis, me non cum homine solere, sed cum causâ, dissidere. Itaque non assentior solum, sed etiam gratias ago Q. Fufio. Dixit enim severam, gravem, republicâ dignam, sententiam: judicavit hostem Dolabellam: bona ejus censuit pu-

blice possidenda. Quo cum addi nihil posset, (quid enim atrocius potuit, quid severius, decernere?) dixit tamen, si quis eorum, qui post se rogati essent, graviorem sententiam dixisset, in eam se iturum. Quam severitatem quis potest non laudare?

VII. Nunc, quoniam hostis est judicatus Dolabella, bello est persequendus. Neque enim quiescet: habet legionem; habet fugitivos; habet sceleratam impiorum manum: est ipse confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabellâ [hesterno die hoste decreto] bellum gerendum est, imperator est deligendus. Duæ dictæ sunt sententiæ; quarum neutram probo; alteram, quia semper, nisi cum est necesse, periculosam arbitror; alteram, quia alienam his temporibus existimo. Nam extraordinarium imperium populare atque ventosum est, minime nostræ gravitatis, minime hujus ordinis. Bello Antiochi magno et gravi, cum L. Scipioni, Publii filio, obvenisset Asia, parumque in eo putaretur esse animi, parum roboris, senatusque ad collegam ejus, C. Lælium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret; surrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, et illam ignominiam a familiâ deprecatus est: dixitque, et in fratre suo summam virtutem esse, summumque consilium; neque se ei legatum, id ætatis, iisque rebus gestis, defuturum. Quod cum ab eo esset dictum, nihil est de Scipionis provinciâ commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellum quæsitum, quam duobus antea maximis Punicis bellis, quæ a consulibus aut a dictatoribus gesta et confecta sunt; aut quam Pyrrhi, quam Philippi, quam post Achaïco bello, quam Punico tertio; ad quod populus Romanus ita sibi ipse delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere consulem vellet.

VIII. Cum Aristonico bellum gerendum fuit, L. Valerio, P. Licinio, consulibus. Rogatus est populus, quem id bellum gerere placeret: Crassus con-

sul, et pontifex maximus, Flacco collegæ, flamini Martiali, multam dixit, si a sacris discessisset: quam multam populus remisit: pontifici tamen flaminem parere jussit. Sed ne tum quidem populus ad privatum detulit bellum: quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numantinis triumphaverat; qui, cum longe omnes belli gloriâ et virtute superaret, duas tantum tribus tulit. Ita populus Romanus consuli potius Crasso, quam privato Africano, bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeii imperiis, summi viri, atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt. Nam Sertorianum bellum a senatu privato datum est, quia consules recusabant; cum L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro consule.

Quæ igitur hæc comitia? aut quam ambitionem constantissimus et gravissimus civis, L. Cæsar, in senatum introduxit? Clarissimo viro atque innocentissimo decrevit imperium, privato tamen. In quo maximum nobis onus imposuit. Assensero? ambitionem induxero in curiam. Negâro? videbor, suffragio meo, tamquam comitiis, honorem homini amicissimo denegâsse. Quod si comitia placet in senatu habere, petamus, ambiamus: tabella modo detur nobis, sicut populo data est. Cur committis, Cæsar, ut aut præstantissimus vir, si tibi non sit assensum, repulsam tulisse videatur; aut unusquisque nostrûm præteritus, si, cum pari dignitate simus, eodem honore digni non putemur? At enim (nam id exaudio) C. Cæsari adolescentulo imperium extraordinarium meâ sententiâ dedi. Ille enim mihi præsidium extraordinarium dederat: cum dico, mihi, senatui dico, populoque Romano. A quo respublica præsidium, ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quæ est enim ratio, aut qui potest fieri, ut sine imperio teneatur exercitus? Non

igitur, quod ereptum non est, est id existimandum datum. Eripuissetis C. Cæsari, patres conscripti, imperium, nisi dedissetis. Milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen, secuti, pro republicâ arma ceperant, volebant sibi ab illo imperari: legio Martia, et quarta, ita se contulerant ad auctoritatem senatûs, populique Romani dignitatem, ut eum deposcerent imperatorem et ducem. Cæsari bellum necessitas, fasces senatus, dedit. Otioso vero, nihil agenti privato, obsecro te, L. Cæsar, (cum peritissimo homine mihi res est) quando imperium senatus dedit?

IX. Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini amicissimo, ac de me optime merito, videar. Etsi quis potest refragari, non modo non petenti, verum etiam recusanti? Illa vero, patres conscripti, aliena consulum dignitate, aliena temporum gravitate, sententia est, ut consules, Dolabellæ persequendi causâ, Asiam et Syriam sortiantur. Dicam, cur inutile reipublicæ: sed prius, quam turpe consulibus sit, videte. Cum consul designatus obsideatur, in eoque liberando salus sit posita reipublicæ; cumque a populo Romano pestiferi cives parricidæque desciverint; cumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vitâ decernamus; et, si in potestatem quis Antonii venerit, proposita sint tormenta atque cruciatus; cumque harum rerum omnium decertatio consulibus optimis et fortissimis commissa et commendata sit; Asiæ et Syriæ mentio fiet, ut aut suspicioni crimen, aut invidiæ materiam, dedisse videamur?

At vero ita decernunt, ut, "liberato Bruto:" id enim restabat, ut "relicto, deserto, prodito." Ego vero mentionem omnino provinciarum factam dico alienissimo tempore. Quamvis enim intentus animus tuus sit, Cai Pansa, (sicut est) ad virum fortissimum et omnium clarissimum liberandum; tamen rerum natura cogit [te necessario] referre animum aliquan-

do ad Dolabellam persequendum, et partem aliquam in Asiam et Syriam derivare curæ et cogitationis tuæ. Si autem fieri posset, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. Quod quoniam fieri non potest; istoc animo, quem habes præstantissimum atque optimum, nihil te volumus, nisi de Bruto, cogitare. Facis tu id quidem, et eo maxime incumbis: duas tamen res, magnas præsertim, non modo agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare, quisquam potest. Incitare et inflammare tuum istud præstantissimum studium, non ad aliam ullâ ex parte curam transferre, debemus.

X. Adde istuc sermones hominum, adde suspiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu semper laudâsti; qui instructam ornatamque a senatu provinciam deposui, ut incendium patriæ, omissâ omni cogitatione, restinguerem. Nemo erit, (præter unum me, quîcum, profecto, si quid interesse tuâ putâsses, pro summâ familiaritate nostrâ, communicâsses) qui credat, te invito, provinciam tibi esse decretam. Hanc, quæso, pro tuâ singulari sapientiâ, reprime famam; atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare. Quod quidem eo vehementius tibi laborandum est, quia in eamdem cadere suspicionem collega, vir clarissimus, non potest. Nihil horum scit, nihil suspicatur. Bellum gerit: in acie stat: de sanguine et de spiritu decertat. Ante provinciam sibi decretam audiet, quam potuerit tempus ei rei datum suspicari.

Vereor, ne exercitus quoque nostri, qui, non delectûs necessitate, sed voluntariis studiis, se ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, si quidquam aliud a nobis, nisi de instanti bello, cogitatum putabunt. Quod si provinciæ consulibus expetendæ videntur (sicut sæpe multis clarissimis viris expetitæ sunt), reddite prius nobis Brutum, lumen et decus civitatis; qui ita conservandus est, ut id signum, quod, de cœlo delapsum, Vestæ custodiis continetur;

quo salvo, salvi sumus futuri. Tunc vel in cœlum vos, si fieri poterit, humeris nostris tollemus: provincias certe dignissimas vobis deligemus. Nunc, quod agitur, agamus. Agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus; quæ certe servituti anteponenda est.

Quid, si etiam affert tarditatem ista sententia ad Dolabellam persequendum? Quando enim veniet consul? an id exspectamus, quo ne vestigium quidem Asiæ civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paulo ante clarissimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipse nemini putat dandum, ne a senatu quidem, id ego unius judicio delatum comprobem? Expedito nobis homine et parato, patres conscripti, opus est, et eo qui imperium legitimum habeat; qui præterea auctoritatem, nomen, exercitum, perspectum animum in republicâ liberandâ.

XI. Quis igitur is est? Aut M. Brutus, aut C. Cassius, aut uterque. Decernerem plane, sicut multa, consulem alterum, ambove, ni Brutum colligâssemus in Græciâ, et ejus auxilium ad Italiam vergere, quam ad Asiam, maluissemus: [non ut ex eâ acie respectum haberemus,] sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Præterea, patres conscripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem et gravem: tenet, opinor, Byllidem: tenet Amantiam: instat Epiro: urget Illyricum: habet aliquot cohortes; habet equitatum. Hinc, si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certe amiserimus. Est autem etiam de Brundisio, atque illâ orâ Italiæ, providendum. Quamquam miror tamdiu morari Antonium: solet enim accipere ipse manicas, nec diutius obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus, et in-

tellexerit, plus se reipublicæ profuturum, si Dolabellam persequatur, quam si in Græciâ maneat; aget ipse per sese, ut adhuc quoque fecit; neque in tot incendiis, quibus confestim succurrendum est, exspectabit senatum. Nam et Brutus, et Cassius, multis jam in rebus, ipse sibi senatus fuit. Necesse est enim, in tantâ conversione et perturbatione rerum, temporibus potius parere, quam moribus. Nec enim nunc primum aut Brutus aut Cassius salutem libertatemque patriæ, legem sanctissimam, et morem optimum, judicavit. Itaque, si ad nos nihil referretur de Dolabellâ persequendo, tamen ego pro decreto putarem, cum essent tales virtute, auctoritate, nobilitate, summi viri: quorum alterius jam notus nobis est exercitus, alterius auditus.

XII. Non igitur Brutus exspectavit decreta nostra, cum studia nôsset. Neque enim est in provinciam suam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia sua putavit, quæ vos vestra esse velletis: legiones conscripsit novas, excepit veteres: equitatum ad se abduxit Dolabellæ; atque eum, nondum tanto parricidio oblitum, hostem suâ sententiâ judicavit. Nam, ni ita esset, quo jure equitatum a consule abduceret? Quid? C. Cassius, pari magnitudine animi et consilii præditus, nonne eo ex Italiâ consilio profectus est, ut prohiberet Syriâ Dolabellam? Quâ lege? quo jure? Eo, quod Jupiter ipse sanxit, ut omnia, quæ reipublicæ salutaria essent, legitima et justa haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta et a numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, cum est in Syriam profectus, alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur; his vero oppressis, suam, lege naturæ.

Sed, ut ea vestrâ quoque auctoritate firmetur, censeo: "Cum P. Dolabella, quique ejus crudelissimi et teterrimi facinoris ministri, socii, adjutores fuerunt, hostes populi Romani a senatu judicati sint;

cumque senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit, ut is, qui omnia Deorum hominumque jura, novo, inaudito, inexpiabili scelere, polluerit, nefarioque patriæ se parricidio obstrinxerit, pœnas Diis hominibusque meritas debitasque persolvat; senatui placere, C. Cassium, proconsulem, provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit; eumque a Q. Marcio Crispo, proconsule, L. Statio Murco, proconsule, A. Alliene legato, exercitus accipere; eosque ei tradere: cumque his copiis, et si quas præterea paraverit, bello P. Dolabellam terrâ marique persequi: ejus belli gerendi causâ, quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam, cætera, quæ ad id bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syriâ, Asiâ, Bithyniâ, Ponto, jus potestatemque habeat: utque, quamcumque in provinciam, ejus belli gerendi causâ, advenerit, ibi majus imperium C. Cassii, proconsulis, sit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, cum C. Cassius, proconsul, in eam provinciam venerit: regem Deiotarum patrem, et regem Deiotarum filium, si, ut multis bellis sæpenumero imperium populi Romani juverint, item C. Cassium proconsulem copiis suis opibusque juvissent, senatui populoque Romano gratum esse facturos: itemque si cæteri reges, tetrarchæ, dynastæque fecissent, senatum populumque Romanum eorum officii non immemorem futurum: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove, si eis videbitur, republicâ recuperatâ, de provinciis consularibus, prætoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant: interea provinciæ ab iis, a quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex senatûs-consulto successum sit."

XIII. Hoc senatûs-consulto, ardentem inflammabitis, et armatum armabitis Cassium. Nec enim animum ejus potestis ignorare, nec copias. Animus is est, quem videtis; copiæ, quas audîstis, fortis et constantis viri, qui, ne vivo quidem Trebonio, Dola-

bellæ latrocinium in Syriam penetrare sivisset. Allienus, familiaris et necessarius meus, post interitum Trebonii profectus, ne dici quidem se legatum Dolabellæ volet. Est Q. Cæcilii Bassi, privati illius quidem, sed fortis et præclari viri, robustus et victor exercitus.

Deiotari regis, et patris et filii, et magnus et nostro more instructus exercitus: summa in filio spes, summa ingenii indoles, summaque virtus. Quid de patre dicam? cujus benevolentia in populum Romanum est ipsius æqualis ætati; qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quæ de illo viro Sulla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter, sæpe in senatu prædicaverunt! Quid de Cn. Pompeio loquar? qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum vereque benevolum, unum fidelem, populo Romano judicavit. Fuimus imperatores, ego et M. Bibulus, in propinquis finitimisque provinciis. Ab eodem rege adjuti sumus et equitatu et pedestribus copiis. Secutum est hoc acerbissimum et calamitosissimum civile bellum: in quo, quid faciendum Deiotaro, quid omnino rectius fuerit, dicere non est necesse; præsertim, cum contra, ac Deiotarus sensit, victoria belli judicârit. Quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu: sin recta sententia, ne victa quidem causa vituperanda est. Ad has copias accedent alii reges; etiam delectus accedent. Neque vero classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faciunt, tanti ejus in Syriâ nomen atque Phœnice est.

XIV. Paratum habet imperatorem, C. Cassium, patres conscripti, respublica contra Dolabellam, nec paratum solum, sed peritum atque fortem. Magnas ille res gessit ante Bibuli, summi viri, adventum, cum Pacori nobilissimos duces maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam ejus et singularem laudem præter-

mitto. Cujus enim prædicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriæ potius quam vocis testimonio conservemus.

Animadverti, patres conscripti, dici jam a quibusdam, exornari etiam nimium a me Brutum, nimium Cassium ornari: Cassio vero, sententiâ meâ, dominatum et principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta reipublicæ. Quid? D. Brutum nonne omnibus sententiis semper ornavi? num igitur reprehenditis? An Antonios potius ornarem, non modo suarum familiarum, sed Romani nominis, probra atque dedecora? an Censorinum ornem, in bello hostem, in pace sectorem? an cætera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego vero, istos, otii, concordiæ, legum, judiciorum, libertatis inimicos, tantum abest ut ornem, ut effici non possit, quin eos tam oderim, quam rempublicam diligo. Vide, inquit, ne veteranos offendas: hoc enim vel maxime exaudio. Ego vero veteranos tueri debeo; sed hos, quibus sanitas est: certe timere non debeo. Eos veteranos, qui pro republicâ arma ceperunt, secutique sunt C. Cæsarem, auctoritate beneficiorum paternorum, hodieque rempublicam defendunt cum magno periculo, non tueri solum, sed etiam commodis augere, debeo. Qui autem quiescunt, ut sexta et octava legio, in magnâ gloriâ et laude ponendos puto. Comites vero Antonii, qui, postquam beneficia Cæsaris comederunt, consulem designatum obsident, huic urbi ferro ignique minitantur, Saxæ se et Caphoni tradiderunt, ad facinus prædamque natis, num quis est, qui tuendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare, aut quieti, quos conservare debemus; aut impii, quorum contra furorem, et bellum et justa arma suscepimus.

XV. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? Eorumne, qui D. Brutum obsidione cupiunt liberare? quibus cum Bruti salus cara sit, quî possunt Cassii nomen odisse? An eorum,

qui utrisque armis vacant? Non vereor, ne acerbus civis quisquam istorum sit, qui otio delectantur. Tertio vero generi, non militum veteranorum, sed importunissimorum hostium, cupio quam acerbissimum dolorem inurere. Quamquam, patres conscripti, quousque dicemus sententias veteranorum arbitratu? quod eorum tantum fastidium est, quæ tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? Ego autem (dicendum est enim, patres conscripti, quod sentio) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiæ, quid novæ legiones, ad liberandam patriam paratissimæ, quid cuncta Italia de vestrâ gravitate sentiat. Nihil enim semper floret: ætas succedit ætati: diu legiones Cæsaris viguerunt: nunc vigent Pansæ, vigent Hirtii, vigent Cæsaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt ætatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his præmia promissa sunt; illis persoluta. Fruantur his illi; persolvantur his, quæ spopondimus. Id enim Deos immortales spero æquissimum judicare.

Quæ cum ita sint, eam, quam dixi, sententiam, vobis, patres conscripti, censeo comprobandam.

ORATIO LIV.

IN M. ANTONIUM

Philippica Duodecima.

ARGUMENTUM.

CUM retulisset Pansa consul de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis, ab iis, qui primi rogati erant sententiam, legati decreti erant duo consulares, P. Servilius et Cicero. Ipse ergo Cicero, rogatus sententiam, legationem non modo supervacaneam esse, cum ab Antonio pacem sperare non liceret, sed inutilem etiam, et turpem perniciosamque, multis argumentis docuit. Quod si autem habenda pacis ratio sit, suam tamen personam ad istam legationem minime fuisse deligendam, propterea quod semper legatos mittendos negaverit, quod crudelissimus sibi uni hostis sit Antonius; nec sine vitæ maximo periculo legationem suscipere possit: id autem periculum eo magis fugiendum esse, ut vita sua, quoad vel dignitas vel natura patiatur, patriæ reservetur.

IN M. ANTONIUM

Philippica Duodecima.

I. Etsi minime decere videtur, patres conscripti, falli, decipi, errare eum, cui vos maximis sæpe de rebus assentiamini; consolor me tamen, quoniam vobiscum pariter, et unâ cum sapientissimo consule, erravi. Nam, cum duo consulares spem honestæ pacis nobis attulissent, quod erant familiares M. Antonii, quod domestici; nôsse aliquod ejus vulnus, quod nobis ignotum esset, videbantur. Apud alterum uxor, liberi; alter quotidie literas mittere, accipere, aperte favere Antonio.

Hi subito hortari ad pacem (quod jamdiu non fecissent) non sine causâ videbantur. Accessit consul hortator: at qui consul? si prudentiam quærimus, qui minime falli posset; si virtutem, qui nullam pacem probaret, nisi Antonio cedente atque victo; si magnitudinem animi, qui præferret mortem servituti. Vos autem, patres conscripti, non tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum videbamini, quam, spe allatâ deditionis (quam amici pacem appellarent), de imponendis, non de accipiendis, legibus cogitare. Auxerat autem meam quidem spem, credo item vestram, quod domum Antonii afflictam mœstitiâ audiebam, lamentari uxorem. Hîc etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, tristiores videbam. Quod si non ita est, cur a Pisone et a Caleno potissimum, cur hoc tempore, cur tam improviso, cur tam repente, pacis est facta mentio? Negat Piso scire se, negat audîsse, quidquam: negat Calenus, rem ullam novam allatam esse. Atque id

nunc negant, posteaquam nos pacificatoriâ legatione implicatos putant. Quid ergo opus est novo consilio, si in re nihil omnino novi est?

II. Decepti, decepti, inquam, sumus, patres conscripti: Antonii est acta causa ab amicis ejus, non publica; quod videbam equidem, sed quasi per caliginem: præstrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quod si in bello dari vicarii solerent; libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. Atqui hac voce Q. Fufii capti sumus: "Ne, si a Mutinâ quidem recesserit, audiemus Antonium? ne, si in senatûs quidem potestatem futurum se dixerit?" Durum videbatur: itaque fracti sumus: cessimus. Recedit igitur a Mutinâ? "Nescio." Paret senatui? "Credo," inquit Calenus; "sed ita, ut teneat dignitatem." Valde (hercule) vobis laborandum est, patres conscripti, ut vestram dignitatem amittatis, quæ maxima est; Antonii, quæ neque est ulla, neque esse potest, retineatis; ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si jacens vobiscum aliquid ageret, audirem fortase: quamquam .... sed hoc malo dicere: audirem. Stanti resistendum est, aut concedenda, unâ cum dignitate, libertas.

At non est integrum: constituta legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? Cujusvis hominis est errare; nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. Posteriores enim cogitationes (ut aiunt) sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paulo ante dixi: diluxit; patet; videmus omnia, neque per nos solum, sed admonemur a nostris. Attendistis paulo ante, præstantissimi viri quæ esset oratio. "Mœstam," inquit, "domum offendi, conjugem, liberos. Admirabantur boni viri, accusabant amici, quod spe pacis legationem suscepissem." Nec mirum, P. Servili: tuis enim verissimis gravissimisque sententiis, omni est, non dico dignitate, sed etiam spe salutis, spoliatus Antonius.

Ad eum ire te legatum, quis non miraretur? De

me experior: cujus idem consilium, quod tuum, sentio, quam reprehendatur. Nos reprehendimur soli? Quid? vir fortissimus Pansa sine causâ tam accurate paulo ante locutus est tamdiu? Quid egit, nisi uti falsam proditionis a se suspicionem depelleret? Unde autem est ista suspicio? ex pacis patrocinio repentino, quod subito suscepit, eodem captus errore, quo nos. Quod si est erratum, patres conscripti, spe falsâ atque fallaci; redeamus in viam. Optimus est portus pœnitenti mutatio consilii.

III. Quid enim (per Deos immortales!) potest reipublicæ prodesse nostra legatio? Prodesse, dico? quid si etiam obfutura est? Obfutura? quid si jam nocuit? An vos acerrimam illam et fortissimam populi Romani libertatis recuperandæ cupiditatem non imminutam ac debilitatam putatis, legatione pacis auditâ? Quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? An non putamus fore, ut eos pœniteat professos esse, et præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos, et animis et corporibus, in salutem reipublicæ contulerunt? Quemadmodum vestrum hoc consilium Capua probabit, quæ temporibus his Roma altera est? Illa impios cives judicavit, ejecit, exclusit. Illi, illi, inquam, urbi fortissime conanti, e manibus est ereptus Antonius.

Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consiliis incidimus? Quis est enim, qui ad bellum inflammato animo sit futurus, spe pacis oblatâ? Ipsa illa Martia, cœlestis et divina legio, hoc nuntio languescet et mollietur, atque illud pulcherrimum Martium nomen amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta, non arbitrabitur se graviori odio in Antonium esse debere, quam senatum. Pudet hujus legionis; pudet quartæ, quæ, pari virtute nostram auctoritatem probans, non ut consulem et imperatorem suum, sed ut hostem et op-

pugnatorem patriæ, reliquit Antonium: pudet optimi exercitûs, qui conjunctus est ex duobus; qui jam lustratus, qui profectus ad Mutinam est: qui si pacis, id est, timoris nostri, nomen audiverit, ut non referat pedem, insistet certe. Quid enim, revocante et receptui canente senatu, properet dimicare?

IV. Quid autem hoc injustius, quam nos, inscientibus iis qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solum inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hirtium, præclarissimum consulem, C. Cæsarem, Deorum beneficio natum ad hæc tempora, quorum epistolas, spem victoriæ declarantes, in manu teneo, pacem velle censetis? Vincere illi expetunt: pacisque dulcissimum et pulcherrimum nomen, non pactione, sed victoriâ, concupierunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putatis? Illa enim hujus belli propulsandi, administrandi, sustinendi, principatum tenet. Gallia, D. Bruti nutum ipsum (ne dicam, imperium) secuta, armis, viris, pecuniâ, belli principia firmavit: eadem crudelitati M. Antonii suum totum corpus objecit: exhauritur, vastatur, uritur: omnes æquo animo belli patitur injurias, dummodo repellat periculum servitutis. Et, ut omittam reliquas partes Galliæ, (nam sunt omnes pares) Patavini alios excluserunt, alios ejecerunt, missos ab Antonio: pecuniâ, militibus, et (quod maxime deerat) armis, nostros duces adjuverunt. Fecerunt idem reliqui, qui quondam in eâdem causâ erant, et, propter multorum annorum injurias, alienati a senatu putabantur. Quos minime mirum est, communicatâ cum his republicâ, fideles esse, qui, etiam expertes ejus, fidem suam semper præstiterunt.

V. His igitur omnibus victoriam sperantibus pacis nomen afferemus, id est, desperationem victoriæ? Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? quæ enim est conditio pacis, in quâ ei, cum quo pacem facias, nihil concedi potest? Multis rebus a nobis ad pacem invitatus, Antonius bellum tamen maluit. Missi le-

gati, repugnante me; sed tamen missi. Delata mandata: non paruit. Denuntiatum est, ne Brutum obsideret, a Mutinâ discederet: oppugnavit etiam vehementius. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? Verecundioremne coram putamus in postulando fore, quam fuerit tum, cum misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quæ videbantur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi: nondum erat vestris [tam gravissimis,] tamque multis, judiciis ignominiisque concisus: nunc ea petit, quæ dare nullo modo possumus, nisi prius volumus nos bello victos confiteri. Senatûs-consulta falsa delata ab eo judicavimus: num ea vera possumus judicare? Leges statuimus per vim et contra auspicia latas, iisque nec populum nec plebem teneri: num eas restitui posse censetis? [Sestertium] septies millies avertisse Antonium pecuniæ publicæ judicavistis: num fraude poterit carere peculatûs? Immunitates ab eo civitatibus, sacerdotia, regna, venierunt: num figentur rursus eæ tabulæ, quas vos decretis vestris refixistis?

VI. Quod si ea, quæ decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere, possumus? Quando enim obliviscetur ulla posteritas, cujus scelere in hac vestitûs fœditate fuerimus? Ut centurionum legionis Martiæ Brundisii profusus sanguis eluatur; num elui prædicatio crudelitatis poterit? Ut media prætercam, quæ vetustas tollet operum circa Mutinam tetra monimenta, sceleris indicia, latrociniique vestigia?

Huic igitur importuno atque impuro parricidæ, quid habemus, (per Deos immortales!) quod remittamus? An Galliam ultimam, et exercitum? Quid est aliud, non pacem facere, sed differre bellum? nec solum propagare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, quâcumque conditione in hanc urbem cum suis armis venerit? Nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditi cives, nefarium secuti ducem: tamen eorum

ora, sermones, qui in Urbe ex eo numero relicti sunt, ferre non possumus. Quid censetis, cum tot uno tempore irruperint; nos arma posuerimus, illi non? nonne nos nostris consiliis victos in perpetuum fore?

Ponite ante oculos M. Antonium consularem: sperantem consulatum Lucium adjungite: supplete cæteros, neque nostri ordinis solum, honores et imperia meditantes: nolite ne Tirones quidem Numisios, et Mustellas Saxasve, contemnere. Cum his facta pax non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, præclara vox, a te non solum in hoc ordine, Pansa, sed etiam in concione, jure laudata est: Excessurum se ex Italiâ, dixit, Deos penates et sedes patrias relicturum, si (quod Dii omen averterint!) rempublicam oppressisset Antonius.

VII. Quæro igitur a te, Piso, nonne oppressam rempublicam putes, si tot, tam impii, tam audaces, tam facinorosi, recepti sint! Quos, nondum tantis parricidiis contaminatos, vix ferebamus, hos nunc, omni scelere coopertos, tolerabiles censes civitati fore? Aut isto tuo (mihi crede) consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem et vagam persequamur, aut cervices latronibus dandæ, atque in patriâ cadendum. Ubi sunt, Cai Pansa, illæ cohortationes pulcherrimæ tuæ, quibus a te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus, non solum audivit, sed etiam didicit, nihil esse homini Romano fœdius servitute? Idcircone saga sumsimus, arma cepimus, juventutem omnem ex totâ Italiâ excivimus, ut, exercitu florentissimo et maximo, legati ad pacem mitterentur? si postulandam, quid timemus? si accipiendam, cur non rogamur? In hac ego legatione sim, aut ad id consilium admiscear, in quo, ne, si dissensero quidem a cæteris, sciturus populus Romanus sit? Ita fiet, ut, si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cum ei peccandi potestas a me concessa videatur.

Quod si habenda cum Antonii latrocinio pacis ratio

fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minime fuit deligenda. Ego nunquam legatos mittendos censui: ego, ante legatorum reditum, ausus sum dicere, Pacem ipsam si afferrent, quoniam sub nomine pacis bellum lateret, repudiandam. Ego princeps sagorum: ego semper illum hostem appellavi, cum alii adversarium; semper hoc bellum, cum alii tumultum. Nec hæc in senatu solum: eadem ad populum semper egi: nec solum in ipsum, sed in ejus socios facinorum et ministros, et præsentes, et eos qui unâ sunt; in totam denique M. Antonii domum sum semper invectus. Itaque, ut alacres et læti, spe pacis oblatâ, inter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur; sic me iniquum ejurabant: de me querebantur. Diffidebant etiam Servilio: meminerant, ejus sententiis confixum Antonium: L. Cæsarem, fortem quidem illum, et constantem senatorem, avunculum tamen; Calenum, procuratorem; Pisonem, familiarem; te ipsum, Pansa, vehementissimum et fortissimum consulem, factum jam putant leniorem: non quo ita sit, aut esse possit; sed mentio a te facta pacis suspicionem multis attulit immutatæ voluntatis. Inter has personas me interjectum amici Antonii moleste ferunt: quibus gerendus mos est, quoniam semel liberales esse cœpimus.

VIII. Proficiscantur legati optimis ominibus: sed ii proficiscantur, in quibus non offendatur Antonius. Quod si de Antonio non laboratis, mihi certe, patres conscripti, consulere debetis. Parcite oculis saltem meis, et aliquam veniam justo dolori date. Quo enim adspectu videre potero, (mitto, hostem patriæ, ex quo mihi odium in illum commune vobiscum est) sed quomodo adspiciam mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant ejus de me acerbissimæ conciones? Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congredi, aut illum adspicere, possim? qui nuper, cum in concione donaret eos qui ei de parricidis audacissimi videbantur, mea bona donare se dixit Petissio Urbinati, qui,

ex[1] naufragio luculenti patrimonii, ad hæc Antoniana saxa projectus est.

An L. Antonium adspicere potero? cujus ego crudelitatem effugere non potuissem, nisi me mœnibus, et portis, et studio, municipii mei defendissem. Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis et Nuculæ, cum Aquilæ primipili nummos aureos daret, de meis bonis se dare dixit: si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit. Non ferent, non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duos prætores, non tribunum plebis, non duo designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non Plancum. Non possum animo æquo videre tot, tam importunos, tam sceleratos hostes: nec id fit fastidio meo, sed caritate reipublicæ.

Sed vincam animum, mihique imperabo: dolorem justissimum, si non potero frangere, occultabo. Quid? vitæ censetisne, patres conscripti, habendam mihi aliquam esse rationem? quæ mihi quidem minime cara est, præsertim cum Dolabella fecerit, ut optanda mors esset, modo sine cruciatu atque tormentis: vobis tamen, et populo Romano, vilis esse spiritus meus non debet. Is enim sum, nisi me forte fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, (quæ plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum) perfecerim, ut non obstarem reipublicæ; ne quid arrogantius videar dicere. Quod cum ita sit, nihilne mihi de periculo meo cogitandum putatis?

IX. Hic cum essem in Urbe ac domi, tamen multa sæpe tentata sunt, ubi me non solum amicorum fidelitas, sed etiam universæ civitatis oculi custodiunt. Quid censetis, cum iter ingressus ero, longum præsertim? nullasne insidias pertimescendas? Tres viæ sunt ad Mutinam, quo festinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani, D. Brutum, adspicere possim: cujus in complexu libenter extremum vitæ spiritum ediderim, cum omnes actiones horum mensium, omnes sententiæ meæ, perve-

nerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: a Supero mari, Flaminia; ab Infero, Aurelia; media, Cassia.

Nunc, quæso, attendite, num aberret a conjecturâ suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia. Scimusne igitur, Pansa, quibus in locis nunc sit Lentonis Cæsennii septemviralis auctoritas? Nobiscum nec animo certe est, nec corpore. Si autem aut domi est, aut non longe a domo, certe in Etruriâ est, id est, in viâ. Quis igitur mihi præstat, Lentonem uno capite esse contentum? Dic mihi præterea, Pansa, Ventidius ubi sit, cui fui semper amicus, antequam ille reipublicæ bonisque omnibus tam aperte est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam. Quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tuto accedere? Restat Aurelia. Hîc quidem etiam præsidia habebo: possessiones enim sunt P. Clodii. Tota familia occurret: hospitio invitabit, propter familiaritatem notissimam.

X. Hisce ego me viis committam, qui Terminalibus nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? Domesticis me parietibus vix tueor sine amicorum custodiis. Itaque in Urbe maneo. Si licebit, manebo. Hæc mea sedes est, hæc vigilia, hæc custodia, hoc præsidium stativum. Teneant alii castra, regna, res bellicas: [oderint] hostem: nos (ut dicimus, semperque fecimus) Urbem et res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque vero recuso munus hoc; quamquam populum Romanum video pro me recusare. Nemo me minus timidus, nemo cautior. Res declarat. Vigesimus annus est, cum omnes scelerati me unum petunt. Itaque ipsi (ne dicam, mihi) reipublicæ pœnas dederunt: me salvum adhuc respublica conservavit sibi. Timide hoc dicam: scio enim quidvis homini accidere posse: verumtamen semel, circumseptus lectis valentissimorum homi-

num viribus, cecidi sciens, ut honestissime possem [exsurgere.]

Possumne igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri, tam infesto, tamque periculoso, commisero? Gloriam in morte debent ii, qui in re publicâ versantur, non culpæ reprehensionem, et stultitiæ vituperationem, relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis et civis et viri? At sunt, qui dicant (dure illi quidem, sed tamen dicunt), minus dolendum, quod ab homine impuro nefarioque non caverit. Etenim, qui multorum custodem se profiteatur, eum sapientes sui primum capitis aiunt custodem esse oportere. Cum septus sis legibus et judiciorum metu, non sunt omnia timenda, neque ad omnes insidias præsidia quærenda. Quis enim audeat luci, quis in militari viâ, quis bene comitatum, quis illustrem, aggredi? Hæc neque hoc tempore, neque in me, valent. Non modo enim pœnam non extimescet, qui mihi vim attulerit; sed etiam gloriam sperabit a latronum gregibus, et præmia.

XI. Hæc ego in Urbe prævideo: facilis est circumspectus, unde exeam, quo progrediar, quid ad dextram, quid ad sinistram sit. Num idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus, etiam si non erunt insidiæ (quæ facillime esse poterunt), animus tamen erit sollicitus, ut nihil possit de officiis legationis attendere. Sed effugi insidias: perrupi Apenninum. Nempe in Antonii congressum colloquiumque veniendum est. Quinam locus capietur? si extra castra, cæteri viderint: ego mortem actutum futuram puto. Novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cujus acerbitas morum, immanitasque naturæ, ne vino quidem permixta temperari solet; hic, irâ dementiâque inflammatus, adhibito fratre Lucio, teterrimâ belluâ, nunquam profecto a me sacrilegas manus atque impias abstinebit.

Memini colloquia et cum acerrimis hostibus, et cum gravissime dissentientibus civibus. Cn. Pompeius, Sexti filius, consul, me præsente, cum essem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marsorum, inter bina castra collocutus est. Quo quidem memini Sex. Pompeium, fratrem consulis, ad colloquium ipsum Româ venire, doctum virum atque sapientem: quem cum Scato salutâsset, "Quem te appellem?" inquit. At ille, "Voluntate hospitem, necessitate hostem." Erat in illo colloquio æquitas: nullus timor, nulla suberat suspicio: mediocre etiam odium: non enim, ut eriperent nobis socii civitatem, sed ut in eam reciperentur, petebant. Sulla cum Scipione, inter Cales et Teanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatûs, de suffragiis populi, et de jure civitatis, leges inter se, conditionesque, contulerunt. Non tenuit omnino colloquium illud fidem: a vi tamen periculoque abfuit.

XII. Possumusne igitur in Antonii latrocinio æque esse tuti? Non possumus: aut, si cæteri possunt, me posse diffido. Quod si non extra castra congrediemur, quæ ad colloquium castra sumentur? In nostra ille nunquam veniet: multo minus nos in illius. Reliquum est, ut et accipiantur et remittantur postulata per literas. Ergo erimus in castris. Mea, ad omnia postulata, una sententia; quam cum hîc, vobis audientibus, dixero, îsse et redîsse me putatote; legationem confecero. Omnia ad senatum meâ sententiâ rejiciam, quæcumque postulabit Antonius. Neque enim licet aliter, neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis permitti solet more majorum: neque ulla omnino a senatu mandata accepimus. Quæ cum agam in consilio, nonnullis (ut arbitror) repugnantibus, nonne metuendum est, ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet?

Facite, hoc meum consilium legiones novas non

improbare; nam Martiam, et quartam, nihil [cogitetis,] præter dignitatem et decus, comprobaturas esse, certe scio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri se, ne ipsi quidem volunt. Sed quonam modo accipient severitatem meam? Multa enim falsa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. Quorum commoda (ut vos optimi testes estis) semper ego sententiâ, auctoritate, oratione, firmavi: sed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem, sed, propter memoriam rerum quas gesserunt pro populi Romani libertate, et salute reipublicæ, nimis feroces, et ad suam vim omnia nostra consilia revocantes. Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimesco.

Hæc quoque pericula tanta si effugero, satisne tutum reditum putatis fore? Cum enim et vestrâ auctoritate et meo me more defendero, et meam fidem reipublicæ constantiamque præstitero; tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui invident, extimescendi. Custodiatur igitur mea vita reipublicæ; eaque, quoad vel dignitas vel natura patietur, patriæ reservetur: mors autem necessitatem habeat fati, aut, si ante oppetenda est, oppetatur cum gloriâ.

Hæc cum ita sint, etsi hanc legationem respublica, ut levissime dicam, non desiderat; tamen, si tuto licebit ire, proficiscar. Omnino, patres conscripti, totum hujusce rei consilium, non periculo meo, sed utilitate reipublicæ, metiar. De quâ mihi, quoniam liberum est spatium, multum etiam atque etiam considerandum puto, idque potissimum faciendum, quod maxime interesse reipublicæ judicavero.

ORATIO LV.

IN M. ANTONIUM

Philippica Tertiadecima.

ARGUMENTUM.

Sententiâ de mittendis iterum legatis jam abjectâ, pacem laudat; sed eam cum Antonio negat ullam esse posse. Recitat et interpretatur Antonii literas, ad Hirtium Cæsaremque missas. Servilii sententiam probat de mandatis literisque M. Lepidi, ad pacem cohortantis. Sext. Pompeium, quod suam, eorumque quos secum haberet, operam senatui populoque Romano pollicitus esset, vel eo senatûs-consulto quod in Servilii sententiam de Lepidi literis fieret, vel proprio, laudandum esse censet. Et hæc absente Pansâ consule, qui ad collegam Hirtium et Cæsarem, cum iis copiis quas ipse ex delectu comparârat, profectus erat.

IN M. ANTONIUM

Philippica Tertiadecima.

I. A PRINCIPIO hujus belli, patres conscripti, quod cum impiis civibus, consceleratisque, suscepimus, timui, ne conditio insidiosa pacis libertatis recuperandæ studia restingueret. Dulce enim etiam nomen est pacis; res vero ipsa, cum jucunda, tum salutaris. Nam nec privatos focos, nec publicas leges, nec libertatis jura, cara habere potest, quem discordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex finibus humanæ naturæ exterminandum, puto. Itaque, sive Sulla, sive Marius, sive uterque, sive Octavius, sive Cinna, sive iterum Sulla, sive alter Marius et Carbo, sive quis alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reipublicæ natum judico. Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta defendimus, cum ipsum jure cæsum fateamur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine, tetrius; si aut civis aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit.

Sed hoc primum videndum est, patres conscripti, cum omnibusne pax esse possit, an sit aliquod bellum inexpiabile, in quo pactio pacis lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sulla sive faciebat, sive simulabat; non erat desperandum, si convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in republicâ sanitas remanere potuisset. Proximo bello, si aliquid de summâ gravitate Pompeius, multum de cupiditate Cæsar, remisisset; et pacem stabilem, et aliquam rempublicam, nobis habere licuisset.

II. Hoc vero quid est? cum Antoniis pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestiâ, Nuculâ, Munatio, Lentone, Saxâ? Exempli causâ, paucos nominavi: genus infinitum; immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. Addite illa naufragia Cæsaris amicorum, Barbas Cassios, Barbatos, Polliones: addite Antonii collusores et sodales, Eutrapelum, Melam, Cœlium, Pontium, Crassicium, Tironem, Mustellam, Petissium: comitatum relinquo: duces nomino. Huc accedunt Alaudæ, cæterique veterani, seminarium judicum tertiæ decuriæ, qui, suis rebus exhaustis, beneficiis Cæsaris devoratis, fortunas nostras concupierunt.

O fidam dextram Antonii, quâ ille plurimos cives trucidavit! o ratum religiosumque fœdus, quod cum Antoniis fecerimus! Hoc si Marcus violare conabitur, Lucii eum sanctitas a scelere revocabit. Illis locus si in hac urbe fuerit, urbi ipsi locus non erit. Ora vobis eorum ponite, patres conscripti, ante oculos, et maxime Antoniorum; incessum, adspectum, vultum, spiritum; latera tegentes alios, sequentes alios, alios prægredientes amicos. [Quam vim anhelitûs,] quas contumelias, fore censetis, minasque verborum? nisi forte eos pax ipsa leniet, maximeque, cum in hunc ordinem venerint, salutabunt benigne, comiter appellabunt, unumquemque nostrûm.

III. Non recordamini, (per Deos immortales!) quas in eos sententias dixeritis? Acta Antonii rescidistis: leges refixistis: per vim et contra auspicia latas decrevistis: totius Italiæ delectus excitâstis: collegam, et socium scelerum omnium, hostem judicavistis. Cum hoc quæ pax potest esse? Hostis si esset externus, tamen id ipsum vix, talibus factis, posset aliquo modo. Maria, montes, regionum magnitudines, interessent: odissetis eum, quem non videretis. Hi in oculis hærebunt, et, cum licebit, in faucibus; quibus enim septis tam immanes belluas continebimus?

At incertus exitus belli est. Est omnino fortium virorum, quales vos esse debetis, virtutem præstare (tantum enim possunt); fortunæ culpam non extimescere. Sed, quoniam ab hoc ordine non fortitudo solum, verum etiam sapientia, postulatur (quamquam vix videntur hæc posse sejungi, sejungamus tamen); fortitudo dimicare jubet, justum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum. Quid sapientia? Cautioribus utitur consiliis; in posterum providet; est omni ratione protectior. Quid igitur censet? parendum est enim: atque id optimum judicandum, quod sit sapientissime constitutum. Si hoc præcipit, ne quid vitâ existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimen; quæram ex eâ, etiamne, si erit, cum id fecero, serviendum. Si annuerit; næ ego sapientiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. Sin responderit, "Tu vero ita vitam corpusque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut posteriora libertate ducas; ita-que his uti velis, si liberâ republicâ possis: nec pro his libertatem, sed pro libertate hæc, projicias, tamquam pignora injuriæ;" tum sapientiæ vocem audire videar; eique, uti Deo, paream. Itaque si, receptis illis, possumus esse liberi, vincamus odium, pacemque patiamur. Sin jus, incolumibus his, nullum esse potest; lætemur decertandi oblatam esse fortunam. Aut enim, victis his, fruemur victrice republicâ; aut, oppressi, (quod omen avertat Jupiter!) si non spiritu, at virtutis laude, vivemus.

IV. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optime proximo civili bello de republicâ meritus, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres conscripti, auctoritas major est, quam M. Lepidi, vel propter ipsius virtutem, vel propter familiæ dignitatem. Accedunt eodem multa privata, magna ejus in me merita, ac mea quædam in illum. Maximum vero ejus beneficium numero, quod hoc animo in rempublicam est, quæ mihi vitâ meâ sem-

per fuit carior. Nam, cum Magnum Pompeium, clarissimum adolescentem, præstantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, remque publicam, sine armis, maximo civilis belli periculo liberavit; tum me ejus beneficio plus quam pro virili parte obligatum puto. Itaque ei et honores decrevi, quos potui amplissimos, in quibus vos mihi estis assensi; nec unquam de illo et sperare optime et loqui destiti. Magnis et multis pignoribus M. Lepidum respublica illigatum tenet. Summa nobilitas est hominis, summi honores, amplissimum sacerdotium, plurima Urbis ornamenta, ipsius, fratris, majorumque monimenta; probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris cum ampla, tum casta a cruore civili. Nemo ab eo civis violatus; multi ejus beneficio et misericordiâ liberati. Talis igitur vir et civis opinione labi potest, voluntate a republicâ dissidere nullo pacto potest.

Pacem vult M. Lepidus. Præclare, si talem potest efficere, qualem nuper effecit: quâ pace Cn. Pompeii filium respublica adspiciet, suoque sinu complexuque recipiet; neque solum illum, sed cum illo seipsam sibi restitutam putabit. Hæc causa fuit, cur decerneretis statuam in Rostris cum inscriptione præclarâ; cur absenti triumphum. Quamquam enim magnas res bellicas gesserat, et triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Æmilio, nec Æmiliano Scipioni, nec superiori Africano, nec Mario, nec Pompeio, qui majora bella gesserunt: sed, quod silentio civile bellum confecerat, ut primum licuit, honores in eum maximos contulistis.

V. Existimasne igitur, M. Lepide, qualem Pompeium respublica habitura sit civem, tales futuros in republicâ Antonios? In altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (et, cum hos compello, prætereo animo ex grege latrocinii neminem) libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obsecro vos, patres conscripti, quis hoc vestrûm non videt, quod Fortuna ipsa, quæ dicitur cæca, vi-

dit? Salvis enim actis Cæsaris, quæ concordiæ causâ defendimus, Pompeio sua domus patebit: eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam! Sed hæc satis diu multumque defleta sunt. Decrevistis tantam pecuniam Pompeio, quantam ex bonis patriis in prædæ dissipatione inimicus victor redegisset.

Sed hanc mihi dispensationem, pro paternâ necessitudine et conjunctione, deposco. Redimet hortos, ædes, urbana quædam, quæ possidet Antonius: nam argentum, vestem, supellectilem, vinum, amittet æquo animo, quæ ille helluo dissipavit. Albanum, Firmanum, a Dolabellâ recuperabit; etiam ab Antonio Tusculanum: hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno Anseres depellentur. Sunt alii plures fortasse: sed meâ memoriâ dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt, Pompeianas possessiones, quanti emerint, filio reddituros.

Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere: retinere vero quis poterit, clarissimo domino restituto? An is non reddet, qui, domini patrimonium circumplexus, quasi thesaurum draco, Pompeii servus, libertus Cæsaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque illud septies millies, quod adolescenti, patres conscripti, spopondistis, ita describetur, ut videatur a vobis Cn. Pompeii filius in patrimonio suo collocatus. Hæc senatus: reliqua populus Romanus in eâ familiâ, quam vidit amplissimam, persequetur: in primis paternum auguratûs locum, in quem ego eum, ut, quod a patre accepi, filio reddam, meâ nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis Optimi Maximi, cujus interpretes internuntiique constituti sumus, utrum populus Romanus libentius sanciet, Pompeium an Antonium? Mihi quidem numine Deorum immortalium videtur hoc Fortuna voluisse, ut, actis Cæsaris firmis ac ratis,

Cn. Pompeii filius posset et dignitatem et fortunas patrias recuperare.

VI. Ac ne illud quidem silentio, patres conscripti, prætereundum puto, quod clarissimi viri, legati, L. Paulus, Q. Thermus, C. Fannius, (quorum habetis cognitam voluntatem in rempublicam, eamque perpetuam atque constantem) nuntiant, se, Pompeii conveniendi causâ, divertisse Massiliam, eumque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Est vero ejus patris filius, qui sapienter faciebat non minus multa, quam fortiter. Itaque intelligitis et animum ei præsto fuisse, nec consilium defuisse.

Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid arrogantius, quam ejus mores ferunt, facere videatur. Si enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum senatûs populique Romani atque universæ reipublicæ esse, non suum. At uti potest pro suo. Quid tum? omniane viris bonis, quæ facere possunt, facienda sunt? etiamne, si turpia, si perniciosa erunt? si facere omnino non licebit? Quid autem turpius aut fœdius, aut quid minus deceat, quam contra senatum, contra cives, contra patriam, exercitum ducere? quid vero magis vituperandum, quam id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum; si quidem licere dicimus, quod legibus, quod more majorum institutisque, conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei licet: nec, si non obstatur, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tamquam majoribus tuis, patria pro se dedit. Hoc tu arcebis hostem, fines imperii propagabis: senatui populoque Romano parebis, si quam ad aliam rem te forte traduxerit.

VII. Hæc si cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi, pronepos. Sin hominibus tantum licere judicas, quantum possunt; vide, ne alienis exemplis, iisque recentibus, uti, quam

et antiquis et domesticis, malle videare. Quod si auctoritatem interponis sine armis, magis equidem laudo: sed vide, ne hoc ipsum non sit necesse. Quamquam enim est tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo; tamen senatus se ipse non contemnit: nec vero fuit unquam gravior, constantior, fortior. Incensi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non potest, ullius auctoritate, tantus senatûs populique Romani ardor exstingui: odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non possunt: receptui signum, aut revocationem a bello, audire non possumus: speramus optima: pati vel difficillima malumus, quam servire. Cæsar confecit invictum exercitum: duo fortissimi consules adsunt cum copiis: L. Planci, consulis designati, varia et magna auxilia non desunt: de D. Bruti salute certatur. Unus furiosus gladiator, cum teterrimorum latronum manu, contra patriam, contra Deos penates, contra aras et focos, contra quatuor consules, gerit bellum. Huic cedamus? hujus conditiones audiamus? cum hoc pacem fieri posse credamus?

VIII. At periculum est, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui suis amplissimis fortunis, nisi nobis salvis, frui non potest, prodat salutem suam. Bonos cives primum natura efficit; adjuvat deinde fortuna. Omnibus enim bonis expedit, salvam esse rempublicam: sed, in iis qui fortunati sunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido? (ut ante dixi) quis eodem sanior? Vidit ejus mœstitiam atque lacrymas populus Romanus Lupercalibus: vidit, quam abjectus, quam confectus esset, cum, Cæsari diadema imponens, Antonius servum se illius, quam collegam, esse malebat. Qui si reliquis flagitiis et sceleribus se abstinere potuisset, tamen, unum ob hoc factum, dignum illum omni pœnâ putarem. Nam, si ipse servire poterat, nobis dominum cur imponebat? et, si ejus pueritia pertulerat libidines eorum qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos

dominum et tyrannum comparabat? Itaque, illo interfecto, qualem eum in nos esse voluit, talis ipse in cæteros exstitit.

Quâ enim in barbariâ quisquam tam teter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Cæsare dominante, veniebamus in senatum, si non libere, attamen tuto: hoc archipiratâ, (quid enim dicam, tyranno?) hæc subsellia ab Ithyræis occupabantur. Prorupit subito Brundisium, ut inde, agmine quadrato, ad Urbem accederet: lautissimum oppidum, nunc municipium, honestissimorum quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit: Brundisii, in sinu, non modo avarissimæ, sed etiam crudelissimæ uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit. Inde se quo furore, quo ardore, ad Urbem, id est, ad cædem optimi cujusque, rapiebat! Quo tempore Dii immortales ipsi præsidium improvisum necopinantibus nobis obtulerunt.

IX. Cæsaris enim incredibilis ac divina virtus latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lædere se putabat edictis, ignorans, quæcumque falso diceret in sanctissimum adolescentem, ea vere recidere in memoriam pueritiæ suæ. Ingressus Urbem est, quo comitatu, vel potius agmine! cum, dextrâ, sinistrâ, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites; ibi pestifera illa Tibure concio. Inde ad Urbem cursus: senatus in Capitolium: parata, de circumscribendo adolescente, sententia consularis; cum repente (nam Martiam legionem Albæ consedisse sciebat) affertur ei de quartâ nuntius: quo perculsus, abjecit consilium referendi ad senatum de Cæsare. Egressus est, non viis, sed tramitibus, paludatus: eoque die ipso innumerabilia senatûs-consulta fecit; quæ quidem omnia citius delata, quam scripta sunt.

Ex eo, non iter, sed cursus et fuga, in Galliam.

Cæsarem sequi arbitrabatur cum legione Martiâ, cum quartâ, cum veteranis; quorum ille nomen præ metu ferre non poterat: eique, in Galliam penetranti, D. se Brutus objecit; qui se totius belli fluctibus circumiri, quam illum aut regredi aut progredi, maluit; Mutinamque illi exsultanti tamquam frenos furoris injecit. Quam cum operibus munitionibusque sepsisset, nec eum florentissimæ coloniæ dignitas, neque consulis designati majestas, a parricidio deterreret; tum, me (testor et vos, et populum Romanum, et omnes Deos qui huic urbi præsident) invito et repugnante, legati missi tres consulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem.

Quis tam barbarus unquam? tam immanis? tam ferus? Non audivit: non respondit: neque eos solum præsentes, sed multo magis nos, a quibus illi erant missi, sprevit, et pro nihilo putavit. Postea, quod scelus, quod facinus, parricida non edidit? Circumsedit colonos vestros, exercitum populi Romani, imperatorem, consulem designatum: agros divexat civium optimorum: hostis teterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta minitatur.

X. Cum hoc, M. Lepide, pax esse quæ potest? cujus ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse populus Romanus. Quod si quis adhuc dubitare potuit, quin nulla societas huic ordini populoque Romano cum illâ importunissimâ belluâ possit esse; desinet profecto dubitare, his cognitis literis, quas, mihi missas ab Hirtio consule, modo accepi. Eas dum recito, dumque de singulis sententiis breviter disputo, velim, patres conscripti, (ut adhuc fecistis) me attente audiatis. "Antonius Hirtio et Cæsari." Neque se imperatorem, neque Hirtium consulem, nec pro prætore Cæsarem. Satis hoc quidem scite: deponere alienum nomen ipse maluit, quam illis suum reddere. "Cognitâ morte C. Trebonii, non plus gavisus sum, quam dolui." Videte, quid se gavisum, quid doluisse, dicat: facilius de pace deliberabitis.

"Dedisse pœnas sceleratum cineri atque ossibus clarissimi viri, et apparuisse numen Deorum intra finem anni vertentis, aut jam soluto supplicio parricidii, aut impendente, lætandum est." O Spartace! (quem enim te potius appellem?) cujus propter nefaria scelera, tolerabilis fuisse videtur Catilina: lætandum esse, ausus es scribere, Trebonium dedisse pœnas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te, Idibus Martiis, a debitâ tibi peste seduxit? Age, hoc lætaris: videamus, quid moleste feras. "Hostem judicatum hoc tempore Dolabellam, eo, quod sicarium occiderit, et videri cariorem populo Romano filium scurræ, quam C. Cæsarem, patriæ parentem, ingemiscendum est." Quid? ingemiscis hostem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis, delectu totâ Italiâ habito, consulibus missis, Cæsare ornato, sagis denique sumtis, hostem judicatum? Quid est autem, scelerate, quod gemas, hostem Dolabellam judicatum a senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas; sed eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas, reliqui boni et locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At scurræ filium appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques Romanus, Trebonii pater. Is autem humilitatem despicere audet cujusquam, qui ex Fadiâ sustulerit liberos?

XI. "Acerbissimum vero est, te, A. Hirti, ornatum [esse] beneficiis Cæsaris, et talem ab eo relictum, qualem ipse miraris,".... Equidem negare non possum, a Cæsare Hirtium ornatum: sed illa ornamenta, in virtute et industriâ posita, lucent. Tu vero, qui te ab eodem Cæsare ornatum negare non potes, quid esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquo te tua virtus provexisset? ecquo genus? In lustris, popinis, aleâ, vino, tempus ætatis omne consumsisses, ut faciebas, cum, in gremiis mimarum, mentum mentemque deponeres. "Et te, o puer,".... Puerum appellat, quem non modo virum, sed etiam

fortissimum virum, sensit et sentiet. Est istuc quidem nomen ætatis, sed ab eo minime usurpandum, qui suam amentiam puero huïc præbet ad gloriam.

"Qui omnia ejus nomini debes,".... Debet vero, solvitque præclare. Si enim ille patriæ parens est, ut tu appellas, (ego, quid sentiam, videro) cur non hic parens verior, a quo certe vitam habemus, e tuis facinorosissimis manibus ereptam? "id agere, ut jure damnatus sit Dolabella;"... Turpem vero actionem, quâ defenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam! "et ut venefica hæc liberetur obsidione." Veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides, nove Hannibal, (aut si quis acutior imperator fuit) ut te ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare. Recesseris: undique omnes insequentur. Manseris: hærebis. Nimirum recte veneficam appellas, a quo tibi præsentem pestem vides comparatam. "Ut quam potentissimus sit Cassius atque Brutus?" Putes Censorinum dicere, aut Ventidium, aut etiam ipsos Antonios. Cur autem nolint potentes esse, non modo optimos et nobilissimos viros, sed secum etiam in reipublicæ defensione conjunctos? "Nimirum eodem modo hæc adspicitis, ut priora." Quæ tandem? "Castra Pompeii senatum appellatis."

XII. An vero tua castra potius senatum appellaremus? in quibus tu videlicet consularis, cujus totus consulatus est ex omni monimentorum memoriâ revulsus: duo prætores, sine causâ diffisi se aliquid habituros, (nos enim Cæsaris beneficia defendimus); prætorii, Philadelphus Annius, et innocens Gallius; ædilicii, [Coricus laterum et vocis meæ, Bestia et fidei, patronus;] fraudator creditorum Trebellius, et homo diruptus dirutusque, Q. Cœlius; columenque amicorum Antonii, Cotyla Varius; quos Antonius, deliciarum causâ, loris in convivio cædi jubebat a servis publicis: septemvirales, Lento, Nu-

cula: tum deliciæ atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primum duo designati, Tullus Hostilius, qui suo jure in portâ nomen inscripsit; qui, cum prodere imperatorem suum non posset, reliquit: alter est designatus, Viseius nescio qui, fortis (ut aiunt) latro; quem tamen temperantem fuisse ferunt Pisauri balneatorem. Sequuntur alii, tribunicii, T. Plancus in primis; qui si senatum dilexisset, nunquam curiam incendisset: quo scelere damnatus, in eam urbem rediit armis, e quâ excesserat legibus. Sed hoc ei commune cum plurimis dissimillimis: illud tamen verum, quod in hoc Planco, proverbii loco, dici solet, perire eum non posse, nisi ei crura fracta essent. Fracta sunt, et vivit. Hoc tamen, ut alia multa, Aquilæ fertur acceptum.

XIII. Est etiam ibi Decius, ab illis (ut opinor) Muribus Deciis. Itaque, Cæsaris munere, Deciorum quidem, multo intervallo, per hunc præclarum virum memoria renovata est. Saxam vero Decidium præterire quî possum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem nunquam videramus? Est quidem alter Saserna: sed omnes tamen tantam habent similitudinem inter se, ut in eorum prænominibus errem. Nec vero Exitius, Philadelphi frater, quæstor, prætermittendus est; ne, si de clarissimo adolescente siluero, invidisse videar Antonio. Est etiam Asinius quidam, senator voluntarius, lectus ipse a se. Apertam curiam vidit post Cæsaris mortem: mutavit calceos: pater conscriptus repente factus est. Non novi Sex. Albedium: sed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii senatu. Arbitror me aliquos præteriisse: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui.

Hoc igitur fretus senatu, Pompeianum senatum despicit; in quo decem fuimus consulares; qui si omnes viverent, bellum omnino hoc non fuisset: auctoritati cessisset audacia. Sed, quantum præsidii

fuerit in cæteris, hinc intelligi potest, quod ego, unus relictus e multis, contudi et fregi, adjuvantibus vobis, exsultantis prædonis audaciam.

XIV. Quod si fortuna nobis modo non eripuisset Ser. Sulpicium, ejusque collegam ante, M. Marcellum, (quos cives! quos viros!) si duos consules, amicissimos patriæ, simul ex Italiâ ejectos; si L. Afranium, summum ducem; si P. Lentulum, civem cum in cæteris rebus, tum in salute meâ, singularem; si Bibulum, cujus est in rempublicam merito semper laudata constantia; si L. Domitium, præstantissimum civem; si Appium Claudium, pari nobilitate et voluntate præditum; si P. Scipionem, clarissimum virum, majorumque suorum simillimum, respublica tenere potuisset; certe, his consularibus, non esset Pompeianus despiciendus senatus. Utrum igitur æquius, utrum melius reipublicæ fuit, Cn. Pompeium, an sectorem Cn. Pompeii vivere Antonium? Qui vero prætorii! quorum princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clarissimos viros commemorem? nôstis omnes. Magis vereor, ne longum me in enumerando, quam ne ingratum in prætereundo, putetis. Qui ædilicii! qui tribunicii! qui quæstorii! Quid multa? talis senatorum et dignitas et multitudo fuit, ut magnâ excusatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt.

XV. Nunc reliqua attendite. "Victum Ciceronem ducem habuistis." Eo libentius ducem audio, quod certe ille dicit invitus: nam de victo nihil laboro; fatum enim meum est, sine republicâ nec vinci posse, nec vincere. "Macedoniam munitis exercitibus." Et quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorsimus. "Africam commisistis Varo bis capto." Hîc cum C. fratre putat se litigare. "In Syriam Cassium misistis." Non igitur sentis, huic causæ orbem terræ parere; te, extra munitiones tuas, vestigium ubi imprimas, non habere? "Cas-

cam tribunatum gerere passi estis." Quid ergo? ut Marullum, ut Cæsetium, a re publicâ removeremus eum, per quem, ut neque idem hoc posthac, neque multa hujusmodi accidere possent, consecuti sumus? "Vectigalia Juliana Lupercis ademistis." Lupercorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Romanum ad servitutem cohortari? "Veteranorum colonias, deductas lege et senatûs-consulto, sustulistis." Nos sustulimus, an contra lege comitiis centuriatis lata sanximus? Vide, ne tu veteranos, tamen eos qui erant perditi, perdideris, in eumque locum deduxeris, ex quo ipsi jam sentiunt se nunquam exituros. "Massiliensibus jure belli ademta reddituros vos, pollicemini." Nihil disputo de jure belli: magis facilis disputatio est, quam necessaria. Illud tamen advertite, patres conscripti, quam sit huic reipublicæ natus hostis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam scit huic reipublicæ semper fuisse amicissimam.

XVI. "Neminem Pompeianum, qui vivat, tenere lege Hirtiâ dignitates?" [Quisquam] jam legis Hirtiæ mentionem facit? cujus non minus arbitror latorem ipsum, quam eos de quibus lata est, pœnitere? Omnino, meâ quidem sententiâ, legem illam appellare fas non est: et, ut sit lex, non debmeus illam Hirtii legem putare. "Apuleianâ pecuniâ Brutum subornâstis." Quid? si omnibus suis copiis excellentem virum respublica armâsset; quem tandem bonum pœniteret? nec enim sine pecuniâ exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuum capere, potuisset.

"Securi percussos Pætum et Menedemum, civitate donatos, et hospites Cæsaris, laudâstis." Non laudavimus, quod ne audivimus quidem. Valde enim nobis, in tantâ perturbatione reipublicæ, de duobus

nequissimis Græculis cogitandum fuit. "Theopompum, nudum, expulsum a Trebonio, confugere Alexandriam neglexistis." Magnum crimen senatûs! De Theopompo, summo homine, neglEximus! qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique, an mortuus sit, quis aut scit, aut curat? "Ser. Galbam eodem pugione succinctum in castris videtis." Nihil tibi de Galbâ respondeo, fortissimo et constantissimo cive: coram aderit: præsens tibi et ipse, et ille, quem insimulas, pugio, respondebit. "Milites, aut meos aut veteranos, contraxistis, tamquam ad exitium eorum qui Cæsarem occiderant; et eosdem nec-opinantes ad quæstoris sui, aut imperatoris, aut commilitonum suorum, pericula impulistis." Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta: nec sciebant veterani, quid ageretur. Non illi senatûs auctoritatem, non libertatem populi Romani, sequebantur: Cæsaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet salvum, beatum, florentem, esse cupiebant.

XVII. O miser, cum re, tum hoc ipso, quod non sentis, quam miser sis! Sed maximum crimen audite. "Denique, quid non aut probavistis, aut fecistis? quid faciat, si reviviscat"... quis? credo enim, afferet aliquod scelerati hominis exemplum! "Cn. Pompeius ipse?" O nos turpes, si quidem Cn. Pompeium imitati sumus! "aut filius ejus, si domi esse possit?" Poterit, mihi crede: nam, paucis diebus, et in domum et in hortos paternos immigrabit. "Postremo, negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum, aut frumento juvero." Alii istuc negant? ego vero, ne, si ista quidem feceris, unquam tecum pacem huic civitati futuram puto. "Quid? hoc placetne veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt." Nihil vidi tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio consensuque offenderint.

"Quoniam vos assentationibus et venenatis muneribus venîstis." Depravati ac corrupti sunt, quibus persuasum est, fœdissimum hostem justissimo bello persequi? "At militibus inclusis opem fertis. Nihil moror eos salvos esse, et ire quo jubetis; si tamen patiuntur perire eum, qui meruit." Quam benigne! denique usi liberalitate Antonii, milites imperatorem reliquerunt, et se ad hostem, metu perterriti, contulerunt: per quos si non stetisset, non Dolabella prius imperatori suo, quam Antonius etiam collegæ, parentâsset.

"Concordiæ factam esse mentionem scribitis in senatu, et legatos esse consulares quinque. Difficile est credere, eos, qui me præcipitem egerint, æquissimas conditiones ferentem, et tamen ex his aliquid remittere cogitantem, putare, aliquid moderate aut humane esse facturos. Vix etiam verisimile est, qui judicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse, idem sentientibus." Parumne videtur omnium facinorum sibi cum Dolabellâ societatem initam confiteri! nonne cernitis, ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique fatetur (hoc quidem satis acute) non posse eos, qui hostem Dolabellam judicaverint ob rectissimum facinus, (ita enim videtur Antonio) sibi parcere, idem sentienti.

XVIII. Quid huic facias, qui hæc literis memoriæque mandârit, ita sibi convenisse cum Dolabellâ, ut ille Trebonium, et, si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatos necaret, eademque inhiberet supplicia nobis? Conservandus civis cum tam pio justoque fœdere. Is etiam queritur conditiones suas repudiatas, æquas quidem et verecundas; ut haberet Galliam ultimam, aptissimam, ad bellum renovandum instruendumque, provinciam: ut Alaudæ in tertiâ decuriâ judicarent, id est, ut perfugium scelerum esset cum turpissimis reipublicæ sordibus:

ut acta sua rata essent, cujus nullum remanet consulatûs vestigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquissimus agri privati et publici decempedator, Nuculâ et Lentone collegâ.

"Quamobrem, vos potius animadvertite, utrum sit elegantius, et partibus utilius, Trebonii mortem persequi, an Cæsaris: et utrum sit æquius, concurrere nos, quo facilius reviviscat Pompeianorum causa, toties jugulata, an consentire, ne ludibrio simus inimicis." Si esset jugulata, nunquam exsurgeret: quod tibi tuisque contingat! "Utrum," inquit, "elegantius." Atqui hoc bello de elegantiâ quæritur. "Et partibus utilius." Partes, furiose, dicuntur in foro, in curiâ. Bellum contra patriam nefarium suscepisti: oppugnas Mutinam: circumsedes consulem designatum: bellum contra te duo consules gerunt; cumque his pro prætore Cæsar: cuncta contra te Italia armata est. Istas tu partes potius, quam a populo Romano defectionem, vocas? "Potius Trebonii mortem, an Cæsaris, persequamur?" Trebonii satis persecuti sumus, hoste judicato Dolabellâ: Cæsaris mors facillime defenditur oblivione et silentio. Sed videte, quid moliatur. Cum mortem Cæsaris ulciscendam putat, mortem proponit, non iis solum qui illam rem gesserunt, sed iis etiam, si qui non moleste tulerunt.

XIX. "Quibus, utri nostrûm ceciderint, lucro futurum est: quod spectaculum adhuc ipsa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanistâ Cicerone, dimicantes; qui usque eo felix est, ut iisdem ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Cæsarem gloriatus est." Pergit in mea maledicta, quasi vero ei pulcherrime priora processerint; quem ego inustum verissimis maledictorum notis tradam hominum memoriæ sempiternæ. Ego "lanista?" et quidem non insipiens: deteriores enim jugulari cupio, meliores vincere. "Utri ceciderint," scribit lucro

nobis futurum. O præclarum lucrum! quo, te victore, (quod Dii omen avertant!) beata mors eorum futura sit, qui e vitâ excesserint sine tormentis.

A me deceptos ait eisdem ornamentis Hirtium et Cæsarem. Quod, quæso, adhuc a me est tributum Hirtio ornamentum? nam Cæsari plura et majora debentur. Deceptum autem patrem a me Cæsarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidisti Lupercalibus: cujus, homo ingratissime, flaminium cur reliquisti? Sed jam videte magni et clari viri admirabilem gravitatem atque constantiam.

"Mihi quidem constat, nec meam contumeliam, nec meorum, ferre; nec deserere partes, quas Pompeius odivit; nec veteranos sedibus suis moveri pati; nec singulos ad cruciatum trahi; nec fallere fidem, quam dedi Dolabellæ." Omitto alia: "fidem Dolabellæ," sanctissimi viri, deserere homo pius non potest. Quam fidem? an optimi cujusque cædis, Urbis et Italiæ partitionis; suis dandarum diripiendarumque provinciarum? nam quid erat aliud, quod inter Antonium et Dolabellam, impurissimos parricidas, fœdere ac fide sanciretur?

"Nec Lepidi societatem violare, piissimi hominis." Tibi cum Lepido societas, aut cum ullo, non dicam bono civi (sicut ille est), sed homine sano? Id agis, ut Lepidum aut impium aut insanum existimari velis. Nihil agis. Quamquam affirmare de altero difficile est, de Lepido præsertim, quem ego metuam nunquam, bene sperabo, dum licebit. Revocare te a furore Lepidus voluit, non adjutor esse dementiæ. Tu porro ne pios quidem, sed piissimos, quæris: et, quod verbum omnino nullum in linguâ Latinâ est, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis.

"Nec Plancum prodere, participem consiliorum." Plancum participem? cujus memorabilis ac divina virtus lucem affert reipublicæ; (nisi forte eum subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis legionibus

magno equitatu peditatuque Gallorum) quique, nisi ante ejus adventum reipublicæ pœnas dederis, hujus belli feret principatum. Quamquam enim prima præsidia utiliora reipublicæ sunt, tamen extrema sunt gratiora.

XX. Sed jam se colligit, et ad extremum incipit philosophari. "Si me, rectis sensibus [euntem,] Dii immortales (ut spero) adjuverint; vivam libenter. Sin autem aliud me fatum manet; præcipio gaudia suppliciorum vestrorum. Namque, si victi Pompeiani tam insolentes sunt; victores quales futuri sint, vos potius experiemini." Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompeianis, sed cum universâ republicâ, bellum est. Omnes te Dii, homines, summi, medii, infimi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, servi, oderunt. Sensimus hoc nuper falso nuntio: vero, propediem sentiemus. Quæ si tecum ipse recolis, æquiore animo et majore consolatione moriêre.

"Denique summa judicii mei spectat huc, ut meorum injurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse, aut ulcisci parati sint unâ nobiscum Cæsaris mortem." Hac Antonii sententiâ cognitâ, dubitaturosne A. Hirtium, C. Pansam, consules, putatis, quin ad Antonium transeant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Pansâ et Hirtio loquor? Cæsar, singulari pietate adolescens, poterit se tenere, quin D. Bruti sanguine pœnas patrias persequatur? Itaque fecerunt, uti, his literis lectis, ad munitiones propius accederent. Quo major adolescens Cæsar, majoreque Deorum immortalium beneficio, reipublicæ natus est, qui nullâ specie paterni nominis, nec pietate, abductus unquam est. Intelligit, maximam pietatem conservatione patriæ contineri.

Quod si partium certamen esset, quarum omnino nomen exstinctum est, Antoniusne potius et Ventidius partes Cæsaris defenderent, quam, primum,

Cæsar, adolescens summâ pietate et memoriâ parentis sui? deinde Pansa et Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerunt Cæsaris, tum, cum illæ vere partes vocabantur? Hæ vero quæ sunt partes, cum alteris senatûs auctoritas, populi Romani libertas, reipublicæ salus proposita sit; alteris cædes bonorum, Urbis Italiæque partitio? Veniamus aliquando ad clausulam.

XXI. "Legatos venire non credo,".... Bene me novit. "Bellum quo veniat:" proposito præsertim exemplo Dolabellæ. Sanctiore erunt (credo) jure legati, quam duo consules, contra quos arma fert; quam Cæsar, cujus patris flamen est; quam consul designatus, quem oppugnat; quam Mutina, quam obsidet; quam patria, cui ignem ferrumque minitatur. "Cum venerint, quæ postulent, cognoscam." Quin tu abis in malam pestem, malumque cruciatum! Ad te quisquam veniat, nisi Ventidii similis? Oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus: repudiâsti: nunc in tantam flammam, tamque inveteratam, mittamus, cum locum tibi reliquum, non modo ad pacem, sed ne ad deditionem quidem, feceris?

Hanc ego epistolam, patres conscripti, non quo illum dignum putarem, recitavi, sed ut, confessionibus ipsius, omnia patefacta ejus parricidia videretis. Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatissimus omnibus virtutis et fortunæ bonis, si hæc videret denique, aut vellet, aut fieri posse arbitraretur? "Prius undis flamma," ut ait poëta nescio quis; prius denique omnia, quam aut cum Antoniis respublica, aut cum republicâ Antonii redeant in gratiam. Monstra quædam sunt ista, et portenta, et prodigia reipublicæ. Moveri sedibus suis huic urbi melius est, atque [in] alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta nec nomen audiat, quam illos, Cæsaris virtute ejectos, Bruti retentos, intra hæc mœnia videre. Optatissimum est vincere: secr

dum est, nullum casum pro dignitate et libertate patriæ non ferendum putare. Quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem suscipere vitæ cupiditate.

Quæ cum ita sint, de mandatis literisque M. Lepidi, viri clarissimi, Servilio assentior: et hoc amplius censeo, "Magnum Pompeium, Cnæi filium, pro patris majorumque suorum animo studioque in rempublicam, suâque pristinâ virtute, industriâ, voluntate, fecisse, quod suam, eorumque quos secum haberet, operam senatui populoque Romano pollicitus esset; eamque rem senatui populoque Romano gratam acceptamque esse; eique honori dignitatique eam rem fore." Hoc vel conjungi cum hoc senatûs-consulto licet; vel sejungi potest, separatimque perscribi, ut proprio senatûs-consulto Pompeius collaudatus esse videatur.

ORATIO LVI.

IN M. ANTONIUM

Philippica Quartadecima.

ARGUMENTUM.

Allatis, de prœlio ad Mutinam commisso, Antonioque victo, literis consulum et Cæsaris, M. Cornutus, prætor urbanus, (qui consulare munus, absentibus consulibus, more majorum sustinebat) cum senatum vocâsset, easque literas recitâsset, sententias rogavit. Quid alii censuerint, qui ante Ciceronem rogati sunt, obscurum est: unus tamen ex iis, redeundum, sagis depositis, ad togas, idemque fortasse, decernendam consulibus et Cæsari supplicationem, censuit. Sententia vero Ciceronis hæc fuit: non esse mutandum vestitum, nisi D. Bruto, cujus causâ saga sumta essent, liberato: Antonium, quique unâ essent, hostes judicandos: supplicationem quinquaginta dierum communiter tribus ducibus decernendam: milites eos, qui pro republicâ pugnantes interierant, monimento quam amplissimo cohonestandos; quæque iis præmia senatus promiserat, ea parentibus, liberis, conjugibus, fratribus, eorum persolvenda.

IN M. ANTONIUM

Philippica Quartadecima.

I. Si, ut, ex literis quæ recitatæ sunt, patres conscripti, sceleratissimorum hostium exercitum cæsum fusumque cognovi; sic (id, quod et omnes maxime optamus, et, ex eâ victoriâ quæ parta est, consecutum arbitramur) D. Brutum egressum jam Mutinâ esse cognovissem; propter cujus periculum ad saga îssemus, propter ejusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ullâ dubitatione censerem. Ante vero, quam ea res, quam avidissime civitas exspectat, allata sit, lætitiæ usus satis est maximæ præclarissimæque pugnæ: reditum ad vestitum confectæ victoriæ reservate. Confectio autem hujus belli est D. Bruti salus.

Quæ autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus mutetur, deinde cras sagati prodeamus? Nos vero, cum semel ad eum, quem cupimus optamusque, vestitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. Nam hoc quidem cum turpe est, tum ne Diis quidem immortalibus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumenda discedere.

Atque animadverto, patres conscripti, quosdam huic favere sententiæ: quorum ea mens, idque consilium est, ut, cum videant, gloriosissimum illum D. Bruto futurum diem, quo die propter ejus salutem redierimus ad vestitum, hunc tantum ei fructum eripere cupiant, ne memoriæ posteritatique prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum

ad saga ivisse, propter ejusdem salutem redîsse ad togas. Tollite hanc; nullam tam pravæ sententiæ causam reperietis. Vos vero, patres conscripti, conservate auctoritatem vestram; manete in sententiâ; tenete vestrâ memoriâ (quod sæpe ostendistis), hujus totius belli in unius viri fortissimi et maximi vitâ positum esse discrimen.

II. Ad D. Brutum liberandum, legati missi principes civitatis, qui illi hosti ac parricidæ denuntiarent, ut a Mutinâ discederet: ejusdem D. Bruti conservandi gratiâ, consul sortitu ad bellum profectus A. Hirtius; cujus imbecillitatem valetudinis animi virtus et spes victoriæ confirmavit: Cæsar, cum, exercitu per se comparato, a primis pestibus rempublicam liberâsset, ne quid postea sceleris oriretur, profectus est ad eumdem Brutum liberandum; vicitque dolorem aliquem domesticum patriæ caritate. Quid C. Pansa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, senatûs-consultis faciendis gravissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? a quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti unâ voce depoposcit, ut eam non solum commodis suis, sed etiam necessitati victûs, anteferret. Quod sperare nos quidem debemus, patres conscripti, aut inibi esse, aut jam esse confectum: sed spei fructum rei convenit et eventui reservari, ne aut Deorum immortalium beneficium festinatione præripuisse, aut vim fortunæ stultitiâ contemsisse, videamur.

Sed, quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac de re sentiatis; ad literas veniam, quæ sunt a consulibus et a proprætore missæ; si pauca ante, quæ ad ipsas literas pertineant, dixero.

III. Imbuti sanguine gladii, patres conscripti, legionum exercituumque nostrorum, vel madefacti potius, duobus consulum, tertio Cæsaris prœlio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas:

nefarium scelus, si civium. Quousque igitur is, qui omnes hostes scelere superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, et dubitare, utrum in cive an in hoste figantur. Supplicationem decernitis: hostem non appellatis. Gratæ vero nostræ Diis immortalibus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cum interfecta sit civium multitudo! "De improbis," inquit, "et audacibus:" nam sic eos appellat clarissimus vir: quæ sunt urbanarum maledicta litium, non inustæ belli internecini notæ. Testamenta (credo) subjiciunt, aut ejiciunt vicinos, aut adolescentulos circumscribunt: his enim vitiis affectos, et talibus, malos et audaces appellare consuetudo solet.

Bellum inexpiabile infert quatuor consulibus unus omnium latronum teterrimus; gerit idem bellum cum senatu populoque Romano. Omnibus (quamquam ruit ipse suis cladibus) pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta, denuntiat; Dolabellæ ferum et immane facinus, quod nulla barbaria posset agnoscere, id suo consilio factum esse testatur; quæque esset facturus in hac urbe, nisi eum hic ipse Jupiter ab hoc templo atque his mœnibus repulisset, declaravit in Parmensium calamitate, quos, optimos viros, honestissimosque homines, maxime cum auctoritate hujus ordinis populique Romani dignitate conjunctos, crudelissimis exemplis interemit propudium illud et portentum, L. Antonius, insigne odium omnium hominum, vel, si etiam Dii oderint quos oportet, omnium Deorum. Refugit animus, patres conscripti, eaque dicere reformidat, quæ L. Antonius in Parmensium liberis et conjugibus effecerit. Quas enim turpitudines Antonii libenter subierunt, easdem per vim lætantur aliis se intulisse. Sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt; libido flagitiosa, quâ Antoniorum oblita est vita. Est igitur quisquam, qui hostes appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem Carthaginiensium victam esse fateatur?

IV. Quâ enim in urbe tam immanis Hannibal captâ, quam in Parmâ surreptâ Antonius? nisi forte hujus coloniæ, et cæterarum in quas eodem est animo, non est hostis Antonius putandus. Si vero coloniarum et municipiorum sine ullâ dubitatione hostis est; quid tandem hujus censetis urbis, quam ille, ad explendas egestates latrocinii sui, concupivit? quam jam, peritus metator et callidus, decempedâ suâ Saxa diviserat. Recordamini, (per Deos immortales!) patres conscripti, quid hoc biduo timuerimus a domesticis hostibus, rumoribus improbissimis dissipatis. Quis liberos, quis conjugem, adspicere poterat sine fletu? quis domum? quis tecta? quis larem familiarem? Jam aut fœdissimam mortem omnes, aut miserabilem fugam, cogitabant. Hæc a quibus timebantur, eos hostes appellare dubitamus? Gravius si quis attulerit nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix sum; leviore non utar.

Itaque, cum supplicationes justissimas, ex iis literis quæ recitatæ sunt, decernere debeamus, Serviliusque decreverit; augebo omnino numerum dierum, præsertim cum non uni, sed tribus ducibus, sint decernendæ. Sed hoc primum faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate, maximis periculis servitutis atque interitûs liberati sumus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta est, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus gestis, aut plerumque nullis? Quamobrem, aut supplicatio, ab eo qui ante dixit, decernenda non fuit; aut usitatus honos, pervulgatusque, tribuendus iis, quibus etiam novi et singulares debentur.

V. At si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum, mille aut duo millia occidisset, non eum, hac consuetudine quæ increbuit, imperatorem appellaret senatus? tot legionibus cæsis, tantâ multitudine interfectâ, hostium, dico (ita, inquam, hostium, quamvis hoc isti hostes domestici nolint),

clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, lætitiâ, gratulatione, in hoc templum ingredi debent illi ipsi hujus urbis liberatores, cum hesterno die, propter eorum res gestas, me ovantem, et prope triumphantem, populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit! Is enim demum est, meâ quidem sententiâ, justus triumphus ac verus, cum bene de republicâ meritis testimonium a consensu civitatis datur. Nam, sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum judicium; sive gratias agebant, eo majus; sive utrumque, nihil magnificentius excogitari potest.

Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Et quidem invitus: sed injuriæ dolor fecit me, præter consuetudinem, gloriosum. Nonne satis est, ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnes suas curas in reipublicæ salute defigunt, crimen invidiaque quæretur? Scitis enim per hos dies celeberrimum fuisse sermonem, me, [pridie Vinalia,] qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam, esse [confictum,] non in eum, qui, ne quid tale in republicâ fieri posset, effecerit. An ut ego, qui Catilinam hæc molientem sustulerim, everterim, afflixerim, ipse exsisterem repente Catilina? Quibus auspiciis istos fasces augur acciperem? quâtenus haberem? cui traderem? Quemquamne fuisse tam sceleratum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Unde igitur ista suspicio, vel potius unde iste sermo?

VI. Cum (ut scitis), hoc triduo, vel quatriduo, tristis a Mutinâ fama manaret; inflati lætitiâ atque insolentiâ impii cives unum se in locum, ad illam curiam, suis potius quam reipublicæ infelicem, congregabant. Ibi cum consilium inirent de cæde nostrâ, partirenturque inter se, qui Capitolium, qui Rostra, qui urbis portas occuparent; ad me concursum futu-

rum civitatis putabant. Quod ut cum invidiâ meâ fieret, et cum vitæ etiam periculo, famam istam fascium dissipaverunt: fasces ipsi ad me delaturi fuerunt. Quod cum esset quasi meâ voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum, quasi in tyrannum, parabatur: ex quo cædes esset vestrûm omnium consecuta. Quæ res patescit, patres conscripti: sed suo tempore totius hujus sceleris fons aperietur.

Itaque P. Apuleius, tribunus plebis, meorum omnium consiliorum periculorumque, jam inde a consulatu meo, testis, conscius, adjutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit maximam, populo Romano unum atque idem sentiente. In quâ concione, cum me, pro summâ nostrâ conjunctione et familiaritate, liberare suspicione fascium vellet, unâ voce cuncta concio declaravit, nihil esse a me unquam de re publicâ, nisi optime, cogitatum. Post hanc habitam concionem, duabus tribusve horis, optatissimi nuntii et literæ venerunt: ut idem dies non modo me iniquissimâ invidiâ liberârit, sed etiam celeberrimâ populi Romani gratulatione auxerit.

Hæc interposui, patres conscripti, non tam ut pro me dicerem, (male enim mecum ageretur, si parum vobis essem sine defensione purgatus) quam ut quosdam nimis jejuno animo et angusto monerem, (id quod semper ipse fecissem) uti excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidiâ, putarent. Magnus est in re publicâ campus, ut sapienter dicere Crassus solebat; multis apertus cursus ad laudem.

VII. Utinam quidem illi principes viverent, qui me, post meum consulatum, cum iis ipse cederem, principem non inviti videbant! Hoc vero tempore, in tantâ inopiâ constantium et fortium consularium, quo me dolore affici creditis, cum alios male sentire, alios nihil omnino curare, videam, alios parum constanter in susceptâ causâ permanere, sententiamque suam non semper utilitate reipublicæ, sed cum spe,

tum timore, moderari? Quod si quis de contentione principatûs laborat (quæ nulla esse debet), stultissime facit, si vitiis cum virtute contendit. Ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus virtus virtute, superatur. Tu, si ego de re publicâ optime sentiam, ut me vincas, ipse pessime senties? aut, si ad me bonorum concursum fieri videbis, ad te improbos invitabis? Nolim, primum reipublicæ causâ, deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, si principatus ageretur, quem nunquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? Ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possum, et libenter.

Hæc populum Romanum videre, animadvertere, judicare, quidam moleste ferunt. Poteratne fieri, ut non perinde homines de quoque, ut quisque mereretur, judicarent? Ut enim de universo senatu populus Romanus verissime judicat, nullis reipublicæ temporibus hunc ordinem firmiorem atque fortiorem fuisse; sic de unoquoque nostrûm, et maxime qui hoc loco sententias dicimus, sciscitantur omnes, avent audire, quid quisque senserit: ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoriâ tenent, me, ante diem XIII Calendas Januarias, principem revocandæ libertatis fuisse: me, ex Calendis Januariis ad hanc horam, invigilâsse reipublicæ: meam domum, measque aures, dies, noctes, omnium præceptis monitisque patuisse: meis literis, meis nuntiis, meis cohortationibus, omnes, qui ubique essent, ad patriæ præsidium excitatos: meis sententiis, a Calendis Januariis, nunquam legatos ad Antonium; semper illum hostem, semper hoc bellum; ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuissem, huic essem nomini pestiferæ pacis inimicus. Idem Ventidium, cum alii tribunum plebis voluissent, non ego semper hostem? Has in sententias meas si consules designati discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus, auctoritate ipsâ senatûs, jam pridem de manibus arma cecidissent.

VIII. Sed, quod tum non licuit, patres conscripti, id hoc tempore non solum licet, verum etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hostes judicari. Antea, cum hostem aut bellum nominâssem, semel et sæpius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt: quod in hac causâ jam fieri non potest. Ex literis enim C. Pansæ, A. Hirtii, consulum, C. Cæsaris proprætoris, de honore Diis immortalibus habendo sententias diximus. Supplicationem modo qui decrevit, idem imprudens hostes judicavit: nunquam enim in civili bello supplicatio decreta est. Decretam dico? ne victoris quidem literis postulata est.

Civile bellum consul Sulla gessit: legionibus in Urbem adductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator ultus est Sulla: nulla supplicatio decreta a senatu. Ad te ipsum, P. Servili, num misit ullas collega literas de illâ calamitosâ pugnâ Pharsaliæ? num te de supplicatione voluit referre? Profecto noluit. At misit postea de Alexandriâ, de Pharnace. Pharsalicæ vero pugnæ ne triumphum quidem egit. Eos enim cives pugna illa sustulerat, quibus non modo vivis, sed etiam victoribus, et incolumis et florens civitas esse posset. Quod idem contigerat superioribus bellis civilibus. Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis sumtis, non ob cædem hostium, sed ob conservationem civium, novo et inaudito genere, decreta est. Quamobrem, aut supplicatio, ob rem publicam pulcherrime gestam, postulantibus vestris imperatoribus publice deneganda est (quod, præter Gabinium, contigit nemini), aut, supplicatione decernendâ, hostes eos, de quibus decernitis, judicetis, necesse est.

IX. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo: cum imperatores eos appello, hoc ipso nomine, et eos qui jam devicti sunt, et eos qui supersunt, hostes judico,

[cum victores appello imperatores.] Quomodo enim potius Pansam appellem? etsi habet honoris amplissimi nomen: quomodo Hirtium? Est ille quidem consul: sed alterum nomen beneficii est populi Romani, alterum virtutis atque victoriæ. Quid? Cæsarem, Deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem et fœdam crudelitatem, non solum a jugulis nostris, sed etiam a membris et visceribus, avertit. Unius autem diei quot et quantæ virtutes (Dii immortales!) fuerunt! Princeps enim omnium Pansa prœlii faciendi, et cum Antonio confligendi, fuit: dignus imperator legione Martiâ; digna legio imperatore: cujus si acerrimum impetum cohibere Pansa potuisset, uno prœlio confecta res esset. Sed, cum libertatis avida legio effrenatius in aciem hostium irrupisset, ipseque in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus e prœlio, reipublicæ vitam reservavit. Ego vero hunc non solum imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem, judico: qui, cum aut morte aut victoriâ se satisfacturum reipublicæ spopondisset, alterum fecit; alterius Dii immortales omen avertant!

X. Quid dicam de Hirtio? qui, re auditâ, e castris duas legiones eduxit, incredibili studio atque virtute, quartam illam, quæ, relicto Antonio, se olim cum Martiâ legione conjunxit, et septimam, quæ, constituta ex veteranis, docuit illo prœlio, militibus iis, qui Cæsaris beneficia servâssent, senatûs populique Romani carum nomen esse. His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius, ipse aquilam quartæ legionis cum inferret (quâ nullius pulchriorem speciem imperatoris accepimus), cum tribus Antonii legionibus equitatuque conflixit; hostesque nefarios, huic Jovi Maximo, cæterisque Deorum immortalium templis, Urbis tectis, libertati populi Romani, nostræ vitæ sanguinique, imminentes, prostravit, fudit, occidit; ut, cum admodum paucis, nocte tectus, me-

tu perterritus, princeps latronum duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui, antequam se abderet, stratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium!

An vero quisquam dubitabit appellare Cæsarem imperatorem? ætas ejus certe ab hac sententiâ neminem deterrebit, quandoquidem virtute superavit ætatem. Ac mihi semper eo majora beneficia C. Cæsaris visa sunt, quo minus erant ab ætate illâ postulanda: cui cum imperium [dabamus,] eodem tempore etiam spem nominis ejus deferebamus; quod, cum est secutus auctoritatem nostri decreti, rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adolescens maximi animi, ut verissime scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est, secundumque prœlium fecit. Ita trium imperatorum populi Romani virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata.

XI. Decerno igitur, eorum trium nomine, quinquaginta dierum supplicationes: quas, ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsâ sententiâ.

Est autem fidei pietatisque nostræ, declarare fortissimis militibus, quam memores simus, quamque grati. Quamobrem, promissa nostra, atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos spopondimus, hodierno senatûs-consulto renovanda censeo. Æquum est enim, militum, talium præsertim, honorem conjungi.

Atque utinam, patres conscripti, civibus omnibus solvere nobis præmia liceret! quamquam nos ea, quæ promisimus, studiose cumulata reddemus. Sed id quidem restat (ut spero) victoribus, quibus senatûs fides præstatur: quam quidem cum difficillimo reipublicæ tempore secuti sint, eos nunquam oportebit consilii sui pœnitere. Sed facile est bene agere cum iis, a quibus etiam tacentibus flagitari videmur. Illud admirabilius et majus, maximeque proprium

senatûs sapientis est, gratâ eorum virtutem memoriâ prosequi, qui pro patriâ vitam profuderunt. Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent! duo certe non præteribo, quæ maxime occurrunt; quorum alterum pertinet ad virorum fortissimorum gloriam sempiternam; alterum ad leniendum mœrorem et luctum proximorum.

XII. Placet igitur mihi, patres conscripti, legionis Martiæ militibus, et eis qui unâ pugnantes occiderunt, monimentum fieri quam amplissimum. Magna atque incredibilia sunt in rempublicam hujus merita legionis. Hæc se prima latrocinio abrupit Antonii: hæc tenuit Albam: hæc se ad Cæsarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martiâ nonnulli in ipsâ victoriâ conciderunt. O fortunata mors! quæ, naturæ debita, pro patriâ est potissimum reddita.

Vos vero patriæ natos judico; quorum etiam nomen a Marte est; ut idem Deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse videatur. In fugâ fœda mors est, in victoriâ gloriosa: etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad inferos pœnas parricidii luent: vos vero, qui extremum spiritum in victoriâ effudistis, piorum estis sedem et locum consecuti. Brevis a naturâ nobis vita data est; at memoria bene redditæ vitæ sempiterna. Quæ si non esset longior quam hæc vita; quis esset tam amens, qui maximis laboribus et periculis ad summam laudem gloriamque contenderet?

Actum igitur præclare vobiscum, fortissimi dum vixistis, nunc vero etiam sanctissimi milites! quod vestra virtus nec oblivione eorum qui nunc sunt, nec reticentiâ posterorum, insepulta esse poterit, cum vobis immortale monimentum suis pæne manibus senatus populusque Romanus exstruxerit. Multi sæpe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis, clari et magni

fuerunt: nec tamen ullis tale genus honoris tributum est. Atque utinam majora possemus, quandoquidem a vobis maxima accepimus! Vos ab Urbe furentem Antonium avertistis: vos redire molientem repulistis. Erit igitur exstructa moles opere magnifico, incisæque literæ, divinæ virtutis testes sempiternæ: nunquam, de vobis, eorum qui aut videbunt vestrum monimentum aut audient, gratissimus sermo conticescet. Ita, pro mortali conditione vitæ, immortalitatem estis consecuti.

XIII. Sed, quoniam, patres conscripti, gloriæ munus optimis et fortissimis civibus monimenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est hæc quidem consolatio; parentibus, quod tanta reipublicæ præsidia genuerunt; liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis; conjugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare, quam lugere, præstabit; fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum, similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris consultisque possemus, vel aliqua talis his adhiberi publice posset oratio, quâ deponerent mœrorem atque luctum, gauderentque potius, cum multa et varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obtigisse; eosque nec inhumatos esse, nec desertos (quod tamen ipsum pro patriâ non miserandum putatur), nec dispersis bustis humili sepulturâ crematos, sed contectos publicis operibus atque muneribus, eâque exstructione, quæ sit, ad memoriam æternitatis, ara virtutis.

Quamobrem, maximum quidem solatium erit propinquorum, eodem monimento declarari et virtutem suorum et pietatem, et senatûs fidem, et crudelissimi memoriam belli; in quo, nisi tanta militum virtus exstitisset, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidisset. Atque etiam censeo, patres conscripti, quæ præmia militibus, promisimus, nos,

republicâ recuperatâ, tributuros, ea vivis victoribusque cumulate, cum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patriâ occiderunt, eorum parentibus, liberis, conjugibus, fratribus, eadem tribuenda censeo.

XIV. Sed, ut aliquando sententiâ complectar, ita censeo.

"Cum C. Pansa, consul, imperator, initium cum hostibus confligendi fecerit, quo prœlio legio Martia admirabili incredibilique virtute libertatem populi Romani defenderit; quod idem legiones tironum fecerint; ipseque C. Pansa, consul, imperator, cum inter media hostium tela versaretur, vulnera acceperit: cumque A. Hirtius, consul, imperator, prœlio audito, re cognitâ, fortissimo præstantissimoque animo exercitum castris eduxerit, impetumque in M. Antonium exercitumque hostium fecerit, ejusque copias occisione occiderit, suo exercitu ita incolumi, ut ne unum quidem militem desideraverit: cumque C. Cæsar, imperator, consilio diligentiâque suâ castra feliciter defenderit, copiasque hostium, quæ ad castra accesserant, profligârit, occiderit: ob eas res senatum existimare et judicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantiâ, magnitudine animi, felicitate, populum Romanum fœdissimâ crudelissimâque servitute liberatum: cumque rempublicam, Urbem, templa Deorum immortalium, bona fortunasque omnium, liberosque, conservârint dimicatione et periculo vitæ suæ; uti, ob eas res bene, fortiter, feliciterque gestas, C. Pansa, A. Hirtius, consules, imperatores, alter ambove, aut, si aberunt, M. Cornutus, prætor urbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria constituat. Cumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus exstiterit, senatum, quæ sit antea pollicitus legionibus exercitibusque nostris, ea summo studio, republicâ recuperatâ, persoluturum: cumque legio Martia princeps cum hostibus conflixerit,

atque ita cum majore numero hostium contenderit, ut plurimos cæderent, caperent nonnullos; cumque, sine ullâ retractatione, pro patriâ vitam profuderint; cumque simili virtute reliquarum legionum milites pro salute et libertate populi Romani mortem oppetiverint; senatui placere, ut C. Pansa, A. Hirtius, consules, imperatores, alter ambove, si eis videatur, iis, qui sanguinem pro vitâ, libertate, fortunisque populi Romani, pro Urbe, templisque Deorum immortalium, profudissent, monimentum quam amplissimum locandum, faciendum, curent; quæstores urbis ad eam rem pecuniam dare, attribuere, solvere jubeant; ut exstet ad memoriam posteritatis sempiternam, ad scelus crudelissimorum hostium, militumque divinam virtutem; utque, quæ præmia senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patriâ occiderunt, parentibus, liberis, conjugibus, fratribus: eaque fratribus tribuantur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt."

ORATIONUM TOMI QUARTI FINIS.

EXCUDIT T. DAVISON, LONDINI.